

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**I . DÜNYA SAVAŞI SONRASI DEĞİŞEN DÜNYA
DÜZENİ EKSENİNDE İTİLAFA DEVLETLERİNİN
TÜRK BOĞAZLARI VE KARADENİZ’DEKİ
UYGULAMALARI (1918-1923)**

BEGÜM ERDOĞAN

2501180978

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. ABDURRAHMAN BOZKURT

İSTANBUL – 2022

ÖZ

I. DÜNYA SAVAŞI SONRASI DEĞİŞEN DÜNYA DÜZENİ EKSENİNDE İTİLAFA DEVLETLERİNİN TÜRK BOĞAZLARI VE KARADENİZ'DEKİ UYGULAMALARI (1918-1923)

BEGÜM ERDOĞAN

Osmanlı Devleti, ateşkes istemesi sonucunda I. Dünya Savaşı'ndan çekilerek mağlup devlet statüsüne geçmiştir. 30 Ekim 1918 tarihinde İtilâf Devletleri ile Mondros Mütarekesi imzalanarak I. Dünya Savaşı Osmanlı Devleti için son bulmuştur. Mütareke maddeleri İtilâf Devletlerinin işgallerine yasal zemin hazırlamak için oluşturulmuştu. Ancak mütarekenin imzalanmasının ardından İtilâf Devletleri uluslararası hukuka aykırı olacak şekilde işgal uygulamalarını gerçekleştirmeye başlamıştır.

İtilâf Devletleri, Ortadoğu'daki sömürgelerine giden yolları kontrol altına alabilmek, Kafkas demiryolları ve petrol rezervlerine sahip olabilmek amacıyla özellikle Türk Boğazlarına ve Karadeniz Bölgesi'ne önem veriyordu. Müttefiklerin Osmanlı Devleti üzerindeki stratejik noktaları paylaşma yolunda anlaşmazlık yaşamaları çıkar çatışmalarını derinleştirmiştir. 19 Mayıs 1919'dan itibaren Anadolu'da etkisini gösteren Millî Mücadele'de Türklerin Batı Cephesi'nde zaferler kazanmasıyla süreç İtilâf Devletleri aleyhine işlemiş, Müttefikler arasındaki bloklaşmalar daha belirgin bir şekilde görülmeye başlanmıştır.

Bu çalışmada İtilâf Devletlerinin Türk Boğazları ve Karadeniz Bölgesi'ndeki işgal uygulamaları, buna karşı İstanbul Hükümeti'nin tutumu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin işgallere karşı tepkileri ve aldığı önlemler, Mondros Mütarekesi'nin ilk üç maddesi içerisinde ele alınarak incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Boğazlar, Karadeniz, İtilâf Devletleri, İngiltere, Fransa, İtalya, Yunanistan, Sovyet Rusya, İşgal, İstanbul Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Hükümeti.

ABSTRACT

PRACTISES OF ENTENTE STATES IN THE TURKISH STRAITS AND BLACK SEA ON THE AXIS OF THE CHANGING WORLD ORDER AFTER THE FIRST WORLD WAR (1918-1923)

BEGÜM ERDOĞAN

As a result of the Ottoman Empire's request for an armistice, it withdrew from the First World War and became a defeated state. On October 30, 1918, the Moudros Armistice was signed with the Entente Powers, and the First World War came to an end for the Ottoman Empire. The armistice clauses were created to prepare the legal basis for the invasions of the Entente States. However, after the signing of the armistice, the Entente States began to carry out occupation practises in violation of international law.

The conflicts of interest between the Allied Powers, which attached particular importance to the Turkish Straits and the Black Sea region, to share strategic points on the Ottoman Empire, in order to control the roads leading to their colonies in the Middle East, to have Caucasian railways and oil reserves, deepened the conflicts of interest. After the Turks won victories on the Western Front in the National Struggle, which had its effect in Anatolia since 19 May 1919, the process worked against the Entente Powers, and the blocks between the Allies began to be seen more clearly.

In this study, the occupation practices of the Entente States in the Turkish Straits and the Black Sea region, the attitude of the Istanbul Government towards it, the reactions of the Government of the Grand National Assembly of Turkey to the invasions and the measures taken by it will be examined by considering the first three articles of the Moudros Armistice.

Keywords: Turkish Straits, Black Sea, Entente States, England, France, Italy, Greece, Soviet Russia, Istanbul Government, Occupation, The Grand National Assembly of Turkey.

ÖNSÖZ

Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi, bulunduğu coğrafi konum itibarıyla tarih boyunca dünya siyasetine yön vermiştir. Millî Mücadele'yi doğuran Mondros Mütarekesi'ni ve beraberinde getirdiği işgallerin sağladığı konjonktürü besleyen stratejik bölgelerden biri olmasıyla ayrıca önem taşımaktadır. Yapılan literatür taramasında, mütareke dönemini ele alan Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi ile ilgili detaylı bir çalışmanın ortaya konulmadığını tespit ettik. Bu bağlamda İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki ekonomik ve siyasî çıkarlarıyla birlikte, askerî uygulamalarını aktarabileceğimiz ve özgün kaynaklardan elde ettiğimiz verilerle besleyebileceğimiz bu konuyu tez konusu olarak belirledik.

Mütareke dönemini farklı bir perspektiften ele alabilmek için arşiv belgelerinden yola çıkarak olayları kronolojik sırayla ve gerçekleşme yöntemlerine göre ayrı başlıklarda inceledik. Birinci bölümde, İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki askerî uygulamalarını ele aldık. İkinci bölümde ise Karadeniz'den Kafkasya'ya uzanan petrol hatları, demiryolları ve yer altı kaynaklarındaki imtiyazlarından hareketle İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz özelinde kurguladıkları Türkiye siyasetini inceledik. Üçüncü bölümde ise İtilâf Devletlerinin işgal uygulamalarına karşı Millî Mücadele'nin karargâhı olan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin aldığı askerî önlemleri, sergilediği siyasî tutumu ve ekonomik uygulamalarını açıklamaya çalıştık.

İnandığım yolda ilerlerken asla yalnız değildim, bana benden daha çok inanan insanlarla aynı yolculuğu paylaşmak benim için eşsiz bir deneyim oldu. Bu anlamda ilk önce, danışmanlığımı üstlenerek çalışmamı değerli katkılarıyla besleyen, sabırlı yaklaşımıyla desteğini gördüğüm kıymetli hocam Prof. Dr. Abdurrahman Bozkurt'a çok teşekkür etmek isterim. Yüksek lisans eğitimim boyunca birikimlerini paylaşan değerli hocalarım Prof. Dr. Cezmi Eraslan, Prof. Dr. Halil Bal, Prof. Dr. Fatih Mehmet Sancaktar, Doç. Dr. Ramazan Erhan Güllü ve Dr. Öğr. Üyesi Murat Aydoğdu'ya teşekkür ederim. Tezime katkı sunarak destek olan Prof. Dr. Barış Doster, Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Korkmaz ve Dr. Selim Erdoğan hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Araştırmalarım sırasında Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na bağılı eski Deniz Tarihî Arşivi'nin ve Deniz Müzesi Komutanlığı Deniz İhtisas Kütüphanesi'nin çalışanlarına nezaketli yaklaşımları ve yardımları için teşekkür ederim.

Yüksek lisans eğitim sürecimde hep yanımda bildiğim dostum, Kübranur Çelebi'ye, metnin tashihine yardım ederek çalışmama katkıda bulunan Samet Öğütlü'ye çok teşekkür ederim. “Türkiye Denizcileşmelidir” teziyle bana farklı bir bakış açısı kazandıran ve bu süreçte desteğini hep hissettiren değerli dostum gazeteci Çağdaş Bayraktar'a teşekkür ederim. Lisans döneminde aynı fakültede olduğum, fakat mezun olduktan sonra araya giren kilometrelere rağmen her daim yanımda bildiğim kardeşim Ceren Demirel'e teşekkür ederim. Yüksek lisans tezime dair desteğini asla esirgemeyen ve birikimlerini benimle paylaşarak çalışmamı kıymetlendiren Neman Arazlı'ya ayrıca teşekkür ederim.

Tez dönemim boyunca verdiğim emeğin en yakın şahitleri olan hem maddî hem de manevî anlamda beni destekleyen annem Sevim Erdoğan'a, babam Fikret Erdoğan'a ve kız kardeşim Ayça Erdoğan'a ne kadar teşekkür etsem azdır.

En özel teşekkürümü ise sona sakladım: Milletine inanan, Bandırma Vapuru'ndan bağımsızlık meşalesini yakarak Türk milletine önderlik eden Ulu Önder Gazi Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere, silah arkadaşlarına ve Mavi Vatan'ı muhafaza ve müdafaa etmek için canını feda eden tüm gazilerimize ve şehitlerimize en derin minnetlerimi sunarım.

Begüm ERDOĞAN,

2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İTİLÂF DEVLETLERİNİN BOĞAZLAR VE KARADENİZ'DEKİ ASKERÎ UYGULAMALARI (1918-1922)

1. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki İlk İşgal Uygulamaları	18
2. İtilâf Devletlerinin 1919 Yılındaki Askerî Uygulamaları.....	34
2.1. İtilâf Devletlerinin Boğazlar Bölgesi'ndeki Askerî Uygulamaları	34
2.2.İtilâf Devletlerinin Karadeniz Bölgesi'ndeki Askerî Uygulamaları	39
3. İtilâf Devletlerinin 1920 Yılında Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Önemli Askerî Uygulamaları.....	43
3.1. Akbaş Cephaneliği Baskını ve İtilâf Kuvvetlerinin Bölgedeki Uygulamaları ...	43
3.2. Ereğli ve Zonguldak'ın İşgali	46
3.3. İstanbul'un Resmen İşgali	50
4. İtilâf Devletlerinin Tarafsızlık İlânı.....	52
5. 1921 Yılında Karadeniz Limanlarında Gerçekleşen Bombardıman Faaliyetleri...	59
6. Sakarya'dan İzmir'e Doğru İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki İşgal Uygulamaları (13 Eylül 1921-9 Eylül 1922).....	61
6.1. Boğazlar Bölgesi.....	62
6.2. Karadeniz Bölgesi'ndeki İşgal Uygulamaları.....	63

6.2.1. Samsun'un Bombardımanı	63
7. İtilâf Devletlerinin Beyaz Ordu'yla İlişkisi	67
8. Çanakkale Krizi	73
9. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'de Bulunan Mayın Tehdidine Yönelik Uygulamaları	85

İKİNCİ BÖLÜM

İTİLAFA DEVLETLERİNİN BOĞAZLAR VE KARADENİZ'DEKİ SİYASİ VE EKONOMİK UYGULAMALARI (1918-1922)

1. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki Siyasî Faaliyetleri.....	93
1.1. Mondros Mütarekesine Göre İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki Siyasî Uygulamaları.....	93
1.2. Paris Barış Konferansı'nda Boğazlar Meselesinin Gündeme Gelmesi	95
1.3. Osmanlı Kurumlarına Müdahale Örneği: Donanma Cemiyeti'nin Bahriye Nezareti'ne Bağlanması.....	97
1.4. Boğazlar Devleti Projesi	102
1.5. Sevr Barış Antlaşması'yla Belirlenen Boğazların Statüsü	105
1.6. Boğazlar ve Karadeniz'de İtilâf Devletlerini Destekleyen Bölgelerin Kurulması	109
1.6.1. Ermenistan	109
1.6.2. Pontus-Rum Devleti.....	116
1.7. İngiliz-Rus Ticaret Antlaşması'nın İmzalanması ve Boğazlar Meselesine Yansıması	122
1.8. İtilâf Devletlerinin Barış Arayışları ve Boğazlar Politikası.....	127
1.9. Tarafsız Devletlerin Boğazlar Meselesine Yaklaşımı: İsveç Örneği.....	131
2. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki Ekonomik Faaliyetleri.....	134

2.1. İtilâf Devletlerinin Ereğli Kömür Havzası'ndaki Faaliyetleri	134
2.2. Bolşevik Rusya'ya Ekonomik Ambargonun Uygulanması	139

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TBMM HÜKÜMETİ'NİN İŞGALLERE KARŞI GÖSTERDİĞİ TEPKİLER VE ALDIĞI ÖNLEMLER

1. TBMM Hükümeti'nin İstihbarat ve Propaganda Faaliyetleri.....	143
1.1. İstihbarat	143
1.2. Propaganda	146
2. TBMM Hükümeti'nin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde Gerçekleştirdiği Lojistik Faaliyetler	149
2.1. İnebolu'nun Önemi	151
3. Türk Donanması'nın Boğazlar ve Karadeniz Sahillerindeki Mayın Faaliyeti	157
4. TBMM Hükümeti'nin Siyasî Uygulamaları	160
4.1. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Boğazlar Devleti Projesi'ne İtirazı	160
4.2. Sovyetlerle İlk Temaslar	161
4.3. Moskova Antlaşması'nın İmzalanması ve Türk-Sovyet İlişkilerinde Boğazlar Meselesinin Belirleyiciliği	164
5. TBMM Hükümeti'nin İşgaller Karşısında Aldığı Ekonomik Önlemler	168
5.1. Türk-Sovyet İş Birliği Kapsamında Ruslardan Alınan Maddî Yardımlar	168
5.2. Ereğli Havzasından Elde Edilen Kömür Vergisi Hakkında TBMM'de Alınan Kararlar	172
SONUÇ	174
KAYNAKÇA	178
EKLER	201

KISALTMALAR LİSTESİ

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.g.h.	: Adı geçen hatırat
a.m.	: Aynı makale
a.g.t.	: Adı geçen tez
a.t.	: Aynı tez
ATAM	: Atatürk Araştırma Merkezi
ATASE	: Askeri Tarih Araştırma ve Strateji Enstitüsü
Bkz.	: bakınız
BEO	: Bab-ı Ali Evrak Odası
BOA	: Başkanlık Osmanlı Arşivi
BCA	: Başkanlık Cumhuriyet Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: çeviren
D	: Dosya
DH.EUM. 5.Şb.	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube
DH.EUM. 6.Şb.	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube
DH.EUM.ADL	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tatbikat-ı Adliye Müdüriyeti
DH.EUM.AYŞ	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi
DH.EUM.ECB	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Ecanib Kalemi

DH.EUM.KLU	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye M¼d¼riyeti Kalem-i Umumi
DH.EUM.SSM	: Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye M¼d¼riyeti Seyr¼sefer Kalem-i
DH.İ.UM	: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye M¼d¼riyeti
DH.İ.UM.EK	: Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye M¼d¼riyeti Ekleri
DH.KMS	: Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus
DH.ŞFR	: Dahiliye Nezareti Şifre Kalem-i
ed.	: edit¼r
G	: G¼mlek
FO	: Foreign Office
HR.SYS	: Hariciye Nezareti Siyasî Kısım
HR.TO	: Hariciye Nezareti Terc¼me Odası
İ.DUİT	: İdare Dosya Usul¼
İSH	: İstiklal Harbi Kataloğu
MV.	: Meclis-i V¼kela
TİTEA	: T¼rk İnkılap Tarihi Enstit¼s¼ Arşivi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
ŞD.	: Ş¼râ-yı Devlet
TDA	: T¼rk Diplomatik Arşivi
Yay. Haz.	: yayıma hazırlayan

GİRİŞ

1. Metodoloji ve Kaynaklar

Çanakkale ve Karadeniz Boğazları, geçiş bakımından her zaman bir bütün olarak kabul edilmiştir. Boğazlar iki açık denizi de birbirlerine bağladıkları için uluslararası bir su yolu olma özelliği kazanmıştır. Tarih boyunca Türk Boğazlarındaki geçiş rejimi farklılık göstermiştir. İstanbul'un fethi ile Türkler, 1453 yılından 1809 Kala-i Sultaniye Antlaşması'na kadarki dönemde Boğazlarda mutlak hakimiyet sağlamıştır. 1809 Kala-i Sultaniye Antlaşması'ndan 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne kadar olan süreçte ikili antlaşmalarla; 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden itibaren de çok taraflı antlaşmalarla Boğazlarda geçiş rejimi sürdürülmüştür. 1918 yılında imzalanan Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesi ile Boğazlardan serbest geçiş ilkesinin kabul edilmesi, İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki işgal uygulamalarını gerçekleştirmelerine neden olmuştur. Mütarekenin ikinci ve üçüncü maddeleri ise Boğazlar ve Karadeniz kıyılarında bulunan engelleri ele almış; İtilaf Devletlerinin birinci maddeyi uygulayabilmesi amacıyla mütarekeye eklenmiştir.

Tez çalışmamızın kapsamını, Mondros Mütarekesi'nden Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasına kadar olan süreçte (1918-1922) İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki işgal uygulamaları oluşturmaktadır. Çalışmamızda İtilâf Devletlerinin, Mondros Mütarekesi'nin ilk üç maddesiyle neyi amaçladıklarını ve buna göre hangi uygulamalarda bulunduklarını inceledik. Siyaseten böyle bir antlaşmayı imzalamaya mahkûm edilen İstanbul Hükümeti'nin ve Anadolu'da Millî Mücadele'yi yürüten TBMM Hükümeti'nin uygulamalarına da çalışmamızda yer verdik.

Birinci bölümde, İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde gerçekleştirdikleri askerî uygulamalara yer verdik. Bu bölümde İtilâf Devletlerinin askerî uygulamalarının temelinde yatan siyasî etkenleri de çok detaylandırmamak kaydıyla ele almaya çalıştık. Mütareke döneminde Boğazlardan geçen Müttefik gemileri, Karadeniz sahillerinde denetim ve kontrol sağlayarak Kafkasya'ya kadar uzanmış ve askerî faaliyetlerini işgal uygulamaları çerçevesinde gerçekleştirmişlerdir.

İkinci bölümde ise İtilâf Devletlerinin Mütareke döneminde Boğazlar ve Karadeniz özelinde geliştirdiği siyasî programları ele aldık. Boğazlar ve Karadeniz'den Kafkasya'ya kadar uzanan, hatta menfaatlerini korumak isteyen İtilaf Devletleri, I. Dünya Savaşı sonrasında lehlerine değişen siyasi düzlem çerçevesinde hareket etmeye özen göstermişlerdir. Bunun en önemli koşulu ise, Osmanlı Devleti'yle bir barış yapmaktır. İki mütareke arası dönemde Osmanlı Devleti'yle kendileri açısından uygun koşullar barındıran barışın zeminini hazırlamaya çalışmışlardır.

Üçüncü bölümde ise İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki uygulamalarına karşı Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin aldığı önlemleri ve gösterdiği tepkileri açıklamaya çalıştık. İtilâf Devletlerinin işgal planları ve İstanbul'da gerçekleştirdikleri toplantılar hakkında bilgi edinen Gizli Servis Teşkilatı, elde ettiği bütün detayları TBMM Hükümeti'ne aktarmıştır. Diğer yandan İngilizlerin geliştirdiği Boğazlar Devleti Projesi tam bağımsızlık ilkesini geçersiz kılıyordu. Bu sebepten ötürü Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, konuyla ilgili yerlere telgraflar göndererek protestoda bulundu. Ayrıca, İstanbul ve Rusya'dan askerî malzeme sevkياتının Karadeniz sahilleri, özellikle İnebolu üzerinden Anadolu'ya yapılması da yine bu bölüm içerisinde ele alınmıştır. Ortaya koyduğumuz verilerle İtilâf Devletlerinin tüm faaliyetlerine rağmen Millî Mücadelenin etki alanını ortadan kaldırma konusundaki başarısızlığını açıklamaya çalıştık.

Tezin yazımı için ilk önce arşivlerden ve meclis tutanaklarından yararlandık. Çeşitli arşivlerden elde ettiğimiz bilgiler sayesinde çalıştığımız dönemle ilgili farklı bulgulara ulaştık. İngiliz Parlamento Tutanakları ve TBMM Zabıt Cerideleri'nde kayıtlı olduğu üzere meclis üyelerinin belirttikleri görüşler ve yaşanan tartışmalar, hükümetlerin politikalarını anlayabilmemizi sağlamıştır.

Türk İstiklal Harbi Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı, Türk İstiklal Harbi Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, Afif Büyüktuğrul'un *Osmanlı Deniz Harp Tarihi* isimli eserinin V. cildi, Cemal Tükin'in *Osmanlı İmparatorluğu Döneminde Boğazlar Meselesi*, Feridun Cemal Erkin'in *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Tolga Başak'ın *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi Uygulama Günlüğü*, Rahmi Doğanay'ın *Millî Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)*, Abdurrahman Bozkurt'un *Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)*, Figen Atabey'in,

Karadeniz'de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele Dönemi), Şarika Gedikli Berber'in *Siyaset, Güç, Denge Bağlamında Türk Boğazları* (1833-1998) isimli eserleri, konumuzu doğrudan ilgilendiren ve çalışmamızı destekleyen başlıca çalışmalardır.

Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'yle ilgili mütareke hükümlerinin uygulanmasına yönelik literatür taramamızı yaparken eksik kalmış bazı hususları tespit ettik. Bunlardan birincisi, İtilâf Devletlerinin Boğazlar yoluyla Karadeniz'den Kafkasya'ya ulaşma istekleri ve Bolşevizm'e karşı Beyaz Rus Ordusu'yla kurdukları temaslardır. Kafkasya'ya uzanmak isteyen Müttefikler, mütareke maddelerini uygulayarak Türk denizlerinde kendi güvenliklerini sağlamak için belirli önlemler almaya çalışmışlardır. İtilâf Devletlerinin Kafkasya'ya ulaşmaktaki en önemli gayesi, bölgede bulunan petrol rezerviyle birlikte Bakü-Batum-Tiflis demiryolu hattını kontrol altına almaktır. Bunun için de Müttefiklerin antikapitalist politikalarına karşı olan Bolşevik rejimin etkisizleştirilmesi gerekiyordu. İtilaf Devletleri bunu ortadan kaldırma, durdurma ve yayılmayı engellemek suretiyle üç aşamada sağlamaya çalışmışlardır. Fakat İtilâf Devletleri faaliyetlerinde başarılı olamayınca bu sefer Bolşeviklerin Anadolu'ya uzanan etkinliklerini önlemek için harekete geçmişlerdir. Çünkü Bolşevik etkisinin Anadolu'ya sirayet etmesi İtilaf Devletlerinin uygulamalarına zarar verecekti. Görüldüğü gibi İtilâf Devletlerinin Bolşeviklerle olan mücadelesinde ideolojik etkenler kadar jeostratejik kaygılar da yatmaktadır.

İkinci eksik husus ise, İtilâf Devletlerinin işgal uygulamalarına karşı TBMM Hükümeti'nin gizli gruplarla birlikte hareket ederek gerçekleştirdiği istihbarat, propaganda ve sevkiyat faaliyetlerinin bir bütün halinde incelenmesidir. Gizli grupların İtilâf Devletleri hakkında bilgi edinme yöntemleri ve Ankara'yla paylaşım halinde olması, Millî Mücadele'nin başarılı bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır. Burada, Mustafa Kemal'in kurdurduğu Gizli Servis Teşkilatı'nın önemi çok büyüktür. Gizli Servis Teşkilatı İtilâf Devletlerinin işgal uygulamaları hakkında bilgiler topluyor, İstanbul'da bulunan gizli gruplarla kurduğu iş birliği sayesinde Ankara'ya ulaştırıyordu. Müttefikler, işgal uygulamalarını gerçekleştirebilmek amacıyla Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde güçlü bir denetim ve kontrol mekanizması kurmalarına rağmen TBMM istihbarat ağını büyük bir titizlik içerisinde tesis etmiştir.

Literatürdeki bu eksikleri de göz önünde bulundurarak çalışmamızda Türk Boğazları ve karasuları ile ilgili tarihi gelişmeleri farklı perspektiften ele alacağız. Bunun için çalışmamızda ana kaynak kullanımına öncelik verilmiş; arşiv malzemeleri (İngiliz Milli Arşivleri, Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı ve Cumhuriyet arşivleriyle birlikte Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı Arşivi ve Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi) başta olmak üzere İngiliz Parlamento Tutanakları, TBMM Zabıt Cerideleri, hatırat ve basın gibi ana kaynakların yanında telif eser, makale, tez ve sempozyum bildirileri gibi birinci ve ikinci el kaynaklardan da istifade edilerek orijinal bir çalışmanın hazırlanması hedeflenmiştir.

2. Tarihî Süreç

2.1. Eskiçağ'dan Türk Egemenliğine Kadar Boğazlar ve Karadeniz

Tarih boyunca Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi, Anadolu coğrafyası üzerinde sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu sayesinde dünya siyasetine yön vermiştir. Boğazlar, Avrupa ile Asya arasında politik bir köprü olma özelliği görmekle birlikte Karadeniz'e açılan kapısı sayesinde Kafkasya'ya uzanan en stratejik yoldur.

Tarihte ilk kez, Boğazlardan geçerek Karadeniz'e ilk giden topluluğun Argonatlardır olduğu düşünülmektedir. Efsanelere göre Yunanlar hedeflerine ulaşmak için Ege ve Boğazlar bölgesinden geçmişlerdir.¹ Türkler ise Karadeniz'de ilk kez Kavimler Göçü'nün yaşandığı dönemde bulunmuşlardır. İpek Yolu'nun kuzeyinde bulunan Karadeniz, Avrupa ile Asya arasında ticarî ilişkilerin kurulmasını sağlayan önemli bir konuma sahiptir.²

374 yılında Hunlar, Karadeniz'in kuzeyine gelerek buradaki hakimiyet mücadelesine katılmışlardır. Bu sayede Karadeniz'de varlıklarını gösterebilme imkânı

¹ Selma Yel, **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009, s. 1.

² Rahmi Doğanay, **Millî Mücadele'de Karadeniz (1919-1922)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2017, s. 3

bulmuşlardır. 7. yüzyıldan itibaren ise Slavlar ile Türkler arasında Karadeniz’de sürecek bin yıllık hakimiyet mücadelesi başlamıştır.³

Türklerin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi’ndeki varlık mücadelesi, Osmanlı Devleti kurulduktan sonra farklı bir boyut kazanmıştır. Osmanlılar Batı’ya ilerlerken Rumeli bölgesine doğru fetihlerini yaygınlaştırmışlar, Boğazlara kadar gelmişlerdir. Rumeli’deki fetihlerde büyük başarı yakalayabilmek için Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi’yle ilgilenen Osmanlıların kuruluş dönemindeki en büyük hedeflerinden birisi de, Batı’ya giden yolda tehlike arz eden Bizans İmparatorluğu’nu bertaraf etmek ve İstanbul’u Türk egemenliği altına almaktır. Bu yüzden Marmara’nın güney sahillerinden Bizans’ı kuşatmaya başlamışlardır. 1356 yılında Çanakkale kıyılarını aşp Avrupa topraklarına giren Osmanlılar, Çanakkale Boğazı’nın iki sahil şeridini hakimiyeti altına almayı başarmışlardır.⁴

İstanbul, Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar Osmanlılar tarafından kuşatılmaya çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır. Fatih Sultan Mehmed’in İstanbul’u 1453 yılında fethetmesiyle birlikte Boğazlar bölgesinde Türk egemenliği başlamıştır.

2.2. Türk Egemenliği Altında Boğazlar ve Karadeniz

1453 yılında İstanbul’un Fatih Sultan Mehmed tarafından fethedilmesiyle Boğazlarda Türk egemenliği başlamıştır. Karadeniz sahilleri, Fatih döneminden Kanuni Sultan Süleyman döneminin sonuna kadar Doğu dünyasıyla yapılan ticaret nedeniyle önemlidir. Ticarî mallar Batı ve Orta Asya üzerinden geliyor, Trabzon Limanı üzerinden Batı’ya sevk ediliyordu.⁵

Osmanlı Devleti, Avrupalı devletlerle ticarî ilişkilerini iyileştirebilmek için denizci olan devletlere bazı ayrıcalıklar tanımıştır. II. Bayezid döneminden itibaren Venediklilere verilen ticarî ayrıcalıklar 1540’ta sonlandırılmış, 1535 yılında

³ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 3

⁴ Selma Yel, **a.g.e.**, s.2.

⁵ Mehmet Tanju Akad, **Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar: Deniz Savaşları Anadolu Selçuklu Devleti’nden Osmanlı İmparatorluğu’na**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2018, s. 46.

Fransa'ya, 1579 yılında İngiltere'ye ve 1612 yılında da Hollanda'ya imtiyazlar verilmeye başlanmıştır.⁶ Osmanlı Devleti bu devletlere kapitülasyon vererek başlangıçta ticarî ilişkiler tesis etmeye başlamıştır. Ancak süreç daha sonra sömürgeleşmeye doğru ilerleyecekti.

1683 Viyana Savaşı, Osmanlı ordusu ve donanması için büyük bir dönüm noktası olmuştu. Savaştan alınan yenilgiyle hem kara hem de deniz kuvvetleri kötü etkilenmiş, Osmanlı Devleti bu tarihten itibaren savunma savaşları yapmıştır.⁷ Rusya, Karadeniz kıyılarına ilk kez 1699 yılında Karlofça Antlaşması'nın imzalayarak Azak Kalesi'ni alarak çıkmıştır. Bundan sonra Rusya'nın çabaları Karadeniz'in kuzey kıyıları ve Boğazları ele geçirmek üzerine olmuştur.⁸ Cemal Tukin'e göre çeşitli devletlerin ilgilendiği Çanakkale Boğazı 18. yüzyıla kadar önemini korumuştur. Bu döneme kadar iç deniz özelliğine sahip olan Karadeniz ise 18. yüzyılda Rusların yerleşmesiyle daha çok önem kazanmıştır.⁹ Böylelikle Osmanlı Devleti'yle Rusya arasında Karadeniz'de hakimiyet meselesi gündeme gelmeye başlamıştır.

1768-1774 yılları arasında meydana gelen Osmanlı-Rus Savaşı'nın sonunda imzalanan Kaynarca Antlaşması'nın 11. maddesine göre her iki devletin gemileri, topraklarını saran tüm denizlerde kesintisiz ve serbest bir şekilde dolaşabileceklerdi. Diğer yandan Osmanlı Devleti, Rus gemilerine ticarî amaçla Boğaz'dan geçmelerine izin verecekti. Böylelikle Türklerin egemenliği sınırlandırılarak Karadeniz iç deniz olma özelliğini kaybetmiş ve Boğazlar Meselesi uluslararası bir konu haline gelmeye başlamıştır.¹⁰

23 Aralık 1798 tarihinde imzalanan antlaşma, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında sağlanan ilk ittifaktı. Rus savaş gemileri bu antlaşma sayesinde ilk kez Boğazlardan geçerek Akdeniz'e çıkıyorlardı. Bu sayede Rus savaş gemileri Karadeniz'den Akdeniz'e serbestçe geçiş hakkına sahip oluyordu. Diğer yandan, Osmanlı Devleti ilk kez bir devletin garantisi altına girmiştir. Artık Karadeniz'de ortak

⁶ Selma Yel, **a.g.e.**, s. 3.

⁷ Afif Büyüktuğrul, **Osmanlı Deniz Harp Tarihi**, V. Cilt, İstanbul, Deniz Basımevi, 1977, s. 1.

⁸ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 8.

⁹ Cemal Tukin, **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, 1947, s. 2

¹⁰ Cemal Tukin, **a.g.e.**, s. 50

savunma yapılacak ve iki devlet Boğazları diğer devletlerin savaş gemilerine kapatacağı.¹¹

Rusya, Boğazlar Meselesiyle ilgisini, 1815 Viyana Kongresi'nde Doğu Sorununu dile getirerek göstermiştir. Osmanlı Devleti'nin hakimiyetindeki azınlıkların durumlarını dile getiren Ruslar, Boğazlar konusunu "Doğu Sorunu" başlığı altında ele almıştır. Esasında Doğu Sorununun kaynağını, Rusların 18. yüzyılda Karadeniz sahillerine yerleşmeleri, burada geniş bir hakimiyet kurma ve Boğazları ele geçirme istekleri oluşturunuyordu.¹² Böylelikle Rusya, uluslararası bir toplantıda gündeme getirdiği Boğazlar Meselesine yaklaşımını ortaya koymuştur.

2.3. Boğazlar Bölgesinde İkili Antlaşmayla Egemenliğin Sağlanması

İstanbul'un 1453'te fethedilmesinden 1809'da Kala-i Sultaniye Antlaşması'nın imzalanmasına kadar olan dönemde Türkler, Boğazlar bölgesinde tam egemenlik kurmuşlardır. Kala-i Sultaniye Antlaşması'yla İngilizlerin de Boğazlar üzerinde söz hakkına sahip olmaları sonucu artık Türk egemenliğinin yerini ikili antlaşmalarla sağlanan yönetim almaya başladı. Ayrıca Osmanlı Devleti, Boğazların barış zamanında hiçbir ülkenin savaş gemisine açılmayacağını taahhüt etmiştir.¹³ İngilizler, 19. yüzyıldan itibaren Karadeniz Bölgesi'nde tehdit unsuru haline gelen Ruslara karşı Boğazların kapalılığı ilkesini benimsemeye başlamış¹⁴, bu antlaşmayla bölgedeki varlıklarını güvence altına almışlardır.

1828 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından 1829'da imzalanan Edirne Antlaşması'yla da Boğazlar bütün ülkelerin ticaret gemilerine açık bulundurulacaktı. Rusya'nın Karadeniz'de hakimiyet kurması ve Boğazların kapalılığı ilkesinin ortadan kalkması¹⁵, Osmanlı Devleti'nin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki gücünü iyice zayıflatmıştır.

¹¹ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 11.

¹² Feridun Cemal Erkin, **Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi**, Ankara, 1968, s. 12.; Selma Yel, **a.g.e.**, s. 3.

¹³ Selma Yel, **a.g.e.**, s. 3.

¹⁴ İngilizlerin Boğazlar serbestisi ilkesini tarihi düzlemde ele alan ve zamanla geliştirdikleri politikaları açıklayan muhtıra metnindeki detaylar için bkz. 25 Eylül 1922, **FO 424/254, No. 622**.

¹⁵ Selma Yel, **a.g.e.**, s. 4.

19. yüzyılda Boğazlar Meselesinin geleceğini etkileyen hadiselerden birisi de Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın 1831'de Osmanlı Devleti'ne karşı teşebbüste bulunduğu isyandı. Avrupalı devletlerden yardım talep eden Osmanlı Devleti'ne Rusya yetişmiş ve isyanın bastırılması için askerlerini İstanbul'a göndermiştir. Rusya, yaptığı yardımın karşılığını 1833 yılında Osmanlı Devleti'yle imzaladığı Hünkâr İskelesi Antlaşması'nda Boğazlar üzerinde elde ettiği ayrıcalıklarla almıştır. Antlaşmayı imzalayan ülkelerden birisi eğer zor durumda kalırsa bir diğeri de ona yardım edecekti. Boğazlar, Rusya'nın istediği zaman diğer devletlerin savaş gemilerine kapalı tutulacaktı. Böylece Rusya, Boğazlar üzerinden Osmanlı Devleti'ni kontrol edebilme hakkı elde etti.¹⁶

2.4. Boğazlar ve Karadeniz'de Belirlenen Uluslararası Rejim

Hünkâr İskelesi Antlaşması'nın Rusya'ya Boğazlar özelinde imtiyazlar tanınması İngiltere için kabul edilebilir bir durum değildi. Diğer Avrupalı devletler de Boğazlar Meselesinin düzenlenecek bir konferansta ele alınıp çözüme kavuşturulmasını istiyordu. Bu amaçla Londra'da bir konferans toplandı. 13 Temmuz 1841 tarihinde İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya arasında Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.¹⁷ Bu antlaşmanın imzalanmasıyla Boğazlar, Türk egemenliğinden çıkarak uluslararası bir rejimle yönetilmeye başlanacaktı. Osmanlı Devleti dışında hiçbir ülkenin savaş gemileri Boğazlardan geçemeyecekti.

1853 yılında Osmanlı ile Rusya arasında başlayan Kırım Harbi, 1856'ya kadar sürmüş; savaşın sonunda iki taraf arasında Paris Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmanın on birinci maddesi gereğince, Karadeniz Bölgesi tarafsız hale getirilecek; bütün ülkelerin ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine ise kapalı tutulacaktı.¹⁸

Paris Antlaşması'yla Karadeniz'de sağlanan tarafsızlık, Rusya'nın bölgedeki hakimiyetini kısıtlıyordu. Bu nedenle Rusya, 31 Ekim 1870'de Paris Antlaşması'nda Karadeniz ile ilgili yer alan hükümleri tanımadığını bildirmiştir. Avrupalı Devletler,

¹⁶ A.e., s. 4.

¹⁷ Selma Yel, a.g.e., s. 4-5.

¹⁸ A.e., s. 5.

Rusya'nın tek taraflı girişimini uluslararası hukuka aykırı olarak değerlendirse de neticede kabul etmek durumunda kalmışlardır. 13 Mart 1871 tarihinde Londra Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayla Karadeniz'in askerden arındırılarak tarafsızlığının sağlanması ilkesine son verilmiş; Rusya ve Osmanlı Devleti'ne tekrar Karadeniz'de tersane kurma ve donanma bulundurma hakkı tanınmıştır.¹⁹ Antlaşmada yer alan bu hükümler, Boğazlara ve Karadeniz Bölgesi'ne dışarıdan gelebilecek saldırılara karşı gerekli önlemlerin alınmasını sağlıyordu.

Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde yaşanan hareketlilik ve devletlerin denizler üzerinde diplomasi yürütmesi, Osmanlı Devleti'nin bu yüzyıldaki denizcilik birikimini de sorgulamaya açık hale getirmiştir. 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin donanma stratejisi ve sahip olduğu denizcilik birikimi oldukça tartışmalıydı. Buhar teknolojisinin Sanayi Devrimi'yle doğuşu, 19. yüzyıldan itibaren dünyanın sahip olduğu denizcilik anlayışını da değiştirmiştir. Önce buharlı, ardından da zırhlı gemiler denizlerle buluşmuştur. Osmanlı Devleti de donanmasını 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren belirgin bir şekilde zenginleştirmeye başlamıştır. Sultan Abdülaziz döneminde Avrupa'dan satın alınan gemilerle Osmanlı Devleti nicelik olarak dünyada ilk üç büyük donanmaya sahip devletlerden biri olmuştur. Ancak bu dönemde yaşanan iç karışıklıklar, bürokraside liyakatsiz kişilerin görev alması, kurumların yeterince ıslah edilememesi ve ihtiyaç duyulan nitelikli personel yetiştirilememesi ne yazık ki Osmanlı donanmasını iyi bir seviyeye ulaştıramamıştır. Bu da Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi üzerinde seyreden diplomatik gelişmelere yansımıştır.

Devletlerde denizcileşme bilincinin ağırlık kazanmasına bilim ve teknolojinin ilerlemesi eklenince deniz savaşlarında kullanılan araç ve gereçlerde yenilikler görülmeye başlanmıştır. 93 Harbi'nde kendisini belirgin bir şekilde gösteren mayın ve torpido teknolojileri, dünyadaki denizcilik anlayışına yeni bir soluk getirmiştir. Torpidobotlar sahip olduğu caydırıcılık ile güçlü bir savaş filosundan daha etkili olabileceğini göstermiştir.²⁰

¹⁹ Bülent Şener, "Türk Boğazları'nın Geçiş Rejiminin Tarihi Gelişimi ve Hukuki Statüsü", **Tarih Okulu Dergisi (TOD)**, S.17, ss.467-493, s. 478-479.

²⁰ Evren Mercan, **II. Abdülhamit Dönemi Deniz Stratejisi**, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2018, s. 74.

Osmanlı Devleti 93 Harbi başlamadan önce, özellikle İstanbul’u Rusya’dan gelebilecek saldırılardan korumak amacıyla hazırlıklar yapmaya başlamıştır. Çanakkale Boğazı’nda bulunan istihkâmlar güçlendirilmiş, torpidoların yerleştirileceği mevkilerle miktarı ve kalelerde bulunacak kuvvetler saptanmıştır.²¹ II. Abdülhamid döneminde Boğazların savunulması için yapılan faaliyetlerin önemi, 1915 Çanakkale Savaşları’nda da kendisini gösterecekti.

Osmanlı Devleti’nin Karadeniz Bölgesi’ndeki etkinliğine son vermek isteyen Rusya, Tuna ve Balkanları da etkisiz hale getirerek İstanbul’u savunmasız bırakmak istiyordu. Boğazlarda yaşanabilecek anlaşmazlıklar sonucunda doğacak fırsatlardan da yararlanmayı düşünen Rusya, bölgeyi ele geçirmiş.²² böylece 1877 yılında, tarihe 93 Harbi olarak geçen Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır.

93 Harbi’nin bitmesiyle 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Boğazlar savaşta ve barışta Rus limanlarına gidip gelecek tarafsız konumdaki ticaret gemilerine açık bulundurulacaktı. Fakat Rusya’nın antlaşmayla Boğazlar ve Karadeniz’de ayrıcalık elde etmesi Avrupalı devletlerin itirazına neden olmuştur. 14 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Antlaşması’yla 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi’nin hükümleri teyit edildi. Buna göre savaş gemilerinin barış zamanında Boğazlardan geçişlerine izin verilmeyecekti. Ancak Osmanlı Devleti savaş halindeyse, müttefiklerine ait savaş gemilerinin Boğazlardan geçmelerine imkân sağlayacaktı.²³

Boğazlar Meselesi, 1905 yılında Rus-Japon Harbi sırasında yine gündeme gelmiştir. Berlin Antlaşması’na göre savaş gemilerinin Boğazlardan geçişine müsaade edilmiyordu. Fakat Osmanlı Devleti, iki Rus savaş gemisine ticarî bayrak çekilmesi suretiyle Boğaz’dan geçmesine izin vermiştir. Gemiler Akdeniz’e geldiğinde tekrar savaş gemisi halini almıştır. Ardından, İngiliz ticaret gemisi olan *Malaccas*’ı ele geçirmişlerdir. İngilizler, Rusların bu hareketini protesto etmekle kalmayıp gemilerini Kızıldeniz’de durdurmuş ve Baltık Denizi’ne göndermişlerdir. Fakat İngiltere ve

²¹ II. Abdülhamid döneminde Çanakkale’deki istihkâmların güçlendirilmesiyle ilgili detaylı bilgi için bkz. Cezmi Eraslan, **II. Abdülhamid’in Çanakkale Savunması**, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2014.

²² Bülent Şener, **a.g.m.**, s. 480.

²³ Selma Yel, **a.g.e.**, s. 7.; Bülent Şener, **a.g.m.**, s. 481.

Rusya arasındaki bu gerginlik çok uzun sürmemiş, Almanya ve Japonya gibi tehditler karşısında kendilerini askerî bir ittifak içerisinde bulmuşlardır.²⁴

Osmanlı Devleti 20. yüzyıla, denizcilik alanında sahip olduğu pratiğin ve teorisinin sınanmasıyla başladı. II. Meşrutiyet ilan edildikten sonra donanmayı güçlendirip organizasyonu sağlamak üzere 1909 yılında Donanma Cemiyeti kuruldu. Millî bir donanma oluşturularak Türk sularında bağımsız şekilde denizcilik faaliyetleri yürütölmeye çalışılmıştır. Donanma Cemiyeti kısa bir süre içerisinde Anadolu'ya da yayılarak örgütlenme faaliyetlerini sürdürmüştür. Cemiyetin kurulduğu yıllarda Yunanistan Averoff zırhlısını satın alarak Osmanlı'ya karşı envanterini daha da güçlendirmiştir. Buna karşılık Donanma Cemiyeti de yurdun her bir yanında yapılan seferberlik sonucu toplanan bağışlarla Almanlardan Turgut Reis ve Barbaros Hayreddin zırhlılarıyla Muavenet-i Millîye, Yedigâr-ı Millet, Numune-i Hamiyet ve Gayret-i Vatanîye muhriplerini satın almıştır.²⁵²⁶ Millî bir donanmanın teşkil edilme çabalarına rağmen Türk Boğazları ve denizlerini koruyabilecek güçte bir modernizasyon sağlanamamıştır.

Boğazlar ve Karadeniz'de yaşanan gerginlik, İtalya'nın 1911'de Trablusgarp'ı ilhak etmesiyle kendisini bir kez daha göstermiştir. İtalya, Osmanlı Hükümeti'ni barış yapmaya zorlamak amacıyla savaşı Kızıldeniz, Beyrut, Anadolu kıyıları ve Çanakkale'ye yaymıştır. Osmanlı Devleti ise, İtalya'nın barış teklifini, Trablusgarp'tan askerlerini geri çekmeleri koşuluyla kabul edeceğini bildirdi. İtalya ise Osmanlı Devleti'nin ileri sürdüğü şartı kabul etmemiş; Osmanlı'nın barışa yanaşmaması nedeniyle Ege Adaları'na doğru hareket etmiştir. Bununla da kalmayan İtalya, Çanakkale Boğazı'na doğru ilerleyerek Afrika'yla Anadolu limanları arasındaki bağlantıyı kesmek istemiştir. Bu sayede zikredilen bağlantı yolundan geçen gemileri kontrol edebilecekti. Bu amaçlarla İtalyanlar ilki 18 Nisan 1912'de, ikincisi

²⁴ Feridun Cemal Erkin, **a.g.e.**, s. 39-40.

²⁵ Tanju Akad, **a.g.e.**, s. 249.

²⁶ Umur Tuncer, "Balkan Harbi'nin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1991, s. 85.

ise 18-19 Temmuz 1912’de gerçekleşmek üzere Çanakkale Boğazı’na harekât düzenlemişlerdir. Fakat ikisinde de başarısız olmuşlardır.²⁷

Trablusgarp savaşında İtalyanların saldırılarını fırsat bilen Balkan Devletleri, 13 Ekim 1912’de Osmanlı Devleti’ne savaş ilan ettiler. Birinci Balkan Savaşı’nda Bulgar gemileri Boğazlara gelerek saldırı gerçekleştirdi. *“Bulgarlar, Osmanlıları aldatmak için ayrıca sahte mayın ve mayın şamandıraları kullanmıştı.”*²⁸ Osmanlı Devleti bu saldırı karşısında direniş gösteremedi. Bunun üzerine Rusya, Boğazları tehdit eden Bulgaristan’ın geri çekilmemesi durumunda İstanbul’u savunmak için Karadeniz donanmasını göndereceğini bildirdi.²⁹ İkinci Balkan Savaşı’nda ise Çanakkale Boğazı’nda görülen Averoff zırhlısı, Osmanlı donanmasının karşısına adeta bir sınav olarak çıkmıştır.

2.5. I. Dünya Savaşı’nda Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi’nin

Durumu

19.yüzyılın sonlarından itibaren devletler arasında görülmeye başlanan bloklaşmalar, 28 Temmuz 1914’te I. Dünya Savaşı’nı başlatmıştır. 1 Ağustos 1914 tarihinde İngiltere, Osmanlı Devleti’nin parasını ödediği Sultan I. Osman ve Reşadiye gemilerine el koydu.³⁰ İngiltere’nin böyle bir hamlede bulunması üzerine Osmanlı Hükümeti ertesi gün Almanya ile ittifak antlaşması imzaladı.

Osmanlı Devleti, Almanya ile imzaladığı ittifak antlaşmasından sonra 3 Ağustos 1914 günü Genel Seferberlik kararı aldı. 4 Ağustos 1914 tarihinde ise tarafsızlığını ilan etmiştir.³¹ Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı öncesinde oluşturulmuş bloklardan herhangi birisinin parçası olmayı ve savaşa girmeyi istemiyordu. Osmanlı Devleti, ilk etapta kendisini saf dışında tutmayı uygun görmüştü. Enver Paşa ve

²⁷ Sezen Kılıç, **Trablusgarp Savaşı’nda İtalyan Donanmasının Çanakkale Boğazı Harekâtları (Alman Belgelerine Göre)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 18, 30.

²⁸ Mehmet Tanju Akad, **a.g.e.**, s. 255.

²⁹ Daniel Panzac, **Osmanlı Donanması (1572-1923)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 460.

³⁰ Figen Atabey, **Karadeniz’de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele Dönemi)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006, s. 5

³¹ Figen Atabey, **a.g.e.**, s. 5.

hükümetin içindeki bazı kişilerin oluşturduğu grup ise savaşa girmeyi destekliyordu. Buna karşın hükümet içerisinde bazı kişiler de savaşa girmek için bir süre daha beklemenin uygun olacağını düşünüyordu.³² İki gün arka arkaya alınan kararlar, hükümet içerisinde savaşa dair ortak kanaatin geliştirilmediğini gösteriyordu.

11 Ağustos 1914'te Alman uyruğuna sahip Goeben ve Breslau isimli savaş gemileri, Osmanlı Devleti'ne sığınmak üzere Çanakkale Boğazı'ndan geçmişlerdir. Berlin Antlaşması'ndan bu yana Boğazların kapalılığı ilkesi geçerliydi. Fakat Osmanlı Devleti, Berlin Antlaşması'nda yer alan hükmü dikkate almaksızın bu gemilerin geçişine izin verdi. Bu yüzden Osmanlı Devleti, gelebilecek tepkilere karşı gemileri satın aldığını bildirmiştir. Ardından, Yavuz ve Midilli isimlerini verdiği bu gemileri envanterine koymuştur.

27 Ekim 1914 tarihinde gemiler Boğaz'dan çıkarak Karadeniz'deki Rus limanlarına doğru hareket etti. 29 Ekim 1914 tarihinde ise Osmanlı Devleti Sivastopol, Novorossisk ve Kefe limanlarını bombalayarak³³ Rusya'ya karşı savaş ilan etti. Deniz gücü bitme noktasına gelen Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'na bu şekilde katılmıştı.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi İtilâf Devletleri tarafından hoş karşılanmadı. Osmanlı Devleti'nin ordu ve donanması, müttefiki olan Almanya'nın emir ve komutasında savaşta yer alacaktı. Bunun üzerine İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'nin müttefikleriyle kurduğu bağı koparmak ve yardım almasını engellemek amacıyla Balkan Devletleri'ne savaşa katılması için baskı yaptılar. Böylelikle İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni Balkanlardan kuşatarak Osmanlı Devleti'ni savaşın dışında bırakmayı planlıyorlardı. Diğer yandan Rusya'yı da düşünerek cephane ve malzeme göndermek üzere Boğazlardan geçip Karadeniz'e çıkmak istiyorlardı.³⁴ Tüm bu sebepler düşünüldüğünde İngilizler ve Fransızlar 19 Şubat 1915 tarihinde Çanakkale'ye ortak harekât başlatmışlardır. Alman komutasında tasarlanan Osmanlı donanması da İngiliz ve Fransızlardan gelebilecek saldırılara karşı istihkâmları

³² Mevlüt Çelebi, **Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002, s. 6.

³³ A.e., s. 15.

³⁴ Selma Yel, a.g.e, s. 10.

güçlendirmiş, Nusret mayın gemisiyle Boğaz'da mayın yerleştirme faaliyeti gerçekleştirmiştir.

İtilâf Devletlerinin 18 Mart 1915'te başlattığı deniz muharebesi, aynı gün gemilerin mayınlara çarpıp yara almaları veya batmalarıyla sonuçlandı. Deniz muharebesinden başarılı sonuç alamayan İtilâf Devletleri, bu sefer karadan çıkarma yaparak Gelibolu Yarımadası'na girmeyi tasarlamışlardır. 25 Nisan 1915 tarihinde başlayan kara savaşı, 9 Ocak 1916 tarihinde Gelibolu Yarımadası'nın düşman tarafından boşaltılmasıyla sona ermiş, böylelikle Osmanlı deniz kuvvetlerinin Çanakkale ve Marmara'daki harekâtı sona ermiştir. Bundan sonra Karadeniz sularında harekâta devam edilmiştir.³⁵

İtilâf kuvvetleri Çanakkale Boğazı'nı geçememiş, bu durum müttefikleri olan Çarlık Rusyası'na gerekli yardımları ulaştıramamışlardır. Donanım bakımından oldukça yetersiz olan Osmanlı askeri, stratejiyi doğru kullanabilmesi ve savunmasını başarılı bir şekilde gerçekleştirmesiyle tarihe Çanakkale Zaferi'ni yazdırmıştır. Kendisinden sonraki askerî ve siyasî gelişmeleri büyük ölçüde etkileyen Çanakkale Muharebeleri, Türk askerinin kendisine olan güvenini artırmıştır.

2.6. I. Dünya Savaşı Sırasında Yapılan Gizli Antlaşmalar ve Boğazların Paylaşımı

Osmanlı Devleti'nin üzerinde kurulu olduğu coğrafya, jeopolitik ve jeostratejik önemi bakımından Müttefiklerin ortak buluşma alanıydı. Bu alan, çoğu zaman yaşanan çıkar çatışmaları nedeniyle güçlü devletler arasında anlaşmazlıklara sahne olmuş; toprak paylaşımından kaynaklanan çıkar çatışmaları 1815 Viyana Kongresi'nden Birinci Dünya Savaşı'na kadar süregelmiştir.³⁶ İngiltere, Fransa, İtalya ve Rusya, I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti üzerinde paylaşım projeleri geliştirmişlerdir. Kendi çıkarlarını da göz önünde bulunduran bu dört devlet, toprakları kendi aralarında taksim etmek amacıyla gizli antlaşmalar imzalamışlardır.

³⁵ **Türk İstiklal Harbi, C.V, Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı (TİH V)**, Ankara, Genelkurmay Basımevi, 1964, s. 1.

³⁶ Şarika Gedikli Berber, **a.g.e.**, s. 133.

Şubat 1915'ten itibaren İngiltere ve Fransa'nın Çanakkale Boğazı'nda gerçekleştirdikleri müşterek harekât, Rusları endişelendirmiştir. Osmanlı ordusuna karşı elde edebilecekleri zafer, İngilizlerle Fransızları bölgede hâkim kılabılır, Rusların Boğazlar üzerindeki emelleri kısıtlanabilirdi. Bu bağlamda Rusya, İstanbul ve Boğazlar Meselesinin kendi lehine çözülmesi için taleplerini 4 Mart 1915 tarihinde İngiltere ve Fransa'ya verdiği notayla belirtmiştir. İngiltere ve Fransa, gelen baskılar sonucunda Rus taleplerini kabul ederek İstanbul Antlaşması'nı imzalamışlardır.³⁷ Bu antlaşmayla Ruslara Boğazlar bölgesinde talep ettiği yerler verilirken İngilizler ve Fransızların da güneydeki hakları tanınmıştır.

İngiltere, Fransa ve Rusya'nın toprak paylaşımı yaptıkları sırada İtalyanlar da anlaşma talebinde bulunmuşlardır. İngiltere ve Fransa, savaşa girmesi durumunda İtalya'ya Antalya ve çevresini, Oniki Ada'yı ve Trablusgarp'ta sultanın hak ve imtiyazlarını verecekti. İtalya, kendisine yöneltilen şartı kabul etmesiyle 26 Nisan 1915 tarihinde Londra Antlaşması'nı imzalamıştır.³⁸ Böylece İtalya toprak paylaşımında yerini alarak ekonomik çıkarlarının yoğun bulunduğu Akdeniz ve çevresinde konumunu güçlendirebilecekti.

İtilâf Devletlerinin Osmanlı Devleti'ni paylaşma projelerinden bir diğeri de Ortadoğu'yu paylaşmak amacıyla 26 Nisan 1916 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Sykes Picot Antlaşması'ydı. İtalya da Anadolu üzerinde daha geniş toprak talebinde bulunarak İngiltere, Fransa ve Rusya'ya iki nota iletmıştır. Bunlardan birisinde, İngiltere ve Fransa'ya olduğu gibi İtalya'ya da aynı hakların tanınması şartıyla Rusların Boğazlar ve İstanbul'daki üstünlüğünün kabul edileceği belirtiliyordu. 8 Ağustos 1917'de ise İngiltere, Fransa ve İtalya arasında Saint Jean de Maurienne Antlaşması imzalanarak toprak paylaşımı tamamlanmıştır. Antlaşma, Rusya'dan onay alınması koşuluyla geçerli olabilecekti. Ancak Çarlık rejiminin yıkılmasıyla iktidara gelen Bolşevikler, hem St. Jean Maurienne Antlaşması'nı tanımamışlar hem de İtilâf Devletleriyle yapılan gizli anlaşmaları tüm dünyaya açıklamışlardır.³⁹

³⁷ Cemal Tükin, **a.g.e.**, s. 364-365.; Şarika Gedikli Berber, **a.g.e.**, s. 134.

³⁸ Şarika Gedikli Berber, **a.g.e.**, s. 134-135.

³⁹ Mevlüt Çelebi, **a.g.e.**, s. 22-23.

2.7. Mondros Mütarekesi'ne Giden Süreçte Boğazlar ve Karadeniz'in Durumu

Çarlık Rusyası, Türk Boğazları ve karasularında kendi çıkarları doğrultusunda belirli haklar iddia etmekteydi. Gizli antlaşmalar yoluyla haklarını güvence altına alan Rusya, 1917'de gerçekleşen Şubat ve Ekim devrimleri neticesinde rejim değişikliğine gitmiş, Bolşeviklerin yönetimi ele geçirmesiyle Kafkasya'daki siyasî atmosfer değişmeye başlamıştır. Bolşevikler, Çarlık dönemindeki politikalardan feragat ederek kendilerine yeni bir diplomatik rota oluşturmaya başlamışlardır. Kuracakları yeni idareye göre çıkarlarını gözden geçiren Bolşevikler, Çarlık Rusyası dönemindeki İstanbul ve Boğazlara yönelik taleplerinden vazgeçtiklerini bildirmişlerdir. Böylelikle yeni iktidar, önceden imzalanmış gizli antlaşmaları da geçersiz saymıştır.⁴⁰

İttifak Devletleri Eylül 1918'den itibaren savaştan çekilmeye başladılar. Bulgaristan'ın savaş dışı bırakılması ve Almanya'nın askerî ve siyasî olarak yıpranması Osmanlı Devleti'ni İtilaf Devletlerine karşı yalnız bırakacaktı. Bu nedenlerden dolayı Osmanlı Devleti ateşkes istemek zorunda kaldı. Bunun üzerine İtilâf Devletleriyle Osmanlı Devleti arasında 27 Ekim 1918'de mütareke görüşmeleri başladı.

Mütareke görüşmelerinde Müttefiklerin, özellikle de İngilizlerin en çok önem verdiği husus Boğazların açılması ve Karadeniz'e geçişin serbest olmasıydı. Buna karşın Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, Türk heyetine görüşmelere katılmadan önce hükümet tarafından onaylanan 8 maddelik bir talimat verdi. Talimatnamenin ilk maddesinde Boğazlarda geçiş serbestisi kabul ediliyor, fakat Yunan gemilerinin geçişine izin verilmiyordu. Boğazların muhafazası Osmanlı askeri tarafından sağlanacak, ancak gerektiği takdirde İngilizler denetim ve kontrolü sağlamak üzere asker bulundurabilecekti. Beşinci maddeyle de Osmanlı Devleti Karadeniz'de bulunan Almanlara karşı tedbir alacak olsa da İngilizlere de denetleme hakkı verilecekti.⁴¹ Müttefikler Osmanlı Devleti üzerinde işgal mekanizması kurmak istiyor, mütareke

⁴⁰ Feridun Cemal Erkin, **a.g.e.**, s. 52.

⁴¹ Mahmut Akkor, "Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu", **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 21, 2019, ss. 273-310, s. 280.

maddelerini de buna göre belirliyorlardı. Türk heyetinin talimatnamede yazılı olan hükümleri de Müttefik taleplerine uygun nitelikteydi.

Türk heyetinin Boğazlar ile ilgili talepleri İngiliz Savaş Bakanlığı'na havale edilmiştir.⁴² Boğazlarda kendi denetim mekanizmasını kurmak isteyen İngilizler Türklerin taleplerini reddetmişlerdir. Bunun üzerine Ahmet İzzet Paşa'nın 29-30 Ekim 1918 tarihinde Rauf Bey'e telgraf yoluyla ilettiği yeni talimatlar gereği Boğazlar ve istihkâmların işgali kabul edilmiştir. 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanmıştır.

⁴² Tolga Başak, “Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları ve Görüşmelerle İlgili Değerlendirmeler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.18, S.5, 2018, ss.5-71, s. 59-60.

BİRİNCİ BÖLÜM

İTİLAFA DEVLETLERİNİN BOĞAZLAR VE KARADENİZ'DEKİ ASKERİ UYGULAMALARI (1918-1922)

1. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki İlk İşgal Uygulamaları

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilmesi üzerine 30 Ekim 1918 tarihinde İtilâf Devletleri'yle Mondros Mütarekesi'ni imzalamıştır. Mütareke metninde, Osmanlı Devleti'nin donanma gücünü etkisizleştirmek ve denizlerdeki varlığını bertaraf etmek adına çok sayıda maddelerin var olduğu görülmektedir. Mütarekenin ilk üç maddesi, Boğazlar ve Karadeniz'i doğrudan ilgilendiriyor ve bu bölgelerdeki Türk varlığını fiilî olarak sonlandırıyor:

“Birinci Madde: Çanakkale ve Karadeniz Boğazları'nın açılması ve Karadeniz'e geçiş sağlanması. Çanakkale ve Karadeniz Boğazları kalelerinin müttefiklerce işgal edilmesi.

İkinci Madde: Türk sularında bütün mayın tarlalarının, torpido kovanlarının ve başkaca engellerin yerlerinin gösterilmesi ve bunların taranması ya da kaldırılması için istenebilecek yardımın yapılması.

Üçüncü Madde: Karadeniz'deki mayınlara ilişkin eldeki bütün bilgilerin verilmesi.”⁴³

Mütareke imzalandıktan sonra Almanlar, Çanakkale Boğazı'ndaki mevkillerinden 31 Ekim 1918 tarihinde ayrılmışlardır. Almanların bölgeden ayrılmalarının ardından Çanakkale Müstahkem Mevkî Kumandanlığı da Genel Karargâh'a bağlanmış, böylece Umur-u Bahriye Zabitlikleri kurulmuştur.⁴⁴

⁴³ Seha Meray, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması Sevr Antlaşması ile İlgili Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2020, s. 6.

⁴⁴ TİH V, s. 6.

İtilâf donanması işgal uygulamalarını gerçekleştirmek üzere 1 Kasım 1918’de Çanakkale Boğazı’na doğru hareket etmiştir. Artık askerî ve siyasî sürecin seyri, 1915 Çanakkale Deniz Muharebesi’nde istedikleri zaferi elde edemeyen İtilâf kuvvetlerinin, bilhassa İngiltere’nin lehinde ilerleyecekti. Osmanlı topraklarında başlayan işgaller İngiltere’de heyecanla takip ediliyor, İngiliz basını ise gelişmeleri kendi emperyalist emelleri çerçevesinde kamuoyuyla paylaşıyordu. 2 Kasım 1918 tarihli *Scotsman* ve *Western Morning* gazetelerinin *Türkiye’nin “Tam Teslimiyeti”* ve *Boğazları Temizliyoruz* başlıklı makalelerine göre, “*Bu ateşkesin Almanya’ya karşı, Karadeniz’e girişin ise Romanya ve Rusya meselelerinde muazzam bir önem taşıdığını yazarken son cümlesinde ise ateşkes şartlarının dün itibarıyla yürürlüğe girmesinden ötürü müttefik donanmanın İstanbul’da olmaması için hiçbir sebebin olmadığı*” ileri sürülüyordu.⁴⁵

2 Kasım 1918’de Çanakkale Boğazı kalelerinin işgaline yönelik ön hazırlıkları yapmak amacıyla bir denizci albayın başkanlığında beş kişiden oluşan heyet Çanakkale’ye ulaşmış, ardından tahkimâtların işgali ve mayın tarlalarının temizlenmesi için gerekli hazırlıkların yapılmasını talep etmiştir. İngiliz heyetine tahkimatlar ve mayın hatları hakkında malumat veren Çanakkale Müstahkem Mevkî Kumandanı Selahattin Adil Bey, işgalin nasıl uygulanacağı ile ilgili henüz bir talimat almadığını bildirmiştir.⁴⁶ Gelibolu Yarımadası’na çıkan subaylar 3 Kasım 1918 tarihinde Boğaz’ı mayınlardan temizlemeye başlamış, Bahriye Nezareti ise Boğazlarda torpil tarama faaliyeti için gemi göndermiştir.⁴⁷

Boğazlardan geçiş yapacak İtilâf Devletlerine ait savaş ve ticaret gemileri hakkında ne gibi muamelede bulunulacağı henüz bilinmemekteydi. Bu konuda bir karar bildirilmediğinden Genel Karargâh, tereddüt yaratacak olayların meydana

⁴⁵ Ertürk Özel, *İngiliz Basınında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2020, s. 3-4.

⁴⁶ Abdurrahman Bozkurt, *Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)*, İstanbul, İdeal Kültür Yayıncılık, 2014, s. 31.

⁴⁷ Tolga Başak, *Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi ve Uygulama Günlüğü (30 Ekim 1918 – 30 Kasım 1918)*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013, s. 281, 544.; Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü*, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993, s. 9.

gelmemesi için 5 Kasım 1918’de Sadaret’ten gerekli tedbirlerin alınmasını istedi.⁴⁸ Savaş gemileri için buradaki askerî elçilerin Genel Karargâh’a başvurması ve Müstahkem Mevkî Kumandanlığı’na bilgi vermesi gerekiyordu. Ticaret gemilerine ise var olan tebligata göre işlem uygulanacaktı.⁴⁹

Çanakkale’ye gelen İngiliz Heyeti Başkanı General Fuller’in talebiyle Boğazlar, Müstahkem Mevkî Kumandanı Selahaddin Adil Bey tarafından 6 Kasım 1918 günü tahliye edilmiştir.⁵⁰ Boğaz mahalinde görülen bir balon ve bir tarama gemisi, Kilitbahir’in kuzeyine doğru giderek Seddülbahir istihkâmlarına varmıştır. İmroz’dan gelen düşman uçağı yarımada üzerinde dolaşmış, ardından sabah yediden öğleden sonra saat dört buçuğa kadar torpilleri toplamıştır.⁵¹ 7 Kasım 1918 tarihinde düşman tarama gemileri yine sahillerde torpil tarama ve toplama faaliyetlerini sürdürmüştür.⁵²

Amiral Calthorpe, 8 Kasım 1918 tarihinde Bahriye Nezareti’ne belirli emirler içeren bir talimatname göndermiştir. Mondros Mütarekesi’nin altıncı maddesi esas alınarak oluşturulan bu talimatnameyle Osmanlı Devleti’nin sahip olduğu deniz gücüne dair bilgi sorulmuş, Deniz Kuvvetleri bünyesinde yer alan gemilerin tâbi tutulacağı koşullar belirtilmiştir:

Osmanlı Bahriye Nezareti’ne

Efendim;

1. *Mütarekenin altıncı maddesi gereğince Osmanlı savaş gemilerinin aşağıdaki şartlara göre bir listesini tarafıma ve bir listesinin de Fransız Ferik Amiral (Koramiral) Amet’e gönderilmesini rica ederim:*

⁴⁸Karargâh-ı Umumiye Müdüriyeti Reisi’nden Sadaret’e havale buyrulan 5 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D.4541 G.340533 lef 3.**

⁴⁹ 7 Kasım 1918 tarihli Meclis-i Vükelâ tutanağı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D.4541 G.340533 lef 4.**

⁵⁰ Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 31

⁵¹ Gelibolu’dan Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye Riyaseti’ne gönderilen 6 Kasım 1918 tarihli şifre, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:3, G:34.**

⁵² Erkan-ı Harbiye Reisi Emin Bey’den Başkumandanlık Vekâleti’ne havale buyrulan 7 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:3, G:34.**

- a. *Hangi gemiler faaldır?*
- b. *Bunlar nerelerde bulunmaktadırlar?*
- c. *Faal gemilerin aldıkları görevler nelerden ibarettir?*
2. *Aşağıdaki hususlar derhal yapılmalıdır:*
 - a. *Adları aşağıda bildirilecek gemiler bütün cephaneleri, torpidolarını, top nişangahlarını çıkarmalıdır: Yavuz muharebe kruvazörü, Turgut Reis zırhlısı, Muinzafer zırhlı korveti, Hamidiye ve Mecidiye kruvazörleri ve bütün muhripler;*
 - b. *Geri kalan gemiler, yani torpedo ganbotları, şalopalar, bütün silahlı gemiler ve 3 pulluk toplardan büyüklerinin nişangahlarını karaya çıkarmalıdır;*
 - c. *Denizaltılar torpidolarını karaya çıkarmalıdır;*
 - d. *Mayın gemileri, mayın taşıyan gemiler ve mayın hizmetlerinde kullanılan başka gemiler mayınlarını karaya çıkarmalıdır;*
 - e. *Yavuz muharebe gemisiyle Turgut Reis zırhlısı hidrolik tertibatının sularını boşaltmalıdırlar;*
 - f. *Demiz zabıta işlerinde kullanılacaklardan başka gemiler telsiz telgraf antenlerini indirmelidirler.*
3. *Gemilerin emre hazır bulundurulmaları için aşağıdaki tertipleri almaları lüzumludur:*
 - a. *Karadeniz’de, Boğaziçi’nde, Marmara ve Çanakkale bölgesinde bulunan bütün gemiler Haliç’e sokulmalıdır. Haliç’e giremeyen gemiler müstesna olup bunlar İzmit’te muhafaza altında tutulacaktır. Bunların İzmit’teki demir yerleri tarafımdan bildirilecektir. Yukarda adı geçen bölgelerin dışında bulunan gemiler ve İzmir’deki savaş gemileri İzmir’de muhafaza altında tutulacaktır;*
 - b. *Deniz zabıtası için gereken en az sayıdaki gemilerin vazifelerine devamı izin verilecektir. Buna benzer teknelerden Çanakkale’de Marmara havzasında ve Boğaziçi’nde bulunanlar İtilâf donanmasının İstanbul’a gelişleri sırasında bulundukları limanlarda demirli kalacaklardır;*

- c. *Faaliyette bulundurulacak gemilerin sayısı, müttefiklerle birlikte mümkün olan hızla tayin edilecektir.*
4. *Mürettebata dair:*
 - a. *Haliç'e sokulan gemilerin içinde sadece muhafaza ve bakım ekipleri bulundurulacaktır;*
 - b. *İzmit körfezinde bulunacak gemilerdeki mürettebat ancak toplam mürettebatın dörtte biri kadar olacaktır.*
5. *Gemilerde bulundurulacak yakacağa dair:*
 - a. *Haliç'te bulunacak gemilerde bir aylık ihtiyaç için yeden yakacak bulundurulacaktır;*
 - b. *İzmit körfezine gönderilen gemilerde bulundurulacak yakacak geminin aldığı en çok yakacağın üçte birini geçmeyecektir.*
6. *Gemiler Osmanlı bayrağını çekeceklerdir.*
7. *Birinci Dünya Savaşı sırasında Fransızlar'dan ele geçirilen Turquoise adlı denizaltı gemisi, Fransız deniz kuvvetlerine mensup bir subayın gemiyi teslim almak üzere İstanbul'a gelmesinde, derhâl ona teslim edilecektir.*
8. *Aşağıdaki listede adları bildirilen ticaret gemilerinin ve listede adları olmayan gemilerin toplu birer listesi tarafıma ve Amiral Amet'e bildirilecektir:*
 - a. *Alman ve Avusturya-Macaristan ticaret filolarına mensup ticaret gemileri (Bu gemilerin ne kadar yük alabileceği, tonaj ve hızları ve nerede bulundukları);*
 - b. *Türk ticaret gemilerinin bir listesi (Hükümet emrine alınan gemiler ve kömür taşımada kullanılanlar açıklanmak suretiyle Karadeniz'de, Boğaziçi'nde, Marmara'da ve Çanakkale Boğazı'nda kıyı ticaretinde kullanılan gemiler);*
 - c. *Türkler ya da Almanlar tarafından müttefiklerden müsadere edilen ticaret gemilerinin bir listesiyle bunların Türk limanlarında bulunup bulunmadığını ya da Türk özel sektörünün bunları kullanıp kullanmadığını;*

Bu gibi gemiler mümkün olduğu kadar kısa zamanda müttefiklere teslim edilmeye hazırlanacaktır.

NOT: Yukarıdaki üç maddede bildirilen ticaret gemilerinden römorkörler, liman tekneleri ve bu gibi hizmetlerde kullanılan küçük tekneler hazırlanacak ve listeye sokulacaklardır.

- d. Türk limanlarında çalışan Rus gemilerinin listesi.*
- e. A.), b), c) fıkralarında bildirilen gemilerin bulundukları limanların reisliklerine, müttefik subayları tarafından, adı geçen gemilerin listesi istenildiği zaman hazırlanıp verilmek üzere gerekli talimatın verilmesi gerektir.*
- 9. Müttefik donanmasından Amiral ya da yüksek rütbeli eniz subayları tarafından ilk fırsatta Türk savaş gemileri teftişe tabii tutulacak ve bu teftişler herhangi bir zamanda tekrar ettirilecektir.”⁵³*

İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Calthrope, Bahriye Nezareti’ne gönderdiği talimat ile Türk karasularındaki denetimin İtilâf Devletleri lehine düzenlenmesini istemiş, ayrıca kendi astlarına da Türk karasularında yaşanan güvenlik sorunları için şu talimatı vermiştir:

- a. Müttefik filo içindeki bütün gemiler savaş nöbeti tutacaklardır;*
- b. Limanlarda karakol tekneleri dolaştırılacaktır;*
- c. Boğazlara girip çıkan ticaret gemileri göz altında bulundurulacak ve muayene edilecektir;*
- d. İkinci bir emre kadar ticaret gemileri ve romörkörlerin Boğazlar’dan gece geçmeleri ve müttefik savaş gemileri dolaylarında dolaşmaları yasak edilecektir;*
- e. Boğazların her iki kıyısında kuvvetli emniyet tertipleri alınacaktır;*
- f. Boğazlar’dan deniz yoluyla geçilecek yükler de muayene edilecektir;*
- g. Bahriye Nezareti ve tersane kapılarında devamlı şekilde nöbetçi bulundurulacak ve giren çıkan personel ve yük kontrol edilecektir;*

⁵³Afif Büyüktuğrul, **a.g.e.**, s. 17-20.

- h. *Haliç'te sabit ve seyyar deniz gözcüleri bulundurulacaktır;*
- i. *Türklerin millî emniyetine el konulacaktır;*
- j. *Türklerin resmî muhabereleleri kontrol edilecektir.*⁵⁴

İtilâf kuvvetleri, belirli makamlara iletmiş iki talimatla işgal uygulamalarını pekiştirme niyetindeydi. Bu sayede Boğazlardaki geçiş rejimini ele alarak kontrol faaliyetlerine yeni bir dayanak oluşturmuşlardır. Boğazlarda ve Karadeniz limanlarındaki ticaret gemilerinin taranması ve geçiş saatlerinin düzenlenmesi bölgedeki deniz ticaretini de bir hayli etkilemiştir. Kendi güvenliklerini sağlama kapsamında oluşturdukları talimatlarla Türklerin resmî haberleşme araçlarını da yine denetim altına almışlardır. Verilen talimat sayesinde İtilâf kuvvetlerinin Boğazlar ve Karadeniz sahillerindeki uygulamalarının önüne geçebilecek olası engellerin kaldırılması amaçlanmıştır.

İngiliz Dışişleri Bakanı Arthur Balfour, 9 Kasım 1918 tarihinde Amiral Calthorpe'a bir telgraf gönderdi. Telgrafa göre Calthorpe, Osmanlı Hükümeti'yle İngiliz Hükümeti arasında sağlanan iletişimde aracılık edecekti. İstanbul'da olmaması durumunda da Calthorpe'un görevini Webb vekâleten yürütecekti. Böylelikle Calthorpe'un İstanbul'a yüksek komiser olarak atandığı General Allenby'e bildirildi.⁵⁵

İtilâf Devletleri, mütareke metninin mürekkebi kurumadan işgal uygulamalarına başlayıp hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye başladığı sırada Alman Büyükelçiliği, Hariciye Nazırı Mehmet Nabi Bey'e bir yazı göndermiştir. Bu yazıya göre Alman Hükümeti, İstanbul'un iâşe ihtiyacını karşılamak amacıyla Berdyansk'tan İstanbul'a sevk edilecek 3.500 ton buğdayı taşımak üzere bir vapur görevlendirmiştir. Alman Hükümeti Osmanlı'nın ihtiyaçlarını karşılamak konusunda son derece ilgili olduğunu belirten Alman Büyükelçiliği, bu geminin serbestçe geçişinin sağlanmasını istemiştir.⁵⁶ Hariciye Nezareti ise, sahillerin yetersizliğinden dolayı İstanbul halkının

⁵⁴ A.e., s. 20.

⁵⁵ Calthorpe üzerinden kurulacak iletişim kanalında Tuğamiral Webb yardımcı yüksek komiser; Mr. Hohler siyasî memur ve Ryan ikinci memur sıfatlarıyla ve bir askerî memur komiserlikte görevli olarak Calthorpe'a bağlı görev alacaklardı. Bkz. Tolga Başak, a.g.e., s. 284.

⁵⁶ Alman İmparatorluğu Büyükelçiliği'nden Hariciye Nazırı Mehmed Nabi Bey'e havale buyrulan 9 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2460 G:98 lef 1.**

yiyecek ihtiyacının karşılanması için Alman Hükümeti tarafından görevlendirilen geminin serbestçe geçişi hakkında gereken makamlara talimat verilmesini ve Almanya Sefareti'ne ayrıcalık tanıyarak Harbiye, Bahriye⁵⁷ ve İaşe⁵⁸ nezaretlerinden gereğinin yapılmasını istemiştir.

10 Kasım 1918 tarihinde 28. İngiliz Tümeni, Çanakkale Boğazı'nda karaya çıkmaya başlamış; 11 Kasım 1918'de ise Çanakkale Boğazı'ndaki tüm istihkâmların ve bataryaların işgal sürecini İngiliz ve Hint birlikleriyle tamamlamışlardır. 12 Kasım 1918'de 83. ve 84. İngiliz tugayları da Çanakkale Boğazı'nda karaya çıkarılmışlardır. Çanakkale Boğazı'nın işgal süreci genel olarak tamamlandıktan sonra aynı gün İtilâf donanması, İstanbul'a geçmek üzere Mondros'tan yola çıkmıştır.⁵⁹

13 Kasım 1918 günü 15 muharebe gemisi, 11 kruvazör, 29 muhrip ve 6 denizaltından oluşan Müttefik Filo, Boğaz'dan geçerek İstanbul'a girdi. Aynı gün, Boğaz'dan 11 harp gemisi ve Ypsara isimli bir Yunan zırhlısı da geçerek diğer Müttefik gemileriyle birlikte İstanbul Limanı'na demirlemiştir. İngiliz, Fransız, İtalyan ve Yunan savaş gemilerinden oluşan Müttefik Filo'nun şehre girişiyle İstanbul'un işgali fiilen başlamıştır.⁶⁰

İtilâf Devletleri'ni askerî ve siyasi konularda temsil etmek üzere görevlendirilen şu kişiler, Müttefik donanmasıyla İstanbul'a gelmişlerdir: Amiral Calthrope (Müttefik Donanma Komutanı ve İngiliz Yüksek Komiseri), İngiliz General Henry F.M. Wilson (İstanbul İngiliz Orduları Başkomutanı), Amiral Webb (İngiliz Komiser Yardımcısı), Amiral Amet (Fransız Yüksek Komiseri), ve Kont Sforza (İtalyan Yüksek Komiseri).⁶¹

İtilâf Devletleri, mütarekenin yedinci maddesine göre güvenliklerini tehdit edebilecek herhangi bir stratejik noktayı işgal etme yetkisine sahip olacaktı. Mütareke

⁵⁷ Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasîye Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine havale buyrulan 12 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2460 G:98 lef 3.**

⁵⁸ Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasîye Müdüriyet-i Umumiyesi'nden İaşe Nezareti'ne havale buyrulan 12 Kasım 1918 tarihli tezkire, t.12 Kasım 1918, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2460 G:98 lef 4.**

⁵⁹ Tolga Başak, **a.g.e.**, s. 290-292.

⁶⁰ **Türk İstiklal Harbi, C.I, (TİH I)**, Mondros Mütarekesi Tatbikatı, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 1992, s. 60.

⁶¹ Afif Büyüktuğrul, **a.g.e.**, s. 21.

hükümlerine göre İstanbul'un işgali açıkça belirtilmemiştir. Fakat Müttefikler, İstanbul'un işgalini yedinci maddeye dayanarak gerçekleştireceklerdi. Bu husus ile ilgili Sina Akşin, "*Asayiş sağlandığı sürece 7. maddenin uygulanmasının söz konusu olmayacağı gibi bir hava da yaratılmıştı.*"⁶² yorumunda bulunmaktadır. Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul hem sahip olduğu stratejik konumuyla hem de tarih boyunca arz ettiği önem bakımından Müttefiklerin büyük emellerinden biriydi. Bu nedenle İtilâf Devletleri, her ne kadar böyle bir hava yaratmaya çalışsa da mütarekeye aykırı uygulamalarını da yine aynı hükümleri esas alarak keyfî bir şekilde gerçekleştiriyorlardı.

13 Kasım 1918'de Müstahkem Mevkî Kumandanı Yarbay Kerametî Bey'le İngiliz heyeti arasında müstahkem mevkînin boşaltılması ve işgal edilmesine yönelik konularda görüşme yapılarak iki taraf arasında bir protokol imzalanmıştır.⁶³ 14 Kasım 1918'de protokolde belirtilen husus çerçevesinde İstanbul Boğazı istihkâmları Fransız ve İngiliz birlikleri tarafından işgal edilmiştir. Boğaz'ın iki yakasında bulunan müstahkem mevkîleri işgal eden İtilâf subayları, istedikleri binaları boşalttırarak buralara yerleşmişlerdir.⁶⁴

17 Kasım 1918'de Tuğgeneral Deedes, İstanbul Yüksek Komiserliği Askerî Ataşesi olarak göreve başlamış; İngiliz Yüksek Komiser Yardımcısı Amiral Webb'le İngiliz Yüksek Komiserliği İkinci Siyasî Memuru ve aynı zamanda Baştercüman olan Andrew Ryan⁶⁵ da İstanbul'a gelmişlerdir. 18 Kasım 1918'de ise Koramiral Amet'in Fransız Yüksek Komiseri olarak atandığına dair Osmanlı Hükümeti'ne bilgi verilmiştir. Yine aynı gün İstanbul'daki işgal faaliyetlerini sürdürmekte olan İngilizler, İzmit'e bazı kontrol birlikleri göndermişlerdir.⁶⁶

Mütarekenin birinci maddesinden hareketle, Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki istihkâmların işgalini gerçekleştirmek amacıyla yola çıkan İtilâf

⁶²Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – I: Mutlakiyete Dönüş 1918-1919**, 4.baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s. 66.

⁶³Abdurrahman Bozkurt, **a.g.e.**, s. 32.

⁶⁴Tolga Başak, **a.g.e.**, s. 294, 368-369.

⁶⁵Andrew Ryan, anılarında İstanbul Yüksek Komiserliği grubunun toplanma şeklini ve bu grupta yer alan kişilerin görevlerine dair bilgiler vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Andrew Ryan, **Sonuncu Dragoman**, çev, Dilek Belirgen Cenkçiler, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2015, s. 107.

⁶⁶Tolga Başak, **a.g.e.**, s. 295, 370.

kuvvetleri, mütarekede açıkça belirtilmeyen, fakat yedinci madde gibi ucu açık ve muğlâk bırakılan bir hükme dayandırarak İstanbul'u fiilen işgal ettiler. Artık sırada Karadeniz'deki işgal faaliyetleri ve buradan da Kafkasya'ya uzanarak Bolşevik Rusya'yla mücadele yer almaktaydı. Bu nedenle 19 Kasım 1918'de iki İngiliz destroyeri, İstanbul'dan özel bir görevle Kırım'a gitmiştir.⁶⁷

Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ne yönelik işgal faaliyetleri Osmanlı Hükümeti'nde tartışmaya yol açmıştı. Hükümette yaşanan bunalımın etkisi meclise sirayet ediyor, mebuslar arasında tavır farkı bulunuyordu. İstanbul'un İtilâf birlikleri tarafından işgal edilmesi konusunda özellikle Hariciye, Maarif nazırları ile Şûrâ-yı Devlet reisi olup bitenleri kabul eder bir tavır sergilemişlerdi.⁶⁸

Osmanlı Hükümeti'nde işgallere yönelik sergilenmesi gereken tavır pek çekimserdi. Bu çekimserliğe karşı Mustafa Kemal Paşa, *Vakit* gazetesine verdiği demeçte bu tavrı eleştirmiştir. Bu noktada hükümet, İngilizlerle yaşanacak anlaşmazlık durumunda karşı tarafla bunu siyasî bir düzlemde ele alarak görüşmeliydi. Bu yönde girişimler vardı ve mevcut koşullarda seçim yapılamayacağına göre hükümetin temsil gücü Meclis-i Mebusan'a dayanmak zorundaydı.⁶⁹ Mustafa Kemal'in verdiği demeçte, Meclis-i Mebusan'ın etkili kılınmasını istediği görülmektedir.⁷⁰

Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, 19 Kasım 1918'de İngiliz ve Fransız Yüksek Komiserleri'ne bir nota göndererek İstanbul'un işgalini mütareke hükümlerine uygun olmadığını belirtti. Boğaz dışında bulunan istihkâmların işgal edilmesini protesto eden Mustafa Reşit Paşa, gerekli siyasî teşebbüslerde bulunulmasını istemiştir.⁷⁰

Çanakkale bölgesini işgal ederek hâkimiyet altına alan İtilâf kuvvetleri, 20 Kasım 1918 günü Boğaz'ın iki yakasını aralarında paylaştılar. Bu paylaşımda Fransızlar Rumeli yakasını (Seddülbahir-Kilitbahir), İngilizler ise Anadolu yakasının yönetimini üstleneceklerdi. Bu paylaşımın ardından İngilizler aynı gün Maydos (Eceabat)'u işgal etmişlerdir.⁷¹

⁶⁷A.e., s. 296.

⁶⁸A.e., s. 372.

⁶⁹A.e., s. 373.

⁷⁰TİH I, s. 183.; Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. I, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 3.baskı, 1993, s. 33.

⁷¹ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 34, Tolga Başak, **a.g.e.**, s. 399.

İtilâf Devletleri, 20 Kasım 1918 tarihinde toplanmışlardır. Bu toplantı sonucunda İtalya, Samsun, Sinop ve Trabzon bölgelerindeki sahil güvenliğin teminiyle görevlendirilmiştir.⁷²

Boğazlar bölgesindeki hareketlilik hız kesmeden devam ediyordu. 20 Kasım 1918 günü Türk donanması İstanbul'da, Yavuz gemisi ise İzmit'te göz altına alındı. 21 Kasım 1918 tarihinde ise Kilyos İngilizler tarafından işgal edildi. Aynı gün, İtilâf kuvvetleri Boğaz'ın girişinde her iki tarafa birer batarya yerleştirmişlerdir. Bununla, Karadeniz'den gelmesi muhtemel olan denizaltı saldırılarına karşı⁷³ önlem almayı düşünmüşlerdir.

İtilâf Devletleri, her ne kadar işgal faaliyetlerinde ortak hareket ediyor gibi görünseler de aslında aralarında gizli bir rekabet ve çıkar çatışmaları mevcuttu. Özellikle İngilizlerle Fransızlar arasındaki bu gizli rekabet, İstanbul'un işgali sonrasında kendisini göstermeye başlamış, adeta üstünlük yarışına dönüşmüştü. 22 Kasım 1918 tarihinde İngiliz Generali Wilson'a, Fransız Şark Ordusu Başkumandanı General France d'Esperey'in Müttefik Orduları Başkumandanlığını tanımaması emri verilmiştir. İstanbul'daki yetki ağırlığından kaynaklanan tartışmalar, 3 Aralık 1918 tarihinde iki ülke arasında anlaşma yoluyla çözüme kavuşturulmuştur. Bu anlaşmaya göre Avrupa yakasından Fransızlar, Anadolu yakasından ise İngilizler sorumlu olacaklardı.⁷⁴

Boğazlarda askerî faaliyetler devam ederken bir Fransız ve üç İngiliz torpidosu 23 Kasım 1918'de Samsun'a geldi. Fransız amiral, maiyetindeki deniz subaylarıyla mutasarrıflığa gelerek tahrirat müdürüyle mütareke hükümlerinin uygulanmasını kontrol edeceğini bildirdi. Rum ve Ermenilerden tutuklu bulunanların miktarını ve ne gerekçe ile burada tutulduklarını sordu.⁷⁵ Sorular, mütareke şartlarının tamamen uygulanıp uygulanmadığını öğrenmeye yönelikti. Mevcut hükümlerin uygulanması

⁷² Mevlüt Çelebi, **a.g.e.**, s. 33.

⁷³ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 36.; Tolga Başak, **a.g.e.**, s. 377, 400.

⁷⁴ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 37, 50.

⁷⁵ Canik Mutasarrıfı Namına Kemal Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 23 Kasım 1918 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Kalemi Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.) D:49-1 G:41 İef 2**

dışında müdahale faaliyetlerine izin verilmemesi ve düzenin her tarafta sağlanması gerekiyordu.⁷⁶

Bir yandan Boğazlar bölgesini gözetim altında tutan İtilâf kuvvetleri diğer yandan da Karadeniz'deki kontrol uygulamalarını gerçekleştiriyordu. İşgal kuvvetlerinin kontrol faaliyetleri, bölgede yaşayan halk arasında huzursuzluğa sebep oluyor, bu da asayiş problemlerini doğuruyordu. Fransız Amiral, Müslümanların bölgedeki Hristiyan ahaliye karşı silahlandığını haber alarak önlemlerin had safhaya ulaştırılması gerektiğini bildirmiştir. 28 Kasım 1918'de asayişin hiçbir şekilde ihlâl edilmemesi hususunda gerekli tedbirlerin alınması için Sinop ve Samsun Mutasarrıflıklarına telgrafla hızlıca emirler verilmiştir.⁷⁷ İngilizler ve Fransızlar mütarekenin uygulanması konusunda bu bölgede iş birliği hâlindeydi. Kuzey Anadolu sahillerini ziyaret eden İngiliz ve Fransızlar Sinop'a girdikten sonra bölgede kargaşa meydana geldiğinden dolayı iki tane geminin gönderilmesini mecburi olarak değerlendirmişlerdir. Bu sıralarda Samsun'da bulunan Osmanlı askeri terhis edilmekteydi. Bölgede bırakılan asker sayısı, asayiş ve düzeni sağlamak konusunda bir hayli yetersizdi. Harbiye Nezareti'nden, bölgede mevcut olan ve terhis edilen Osmanlı askerlerinin hızla memleketlerine gönderilmeleri istenmiştir.⁷⁸

29 Kasım 1918 günü bir İngiliz torpidosu kontrol faaliyetinde bulunmak amacıyla Sinop Limanı'na gitmiştir. İngiliz torpido kumandanı, askerlerin silahlarını bırakarak terhis edilip edilmedikleri ve asayişin sağlanıp sağlanmadığı hakkında ertesi günün sabahına kadar Fransızca bir rapor hazırlanmasını istemiştir. Sinop Mutasarrıfı Mehmed Bey ise İngiliz torpido kumandanının bu talebi üzerine Dahiliye Nezareti'ne

⁷⁶ Dâhiliye Nazırı Mustafa Arif Bey'den Sinop Mutasarrıfı Mehmed Necib Bey'e gönderilen 30 Kasım 1918 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.) D:49-1 G:41 lef 5.**

⁷⁷ Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 30 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4544 G:340758 lef 1.**

⁷⁸ Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nden Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 30 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4544 G:340759 lef 1.**

bir şifre göndererek istenen raporu gönderip göndermemesine ve İngiliz kumandanının müdahalelerine karşı ne yönde hareket edilmesi gerektiğine dair bilgi istemiştir.⁷⁹

1 Aralık 1918’de Fransız Amiral Amet, Samsun’da bazı mütareke maddelerinin uygulanmadığı yönünde şikâyetler içeren bir mektup kaleme almıştır. Hariciye Nezareti’ne yazdığı mektupta dördüncü, beşinci, on dokuzuncu ve yirmi dördüncü maddeleri vurgulayarak uygulamaların yerine getirilmediğini bildirmiştir.⁸⁰ Hariciye Nezareti ise durumu Sadaret’e iletmıştır.⁸¹ Ardından, Amiral Amet’ten gelen mektubun birer sureti Harbiye ve Dâhiliye nezaretlerine gönderilerek gerekli uygulamaların hızla yapılması istenmiştir.⁸² Samsun mıntıkasındaki esirlerle askerlerin terhis meselesi Harbiye Nezareti tarafından takip ediliyordu. Ancak elde bulunan gemilerle muhacirinin, Almanların ve Avusturyalıların taşınması nedeniyle terhis işlemi istenilen hızda gerçekleşmiyordu. Bu durumdan hoşnut olmayan İtilâf Devletleri mütareke hükümlerinin uygulanmadığından dolayı şikâyet etmişlerdir. Ayrıca Amet’in mektupta belirttiği yirmi dördüncü maddeyle mütarekedeki yirmi dördüncü madde farklıydı. Amiral Amet’in mektupta belirttiği madde anlaşılamadığından Başkumandanlık Vekaleti, Harbiye Nezareti’ni ilgilendiren husus hakkında yazılı bir açıklama istemiştir.⁸³

Canik Mutasarrıflığı, mütareke şartlarının uygulanmasındaki gecikme sebebini Amiral Amet’e gönderdiği yazıyla açıklamıştır. Hem bölgede asayiş sağlayacak kadar Osmanlı askerinin bırakılması, hem de Müslüman halkın Hristiyan halka yönelik saldırılarda bulunmadığı, aksine Rum çeteleri ve eşkıyasının tecavüz faaliyetlerinde bulunduğu anlatılmış olmasına rağmen Amiral bu iftiralara inanmak istemiştir.

⁷⁹ Sinop Mutasarrıfı Kemal Bey’den Dâhiliye Nezareti’ne gönderilen 29 Kasım 1918 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR.) D:604, G:17.**

⁸⁰ Fransız Amiral Amet’ten Hariciye Nezareti’ne havale buyrulan 1 Aralık 1918 tarihli mektup, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4545 G:340814 lef 3.**

⁸¹ Hariciye Nezareti Mühimme Kalemî’nden Sadaret’e havale buyrulan 2 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4545 G:340814 lef 2.**

⁸² Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemî’nden Harbiye ve Dâhiliye nezaretlerine havale buyrulan 5 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4545 G:340814 lef 1.**

⁸³ Osmanlı Divan-ı Hümayun Başkumandanlık Vekâleti’nden Hariciye Nezareti’ne havale buyrulan 8 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4547 G:340967, lef 3.**

Almanların ve Avusturyalıların da 29 Kasım 1918 tarihine kadar bölge dışına çıkarılmaları gerektiği halde bunun gerçekleşememe sebebi, nakliye vapurlarının noksanlığıyla açıklanmaktaydı.⁸⁴

İtilaf kuvvetleri Karadeniz sahillerinde gezerek kontrol faaliyetlerini sürdürmeye devam ediyorlardı. 5 Aralık 1918 tarihinde Sinop'a gelen İngiliz torpido muhribi kumandanı içişlerine yönelik hususlarda yardımcı olabileceklerini taahhüt eden bir belge istemiştir. Hariciye Nezareti ise böyle bir talepte bulunarak içişlerine dair meselelerden dolayı müdahaleye hakları olmadığını kendisine bildirmiştir.⁸⁵

12 Aralık 1918'de yine İngiliz torpido muhribi kumandanı memleketin içişlerine dair bazı hususlar için imzalanmış bir belge talep etmiş ve resmî emir olmamasına rağmen kontrole memur olarak geldiğini belirtmiştir. Buna karşı Sinop Mutasarrıflığı'ndan uygulanacak muameleye dair bir talimat verilmesi istenmiştir.⁸⁶

İtilaf kuvvetlerinin Karadeniz sahillerindeki kontrol faaliyetleri esnasında Yunan bahriye askerleri, yerli Rumlarla birlikte "Yaşasın Venizelos!" sloganlarıyla gürültülü gösteriler yaparak İzmit'te asayiş olumsuz yönde etkilemişlerdir. Bölgede inceleme yapan İngiliz subayı ise durumu Büyük Amiral'e ileteceğini bildirmiştir. 13 Aralık 1918'de Trabzon'a bir keşif kruvazörü gelmiş; geminin süvarisi Arthur, beraberindeki askerlerle vilayet yönetimini ziyaret etmiştir. Burada, Osmanlı Devleti sınırlarının dışına çıkarılacak Almanlar ve Avusturyalılar hakkında görüşmeler yapılmıştır. 14 Aralık'ta ise kruvazör Trabzon'dan hareket etmiş, bir subay mütareke maddelerinin uygulanışını kontrol etmek üzere görevlendirilerek bölgede bırakılmıştır.⁸⁷ Trabzon Valisi bu subaya karşı uygulanacak muameleye dair Dahiliye Nezareti'nden yazılı bir emir istemiştir.⁸⁸

⁸⁴ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube'den Sadaret'e havale buyrulan 9 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4547 G:340967 lef 2.**

⁸⁵ T. 13 Ocak 1919, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tatbikat-ı Adliye Müdüriyeti (DH. EUM. ADL) D:49 G:46**

⁸⁶ Kastamonu Vali Vekili Kadir Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 12 Aralık 1918 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:604 G:112.**

⁸⁷ T. 13 Ocak 1919, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tatbikat-ı Adliye Müdüriyeti (DH. EUM. ADL.) D:49 G:46.**

⁸⁸ Trabzon Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 14 Aralık 1918 tarihli telgraf, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:606 G:1.**

İtilâf Devletleri Karadeniz kıyılarındaki faaliyetleriyle kontrol mekanizması kurarak kıyı şeridini denetim altına almışlardır. Artık sıra Kafkasya'ya geldi. İtilâf kuvvetleri, 1 Aralık 1918'de İngiliz savaş gemilerini Batum'a demirlemiştir. Kars, Ardahan ve Batum'un acilen boşaltılması ve 9. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa'nın görev değişikliğinin yapılması hususlarında İngilizler yoğun ısrarlarda bulunmuşlardır. Hariciye Nezareti de hükümetten konuyla ilgili gerekli teşebbüslerin gerçekleştirilmesini istemiştir.⁸⁹

18 Aralık 1918 günü İngilizler Batum'a 7.000 asker çıkardı. Ertesi gün ise Batum Limanı'nı işgal ettiler.⁹⁰ İki ufak İngiliz vapuru torpil taraması yapmak üzere Batum Limanı'na geldi.⁹¹ Trabzon Liman Reisi'nin Dâhiliye Nezareti'ne yazdığı tezkireye göre limanlarda tarama yapmak amacıyla bulunan İngiliz gemileri burada tahribat gerçekleştirerek Osmanlı'yı buradan ihraç etmiş, ardından Batum'a hareket etmiştir.⁹²

Batum Mutasarrıfı Cemil Bey, İngilizlerin Batum'a geldikleri sırada gerçekleştirdikleri faaliyetler hakkında bilgi veren şifre göndermiştir. Şifrede yer alan bilgilere göre, üç mayın gemisiyle bir stasyoner gemisi İstanbul'dan Batum'a geldi. İngilizler şehirde bulunan Fransız otelini ve Mesandri Maritim Şirketi'ne ait olan bir binayı işgal etmişlerdir. Bu bina, askerlerin ikameti için kullanılacaktı. Ruslardan alınan mühimmat ve malzemelerin burada bırakılmasını istemişlerdir. İngilizler burada Bolşeviklere karşı gerçekleştirecekleri harekâtın şeklini planlıyorlardı.⁹³

24 Aralık 1918 günü İngilizler Batum'a bir askerî vali tayin ederek burada yerel bir idare kurmuşlardır. Böylelikle Batum'daki Türk yönetimi sona ermiştir.⁹⁴ Batum işgal edilir edilmez buradaki Osmanlı askerlerinin terhis işlemleri başlamış, İstanbul'a

⁸⁹ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 48

⁹⁰ **A.e.**, s. 67

⁹¹ Trabzon Emniyet Müfettişliği'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne yazılan 20 Aralık 1918 tarihli tezkire. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube (DH. EUM. 6. Şb.) D:47 G:26.**

⁹² Trabzon Liman Reisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 24 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube (DH. EUM. 6. Şb.) D:47 G:35.**

⁹³ Batum Mutasarrıfı Cemil Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 19 Aralık 1918 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalem-i Umumi (DH. EUM. KLU.) D:13 G:45 lef 3.**

⁹⁴ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s.72., Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s.25.

sevkleri için İngiliz gemilerinden yararlanılmıştır. Aynı gün 1300 Osmanlı askeri ile 27 subay; 25 Aralık 1918 günü ise iki İngiliz gemisi ile 2800 er ve 140 subay İstanbul'a taşınmıştır.⁹⁵

30 Aralık 1918 tarihinde İngilizler, Batum'da mülkî idare tesis etmişlerdir. Batum'u işgal eden İngilizlerin ilk işlerinden biri de Bakü-Batum petrol hattının işleyişini düzenli hâle getirmektir.⁹⁶ Böylelikle İngilizler, mütarekeyle istediklerini elde etme imkânı buluyorlar, Bakü-Batum petrol hattının denetimini ele geçiriyorlardı.

Batum'un idaresini ele geçiren İngilizler, Bolşevik faaliyetlerini daha rahat izleyebilmek ve bölgeye kolaylıkla müdahale edebilmek için Rus ağırlıklı bir yönetim kurmaya özen göstermişlerdir. Ayrıca Batum'un Gürcülerden ziyade Ruslara verilmesine dair yayılan iddia Gürcülerde oldukça hoşnutsuzluk yaratıyordu. Bu nedenle Gürcüler, İngilizlerin kurduğu yönetime tepki gösteriyorlardı.⁹⁷

Boğazların açılmasıyla Karadeniz'e geçişleri serbest hâle getiren mütareke hükümleri, İtilâf Devletlerinin Kafkasya'daki etkinliğini artırma imkânı sağlıyordu. Boğazlar ve Karadeniz'de kontrol sağlayan İtilâf Devletleri Rus limanlarında abluka uyguluyor⁹⁸ hem de bu bölgedeki ekonomik çıkarlarını gözetim altında tutarak siyasî nüfuzlarını da güçlendiriyorlardı.

6 Ocak 1919'da Lepis isimli bir şahıs, posta memurluğuyla görevlendirilerek Fransız Hükümeti namına Trabzon'a gelmiş; Fransız konsolosuyla görüşmek üzere Konsoloshane'ye gitmiştir. İki gün sonra yine geleceğini söyleyen bu şahıs gemiyle Batum'a doğru yola hareket etmiştir.⁹⁹ Bu şahıs gibi İtilâf Devletleri tarafından gönderilen kişiler, Karadeniz kıyılarında kontrol faaliyeti yürüttükten sonra Kafkasya'ya geçmişlerdir.

⁹⁵ Mustafa Sarı, **Türkiye Kafkasya İlişkilerinde Batum (1917-1921)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 2014, s.304.

⁹⁶ Mustafa Sarı, **a.g.e.**, s. 344.

⁹⁷ **A.e.**, s. 356.

⁹⁸ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 25

⁹⁹ Trabzon Valiliği'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 7 Ocak 1919 tarihli şifre. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube (DH. EUM. 6. Şb.) D:47 G:53.**

2. İtilâf Devletlerinin 1919 Yılındaki Askerî Uygulamaları

2.1. İtilâf Devletlerinin Boğazlar Bölgesi'ndeki Askerî Uygulamaları

İtilâf Devletleri, Kasım 1918'de Çanakkale Boğazı'nı ve tahkimatlarını işgal ederken buralarda belirli arama ve kontrol faaliyetleri gerçekleştirmekteydi. Bu kapsamda, Gelibolu'daki bazı resmi binaları işgal etmişlerdi. İngiliz Yüksek Komiseri Calthorpe, Hariciye Nezareti'ne binaların işgal edilmesinin mütareke hükümlerine aykırı bir durumun olmadığını bildirmiştir. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Edirne Valisi'ne 7 Ocak 1919 tarihinde bir şifre göndererek bölgedeki vaziyet hakkında bilgi verilmesini istemiştir.¹⁰⁰

İtilâf Devletleri, Boğazlar bölgesinde işgal uygulamalarını gerçekleştirmek üzere alınması gereken güvenlik önlemlerini düşünmeye başlamışlardı. İngilizler Şubat 1919'da bir proje hazırlamışlardır. Bu projeye göre İstanbul'daki polis kontrollerinin ne şekilde yapılacağı açıklanıyor, İstanbul üç kısma ayrılarak İtilâf Devletleri arasında pay ediliyordu. Bu paylaşımda İngilizler Galata ve Beyoğlu'ndan, Fransızlar İstanbul merkezinden ve İtalyanlar da Üsküdar'dan sorumlu olacaklardı. Ancak İtalyan temsilci Sforza, İngilizlerin bu projesine eleştiri getirmişti. Sforza'ya göre İstanbul üç değil, altı bölgeye ayrılmalıydı. Ayrıca İtalyanların sorumlu oldukları bölge Üsküdar değil, İstanbul merkezi ve Beyoğlu olmalıydı. Üsküdar, İngilizlere ve Fransızlara verilmeliydi. Bunun üzerine Sforza'nın önerileri kabul edilmiştir.¹⁰¹

Boğazlarda geçiş rejiminin tesis edilmeye çalışıldığı sırada gemilerle birlikte birtakım bulaşıcı hastalıklar da yurda girmeye başlamıştı. 11 Şubat 1919 tarihinde İtilâf Devletleri Sıhhiye Komiserliği, Boğazlarda alınacak sağlık önlemleri kapsamında bir rapor hazırladı. Bundan böyle Boğazlardan geçen gemiler vasıtasıyla bulaşıcı hastalıkların yurda girmesini ve başka devletlere gidecek gemilerin de hastalık taşımamasını önlemekten İtilafçı Sağlık Kontrol Komisyonu sorumlu olacaktı. Daha önceden bu görevi yerine getiren Osmanlı Hudud-ı Sıhhiye Müdüriyeti-i Umumiyesi'nin ise I. Dünya Savaşı'ndan önceki durumuna getirilmesi gerektiği

¹⁰⁰ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube'den Edirne Vilayeti'ne gönderilen 7 Ocak 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.), D:95 G:62.**

¹⁰¹ Mevlüt Çelebi, **a.g.e.**, s. 33-34.

belirtilmiştir. İstanbul Limanı ve Boğazlar Sıhhiye Müdüriyeti, Osmanlı Hudud-ı Sıhhiye Müdüriyeti'nin savaştan önceki durumuna getirilmesi için çalışmaların yapılmasını istemiştir. Bu sayede İtilâf Devletlerinin Boğazlardaki kontrolünün önlenmesi amaçlanmıştır. Ancak bu görev İtilâfçı Sağlık Kontrol Komisyonu tarafından işgal döneminde yerine getirilmiştir.¹⁰²

Boğazlarda bulaşıcı hastalıklara yönelik önlemler almaya çalışılsa da Osmanlı askerleri arasında tifüs ve çiçek gibi bulaşıcı hastalıklar görülmeye başlamıştı. Bunun üzerine İngilizler, Çanakkale ve Karadeniz Boğazı'nda bulunan asker ve subayların geriye aldırılmasını istemişlerdir. Yapılan işlemler sonucunda 8 subay ve 78 askerin kalması kararlaştırılmış ve askerî makamlara konuyla ilgili gerekli emirler verilmiştir. Fakat Boğazlarda kalan asker ve subay sayısının az olması nedeniyle gönderdiği tezkirede mülki memurların askerlere açıkta bulunan malzemelerin depolara nakledilmesi için yardım etmelerini emir buyurmasını istemiştir.¹⁰³ İtilâf Devletlerinin Boğazlar bölgesinde bulunan Osmanlı askerini sınırlandırması, bölgede sivillerin desteğine duyulan ihtiyacı artırmıştır.

İtilâf birliklerine mensup İngiliz ve Fransız askerleri zaman zaman Gelibolu'da yağma faaliyetleri gerçekleştiriyor, bu da bölgede asayiş ve güvenlik problemlerinin yaşanmasına neden oluyordu. Gelibolu Mevkî Kumandanlığı'ndan 14. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen telgrafa göre Fransızlar, Bigalı tamirhanesindeki alet-edevata zarar veriyorlar ve Maydos deposundaki memurların işine müdahale ediyorlardı. Hükümet, konuyla ilgili protestoda bulunmuş olsa da bir sonuç alınamamıştı. 14. Kolordu, memurlarla beraber eşyaların depolara iade edilmesi için Fransız kumandanlığına mektup yazmıştır. Mektupta yazıldığı üzere, eşyalarla memurların depolara girişine müteakip meydana gelen tahribat ve zararın gerçek miktarı anlaşılabacağından zayıat listesi istenmiştir.¹⁰⁴ İngilizler ve Fransızlar Boğazlar bölgesinde silah, savaş malzemelerine ve asker ve subayların kişisel eşyalarına da el

¹⁰² Abdurrahman Bozkurt, *a.g.e.*, s. 38-39

¹⁰³ Erkan-ı Harbiye 2. Şube'den Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 18 Şubat 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ. UM.) D:19-4 G:1-82 lef 2.**

¹⁰⁴ Gelibolu Mevkî Kumandanı Kaymakam Neşet Bey'den 14. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 22 Ocak 1919 tarihli telgraf, **Askerî Tarih ve Strateji Etüt Daire Başkanlığı (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:13 G:15 lef 2.**

koyup zarar vermişlerdir. Eşyaların alınması, gasb edilen şeylerin iadesi ve bu olayın tekrarlanmaması için gereken teşebbüsler gerçekleştirilmiş olsa da ele geçirilenlerin büyük kısmı verilmemişti. Bu nedenle Harbiye Nezareti, gereğinin yapılmasını istemiştir.¹⁰⁵

İstanbul Limanı'yla Boğazlarda kılavuzluk ve seyri sefain teşkilatının kurulmaması, devlet hazinesinin zararına neden oluyordu. Bahriye eski kaymakamlarından Süleyman Nutkî Efendi, Bahriye Nezareti'ne gönderdiği 23 Mart 1919 tarihli telgrafta gereğinin yapılmasını bildirmiştir.¹⁰⁶ 26 Mart 1919 tarihinde Bahriye Nezareti, İstanbul Limanı'yla Boğazlarda icra edilecek kılavuzluk hususları için gerekli teşkilatın hemen kurulması ve maliyesinin de temin edilmesi üzerine Osmanlı Seyr-i Sefain İdaresi nezdinde teşebbüste bulunmuştur.¹⁰⁷

İşgal uygulamalarının yerine getirildiği sıralarda İtilâf Devletleri, denetleme ve kontrol faaliyetlerinde bulunmak üzere belirli bölgelerde askerler görevlendirmekteydiler. Mütareke maddelerinin uygulanıp uygulanmadığını teftiş etmek üzere İngiliz subaylarından Yüzbaşı Hoyland İstanbul ve civarına, Yüzbaşı S. Lafontaine ve Yüzbaşı Ritch de Bandırma'ya gönderilecekti. Bu askerlerin yolculuk işlemlerinin yapılması ve gerekli belgenin verilmesi için 12 Nisan 1919'da Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne bildirilmiştir.¹⁰⁸

1919 yılının en önemli sorunlarından biri de Boğazlarda gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleriydi. Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nin Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 24 Nisan 1919 tarihli tezkireye göre, Aleksandros vapuruyla Averof zırhlısı İzmir'den İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'a kaçak yollarla silah sokmak amacıyla gelen bu vapur ve savaş gemisine karşı karadan ve denizden gerekli tedbirler alınmıştı. İstanbul

¹⁰⁵ 14. Kolordu Kumandanlığı'ndan Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 10 Şubat 1919 tarihli tezkire, **Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Strateji Etüt Daire Başkanlığı (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:13 G:15** lef 2.

¹⁰⁶ Daire-i Sadaret Emr-i İdariye Kalemi'nden Bahriye Nezareti'ne havale buyrulan 23 Mart 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), D:4560 G:341978** lef 2.

¹⁰⁷ Bahriye Nezareti'nden Sadaret'e havale buyrulan 26 Mart 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), D:4560 G:341978** lef 2.

¹⁰⁸ Hariciye Nezareti Kalemi Mahsus Müdüriyeti'nden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne havale buyrulan 12 Nisan 1919 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Ecanib Kalemi (DH. EUM. ECB.), D:23-A G:50** lef 2.

Limanı'nda bulundukları süre içerisinde bu vapurların silah ihracına izin verilmemiş, ayrıca İstanbul ve Boğazlardaki zahire ihtiyacını karşılamak üzere limana gelecek bütün Yunan gemilerinin gözetim altında tutulacakları bildirilmiştir.¹⁰⁹

Marmara sahillerinde gerçekleşen kaçakçılık faaliyetleri denizlerde ve Boğazlarda güvenliği tehdit etmekteydi. Marmara sahilinde Rumeli ve Anadolu yakalarında meydana gelebilecek saldırılara karşı en kısa sürede müdahale edebilmek için sahillerde karakol vazifesini yürütmek üzere Draç ve Akhisar torpidobotları görevlendirildi. Torpidobotlardan birinin merkezi Bandırma, diğerinin de Marmara Adaları olacaktı. Draç torpidobotu levazımın ikmali için Dersaadet'e gelse da görev yerine geri gönderileceği bildirildi.¹¹⁰ Bunun üzerine 28 Mayıs 1919'da Bahriye Nezareti tarafından Draç ve Akhisar torpidobotları görevlendirildikleri bölgelere sevk edildiler. Denizlerde asayişin sağlanması ve kaçakçılığın engellenmesi gerektiğini bildirilerek gambot süvarilerine yerel idarenin emriyle hareket etmeleri hakkında talimatlar verilmiştir.¹¹¹ Bahriye Nezareti'ne gönderilen 28 Mayıs 1919 tarihli şifreyle, Draç torpidobotunun sürekli olarak Marmara'da gözetleme faaliyetinde bulunması için süvarisine yeniden etkili emirlerin verilmesi hususunda gerekenin yapılması bildirilmiştir.¹¹²

Draç ve Akhisar torpidobotlarından sonra 1 Haziran 1919 tarihinde merkezi Marmara Adası olan Yunus torpidobotu da İstanbul'dan hareket ettirilmiştir. Böylece Marmara sahillerinde güvenliği temin etmekle görevlendirilen üç torpidobot, asayişi

¹⁰⁹ Polis Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 24 Nisan 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Ecanib Kalemi (DH. EUM.ECB.) D:23 G:92.**

¹¹⁰ Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus Kalemi'nden Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 10 Mayıs 1919 tarihli tezkire, **Genelkurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Strateji Etüt Daire Başkanlığı (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:13 G:63.**

¹¹¹ Dâhiliye Nazırı'ndan Hüdavendigâr Vilayeti Karesi Mutasarrıflığı'na gönderilen 28 Mayıs 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:99 G:367.**

¹¹² Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Karesi Mutasarrıflığı'na gönderilen 2 Haziran 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:100 G:1**

sağlamak üzere Bahriye Nezareti tarafından¹¹³ 14. Kolordu Kumandanlığı'nın emrine verilmiştir.¹¹⁴

Marmara sularında asayiş ve emniyetin sağlanmaya çalışıldığı sıralarda İngiliz Yüksek Komiserliği, bir Osmanlı torpidosunun çok sayıda silah çıkardığını bildirmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti, Hüdavendigar Vilayeti'nden meselenin hızla incelenmesini istedi.¹¹⁵ Draç torpidosu zaman zaman Gemlik'e geliyor, sahillerde denetleme ve gözetleme faaliyetlerinde bulunuyordu. Bu sıralarda Rumlar, bölgede silah kaçakçılığına memur edilmişlerdi. Aleksandros isimli bir Yunan vapuru Gemlik ve civarına gelerek silah çıkarıyordu. Draç torpidosunun bölgedeki gözetleme faaliyetlerinden rahatsız olan Rumlar silah kaçakçılığını Osmanlıların yürüttüğüne dair yalan haberler yaymaya başlamışlardı. Bunun üzerine İngiliz Yüksek Komiserliği, torpidonun çok sayıda silah çıkardığını bildirmiştir. Dahiliye Nezareti Hüdavendigar Vilayeti'nden meselenin hızla incelenmesini istemiştir. 22 Haziran 1919'da Hüdavendigar Vilayeti, Aleksandros vapurunun 600 mavzer fişekle yakalandığını belirterek bu gemiye dikkat dikkat edilmesini ve yaşanan olayların İtilâf Siyasi memurlarına açıklanması gerektiğini Dahiliye Nezareti'ne bildirmiştir.¹¹⁶

Üzerinde Laz kıyafetleri bulunan birtakım kişiler, Boğazlar ve Karadeniz'de kaçakçılık ve sahillere yönelik tecavüz faaliyetlerinde bulunarak bölgenin güvenliğini tehdit ediyorlardı. Bu nedenle Dahiliye Nezareti, sahillerde güvenliğin sağlanması amacıyla görevlendirilen gambotların buralarda devriye gezmesine müsaade edilmesi için hükümete başvurdu. Gerekli önlemlerin alınması için 24 Kasım 1919 tarihli meclis oturumunda Boğazlar ve Karadeniz sahillerindeki asayiş problemi gündeme getirildi. İtilâf Devletleri sahilleri koruyacak Osmanlı deniz vasıtalarının büyük bir kısmına el

¹¹³ Bahriye Nezareti Birinci Daire 7. Şube'den Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 1 Haziran 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Dâhiliye Asayiş Şubesi (DH. EUM.AYŞ.) D:12 G:1 lef 7.**

¹¹⁴ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Hüdavendigar Vilayeti Karesi Mutasarrıflığı'na gönderilen 5 Haziran 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:100 G:43.**

¹¹⁵ Dâhiliye Nezareti'nden Hüdavendigar Vilayeti'ne çekilen 21 Haziran 1919 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:635 G:7.**

¹¹⁶ Hüdavendigar Valisi İsmail Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 22 Haziran 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:635 G:7.**

koymuştı. Yalnız Karadeniz’de gözetleme yapmak üzere iki adet gambot tesis edilmişti. Fakat bu gambotlar ihtiyaca cevap verebilecek niteliğe sahip değildi; üstelik Osmanlı Hükümeti’nin bünyesinde olan ve güvenliği sağlayacak diğer araçlar da yetersizdi. İngilizlerin elinde bulunan motorbotlardan hiç değilse ikisinin Marmara sahillerinde gözetleme ve takip faaliyetlerini yerine getirmesi için Bahriye Nezareti’ne temin edilmesini sağlamak maksadıyla İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde girişimlerde bulunulması kararlaştırılmıştır.¹¹⁷ Mütarekenin altıncı maddesine göre sahil güvenliğini sağlayabilecek gemiler dışında Osmanlı deniz kuvvetlerinin sahip olduğu bütün savaş gemilerinin teslim etmesi öngörülmekteydi. İngiliz Yüksek Komiserliği nezdinde bulunan girişim, Osmanlı deniz kuvvetlerinin Boğazlarda ve denizlerde asayiş ve güvenliği sağlayamayacak kadar zayıflatıldığını gösteriyordu.

2.2.İtilâf Devletlerinin Karadeniz Bölgesi’ndeki Askerî Uygulamaları

İtilâf Devletlerinin 1919 yılındaki askerî uygulamaları incelendiğinde, Karadeniz sahillerinde devriye yürüterek mütareke maddelerinin uygulanmasını denetledikleri görülmektedir. Bunun için sıklıkla askerî yetkilileri görevlendirerek liman şehirlerine göndermişler ve yaptıkları incelemeleri rapor hâlinde kendilerine sunmalarını istemişlerdi. Mütarekenin uygulandığı sıralarda Karadeniz kıyılarında bulunan Pontus Rum çeteleri de İtilâf Devletlerinin varlığından güç alarak asayiş bozan eylemler gerçekleştiriyorlardı.

İzmit bölgesinde Rumların yanı sıra bölgedeki Türk çeteleri de asayiş bozan unsurlar arasındaydı. Hereke, Karamürsel ve Değirmendere bölgesinde varlık gösteren çeteler halka baskı yapmaktaydı. İzmit Mutasarrıflığı, sahilden sahile dolaşan Türk çetelerinin takip edilmesi için bir motorbota ihtiyaç duyduğunu Bahriye Nezareti’ne bildirmiştir.¹¹⁸

¹¹⁷24 Kasım 1919 tarihli Meclis-i Vükela mazbatası, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.), D:217 G:130.**

¹¹⁸ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti’nden Bahriye Nezareti’ne havale buyrulan 3 Haziran 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyr-ü Sefer Kalemi (DH. EUM.SSM.) D:37 G:8.**

Boğazlar bölgesinin denetimini ele geçiren İtilaf Devletleri, istedikleri gemilerin geçiş güvenliğini sağlayabilmek amacıyla uygulamalarına devam ediyorlardı. Müttefiklerin bu uygulamaları gerçekleştirme sebeplerinden biri de Kafkasya'daki çıkarlarını göz önünde bulundurarak bölgede yaşanan gerginliği fırsata dönüştürebilmektir. Bu nedenle Boğazlar ve Karadeniz'den geçiş yapan gemiler konusunda dikkatli davranmaya özen gösteriyorlardı. Bir yandan da Beyaz Ordu'ya destek veren İtilaf Devletleri, 1919 yılı başlarında Boğazlardaki geçiş serbestisinden faydalanarak hem İstanbul'dan hem de Karadeniz'den çeşitli büyüklüklerdeki deniz vasıtalarıyla Odesa'ya ihracı yasak olan malzemeleri sevk etmişlerdir. Yaşanan kaçakçılık faaliyetinin engellenmemesi durumunda ileride iktisadî zararların ve zorlukların yaşanacağından dolayı Kiev Başşehbenderliği, Osmanlı Hariciye Nezareti'ne başvurarak durumu bildirdi. Kiev'den gelen yazı üzerine Hariciye Nezareti, Karadeniz kıyılarında gerekli önlemlerin alınması için Dahiliye Nezareti'ne başvurmuştur.¹¹⁹ Kafkasya'daki karışıklıktan faydalanarak bölgeye müdahil olmak isteyen Müttefikler Bolşevizmin yayılmasını önleyecekler, kapitalizmi canlı ve güçlü tutabileceklerdi.

Karadeniz kıyılarında asayiş ve güvenliği sağlamakla birlikte Yunanların işgal faaliyetleri sonucu meydana gelen olaylar tedbir alma ihtiyacını doğurmuştur. Bu nedenle hem gerekli önlemleri almak hem de tebligatları oluşturmak üzere Dâhiliye ve Nafia nazırları, Erkan-ı Harbiye Reisi Cevat Paşa ve Ayan Heyeti üyelerinden Rıza Bey ve Mütareke Komisyonu'nda memur bulunan Safa Bey'den oluşan bir komisyonun kurulması kararlaştırılmıştır.¹²⁰

Karadeniz'de Rum çeteleri, bölgedeki asayiş ve güvenliği tehdit etmeye devam ediyordu. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, bölgede incelemelerde bulunmak ve asayiş sağlamak üzere 3. Ordu Müfettişi olarak tayin edildi. Ancak ilerleyen günlerde İtilâf Devletleri, Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetki bölgesindeki faaliyetlerinden dolayı bir hayli rahatsız olmaya başlamıştır. Calthorpe, Hariciye Nezareti'ne verdiği 8

¹¹⁹ Hariciye Nezareti Umur-ı İdare-i Müdüriyeti Umumiyesi Umur-ı Ticariye Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 23 Mart 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ. UM.) D:19-1 G:1-51 lef 2.**

¹²⁰ 4 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:216 G:11.**

Haziran 1919 tarihli notada Mustafa Kemal Paşa'nın mütareke hükümlerine aykırı faaliyetlerini dile getirmiş, görevden alınması için Karadeniz Ordusu Başkumandanı General Milne'in verdiği talimatı iletmiştir.¹²¹ Harbiye Nezareti, gelen şikâyetler üzerine Mustafa Kemal Paşa'yı İstanbul'a çağırarak kendisinin ifadesine başvurmak istemiştir. Ancak Mustafa Kemal Paşa, daveti geri çevirmiştir. Bunun üzerine İstanbul Hükümeti, daveti geri çevirerek bölge halkını tahrik edici davranışlara sevk ettiği gerekçesiyle Mustafa Kemal Paşa'yı görevinden azletme ve resmi unvanlarını geçersiz kılma kararı almıştır. Yerine eski Bahriye Nazırı Hurşit Paşa tayin edilmiştir. Bundan böyle Mustafa Kemal'in İstanbul Hükümeti'ne göndereceği hiçbir tebligat ve yazı resmi nitelikte kabul edilmeyecekti.¹²²

3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa, görevinden azledilmeden önce 7 Temmuz 1919 tarihinde Samsun'daki asayiş meselesiyle ilgili gelişmeleri Sadaret'e şifre yoluyla aktarmıştır. Buna göre İngilizler, 5 Temmuz 1919 tarihinde Batum'dan kısmen tahliye olmuşlardı. Ardından bu tahliyeyi bahane ederek Samsun'daki kuvvetlerine 150 Hint askeri getirmişlerdi. Ayrıca Batum'dan 1000 kişi daha getireceklerdi. Mustafa Kemal Paşa, bu durumun memleketteki asayişin bozacağı gerekçesiyle protesto edildiğini ve başka bir neferin dahi kasabaya ayak basmasına izin verilmeyeceğini İngilizlere bildirmiştir. Bölgede askerî düzen oluşturulduğunu belirten Mustafa Kemal, girişimde bulundukları takdirde meydana gelecek sonuçlardan İngilizlerin sorumlu olacağını da eklemiştir.¹²³

İtilâf Devletlerinin Karadeniz'de denetim ve kontrolü artırdığı sıralarda posta nakliyatı ile ilgili birtakım sorunlar söz konusuydu. Karadeniz'e düzenli olarak sefer yapan vapur olmasına rağmen postalar gecikmeye uğruyordu. Bu nedenle postaların uçaklarla nakline ihtiyaç duyulmuştur. İstanbul'la Trabzon arasında bulunan bazı iskelelerde posta nakliyatının deniz tayyareleriyle sağlanması hakkında bazı incelemeler yapılmıştır. Ardından Posta Telgraf ve Telefon Müdür-i Umumisi, Bahriye Nezareti'nde bulunan deniz uçaklarının posta nakliyatında kullanılmak üzere

¹²¹ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 11.

¹²² 23 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:216 G:54.**

¹²³ 3. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal Paşa'dan Sadaret'e havale buyrulan 7 Temmuz 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:251 G:34.**

tahsis edilmesinin mütareke hükümlerine uygun olup olmadığının bildirilmesini talep etmiştir. Gerekliği takdirde İtilâf Devletleri yüksek komiserliklerine bu yönde uygun açıklamada bulunmak üzere Dâhiliye Nezareti'nden müsaade istemiştir.¹²⁴

Havale ve posta nakliyatının yapılabilmesi için ilk önce meselenin malî ve teknik kısımları ile uygulama şeklinin ayrıntılarıyla kararlaştırılması gerekliydi. Erkan-ı Harbiye Reisi, İtilâf Devletlerinin müsaade etmesi durumunda deniz uçaklarının posta naklinde kullanılabileceğini belirterek Dâhiliye Nezareti ve Posta Telgraf ve Telefon Müdüriyet-i Umumiyesi'nden buna göre hareket etmesini istemiştir.¹²⁵

İtilâf Devletleri, Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde işgal uygulamalarını gerçekleştirirken haberleşme ağını da kontrol altına almıştı. Bu nedenle ordu içerisinde iletişim kanalının dikkatli bir şekilde kurulması gerekliydi. Harbiye Nezareti'nin kolordulara gönderdiği 14 Ağustos 1919 tarihli telgrafnameye göre, kolordu kumandanlıklarıyla kolordu ahz-ı asker rüesasının Nezaretle şifre yoluyla haberleşebileceğini, bunun için Nezaret'in araçlarına başvurmak zorunda olduklarını bildiriyordu. Bu yüzden kolordu kumandanlıklarıyla kolordu ahz-ı asker rüesasının birbirine iletecekleri önemli hususları doğrudan Nezaret'e yazmaları gerekiyordu. Ayrıca kumandanlar, savaş halinin devam etmesi nedeniyle emri altındakilerle şifreli olarak haberleşmeyeceklerdi.¹²⁶ Harbiye Nezareti, 20 Ağustos 1919 tarihinde 3., 12., 13., 14., 15. ve 20. Kolordu kumandanlıklarıyla Çanakkale, Çatalca ve Karadeniz Müstahkem Mevkî kumandanlıklarına yazdığı telgrafta da yine benzer ifadeleri belirtmiş, Dâhiliye Nezareti'nin ilgili yerlere gerekli emirler vereceğini bildirmiştir.¹²⁷ Kolordu ve Müstahkem Mevkî kumandanlıklarıyla ahz-ı asker rüesasının önemli ve

¹²⁴ PTT Müdür-i Umumisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 1 Eylül 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ.UM.) D:16-1 G:1-58 lef 2.**

¹²⁵ Bahriye Nazırı namına Erkan-ı Harbiye Reisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 11 Eylül 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ.UM.) D:16-1 G:1-58 lef 4.**

¹²⁶ Harbiye Nezareti'nden kolordulara gönderilen 14 Ağustos 1919 tarihli telgrafname, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.) D:55-1 G:33 lef 2.**

¹²⁷ Harbiye Nezareti'nden 3, 12, 13, 14, 15 ve 20. Kolordu Komutanlıkları, Çanakkale, Çatalca ve Karadeniz Müstahkem Mevkî Kumandanlıklarına gönderilen 20 Ağustos 1919 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH. KMS.) D:55-1 G:33 lef 6.**

gizli meseleler için şifreli muhaberata devam etmeleri yine Harbiye Nezareti tarafından bildirilmiştir.¹²⁸

3. İtilâf Devletlerinin 1920 Yılında Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki Önemli Askerî Uygulamaları

3.1. Akbaş Cephaneliği Baskını ve İtilâf Kuvvetlerinin Bölgedeki Uygulamaları

Akbaş Cephaneliği, I. Dünya Savaşı'nda Gelibolu'daki en önemli silah depolarından biri olarak İtilâf Devletlerinin ilgisini çekmişti. Kafkas Cephesi'nde Ruslardan kalan silahlar da bu depoda bulunuyordu. İtilâf Devletleri, İç Savaş'ta bulunan Beyaz Ordu'ya silah ve askerî eşya desteğinde bulunmak üzere Gelibolu'daki Akbaş Cephaneliği'nden faydalanmak istiyordu.¹²⁹ Bunun üzerine Kuva-yı Millîye, Akbaş Cephaneliği'ne baskın planlamıştır. Anadolu'dan gelen 150 kadar meçhul şahıs, Akbaş mevkiindeki silah deposuna gelerek Osmanlı topçu efradını bağlamış, Binbaşı Bahri, Mülazım Hulusi ve Osman Beyler orada bulunan altı Fransız neferini ve ambardaki silahları ve cephane eşyalarını alarak götürmüşlerdir. Kalan cephane malzemelerinin muhafazası için de bir jandarma ve topçu neferi bırakmışlardır.¹³⁰ Kuva-yı Milliye tarafından kayıklara bindirilen malzemeler, Anadolu sahillerine gönderilmiştir.¹³¹

Akbaş'ta bulunan İtilâf askerî memurlarının İngiliz Genelkurmay Başkanı General Sir Henry Wilson'a verdiği bilgiye göre Kuva-yı Milliye askerleri, cephane deposundan 8500 tüfek, 30 makineli tüfek ve yarım milyon miktardaki piyade tüfeğini

¹²⁸ Dâhiliye Nazırı'ndan Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen 21 Ağustos 1919 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:102 G:207.**

¹²⁹ Ahmet Altıntaş, **Millî Mücadele Döneminde Çanakkale 1918-1923**, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2007, s. 128-129.

¹³⁰ Edirne Valisi Celal Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 28 Ocak 1920 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:657 G:105.**

¹³¹ Rapordaki detaylar için ayrıca bkz. Eceabat Nahiyesi Müdüriyeti'nin 29 Ocak 1920 tarihli sureti. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ.) D:32 G:58 lef 2.**

gasp etmişlerdi. Boğaz'ın Anadolu yakasına geçirilen malzemeler Bandırma treniyle Balıkesir'e gönderilmekteydi. İtilâf askerlerinin verdiği bilgiler üzerine kaçırılan malzemelerin zapt edilmesi için bir İngiliz müfrezesi görevlendirildi. General Wilson'ın, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği 31 Ocak 1920 tarihli yazıda malzemelerin İngiliz müfrezesine derhal teslim edilmesini istemiştir. Bunun üzerine Harbiye Nazırı Vekili de 14. Kolordu Kumandanlığı'ndan silah ve cephanenin Kuva-yı Millîye askerlerinden alınmasını ve el konulan malzemelerin cinsiyle miktarının kendisine bildirilmesini istemiştir.¹³²

Akbaş Cephaneliği'nde düzenlenen baskın İngilizler nezdinde endişeye neden oldu. Kuva-yı Milliye'nin Akbaş'ta silah deposuna düzenlediği baskının İstanbul'a da sirayet etmesinden endişe ediyorlardı. Bunun üzerine General Milne, Harbiye Nezareti'ne Maçka'daki silah deposunun İngilizler tarafından korunmasını önerdi. Harbiye Nezareti de buna karşılık gereken önlemlerin alınacağını bildirdi.¹³³

İngilizler, Kuva-yı Millîye'yi yıldırma ve cephaneden kaçırılan askeri malzemeleri geri almak amacıyla 1 Şubat 1920'de 200 kişilik bir kuvveti Bandırma'ya çıkarmışlardır. Kuva-yı Millîye'nin hareket kapasitesini kısıtlamak isteyen İngilizler bu sayede Yunan işgal faaliyetlerini de destekleyebileceklerdi.¹³⁴

İtilâf Devletleri, Akbaş'ta yaşanan olay karşısında denetimi artırırken diğer yandan da sorumlu kişilerin yargılanmalarını ve cezalandırılmalarını istiyorlardı. Bu nedenle Gelibolu Mutasarrıfı Recep Bey'le birlikte on kişi İngilizler tarafından tutuklanarak Çanakkale'ye getirilmişler ve askerî hapisaneye yerleştirilmişlerdir.¹³⁵

Akbaş'taki hadiseyi incelemek üzere 7 Şubat 1920'de Çanakkale'ye gelen General Perring, Mutasarrıf Vahap Bey'le görüşerek cephanelikten kaçırılan silah ve

¹³² General Wilson'dan Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 31 Ocak 1920 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4616 G:346137 lef 4**; Harbiye Nazırı Vekili'nden 14. Kolordu Kumandanlığı'na havale buyrulan 31 Ocak 1920 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4616 G:346137 lef 3**.

¹³³ Zeki Çevik, "Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Cephaneliği Baskını", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S.10, 2016, ss. 1-26, s. 17

¹³⁴ Zeki Çevik, **a.g.m.**, s. 18.

¹³⁵ Çanakkale Mutasarrıfı Vahap Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 6 Şubat 1920 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D: 658 G:59**.

malzemeler hakkında bilgi istemiştir. Bunun üzerine Vahap Bey de generale istediği bilgileri vermiştir. General Perring'in denetleme faaliyetine ilişkin Dâhiliye Nezareti'ne bilgi veren Çanakkale Mutasarrıfı Vahap Bey, ayrıca Recep Bey'in silah kaçırmaya işiyle ilgisinin olmadığını da belirterek tahliye edilmesini istemiştir.¹³⁶

İngilizlerin bölgedeki faaliyetleri karşısında Birinci Kolordu'dan gelen telgraflar hükümet tarafından ele alınmış ve üzerinde tartışılmıştır. Yaşanan olaylar karşısında hükümet, bölgedeki huzurun korunması için asayiş bozacak herhangi bir şeyin yapılmaması yönünde kanaat getirmiş¹³⁷ ve pasif tavır sergilemeyi tercih etmiştir. 21 Şubat 1920 tarihinde Mustafa Kemal, Akbaş'ta kalan ve diğer cephaneliklerde bulunan savaş malzemelerinin İngilizler tarafından Çanakkale'de depolanmasından hükümetin teslimiyetçi tavrını sorumlu tutmuş ve çektiği telgrafta bunu protesto etmiştir.¹³⁸

Akbaş Cephaneliği'ne yapılan baskından sonra işgal kuvvetleri buradaki denetimlerini arttırmışlardır. Gelibolu Fransız İşgal Kumandanlığı'na başvuran Tahir isimli şahsın iddiasına göre, Rus Müslümanlarından oluşan 90 kişilik bir çete, Kuva-yı Millîye'ye yardım etmek amacıyla bazı köylerden silahlar toplamış ve Gelibolu'ya getirerek buradaki Müslüman halkı silahlandırmıştır. Bunun üzerine Fransız İşgal Kumandanlığı, gerekli incelemelerde bulunmuş; Tahir isimli şahsın kendi faaliyetlerini gerçekleştirebilmek üzere silah elde etmek için asılsız bir iddiada bulunduğu olduğu ortaya çıkmıştır. Bu sıralarda Fransız İşgal Kumandanlığı, Gelibolu'da sivil idare kurarak Müslüman halkın elindeki ekmek bıçağına kadar silah olarak sayılabilecek her türlü malzemeyi toplamıştır. Müslüman halk silahtan arındırılırken Rumlar bu uygulamadan muaf tutulmuştur. Elllerinde savaş malzemesi bulunduran Rumlar, bunları Fransız İşgal Kumandanlığı'nın kendilerini koruması için verdiğini söylemişlerdir.¹³⁹

¹³⁶ Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı Vahap Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 7 Şubat 1920 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR.) D:658 G:72.**

¹³⁷ Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemî'nen Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 14 Şubat 1920 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4616 G:346137 lef 1.**

¹³⁸ Zeki Çevik, **a.g.m.**, s. 22.

¹³⁹ Jandarma Alay Kumandanlığı'ndan havale buyrulan 13 Mart 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî (DH. EUM.AYŞ.) D:35 G:5 lef 1.**; Gelibolu Mutasarrıflığı Vekâleti'nden havale buyrulan 3 Mart 1920 tarihli tahrirat, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA),**

Akbaş Cephaneliği'nde yaşanan kaçakçılık hadisesi ve İstanbul'daki silah depolarından Anadolu'ya yapılan cephane ve mühimmat sevkiyatı, İtilâf Devletlerinin kontrol uygulamalarında daha sert tutum sergilemelerine neden olmuş, yaşanan bu gelişmeler İstanbul'un işgaline giden sürecin zeminini hazırlamıştır.

3.2. Ereğli ve Zonguldak'ın İşgali

Zonguldak, Karadeniz Bölgesi'nin jeopolitik açıdan kilit noktalarından biriydi. Sahip olduğu yer altı kaynaklarıyla da ilgi çeken Zonguldak'ta özellikle Ereğli'de bulunan maden işletmelerinde Fransız ve İtalyanların imtiyaz hakları vardı. Bu nedenle İtilaf Devletleri Zonguldak şehrine ilgi duymuş, hatta bu durum kendi aralarında rekabetin yaşanmasına neden olmuştur.

Zonguldak, İtilâf Devletlerinin Boğazlardan Karadeniz'e oradan da Kafkasya'ya yolculuklarında ikmal limanı görevinde bulunuyordu.¹⁴⁰ Ayrıca, Karadeniz sahillerinde gözetleme ve kontrol faaliyetlerinde bulunan İtilâf Devletleri, Zonguldak ve çevresini denetim altına alarak Kuva-yı Milliye'nin karşısına tehdit unsuru olarak çıkıyorlardı. Bu sayede İnebolu-Kastamonu'ya da ulaşabilme imkânı elde ederek İstanbul'dan Ankara'ya yapılan asker ve mühimmat sevkiyatının deniz ayağını da kesme imkânı buluyorlardı.¹⁴¹

Fransızlar 8 Mart 1919 tarihinde Zonguldak'ı işgal etmişler, Osmanlı Hükümeti'ne de gerçekleştirdikleri işgalin geçici olduğunu bildirmişlerdir. Fransızlar bu dönem Güney Cephesi'nde de Kuva-yı Milliye'yle mücadele halindeydi. Bölgedeki hareketlilik nedeniyle Adana ve çevresinde bulunan kuvvetlerini takviye edebilmek için Zonguldak'ta bir nizamiye taburu bırakmışlardı. Geri kalan Fransız askerleriyse 12 Nisan 1919 tarihinde Zonguldak'tan çekilmişlerdir.¹⁴²

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ.) D:35 G:5 lef 2.

¹⁴⁰ Ali Sarıkoyuncu, **Millî Mücadele'de Zonguldak Sancağı: Zonguldak, Bartın, Karabük**, 2. Baskı, Zonguldak Zonguldak Valiliği, 2009, s. 19.

¹⁴¹ Ali Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, s. 20.

¹⁴² Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 135.; Ali Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, s. 20-21.

Zonguldak Kaymakamlığı'nın 13 Nisan 1919 tarihinde gönderdiği yazıya göre, maden bölgelerinde asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla 500 kişiden oluşan bir tabur Fransız Senegal askeri, d'Esperey'in emriyle Selanik'ten buraya sevk edilmişti. 22 Nisan 1919 tarihinden itibaren Kozlu ve Kilimli maden bölgelerinde asayişini sağlamak üzere bu taburdan birer müfreze gönderilmiştir.¹⁴³

Fransızlar, kuvvetlerini takviye etmek amacıyla bir subay ve sekiz er himayesinde 30 ton cephaneyi 9 Şubat 1920'de İstanbul'dan Zonguldak'a getirmişlerdir.¹⁴⁴ 20 Şubat 1920'de ise 5 Fransız subayı ve bir albayla birlikte 253 Cezayir askeri Yunan bandıralı Venizelos vapuruyla İstanbul'dan Zonguldak'a gelerek¹⁴⁵ bölgedeki kuvvetlerini takviye etmişlerdir.

Fransız taburu Zonguldak'taki kuvvetlerini takviye ediyor, ayrıca siperler inşa ediyorlardı. Zonguldak dâhilinde incelemelere başlayan Fransızlar, Devrek Caddesi'nin hâkim tepelerine siperler inşa ederek¹⁴⁶ savunma için gerekli hazırlıklar yapıyorlardı.

Bölük Taburu Kumandanı Osman Bey'in Umum Jandarma Kumandanlığı'na gönderdiği 3 Mart 1920 tarihli şifreye göre 250 kişilik bir Fransız müfrezesi Zonguldak'a gelip yerleşmişti. Askerlerle birlikte bir Fransız albayının bütün mevkîyi gezmesi halkı büyük ölçüde endişelendirmiş; Zonguldak ve civarının tahkim edileceği ve tel örgülerle çevrileceği, üstelik Rum ve Ermenilerin de silahlandırılacağına dair iddialar oluşmuştu. Jandarma Bölük Kumandanlığı, bölgede bir karşılıklık meydana gelmemesi için Fransız albayla görüştü. Fransız albay iddiaların asılsız olduğunu, Fransızlarla İslam ahalisinin arasının açılması için bu haberlerin yayıldığını ve buna

¹⁴³ Zonguldak Kaymakamlığı'ndan 13 Nisan 1920 tarihli tahrirat sureti. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ.) D:68 G:51 lef 3.**

¹⁴⁴ Zonguldak Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'den gelen 21 Şubat 1920 tarihli şifreli telgrafname, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ.) D:35 G:25 lef 6.**

¹⁴⁵ Zonguldak Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'den gelen 23 Mart 1920 tarihli şifreli telgrafname, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ.) D:35 G:25 lef 4.**

¹⁴⁶ Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar'dan Dâhiliye Nezareti'ne gelen 23 Şubat 1920 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:659 G:93.**; Bolu Mutasarrıfı Ali Haydar'dan Dâhiliye Nezareti'ne gelen 10 Mart 1920 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:660 G:91.**

sebeplerin cezalandırılmasını askerlerine emrettiğini belirtmiştir. Albay, konuşmasının devamında, taburlardan çok sayıda tel örgü ihraç edilmesine rağmen tahkimata dair bir şey yapılmadığını da sözlerine ekleyerek Müslüman halktan içini ferah tutmasını istemiştir.¹⁴⁷

Fransız albayın telkinlerine karşın 9 Mart 1920 tarihinde, 250 kişilik bir Fransız müfrezesi Zonguldak'a gelmiştir. Bütün önemli mevkileri teftiş eden askerler getirdikleri tel ve askerî malzeme ile Kozlu'dan gelecek kuvvete karşı tahkimat ve set inşa etmişlerdir. Yakın zamanda tâlime ve manevraya çıkacaklarından halkın heyecanlanmaması için Zonguldak Mutasarrıflığı yerel jandarma kumandanlığına bu noktada talimat vermiştir.¹⁴⁸

Kafkasya'daki gelişmelerle yakından ilgilenen Fransa, Rusya ve bölgedeki diğer ülkelerle temas halindeydi. Buradaki gerilimin canlı tutulması Fransa için oldukça önemliydi. Gerek Polonya'yı Rusya'yla olan mücadelesinde desteklemesi, gerekse Rus İç Savaşı'nda Beyaz Ordu'ya sağladığı finans ve askerî yardımlar kuşkusuzdur ki Bolşevikleri çembere almak içindi. Çembere alma faaliyetini Kafkasya'yla sınırlı tutmak istemeyen Fransızlar, bölgedeki denetleme ve kontrol faaliyetlerini daha geniş bir sahada gerçekleştirerek nüfuzunu arttırma niyetindeydi. Bundan daha önemlisi ise, Kafkasya'daki petrolü ele geçirmek ve uzun yıllardır yatırım yaptığı Osmanlı maden işletmelerindeki imtiyaz hakkını elinde tutarak ekonomik çıkarlarını korumaktı. İşte bu sebeplerden ötürü Ereğli ve Zonguldak Fransızlar için oldukça kritik değere sahip noktalardı. İtalyanlarla da zaman zaman bölgede çıkar çatışması yaşayan Fransızlar, bölgedeki kontrol faaliyetlerini sağlamlaştırmak ve de işgal faaliyetini İtalya'dan önce gerçekleştirme niyetindeydi. Fransızların Şubat 1920'den itibaren bölgeye yaptığı takviyelerin ardındaki sebepler tam olarak bu şekilde izâh edilebilir.

Ereğli ve Zonguldak bölgelerinde askerî faaliyet yürüten Fransızlar bir yandan da Güney Cephesi'nde Kuva-yı Millîye birlikleriyle çatışma halindeydi. Bu şekilde iki

¹⁴⁷ Bölük Tabur Kumandanı Osman Bey'den Umum Jandarma Kumandanlığı'na gelen 3 Mart 1920 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî (DH. EUM.AYŞ.) D:34 G:21 İef 3.**

¹⁴⁸ Zonguldak Mutasarrıfı Ali Haydar Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gelen 9 Mart 1920 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR.) D:660 G:84.**

cephede de savaş yürüten Fransız orduları bir müddet sonra Güney Cephesi'nde milli kuvvetlere karşı zayıflamaya başlamıştır. TBMM Hükümeti'yle görüşmelere başlayan Fransa, 30 Mayıs 1920 tarihinde TBMM'yle ateşkes imzalamıştır. İki taraf arasında ateşkesin imzalanmasına rağmen Fransızlar 18 Haziran 1920 tarihinde Ereğli'yi işgal etmişlerdir.¹⁴⁹ İmzaladıkları antlaşmayla Güney Cephesi'nde rahatlayan Fransızlar Karadeniz Bölgesi'ne yönelerek burada askerî uygulamalarda bulunmuşlardır. Bu noktada Fransızlar ateşkesi istedikleri şekilde yorumlayarak eyleme geçmişlerdir.

Fransızların Ereğli'yi işgal etmelerinin üzerine mevkî kumandanıyla kaymakam, gelişmeleri üst makamlara bildirmişlerdir. Belediye başkanı ve kaymakam Fransızların işgal uygulamalarını protesto etmişlerdir. Fakat protestoya aldırış etmeyen Fransızlar bir piyade bölüğüyle  ağır makineli tüfeği Bababurun'a çıkararak burada karargâh kurmuşlar ve şehirde sıkıyönetim ilan etmişlerdir.¹⁵⁰

Fransız Dışışleri Bakanı Clemenceau, Ereğli ve Zonguldak'ı işgal etmelerinin sebebi olarak İstanbul Hükümeti'ni işaret ediyordu. Clemenceau, İstanbul'daki kömür yetersizliği sebebiyle işgalin hükümetin ricasıyla gerçekleştirildiğini ifade ediyordu.¹⁵¹

Zonguldak ve civarında kuvvetlerini takviye eden Fransızlar, Cezayir ve Tunus gibi Afrika sömürgelerinden askerler getirmişlerdi. Fakat zamanla bu askerler Kuva-yı Millîye birliklerine geçmeye başlamışlardı. Bu durumun olumsuz bir sonuç yaratmaması için Fransızlar, Müslüman askerlerin Kuva-yı Millîye birlikleriyle iletişim kurmasını engellemeye çalışmışlardır. Bu şekilde askerî uygulamalarını sürdüren Fransızlar, Zonguldak'a 1920 yılının Ekim ayı sonuna kadar asker ve mühimmat getirmişlerdir.¹⁵²

1921 yılı Ocak ayından itibaren Zonguldak'taki kuvvetlerini çekmeye başlayan Fransızlar, 21 Haziran 1921 tarihinde Osmanlı bandıralı Giresun Vapuruyla şehirden ayrılmışlardı. Bölgedeki askerî varlığını büyük ölçüde geri çeken Fransızlar burada küçük bir müfreze ve bir telsiz telgraf istasyonu bırakmışlardır.¹⁵³

¹⁴⁹ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 136.

¹⁵⁰ **A.e.**, s.137.

¹⁵¹ **A.e.**, s. 138

¹⁵² **A.e.**, 139-140.

¹⁵³ **A.e.**, s. 140.

3.3. İstanbul'un Resmen İşgali

Anadolu'da doğan millî hareket, İtilâf Devletleri'ni gerek askerî gerekse siyasi açıdan işgal sahalarında tedirgin ediyordu. Millî hareketin kongreler döneminde aldığı kararları hayata geçirmeye başlaması, Misak-ı Millî'nin kabulü, Akbaş Cephaneliği'ne düzenlenen baskın ve Maraş olayları İtilâf Devletlerinin tansiyonunu git gide yükseltmiş; işgal yönünü İstanbul'a çevirmesine neden olmuştu. Müttefikler, İstanbul'daki otoritesini güçlendirerek asayiş ve güvenlik sorunu olarak gördükleri millî hareketi büyük ölçüde etkisizleştirmeye çalışacaklardı. Bu sayede, Osmanlı Devleti'ne kendi öngördükleri bir barış antlaşmasını da kabul ettirebileceklerdi. Bunun için gerekli hazırlıklara başladılar.

İtilâf Devletleri, İstanbul'un işgal tarihini 13 Mart olarak belirlese de Fransız Dışişleri Bakanlığı, İstanbul'daki Yüksek Komiserine tedbirli davranmasını, diğer Müttefik devletlere de danışmasını ve işgalin ertelenmesini bildiren bir telgraf göndermiştir. İngilizler ise bu konuda Fransızlardan farklı düşünüyorlardı. Erteleme kararı hakkında Fransız Büyükelçisi'ne başvuran Lord Curzon, Fransız ve İtalyan kumandanların iş birliği yapmayı reddettikleri takdirde İngilizlerin işgal faaliyetini tek başına gerçekleştireceğini bildirmiştir.¹⁵⁴

15 Mart 1920 tarihinde İstanbul'da bulunan İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleri, Yüksek Konseyin emirleri doğrultusunda ortak karar almışlardır. Bu karara göre İstanbul 16 Mart 1920 tarihinde saat 10'dan itibaren İtilaf kuvvetleri tarafından işgal edilecekti. Diğer yandan İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri adına askerî makamlar, işgal için gerekli tüm önlemlerin uygulanmasını sağlayacaktı.¹⁵⁵

İtilâf Devletleri 16 Mart 1920'de Şehzadebaşı Karakolu'na yaptığı baskınla İstanbul'un resmen işgaline başladılar. Harbiye Nezareti'nin ardından Tophane ve telgrafhaneler de işgal edildi.¹⁵⁶ Böylelikle İtilâf Devletleri, İstanbul'un işgali sırasında önceliğini stratejik mevkilere vererek Anadolu'yla bağlantının kurulmasına ve işgale karşı gösterilebilecek direnişe engel olmaya çalışmışlardır.

¹⁵⁴ Nur Bilge Criss, **İşgal Altında İstanbul**, 7. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008, s. 30.

¹⁵⁵ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C. I, s. 461.

¹⁵⁶ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-II: Son Meşrutiyet (1919-1920)**, 4.baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021, s. 353.

İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'ndeki bazı asker veya siyasî isimlerin varlığından endişe duyuyordu. Çünkü onlara göre bu kişiler ülke genelinde bir isyan başlatabilir ve bu hareket yayılım ateşi olarak her yana dağılıp İtilâf Devletleri'ni işgal sahalarında bertaraf edebilirlerdi. Kimlikleri önceden tespit edilen bu kişiler İstanbul'un işgal edildiği gün Malta'ya sürgüne gönderilmek üzere tutuklanmışlardır.¹⁵⁷

İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri, İstanbul'un işgaliyle halkta doğacak coşku ve heyecanı önlemek amacıyla bir bildiri yayımlamışlardı. Bildiride İstanbul'un iyi bir şekilde yönetilmesi için geçici olarak işgal edildiği vurgulanıyordu.¹⁵⁸ Niyetlerinin geçici işgalle saltanatı etkisiz kılmak değil, tam tersine Osmanlı yönetiminde kalacak yerler için saltanatı güçlendirme niyetinde olduklarını belirtmişlerdir.¹⁵⁹

Halkı teskin edici açıklamalarda bulunan İtilâf Devletlerinin uygulamaları söylediklerinin aksi yönünde gelişme göstermiştir. 17 Mart 1920'de İtilâf Devletleri Pasaport Bürosu, aldığı kararla vizesi olmayanların Boğaz'da Anadolu Feneri'nden ileri ya da Asya yakasında Pendik'ten doğuya doğru seyahat etmelerini yasakladı.¹⁶⁰ Mütarekenin ardından kurulan bir kontrol komisyonunun işgal uygulamaları sırasında devreye girmesi ve sıkıyönetimin sağlanmasında rol oynaması, İtilâf Devletlerinin şehirdeki otoritelerini artırdıklarını gösteriyordu.

Müttefikler işgal sırasında kontrolü sağlayabilmek için İstanbul'u kendi aralarında taksim etmişlerdir. İngilizler Şişli, Galata ve Pera bölgelerini kontrol altına alırken Fransızlar da İstanbul'un merkezini ve batı bölgelerinin kontrolünü üstlenmiştir.¹⁶¹ Üsküdar bölgesi İtalyanların sorumluluğu altına verilmişti. İtalyanların Üsküdar'da tesis ettikleri denetim ve kontrol mekanizması, Fransızlar ve İngilizlere göre daha rahat tutulmuştu.¹⁶² İtalyanların sorumluluk üstlendikleri bölgedeki eylemleri ve tutumları askerî ve siyasî atmosferde de kendisini göstermiş, bu sayede

¹⁵⁷ A.e., s. 352.

¹⁵⁸ Nur Bilge Criss, a.g.e., s. 30.

¹⁵⁹ Şarika Gedikli Berber, a.g.e., s. 156.

¹⁶⁰ Nur Bilge Criss, a.g.e., s. 31.

¹⁶¹ Nur Bilge Criss, "Müttefik İşgali Altındaki İstanbul'dan Bir Kesit:1918-1920 Yıllarında İngiliz-Fransız Rekabeti ve İdari Sorunlar", **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C.1, S.1, 1990, ss.79-88, s.79.

¹⁶² Mevlüt Çelebi, a.g.e., s. 222.

İstanbul'dan Anadolu'ya asker ve savaş malzemesi kaçırmak çok daha kolay hale gelmişti.

15 Mart 1920'de İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri işgalin yerine getirilebilmesi için gerekli gördükleri önlemleri planlamışlardı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgaliyle birlikte aldıkları önlemleri de hayata geçiren İtilâf Devletleri, Harbiye ve Bahriye Nezaretlerinin kontrolünü ele almışlar, posta ve telgrafhanelere de el koymuşlardı. Ele geçirdikleri kurumların işleyişini denetlemek ve kontrolü sağlayabilmek için İngiliz subayının başkanlığında kontrol komisyonları kurmuşlardır.¹⁶³

İstanbul'da kurulan kontrol komisyonları, İtilâf Devletleri arasında anlaşmazlığa neden olmuştur. Fransa ve İtalya, komisyonların kendi isteklerine göre kurulmasını istiyorlardı. General Milne ise İstanbul'daki askerî nüfuzunun tanınması şartıyla bunun olabileceğini belirtiyordu. Bu sorun Sevr Antlaşması'nın imza edildiği güne kadar çözümsüz kaldı. Sevr Antlaşması imzalandıktan sonra komisyonlar yeniden teşkil edilmiştir.¹⁶⁴

4. İtilâf Devletlerinin Tarafsızlık İlânı

TBMM Hükümeti'nin Sevr Antlaşması'nı onaylamaması üzerine İtilâf Devletleri, 12 Mart 1921'de Boğazlarda askerden arındırılan bölgelerin daraltılması teklifini Londra Konferansı'nda sunmuşlardır. Fakat TBMM Hükümeti bu teklifi reddetmiştir. Bir yandan TBMM'nin Sovyet Rusya'yla 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması'nı imzalayarak Boğazlara statü kazandırması, İngilizleri Türkiye politikasında bir hayli sıkıştırmıştır. Bu nedenle İngiliz gemileri 10 Mart 1921 tarihinde İnebolu, 12 Mart 1921 tarihinde Samsun ve 19 Mart 1921 tarihinde ise Trabzon'a gelmiştir. Buralarda keşif faaliyetlerinde bulunan İngiliz gemileri

¹⁶³ Abdurrahman Bozkurt, *İtilâf Devletlerinin İstanbul'da İşgal Yönetimi*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2014, s. 344, 351.

¹⁶⁴ Abdurrahman Bozkurt, *a.g.e.*, s. 356.

Karadeniz kıyılarını ve limanlarını gezerek elde ettikleri bilgileri Yunan kuvvetlerine iletmiştir.¹⁶⁵

Karadeniz kıyılarındaki denetleme faaliyetleriyle Yunanları destekleyen İngilizler bir yandan da TBMM faktörünü önüne koyuyorlardı. Bundan böyle Müttefikler, TBMM Hükümeti'nin askerî ve diplomatik gücünü dikkate alma ihtiyacı hissedeceklerdi. Bu nedenle 24 Mart 1921 tarihinde İngiliz Hükümeti, çeşitli savaş malzemelerinin ihraç edilmesine izin veren listeyi kaldırmış, yerine çoğunun ihracı yasaklanan savaş malzemeleri listesini hazırlamıştır.¹⁶⁶

Yunanların Çanakkale Boğazı'nı ve denizini serbestçe kullanmalarına izin verildiğini düşünen kimi İngiliz aristokratlar, bu durumdan endişe duymaktaydılar. Onların kaygısı, İstanbul'un Yunanlar tarafından ele geçirilip tehdit edilmesi idi. 18 Nisan 1921 tarihli Avam Kamarası toplantısında Başbakan Lloyd George, hükümetin tarafsız bir tutum sergilemek için müttefikleriyle anlaştığını belirtmiştir. Buna karşılık JD Rees, hükümetten Hindistan'daki otoritesini de dikkate alarak Yunanların Türklere yönelik saldırılarına onay vermediğine dair ifadede bulunmasını istemiştir.¹⁶⁷ JD Rees'in bu isteği, tarafsızlığın uygulanabilirliği için hükümetin Yunan yanlısı tavrını törpülemesi gerektiğini de ortaya koyuyordu.

26 Nisan 1921 tarihinde İngiliz Hükümeti, Fransız ve İtalyan hükümetleriyle görüşerek Türk-Yunan Savaşı'nda İtilâf Devletlerinin tarafsız olduğunu ilan etmelerini önerdi. 9 Mayıs 1921'de İtilaf Devletleri Yüksek Komiserleri, amiraller ve kumandanlar Türk-Yunan Savaşı'nda tarafsızlık meselesini görüşmek üzere bir araya geldiler. Gerçekleştirdikleri toplantı sonucunda İtilaf Devletleri, Türk-Yunan savaşında tarafsız olduklarını açıklamışlar, 13 Mayıs 1921 tarihinde ise Türk-Yunan savaşında ilan eden beyannameyi yayımlamışlardır.¹⁶⁸ Bu beyannamede Müttefikler, işgal altında bulundurdıkları tarafsız bölgeyi şu şekilde tespit etmişlerdir:

¹⁶⁵ Rahmi Doğanay, *a.g.e.*, s. 192-193.

¹⁶⁶ Abdurrahman Bozkurt, *Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)*, s. 55.

¹⁶⁷ UK. Parliament, Greece Operations Against Turks. HC Deb 18 April 1921, Vol:140 c1531. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1921/apr/18/greece-operations-against-turks>, (Erişim 14 Haziran 2022)

¹⁶⁸ Abdurrahman Bozkurt, *a.g.e.*, s.55.

- “a. İstanbul yarımadasında batı sınırı; Sinekli-Büyükçekmece hattı,*
b. İzmit yarımadasında doğu sınırı; Ağva-Yarımca hattı
c. Gelibolu Yarımadası’nın tamamı ve Bakla Burnu hattının kuzeyinde
Bolayır-Gocuk Burnu hattı,
d. Çanakkale Boğazı’nın Anadolu yakasında Karabiga, Biga, Bayramiç,
Ezine.”¹⁶⁹

Yunanların tarafsız bölge üzerindeki faaliyetleri ve İtilâf Devletlerinin buna karşı tavırları, alınan kararlar uyumsuzluk gösteriyordu. Türklerin Batı Cephesi’ndeki askerî başarılarını pekiştirmeleri ve İstanbul ve Boğazlar bölgesine yönelmeleri İngilizleri endişelendiriyordu. İngiltere, mevcut Yunan Hükümeti’ni desteklediği için askerî ve siyasî olarak pek fazla yaptırım uygulayamıyordu. Çünkü Yunan ordusundan ümitliydi. Fransa ve İtalya ise İngiltere’nin bu tavrına eleştirel bir şekilde yaklaşarak Yunan savaş gemilerinin Boğazları tamamen terk etmesi için ısrar ediyorlardı.¹⁷⁰ Yunanlar askerî faaliyetleriyle TBMM Hükümeti’yle birlikte İtilâf Devletlerinin İstanbul’da ve Boğazlarda kurdukları işgal yönetimini de tehdit ediyorlardı.

Tarafsızlığın uygulanmaya başladığı günlerde Yunanlar, Çanakkale Boğazı’nın trafiğini yoğun tutuyorlardı. Mudanya’nın işgalinden itibaren Yunan gemilerinin Çanakkale Boğazı’ndan geçişleri artmıştı. Hem Mudanya’ya hem de Trakya sahillerine giden Yunan gemileri, asker, silah, erzak ve cephane sevkiyatı gerçekleştirerek Batı’da Türk birliklerine karşı kendi kuvvetlerini takviye ediyorlardı. Çanakkale Boğazı’ndan geçen Yunan gemilerinin faaliyetleri 1921 yılının Mayıs-Eylül ayları arasında yoğunluk kazanmıştı.

II. İnönü Savaşı’nın ardından Çanakkale Mutasarrıflığı, Mayıs-Haziran 1921’de Boğaz’da yaşanan Yunan gemi trafiğini hazırladığı bir cetvelle kayıt altına aldı. Cetvelde gemilerin isimleri, sahip olduğu uyuğu, nereden nereye gittiği, taşıdığı asker

¹⁶⁹ Abdurrahman Bozkurt, *İngiliz Perspektifi’nden Türkiye ve Millî Hareket (1918-1922)*, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2021, s. 241.

¹⁷⁰ M.M. Grubu’ndan TBMM’ye havale buyrulan 17 Mayıs 1921 tarihli istihbarat raporu, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:54 Gömlek:74 Belge No:74.**

sayısı ve yükün cinsi belirtilmekteydi. Gemilerin hepsi Boğaz'dan geçmeden önce kontrol ediliyor ardından çıkış izni alarak yolculuklarına devam ediyordu. Çanakkale Boğazı'ndan geçen Yunan gemileri bir aylık süre zarfında yaklaşık 4000 Yunan askeri, askerî eşya, mühimmat ve otomobil taşımıştır.¹⁷¹ Boğaz'dan geçen bu gemiler, asker ve malzemeleri Batı Cephesi'ndeki savaşlarda Yunan ordusunu takviye etmek amacıyla getirmişlerdi. Tarafsızlık ilanıyla yalnızca silah satışının değil, tarafsız olarak belirlenen bölgede belirli faaliyetlerin de kısıtlanması amaçlanmıştı. Fakat Yunan gemileri, Boğazlardaki geçiş serbestisinden yararlanarak rahatlıkla sevkiyat faaliyetinde bulunabiliyorlardı.

Türk-Yunan savaşında tarafsızlık politikasının uygulandığı esnada Sovyet Rusya, İtilâf Devletlerine bir nota göndermiştir. Buna göre İtilâf Devletlerinden, ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi hakkında tahkikat yapmamalarını ve Yunan savaş gemilerinin Karadeniz'den çıkmasını talep etmiştir.¹⁷² İngilizlerle ticarî anlamda ilişki kuran Sovyetler, ekonomik faaliyetlerini canlandırabilmek adına İtilâf Devletlerinden ticaret gemilerinin Boğazlardan rahatlıkla geçebilmesini istiyordu. Fakat burada göze çarpan bir diğer husus ise Sovyetlerin, Yunan savaş gemileri için de geçiş izni istemesiydi. Mart 1921'den bu yana TBMM-İtilâf Devletleri-Sovyet Rusya üçgeninde oluşan ilişkiler, adeta çok bilinmeyenli denkleme dönüşmüştü. Sovyet Rusya, ekonomik durumunu öncelik alarak hem Batı dünyasıyla ilişkiler tesis etmek istiyor; hem de tamamen güvenemediği İtilâf Devletlerinin politikalarına karşı TBMM ile karşılıklı yardımlaşmaya dayalı dostluk kuruyordu. Bu üçgende siyasî faktörlerden çok bilinmeyenli denklem yaratan Rusya'nın en büyük açmazı ekonomik durumuydu. TBMM Hükümeti'nin Hariciye Vekili Bekir Sami Bey'in Londra Konferansı'nda İngiltere, Fransa ve İtalya ile görüşmesi, Sovyet Rusya'da şüphe uyandırmıştı. Ancak Sovyet Rusya da Yunanistan ile aynı dönemde diplomatik ve ticarî ilişkiler kurmuştu. TBMM ise Yunanistan'ın 1921 yılındaki askerî faaliyetlerine karşı Batı'da ve

¹⁷¹ Çanakkale Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezareti'ne havale buyrulan Yunan gemilerinin 1 Mayıs-1 Haziran 1921 tarihleri arasında Çanakkale Boğazı'ndan geçişini gösterir cetvel, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi (DH. EUM.AYŞ.) D:53 G:89** lef 2.

¹⁷² M.M. Grubu'ndan TBMM'ye havale buyrulan 14 Haziran 1921 tarihli istihbarat raporu. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu:51, Gömlek, 114, Belge No:114.**; M.M. Grubu'ndan TBMM'ye havale buyrulan 15 Haziran 1921 tarihli istihbarat raporu. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu:55 Gömlek, 21, Belge No:21.**

Karadeniz’de yoğun mücadele veriyordu. Bir yandan da Güney Cephesi’nde Fransızlarla savaş söz konusuydu. Fransızların Türkiye ile uzlaşma talebi üzerine 13 Haziran 1921 tarihinde Franklin Bouillon, Mustafa Kemal ile görüşmüştür.¹⁷³ Bu görüşme, Sovyet Rusya’nın Türkiye’ye kuşkuyla yaklaşmasına ve ona göre Boğazlar ve Karadeniz’de adımlar atmasına neden olmuştur.

Tarafsızlık ilanının ardından yaşanan gelişmeler ve İngiltere’nin bu konudaki tutumu Avam Kamarası’nda tartışmalara yol açmıştı. Hükümetin ileri gelen isimlerine karşı Avam Kamarası’nda tarafsızlık ilkesini benimseyen ve İngilizlerin Yunanlara karşı mesafeli davranmasını isteyenler de mevcuttu. Sina Akşin, meselenin İngiliz kamuoyuna yansımaları *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele* isimli eserinde ele almıştır. Yazarın, *The Times* gazetesinden elde ettiği bulgulara dayanarak eserinde yer verdiği bilgiler oldukça önemlidir. Buna göre, Battersea Milletvekili Viscourt Curzon, Batum’dan Türkiye’ye silah sevkiyatında bulunan gemilerin Yunanlar tarafından batırılması için İngilizlerin Yunanlara para, silah ve asker yardımı yapıp yapmadığı ve İngiliz kara ve deniz subaylarının Yunan kuvvetlerinde görevli olup olmadıkları hususlarında bilgi almak istiyordu. Bu sorulara karşılık Hükümet Sözcüsü Sir Austen Chamberlain, Yunanistan’daki donanma heyetinden başka İngiliz deniz subayının bulunmadığını ve de hiçbir yardımın söz konusu olmadığını belirtti. Bunun üzerine söz alan Aubrey Herbert ise Çanakkale’nin tarafsız hale getirilmesine rağmen Yunan gemilerinin Marmara ve Karadeniz’de nasıl bulunabildiklerini sordu. Viscourt Curzon da herhangi bir yardım yapılmadan önce Avam Kamarası’na danışılıp danışılmayacağına dair taahhüt istedi. Fakat gerek başkan gerekse Chamberlain bu soruları yanıtsız bıraktı.¹⁷⁴ Sina Akşin’in bu aktarımı, İngiliz Hükümeti’nin tarafsızlık meselesinde sergilediği suskun tavırla nasıl konumlandığını gözler önüne seriyor.

Kütahya-Eskişehir Savaşı’ndan önce yapılan yardımların Yunan ordusunu hem maddî hem de manevî olarak güçlendirmesi, İngiltere’nin Yunanlara destek sağladığı yönünde görüşlerin öne sürülmesine neden olmuştur.¹⁷⁵ Zaman zaman Avam Kamarası’nda buna yönelik eleştiriler gelmeye devam etmiş, fakat gerek Lloyd George

¹⁷³ Barış Doster, *Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler*, İstanbul, Asi Kitap, 2019, s. 147-148.

¹⁷⁴ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – IV: Savaş ve Etnik Temizlik*, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2019, s. 308-309.

¹⁷⁵ İsmail Ediz, *a.g.e.*, s. 278.

gerekse Hükümet Sözcüsü soruları cevapsız bırakmış ya da öne sürülen görüşleri kabul etmemiştir. Böylelikle İngilizler, Yunanistan'a dair geliştirdikleri tarafsızlık politikasında kesin bir tutum sergileyemediklerini göstermeye devam etmişlerdir.

İtilâf Devletlerinin faaliyetleri TBMM Hükümeti'nin yararına çalışan gizli gruplar tarafından dikkatlice takip edilmekteydi. M. M. Grubu'nun Boğaz'da kontrol motorlarında görevlendirdikleri subaylar, 23-26 Temmuz 1921 tarihleri arasında Boğaz'daki hareketliliği rapor haline getirmişlerdir. Raporda, Panter torpidosunun Boğaz'da ve Karadeniz'de devriye gezdiği, diğer taraftan İngiliz birliklerinin nakliye gemileriyle Boğaz'a geldikleri yazılıydı.¹⁷⁶ Kütahya-Eskişehir Savaşları sırasında Yunanlar Boğazlardaki denetimlerini sürdürerek Batı Cephesi'nde mücadele eden Türk askerlerine karşı teyakkuzda bulunuyorlardı.

İngilizler, Boğazlar bölgesinde alınan tarafsızlık kararını kendi çıkarlarına göre uyguluyorlardı. Bu nedenle Müttefikler arasındaki anlaşmazlık da canlılığını koruyordu. 27-28 Temmuz 1921 tarihli bir şifreye göre Fransızlar, Boğazlar ve Marmara Denizi'nin tarafsızlığını istemelerine ve bu yönde hareket etmelerine rağmen İngilizler, Yunanistan lehine tavır sergilediği için meseleyi daha da zorlaştırmıştır.¹⁷⁷ Tam da bu sıralarda Yunanlar, Büyük Helen İmparatorluğu'nu hayata geçirme hedeflerine yaklaşarak Batı Anadolu'yu ve Trakya'yı ele geçirmiş, artık yüzünü İstanbul ve Boğazlar bölgesine çevirmişlerdi.¹⁷⁸ Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda Türk ordusuna karşı galibiyet elde eden Yunanlar, İngilizlerin de güvenini kazanmasıyla, hayalini kurdukları projeyi gerçekleştirmek üzere atağa geçmişlerdir.

İtilâf Devletleri tarafsızlık meselesini görüşmek üzere 10 Ağustos 1921 tarihinde bir araya gelmişlerdir. Bu toplantıda Müttefikler Türk-Yunan savaşında tarafsızlıklarını sürdüreceklerini, iki tarafa da asker, silah ve kredi vermeyeceklerini fakat özel şirketlerin silah satışına izin vereceklerini bildirmişlerdir.¹⁷⁹ Silah satışının

¹⁷⁶ 23-26 Temmuz 1921 tarihleri arasında Boğazdaki kontrol motorlarında görevli subaylardan alınan 31 Temmuz 1921 tarihli rapor, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:50 Gömlek:144 Belge:144.**

¹⁷⁷ 27-28 Temmuz 1921 tarihli şifre. **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:49 Gömlek:97 Belge:97.**

¹⁷⁸ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923**, 3.baskı, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2016, s. 143-144.

¹⁷⁹ İsmail Ediz, **a.g.e.**, s. 288.

serbest hale getirilmesiyle İngilizler Yunanlara gayrî resmi şekilde destek olabileceklerdi. TBMM Hükümeti de aynı haktan yararlanarak yalnızca Sovyetlerden değil, ilerleyen zamanlarda İtalyanlar ve Fransızlardan da ticarî yollarla ihtiyaç duyduğu her türlü savaş malzemesini tedarik edebilme imkânı bulacaklardı.

Boğazlar bölgesinde tarafsızlığın uygulanmaya çalışıldığı sırada Karadeniz'deki abluka ve kontrol faaliyetleri Sovyet Rusya'yı İtilâf Devletleri'ne karşı daha dikkatli olmaya itti. Bu süreçte Sovyet Rusya bir yandan da Anadolu'da yürütülen millî mücadeleyi yakından takip ediyordu. Rus Sefarethanesi'nin TBMM Hükümeti'nden aldığı 25 Ağustos 1921 tarihli yazıda, İngilizlerin Boğazlar ve İstanbul'daki isteklerini gerçekleştirmek için Yunan askerî harekâtıyla ilgilendikleri belirtiliyordu.¹⁸⁰ Kütahya-Eskişehir Savaşları'nı kazanan Yunanlar, İngilizleri Boğazlar ve İstanbul politikasında başarıya ulaşabilmeleri konusunda umutlandırmışlardı.

Yunanlar, Kütahya-Eskişehir Savaşları'nda elde ettikleri zaferle İtilâf Devletlerinin güvenini kazansalar da Sakarya Meydan Muharebesi'nde yenilmeleri bu sefer Müttefiklerde politika değişikliğine neden oldu. Türklerin Batı Anadolu'da kazandığı zaferleri uluslararası arenada diplomatik üstünlükle pekiştirmeleri, İtilâf Devletlerini yeni yollar aramaya sevk etti. İlk önce, aldıkları tarafsızlık kararının boyutunda değişikliğe gitmişler ve iki tarafa da özel şirketler aracılığıyla silah satışına izin vermişlerdi. Sonraki adımda ise İtilâf Devletlerinin izlediği adımlar, verilen desteklerin gittikçe azaltıldığını gösterecekti. Böylelikle alınan karar Yunanistan'ın İngilizlerden aldığı desteği kaybettiği yönündeki değerlendirmeyi de haklı çıkarıyordu.¹⁸¹ Tarafsız bölgede güvenliği sağlamak bu noktada çok önemliydi, çünkü Türkler, Batı Anadolu'da tamamen üstünlüğü elde ettiğinde sıra tarafsız bölgeye gelebilir, İtilâf Devletlerinin tesis ettiği yönetimi ele geçirebilirdi. Bu nedenle İtilâf Devletleri daha itidalli adımlar atmaya başlayarak Türk-Yunan Savaşı'nda iki taraf arasında uzlaşma sağlamak için Anadolu ve tarafsız bölge üzerinde birtakım planlar geliştiriyorlardı. Burada her ne kadar İtilâf Devletleri birlikte hareket ediyorlar gibi

¹⁸⁰ TBMM'den Rus Sefarethanesi'ne gönderilen 25 Ağustos 1921 tarihli yazı, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:51 Gömlek:90 Belge:90.**

¹⁸¹ Abdurrahman Bozkurt, "İtilâf Devletlerinin Türk Yunan Savaşı'nda Tarafsızlık İlanı (13 Mayıs 1921)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 26, S.76, 2010, ss.27-53, s. 49.

görünseler de İngilizlerin ikircikli tavrı tarafsızlık meselesini daha da güçleştiriyor, Yunanları destekler mahiyette tavırlar sergilemesi Müttefiklerin eleştirilerine yol açıyordu.

Yunan askerlerinin yenilgisiyle sonuçlanan Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından taraflar yeni bir savaş için hazırlıklara başlamışlardı. Yunan ordusu kuvvetlerini güçlendirirken Türk ordusu da savaş için ihtiyaç duyulan malzemeleri hızla temin etmeye gayret göstermiştir. Boğazlar ve Karadeniz sahillerinde artık tansiyon yükselecek, İtilâf Devletleri buralardaki denetimlerini daha da sıklaştırarak gerekli askerî uygulamalarda bulunacaklardı.

5. 1921 Yılında Karadeniz Limanlarında Gerçekleşen Bombardıman Faaliyetleri

1921 yılı başında yaşanan gelişmelere bakıldığında TBMM'nin İnönü Savaşlarında zafer elde etmesi ve Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması'nı imzalaması, askerî ve diplomatik bakımdan üstünlük kazanmasına neden olmuştur. TBMM'nin elde ettiği kazanımlar, İtilâf Devletlerini Boğazlar ve Karadeniz kıyılarında harekete geçirdi. 1921 yılı başında Türk gemileri Anadolu'ya insan, silah ve malzeme sevkiyatında bulunarak cephelerin takviye edilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdi. İngilizler de Türk gemilerinin faaliyetlerine karşı gözetleme ve kontrol faaliyetinde bulunuyorlardı. Fakat TBMM'nin Batı Cephesi'ndeki başarıları ve Türk gemilerinin Karadeniz'deki faaliyetleri Yunanları harekete geçirerek etkinliklerini artırmalarına neden oldu. İngilizler de Boğazlarda denetimi arttırarak Türk gemilerinin etkinliklerini kısıtlamak üzere abluka ilanına destek vermişlerdir.

Yunanlar Karadeniz sahillerinde abluka uygularken İngilizler de Karadeniz kıyılarındaki karakol faaliyetlerine devam etmişlerdir.¹⁸² Bu esnada Karadeniz sahillerinde asker, silah, cephane, mühimmat sevkiyatında bulunan gemiler batırılacak, taşıdıkları malzemelere de el konulacaktı.¹⁸³ Türk gemilerinin sevkiyat

¹⁸² Figen Atabey, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁸³ **Karadeniz'de İsyân Mübadele ve Propaganda**, ed. İsmail Hakkı Demircioğlu-Rahmi Çiçek-Mehmet Okur, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2019, s. 185.

faaliyetinde bulundukları limanlarda konumlanan İngilizler, özellikle Rusya'dan gelebilecek her türlü yardımın engellenmesi noktasında Yunanlara yardımcı oluyorlardı. 16 Mart 1921 tarihinde İngiltere'yle Ticaret Antlaşması imzalayan Sovyet Rusya, aynı gün Türklerle de imzaladıkları dostluk ve iş birliğine dayalı antlaşma kapsamında Karadeniz kıyılarına yardım ulaştırıyordu. İngilizler ise kıyıların tutulmasını sağlayarak yardımların Anadolu içlerine ulaşmasına engel olmaya çalışıyorlardı.

I.ve II. İnönü savaşlarıyla asker ve malzeme sevkiyatında ön plana çıkan İnebolu Limanı, İstanbul, Ankara ve Anadolu arasında konumu bakımından stratejik öneme sahip bir bölgeydi. Rusya'dan ve Doğu Cephesi'nden gelen malzemelerin Anadolu'ya sevki II. İnönü Savaşı'nın ardından artış gösterdi. Bunun üzerine Yunanlar, 9 Haziran 1921'de İnebolu'yu bombardımana tuttular.

Fransız kaynaklarından edinilen bilgiye göre altı torpido refakatinde üç Yunan nakliye gemisi İnebolu'da bombardımanın gerçekleştiği gün Karadeniz'den geçmiştir. İnebolu bombardımanının gerçekleştiği gün Karadeniz'e geçen Yunan deniz kuvvetleri içerisinde iki Kazak Bölüğü de bulunmaktaydı. Bunun üzerine Yunan kuvvetlerinde bulunan Rus kuvvetlerinin miktarının öğrenilmesi istenmiştir. Diğer yandan iki Fransız torpidosu ise Boğaz'da gözetleme nedeniyle görevlendirilmiş, bir de Fransız filosuna bağlı bir kruvazör hareket etmiştir.¹⁸⁴

13 Haziran 1921 günü Lord Curzon yaptığı açıklamada, TBMM'nin Rusya'dan yardım almalarını engellemek amacıyla Karadeniz limanlarında gözetleme ve kontrol faaliyetlerinin arttırılarak abluka uygulanacağını bildirdi.¹⁸⁵ İtilâf Devletlerinin tarafsızlık ilan ettiği dönemde Yunanların Boğazlar ve Karadeniz'deki abluka ve bombardıman faaliyetleri özellikle İngilizler tarafından bir kez daha desteklenmişti.

Karadeniz'de İnebolu kadar stratejik öneme sahip bir liman şehri de Trabzon'du. Rusya'dan gelen silah ve para yardımı Trabzon Limanı'ndan Karadeniz'deki sevkiyat

¹⁸⁴ M.M. Grubu'ndan TBMM'ye gönderilen 10 Haziran 1921 tarihli şifre, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:50 Gömlek:7 Belge:7.**; M.M. Grubu'ndan Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'ne gönderilen 10 Haziran 1921 tarihli şifre, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu:50 Gömlek:133 Belge No:133**

¹⁸⁵ Tuğba Eray Biber, **Karadeniz Rumlari ve Yunanistan (1914-1923)**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2016, s. 167.

noktalarına ulaştırılıyordu. Bu açıdan Trabzon gerek İtilâf Devletleri gerekse Yunanların özel olarak denetim altında tuttuğu şehirlerden biri olmuştur.

20 Temmuz 1921 tarihinde, Yunanlara ait bir kruvazör ile muhrip Trabzon üzerine ateş açarak bombardımanı başlatmıştır. Bombardıman sırasında şehre iki adet gülle düşmüş ancak insan kaybı olmamıştır.¹⁸⁶ Hız kesmeyen Yunan gemileri 22 Temmuz 1921’de Sinop Limanı’nı bombardıman etmiş, 16 Ağustos 1921’de ise Rize Limanı’na ateş açıp Karadeniz sahillerine saldırılar gerçekleştirmiştir.¹⁸⁷ İtilâf Devletleri ise Yunanların gerçekleştirdiği bombardıman faaliyetleri esnasında sessizliğini korumuşlardır.

6. Sakarya’dan İzmir’e Doğru İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi’ndeki İşgal Uygulamaları (13 Eylül 1921-9 Eylül 1922)

Tarihe “Sakarya Zaferi” olarak geçen Sakarya Meydan Muharebesi, Yunanların yenilgisiyle sonuçlanmış; İtilâf Devletlerinin Anadolu’da verdiği sınav, 13 Eylül 1921 tarihinden itibaren hem askerî hem de siyasî açıdan farklı boyutlar kazanmaya başlamıştı. 20 Ekim 1921 tarihinde Fransa ile TBMM Hükümeti arasında Ankara Antlaşması’nın imzalanması ise İtilâf Devletlerindeki fikir ayrılıklarını daha belirgin bir hâle getirmiştir. Bu tarihten sonra Müttefikler arasındaki bloklaşmalar daha net bir şekilde görülmeye başlayacaktı.

Sakarya Meydan Muharebesi’nin ardından İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz’deki işgal uygulamaları da dönemin siyasî konjonktürü ekseninde şekillenmiştir.

¹⁸⁶ **TİH V**, s. 48.; Tuğba Eray Biber, **a.g.e.**, s. 177.; Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 105.

¹⁸⁷ Figen Atabey, **a.g.e.**, s. 108.

6.1. Boğazlar Bölgesi

İtilâf kuvvetleri Sakarya Meydan Muharebesi'nden sonra Boğazlar ve Karadeniz'de TBMM'ye karşı gerekli tedbirler almaya devam etmişlerdir. TBMM'ye ulaşan 8 Ekim 1921 tarihli istihbarata göre İngilizler, Anadolu'ya yönelik tedbir kapsamında Boğaziçi'nde donanma bulundurmaya özen göstermişlerdir.¹⁸⁸

14 Ekim 1921 tarihli başka bir istihbarat raporuna göre İtilâf kuvvetleri, Karadeniz Boğazı'ndan Rumeli sahillerine yeniden çeşitli toplar yerleştirmiş; Anadolu sahillerine ise tayyare topları koymuştu. Bunun yanı sıra İngiliz denizaltıları Boğaz'ı gözetliyordu.¹⁸⁹ Bu şekilde İtilâf kuvvetleri, Boğaz'da kontrol uygulamalarını gerçekleştirerek Türk ordusunun tarafsız bölge civarındaki eylemlerini kısıtlamak istiyordu.

Denizlerde gözetleme amacıyla istihdam edilen ve İstanbul Hükümeti'ne ait istimbotlar ve motorbotlar 21 Şubat 1922 gecesi Büyükdere yönünde Boğaz'a hareket etmişlerdir. İngiliz deniz kontrol memurları ise engel olmamışlardır. İngiliz Yüksek Komiserliği'nden gelen bir yazıya göre, bu mesele İtilâf Devletleri Amiraller Meclisi'nde ele alınmış ve gözetleme gemileri hakkında alınan karar değiştirilmiştir. Buna göre artık bu gemilerde İtilâf devleti subaylarından birinin bulunmasına gerek görülmemiştir.¹⁹⁰

İzmir'in Türk ordusu tarafından geri alınması üzerine Yunan askerleri Trakya'ya yönelerek buradaki kuvvetlerini takviye ediyorlardı. Bursa'nın da geri alınmasıyla Yunanlar, Mudanya'dan Silivri ve Tekirdağ'a top, makineli tüfek ve asker nakli gerçekleştirerek Trakya'daki kuvvetlerini desteklemişlerdi.¹⁹¹ Erkan-ı Harbiye'nin

¹⁸⁸ Erkan-ı Harbiye-i Umumiye İstihbarat Memuru Süvari Kaymakamı Hüsamettin Bey'den gelen 8 Ekim 1921 tarihli yazı. **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:53 Gömlek:59 Belge:59.**

¹⁸⁹ 14 Ekim 1921 tarihli istihbarat raporu. **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:53 Gömlek:40 Belge No:40.**

¹⁹⁰ Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Maliye Nezareti'ne havale buyrulan 21 Şubat 1922 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) D:2728 G:15.**

¹⁹¹ M.M. Grubu'ndan TBMM'ye gelen 12 Eylül 1922 tarihli istihbarat raporu, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:47 Gömlek:22 Belge:22**

elde ettiği istihbarat sayesinde Yunanların faaliyetleri TBMM Hükümeti tarafından yakından takip edilmiştir.

6.2. Karadeniz Bölgesi'ndeki İşgal Uygulamaları

5 Haziran 1922'de iki torpido Averoff zırhlısının refakatinde büyük bir nakliye gemisiyle birlikte Karadeniz Boğazı'ndan geçmiştir. Yapılan gözetleme sonucu nakliye gemisinin içerisinde asker olup olmadığı tespit edilememiştir.¹⁹² 6 Haziran 1922'de ise Averoff zırhlısı, iki muhrip, iki yardımcı kruvazör ve üç mayın arama tarama gemisiyle Amasra açıklarından doğuya doğru hareket etmiştir.¹⁹³

16 Haziran 1922 tarihinde Karadeniz sahilinde Kabataş bölgesinde gözetleme faaliyetinde bulunan bir sahil jandarma postasından gelen bilgiye göre Podima (Yalıköy) açıklarında kömür yüklü bir kayık görülmüştür. Yunan torpidosu kayığı aradıktan sonra serbest bırakmıştır. Ardından Yunan torpidosu İstanbul Boğazı'na doğru hareket etmiştir.¹⁹⁴

1922 yılında çok sayıda Yunan gemisi Boğaz'dan Karadeniz'e geçmekteydi. Yunan gemilerinin denetleme, kontrol ve saldırı faaliyetlerine karşı Türkler, batıdan doğuya doğru giden gemiler hakkında gerekli istihbaratı elde ediyorlardı.¹⁹⁵

6.2.1. Samsun'un Bombardmanı

1922 yılının en önemli deniz olaylarından biri de Samsun'un Yunanlar tarafından bombardımanıydı. TBMM Hükümeti'nin önemli bir liman şehri olma özelliğine sahip Samsun'da Batı Cephesi'ni desteklemek amacıyla çeşitli silah, cephane, giyecek ve yiyecek depoları kurulmuştu. Samsun'a denizden askerî bir harekâtın gerçekleşmesi durumunda Batı Cephesi'ni lojistik yönden desteklemek çok

¹⁹² 5 Haziran 1922 tarihli yazı. **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:50 Gömlek:6 Belge:6**

¹⁹³ TİH V, s. 87.

¹⁹⁴ Çatalca Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 19 Haziran 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemi (DH. EUM.AYŞ.) D:61 G:61.**

¹⁹⁵ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 110.

zor olacaktı.¹⁹⁶ Bu bakımdan limanı işlevsiz hale getirmek isteyen Yunanlar, depolardaki malzemeleri tahrip etmek ve Türkler tarafından ele geçirilen Enosis Vapurunun intikamını almak için bölgedeki Rumları kışkırtarak 7 Haziran 1922 tarihinde Samsun'u bombalamışlardır.¹⁹⁷

Yunanların Samsun'u bombalamadan önce verdiği ultiatoma karşılık TBMM, asayışı ve emniyeti sağlamak üzere geçici süreliğine şehirde sıkıyönetim ilan etmiştir.¹⁹⁸ Bununla birlikte Samsun Mutasarrıfı, Yunanların verdiği ultiatoma cevaben, Samsun'un askerî bir üs olmamakla birlikte açık bir şehir olduğunu, bu nedenle bombardıman edilemeyeceğini bildirdi. Bombardımanın gerçekleşmesi durumunda yaşananlardan Yunan Hükümeti sorumlu olacaktı. Ayrıca halka ve yaşadıkları yerlere bombardıman yapıldığı durumda karşılık verilecekti.¹⁹⁹

Samsun Mutasarrıfı'nın cevabından memnun olmayan Yunanlar, aynı gün bombardımana başlamışlardır. Hedef olarak, Hükümet Konağı, sahildeki askerî malzeme depoları, Rusya'ya ait olan petrol tankları ve Amerikan ve Hollanda tütün depolarını belirlemişlerdi. Diğer yandan, şehirde fazla sayıda Avrupalı tüccar ve diplomat bulunuyordu²⁰⁰ ki bu da Yunanlar için frenleyici bir etkiye sahipti. Şehirde yaşayan yabancıların bombardımandan olumsuz etkilenmesi demek yalnız Türklerin değil, İtilâf Devletlerinin de tepkisini kazanmak demekti ki bu da hesapta olmayan gelişmelerin yaşanacak olmasına işaret edebilirdi. Karadeniz sahillerindeki faaliyetlerinde rahat bir şekilde hareket eden Yunanlar, İtilâf Devletlerinin daha fazla tepki göstermemesi için ileri gidememişlerdir.

9 Haziran 1922'de TBMM, Samsun bombardımanını protesto etmiştir. *Hakimiyet-i Millîye* gazetesi, Samsun bombardımanından Lloyd George ve arkadaşlarının sorumlu olduğunu yazmıştır. İstanbul Hükümeti ise Samsun

¹⁹⁶ Figen Atabey, *a.g.e.*, s. 121.

¹⁹⁷ Rahmi Doğanay, *a.g.e.*, s. 109-110.

¹⁹⁸ İcra Vekilleri Heyeti'nin 7 Haziran 1922 tarihli Kararnamesi. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Fon Kodu: 30-18-1-1 (Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928)) Kutu: 5 Gömlek: 17 Sıra Numarası: 20.**

¹⁹⁹ *TİH V*, s. 88.

²⁰⁰ Rahmi Doğanay, *a.g.e.*, s. 112.; Tuğba Eray Biber, *a.g.e.*, s. 182.

bombardımanını protesto eden metni yayımlamak²⁰¹ dışında başka bir şey yapamamıştı.

Samsun'un bombalanmasından sonra İstanbul'dan bir bilgi gelmişti. Buna göre, Yunanlar Karadeniz sahillerini bombardımana devam edecek, bundan sonra sırada Trabzon olacaktı.²⁰²

Bombardıman hadisesi 14 Haziran 1922'de Avam Kamarası'nda ele alındı. Avam Kamarası Üyesi Herbert, Samsun'un bombardımanı hususunda hükümetin bir açıklama yapmasını istedi. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Harmsworth ise bombardımanın, Rusya'dan Samsun'a gelen askerî malzemelerin tahrip edilmesinden kaynaklı olabileceğini belirtti. Harmsworth'e göre Yunanistan, bombardımana dair her ne kadar İngiliz Hükümeti'ne bilgi vermese de ilan edilen tarafsızlık kararı savaş gemilerinin geçişine engel oluşturmuyordu.²⁰³ Harmsworth'ün ifadeleri, Yunanistan'ın bombardıman eylemini İngiliz Dışişlerinin destekler nitelikte olduğunu gösteriyordu.

Yunanların Karadeniz sahillerindeki faaliyetleri 20 Haziran 1922 tarihli Avam Kamarası toplantısında ele alındı. İngiliz Milletvekili Teğmen Joseph Montague Kenworthy, Yunan Hükümeti'nin savaş gemilerini Karadeniz sahillerini bombalamak için gönderme eylemine karşı İngiliz Hükümeti'nin tutumu merak konusuydu. Teğmen Kenworthy, hükümetin tutumuyla birlikte konuyla ilgili Yunan Hükümeti'ne herhangi bir iletinin gönderilip gönderilmediğini sordu. Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Cecil Harmsworth ise, Yunanların Samsun bombardımanında teknik olarak haklı olabileceğini, fakat yine de yaşanan bu olayın barış şansını azaltacağını ifade etti. Bunun üzerine Teğmen Kenworthy, Boğazlardan geçip Karadeniz'e giden Yunan savaş gemileri üzerinde biraz kontrol sağlamanın mümkün olup olamayacağını sordu. Harmsworth ise bu noktada sessiz kaldı.²⁰⁴ Burada şahsi kanaatimiz, İngilizlerin,

²⁰¹ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C. IV, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996, s. 468, 470.

²⁰² Tuğba Eray Biber, **a.g.e.**, s. 183.

²⁰³ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 475.

²⁰⁴ UK. Parliament, Turkey And Greece, HC Deb 20 June 1922, Vol:155 cc1036-7. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/jun/20/turkey-and-greece> , (Erişim 20 Haziran 2022)

Türklere kabul edebilecekleri barış koşullarını sağlamaya çalıştığı yönündedir. Ancak Yunan Hükümeti'nin askerî faaliyetleri uzlaşmaya izin vermemiştir. Harmsworth, Yunan faaliyetini teknik olarak haklı bulurken İngiliz menfaati için bombardımanı kabul edemeyeceğini söyleyerek Yunanistan'a karşı hala çekimser tavrın sergilendiğini göstermiştir. Boğazlar konusunda yaşanan sessizlik de bunu net bir şekilde doğrulamaktaydı. Avam Kamarası üyelerinin bir kısmı Yunanların Karadeniz'deki faaliyetlerinden endişeliydi. Yunanların saldırgan politikasının Boğazlara da sirayet edeceğinden çekiniyorlardı. Bu yüzden Yunanlara karşı sert bir tavır sergilenmesinden yanaydılar.

21 Haziran 1922 tarihli Avam Kamarası toplantısında Kenworthy, Harmsworth'e, Yunan savaş gemilerinin Samsun ve Pontus kıyısındaki diğer kasabalarda gerçekleştirdikleri bombardıman hakkında hükümetin bilgisinin olup olmadığını sordu. Bunun üzerine Harmsworth, hükümetin Samsun dışında herhangi bir bombardımana dair bilgisinin olmadığını bildirdi.²⁰⁵

Samsun bombardımanı, 12 Temmuz 1922 tarihli Avam Kamarası toplantısında da yine ele alındı. Teğmen Kenworthy, bombardımanda can ve mal kaybının olup olmadığını sordu. Harmsworth ise, İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiser Vekili'nden aldığı bilgilere göre 4 kişinin öldüğünü, 3 kişinin de yaralandığını bildirdi. Hükümet Konağı ve Gümrük Dairesi'nin bir kısmının yıkıldığını, benzin ve gazyâğının bulunduğu bir petrol deposunun zarar gördüğünü, şehirde yaşayan bazı Müslüman, Rum ve Ermenilerin evlerinin yıkıldığını da ekledi. Bu konuda söz alan L. Malone, *"İstanbul'un Yunanlar tarafından hâlâ üs olarak kullanılmasına izin verilecek mi?"* şeklinde bir soru yöneltti. Ancak bu soru cevapsız bırakıldı.²⁰⁶ Yunanların şehirde yürüttüğü tahribat bazı Avam Kamarası üyeleri tarafından endişeyle karşılanmıştı.

Yunan gemilerinin Karadeniz sahillerinde gerçekleştirdiği saldırılar karşısında Sovyet Rusya; 19 Temmuz 1922'de İtilâf Devletlerini bu eylemleri desteklediği

²⁰⁵ UK. Parliament, Samsun (Bombardment), HC Deb 21 June 1922, Vol: 155 cc1279-80. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/jun/21/samsun-bombardment>, (Erişim 22 Haziran 2022)

²⁰⁶ UK. Parliament, Samsun (Bombardıma), HC Deb 12 July 1922, Vol: 156 cc1198-9. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1922/jul/12/samsun-bombardment>, (Erişim 23 Haziran 2022)

gerekçesiyle protesto etti. İngiliz Dışışleri Bakan Vekili Balfour 29 Temmuz 1922'de Rusya'nın protestosuna cevaben Yunanistan'ın Türkiye'yle savaş halinde olmasından dolayı gemilerini Boğazlardan geçirerek Karadeniz sahillerini bombalamasının yasalara aykırı olmadığını bildirdi. Yine Balfour'a göre Sovyetler, TBMM'nin askerî harekâtını durduracak herhangi bir eylemde bulunmadığı için İngilizleri protesto edip suçlayamazdı.²⁰⁷

7. İtilâf Devletlerinin Beyaz Ordu'yla İlişkisi

Rusya İç Savaşı'nda meydana gelen iç karışıklık, İtilâf Devletlerinin Kafkasya'daki faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için eşsiz bir fırsattı. İtilâf Devletleri Bolşevikleri hem Karadeniz kıyılarından tutarak güneyden kuşatmak hem de içeriden çembere almak istiyorlardı. Özellikle Temmuz-Ağustos 1918'de Bolşevik karşıtı kuvvetler, İtilâf Devletlerinin desteğiyle birleşmişlerdi.²⁰⁸ İtilâf Devletlerinden hem askerî hem de ekonomik anlamda destek gören Beyaz Ordu, Rusya'da Bolşeviklere karşı güçlendirilmeye çalışılmıştır.

Beyaz Ordu birliklerini takviye etmek amacıyla 1919 yılının sonlarında bir miralay ve iki yüzbaşından oluşan Rus inceleme heyeti ve bir İngiliz subayı Beyaz Ordu birliklerini takviye etmek amacıyla Trabzon'a gelmiştir. Ruslar Birinci Dünya Savaşı'ndan çekilirken savaş malzemelerinin bir kısmını Trabzon'da bırakmışlardı. Şimdi ise askerî ve mülkî park ve ambarlara keşif gezisinde bulunarak Beyaz Ordu'nun ihtiyaç duyduğu malzemeleri istemişlerdir. Ancak depodaki malzemeler Ruslara verildiğinde bölgedeki Osmanlı askerleri ve ahali açlık yaşayacaktı. Bu nedenle heyetin talebini kabul etmek mümkün değildi. Heyetin ısrar etmesi durumunda Osmanlı Hükümeti İtilâf Devletleri temsilcileriyle görüşecekti. Hariciye Nezareti de siyasî temsilciler nezdinde teşebbüste bulunacaktı.²⁰⁹

²⁰⁷ Zeki Sarıhan, **a.g.e.**, s. 534, 555.

²⁰⁸ Edward Carr, **Bolşevik Devrimi 1917-1923**, C.III, İstanbul, Metis Yayınevi, 2004, s. 89.

²⁰⁹ Sadaret-i Uzma Umur-ı Mühimme Kalemî'nden Hariciye Nezareti'ne havale buyrulan 29 Mayıs 1919 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2601 G:4 lef 1.**

Osmanlı Hükümeti'nin tavrına karşılık Beyaz Ordu, ihtiyaç duyduğu malzemeleri geri alma talebinde bulunmaya devam etti. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye, savaş malzemelerini 22 Ekim 1919'de teslim etti. Ancak, iaşe, inşa ve sağlık malzemelerine gelince bunların birçoğu Osmanlı Devleti'ne aitti. Rusya'nın I. Dünya Savaşı boyunca Trabzon'da tahribat yaratması halkı perişan bırakmıştı. Üstelik Avrupa ve Amerika bölgeye yardımda bulunurken bu malzemeleri teslim etmek mümkün değildi. Rus heyeti ve Trabzon İngiliz temsilcisinin de uygun görmesiyle nafia ve belediye için inşa malzemelerinin bir kısmına el konuldu.²¹⁰

İtilâf Devletleri, Bolşeviklerle mücadele için Beyaz Ordu Başkumandanı General Anton Denikin'e yardımda bulunmaya devam ediyorlardı. Ancak Denikin, aldığı yardıma karşılık Kızılordu'yla savaşmak yerine kuvvetlerini Ukrayna üzerine sevk etti. Avrupa'yı Bolşevik saldırılarına karşı koruyan Ukrayna, Beyaz Ordu'nun bu harekâtından oldukça rahatsızdı. Bu yüzden 8 Aralık 1919 tarihli notayla İtilâf Devletlerine başvuran Ukrayna, Denikin'in faaliyetine karşı yardım istedi.²¹¹

Denikin ve emrindeki Beyaz Ordu'nun Kafkasya'daki faaliyetleriyle İtilâf Devletlerinin bölgeye müdahalesi, Osmanlı'nın kuzeydoğu sınırlarını tehlike altında bırakmıştı. İngilizler, Batum'a yeniden birlikler takviye etmeye başlamıştı. Karadeniz'de İngilizler Batum ve civarı dışında başka hiçbir şehri işgal etmemişti. Diğer yandan, Hazar Denizi'nde Ruslardan kalan gemilerin bir kısmına İngilizler el koymuşlar; bir kısmı ise Denikin tarafından işletilmeye başlanmıştır. Geriye kalanlar da Azerbaycan Hükümeti'nin eline geçmiştir. Gönüllü Ordu, Hazar Denizi'nin kuzeybatı sahiliyle yalnızca deniz yoluyla irtibat kurabiliyordu.²¹²

Beyaz Ordu Rusya ve civarında etkinliklerini sürdürürken Bolşevikler de bir yandan Polonya'yla savaş halindeydi. İtilâf Devletleri ise Kafkasya'da yaşanan gelişmeleri çıkarları doğrultusunda değerlendiriyorlardı. Fransa, Bolşeviklere karşı

²¹⁰ Erzurum'dan 15. Kolordu Kumandanı Kazım Paşa'dan Harbiye Nezareti'ne gönderilen 22 Ekim 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2601 G:4 lef 14**

²¹¹ Ukrayna Sefareti'nden gelen 8 Aralık 1919 tarihli notanın sureti, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2463 G:45 lef 2.**

²¹² Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'nden Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasiye Müdür-i Umumisi Reşid Bey'e havale buyrulan 3 Ocak 1920 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2715 G:2 lef 1.**

Polonya'yı destekliyordu. İngilizler ise Fransızların desteğini olumlu karşılamıyordu. Bu sıralarda Beyaz Ordu Başkumandanı Pyotr Wrangel, İngilizler tarafından yeterli görülmediğinden gerekli desteği alamıyordu. İngilizlerin Beyaz Ordu'ya duydukları güvenin kırılması, General Denikin'in 1920'nin ortalarında aldığı yenilgiden kaynaklıydı.²¹³ Bolşeviklerin Polonya'yla ateşkes imzalamasından kısa bir süre sonra Wrangel Ordusu'nu da yenmesi, İngilizlerin Beyaz Ordu'ya desteğini daha da azaltmasına neden oldu.

Beyaz Ordu, aldığı yenilgiden dolayı geri çekilmeye başlamış, 7 Haziran 1920 tarihinde Kırım'ı boşaltmaya ve ülkeden ayrılmaya karar vermişti. Buna karşılık Rus Hükümeti, bu kararın kabul edildiğini fakat ülkeden ayrılan Ruslara hiçbir yardımda bulunulamayacağını bildirmiştir.²¹⁴ Beyaz Ordu geri çekilmeye başladığı sırada Karadeniz'de bulunan İngiliz birlikleri, Fransızlarla birlikte kurtarma işinde yer almamıştır.²¹⁵ Kırım'ın tahliyesinde maddî ve manevî olarak büyük bir sorumluluk alan Fransızlar, Rusya'dan göç edecek mültecilerin hamiliğini üstlenmişlerdir. Fransızların yanı sıra Amerikan gemileri de Rusların tahliyesine yardım etmek amacıyla Kasım 1920'de Kırım'a gelmiştir.²¹⁶

Kırım'ın tahliye edilmesiyle Wrangel'in emrindeki yaklaşık 60 bin asker, 15-23 Kasım 1920 tarihleri arasında İstanbul'a gelmiş²¹⁷, Boğaz'a ve sahillere yerleştirilmiştir. General Wrangel de 17 Kasım 1920 tarihinde İstanbul'a ulaşmıştır. Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği, Kırım'dan İstanbul'a Samsun üzerinden gelen Rus birlikleriyle ilgili bir bildiri yayınlarak bunların esir sıfatıyla değil, mülteci olarak kabul edileceğini bildirmiştir.²¹⁸

²¹³ Kezban Acar Kaplan, "Beyaz Rus Mültecileri Gözünden Millî Mücadele ve TBMM Hükümeti İle Olan İlişkileri", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S. 32/2, 2017, ss. 297-325, s. 299-300.

²¹⁴ Aydın Süer, "Gelibolu'da Ruslar", **Belleten**, C. 51, S. 199, 1987, ss.315-356, s. 316.

²¹⁵ Edward Carr, **a.g.e.**, s.269.

²¹⁶ Umut Cafer Karadoğan, "İşgal Döneminde İstanbul ve Gelibolu'da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel Ordusu", **Bilig Dergisi**, S. 57, 2011, ss.135-157, s. 138.

²¹⁷ Aydın Süer, **a.g.m.**, s. 317.

²¹⁸ Umut Cafer Karadoğan, **a.g.m.**, s. 139.

Kırım'dan İstanbul'a gelen mültecilerin bir kısmı Tuzla'da askerlerin inşa ettiği barakalara yerleştirilmiştir. Rusların gelmeye devam etmesi üzerine İngilizler mültecileri yerleştirmek üzere bazı barakaları tamir etmişlerdir.²¹⁹

Wrangel Ordusu'yla birlikte gelen bazı mülteciler, Osmanlı vatandaşlığına geçmek üzere başvuruda bulunmuşlardır. Rusya'dan gelen bu kişilerin İstanbul'da birleşerek Wrangel Ordusu'na katılma şüphesine karşın haklarında gerekli incelemeler yapılmıştır. 15 Mart 1864 tarihli Tabiyet Kanunnamesi'ne göre Osmanlı vatandaşlığına geçmek isteyen kişilerin en az beş sene Osmanlı Devleti'nde ikamet etmesi gerekmektedir. Fakat sakıncalı görülmesi durumunda bu şartı sağlasa bile kanunnameye göre sebebi açıklanmaksızın kişinin başvuru talebi reddedilebiliyordu. Yapılan incelemelerde bu kişilerin daha önce Osmanlı Devleti'nde ikamet etmeyip Rus Hükümeti'nden kaçarak buraya geldikleri anlaşıldığından²²⁰ vatandaşlık talepleri reddedilmiştir.

İstanbul'a gelen Beyaz Ordu askerlerinin sayıları zamanla artmıştır. İtilâf Devletleri de kalabalık halde bulunan Beyaz Ordu askerlerinin, özellikle de Boğaz'da bulunmalarını güvenlik açısından tehlikeli gördükleri için Çatalca ve Gelibolu'da kamplar kurarak birlikleri buraları yerleştirmişlerdir.²²¹

İtilâf Devletlerinin böyle bir karar almasında General Wrangel'in teklifleri etkili olmuştur. İtilâf Devletleri temsilcilerine ve işgal kuvvetleri kumandanlıklarına telgraflar gönderen Wrangel, birlikleriyle beraber Boğazlardaki işgal uygulamalarına katılmak istediğini, bunun için de kendileriyle aynı statüde bulunma talebini dile getirmiştir. Böyle bir teklif İtilâf Devletleri nezdinde şüpheyile karşılanmıştır. Bununla da kalmayan Wrangel Anadolu'da işgal güçlerine karşı mücadele eden Türk ordusuyla savaşmak için kendi birliklerini göndermeyi de önermiştir. General Wrangel'in

²¹⁹ İstanbul Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 2 Aralık 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ.UM.) D:19-14 G:1-71** lef 2.

²²⁰ Bab-ı Ali Hukuk Müşaviri'nin İstanbul'a gelen Rus mülteciler için hazırladığı 12 Şubat 1921 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4678 G:350809** lef 3.

²²¹ Kezban Acar Kaplan, **a.g.m.**, s. 300.

istekleri hem İtilâf Devletlerinin hem de Türk ordusunun kuşkulanasına neden olmuştur.²²²

Rus kaynaklarına göre İtilâf Devletlerinin ilk başta İstanbul Boğazı'na yerleştirdiği Beyaz Ordu'yu daha sonrasında Anadolu'ya sevk etmeleri söz konusuydu. İstanbul'da Beyaz Ordu'ya mensup bazı asker ve siviller hem İngilizler için hem de TBMM için çalışıyorlardı. İngilizler, Millî Mücadele karşıtı olan Müslüman Beyaz Rusları Anadolu'da teşkil edecekleri gizli bir istihbarat sistemi içerisinde görevlendireceklerdi.²²³ İngilizler için çalışan Beyaz Ordu generalleri, Türklerle Bolşeviklerin bağlantı kurmasını engellemişler, üstelik silah ve mühimmat depolarından Anadolu'ya savaş malzemesinin sevk edilip edilmediğine dair İngilizleri ve Fransızları bilgilendirmişlerdir.²²⁴

İngiliz Yüksek Komiserliği, İtilâf Devletleri yararına çalışan Beyaz Ordu'ya yardımların ulaşabilmesi için 19 Kasım 1920'de Maliye Nezareti'ne başvurarak yabancı ülkelerin gönderdiği kolilerin gümrük vergisinden muaf tutulmasını istedi. Bununla da kalmayarak gümrük geçişlerinde de serbestlik tanınmasını talep etti. Maliye Nezareti ise 3 Şubat 1921'de İngiliz Yüksek Komiserliği'ne verdiği cevapta taleplerin yerine getirilmeye imkân olmadığını bildirdi.²²⁵ Karada ve limanlarda giriş çıkış faaliyetleri için serbestlik isteyen İngilizlerin esas amacı, desteğini azalttığı Beyaz Ordu'ya yardım etmekten ziyade antlaşma imzalamak üzere olan TBMM ile Bolşevikleri takibe alarak limanları kontrol etmek ve buralardaki denetimi sağlayabilmektir.

1921 yılının başlarında Çanakkale'deki Rus karargâhlarından İstanbul'a beş yüz bin asker nakledildi. Rus askerlerinin İstanbul'a geliş sebebi ise Bulgaristan ve Sırbistan gibi ülkelere sevk edilmektir.²²⁶

Gerek İngiltere'deki maddî kaygılar gerekse Sovyet Rusya'nın savaş ekonomisinden etkilenecek yeni ekonomik politika arayışı iki tarafı ticarî ilişki kurmak

²²² Umut Cafer Karadoğan, **a.g.m.**, s. 146.

²²³ Bülent Bakar, **Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar**, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012, s. 148.

²²⁴ Kezban Acar Kaplan, **a.g.m.**, s. 300-303.

²²⁵ Bab-ı Ali Hukuk Müşavirliği'nden gelen 16 Nisan 1921 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti İstişare Odası (HR. HŞ.İŞO) D:130 G:63 lef 2.**

²²⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bülent Bakar, **a.g.e.**, s.123-124.

üzere buluşturmuştur. 16 Mart 1921’de İngiliz-Rus Ticaret Antlaşması’nın imzalanmasıyla kapitalizm, Bolşevizmle el sıkışmıştır. Fakat ticarî kaygılarla tesis edilen anlaşma, siyasî olarak karşılıklı güvenceyi yeterince sağlamıyordu. Bolşeviklerin Türklerle temas kurmasına karşın İngilizler de Beyaz Ordu’yu kullanmaya çalışıyordu. Anadolu’da Bolşevik destekli Türk millî mücadelesinin başarıya ulaşacağı düşüncesi İngilizleri son derece huzursuz ediyordu.

Beyaz Ordu askerleri ve Rus sivil mültecilerinin Kırım’dan Anadolu’ya geçişlerinde Fransızlar yardım etmişlerdi. Bunun karşılığında Beyaz Ordu’nun mal varlığına el koymuşlardır. Bu şekilde Fransa 1921 yılına kadar Beyaz Ordu’ya maddî destek sağlamıştır. Ancak zamanla Kuvayı Milliye birliklerinin Beyaz Ordu’ya ait silahlara el koyması ve Fransa’nın Rusya’daki ekonomik çıkarlarını yitirmesi Beyaz Ordu’ya yapılan maddî desteğin geri çekilmesine ve Fransızların yeni arayışlara yönelmesine neden olmuştur.²²⁷ Fransızların Beyaz Ordu ve sivil mültecilerden desteğini çekmesi Gelibolu’ya yerleşen Rusları bir hayli zor durumda bırakmıştır. Açlık ve sefaletin baş göstermesiyle Amerikan, Yunan ve Uluslararası Kızıl Haç Örgütleri devreye girmiştir. Rus halkına iase yardımı sağlayan bu kuruluşlar ayrıca hastaneler ve okullar da kurarak²²⁸ bölgedeki mültecilerin sosyal haklardan yararlanmalarını sağlamışlardır.

Ruslar 1922 yılında Kuzey Kafkasya’dan Anadolu’ya gelmeye devam etmişlerdir. Karabiga’ya gelen Ruslardan bazıları eşkıya çetelerine katılarak Çanakkale’ye yapılan seyrüseferi kötü yönde etkilemiştir. Rusların tehditvari eylemlerinden dolayı İstanbul Hükümeti İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserliklerine başvurmuştur. Bölgede asayiş ortamının bozulmasını istemeyen Yüksek Komiserler, livaya gelecek olanlardan yalnızca sorun teşkil etmeyecek kişilere müsaade edilmesine karar vermişlerdir.²²⁹

²²⁷ Kezban Acar Kaplan, **a.g.m.**, s.305-306.

²²⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydın Süer, “Gelibolu’da Ruslar”, **Belleten**, C. 51, S. 199, 1987, ss.315-356.

²²⁹ İdare-i Umumiye Müdüriyeti’nden Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı’na havale buyrulan 11 Nisan 1922 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ.UM.) D:20-30 G:14-56 lef 1.**

8. Çanakkale Krizi

İngilizler, Büyük Taarruz'un ardından Türk ordusunun İzmir'e girerek burayı geri alacaklarına ve Boğazlar bölgesine doğru ilerleyeceklerine dair istihbarat almışlardı. Boğazlar bölgesini korumak İngilizler için elzemdi. Bu nedenle 7 Eylül 1922 tarihli İngiliz Bakanlar Kurulu toplantısında Türklerin Boğazlara doğru ilerleyişi ele alınmıştır. Türklerin Batı Cephesi'ndeki üstün başarıları dünyadaki diğer Müslüman ülkeler tarafından ilgiyle takip edilmekteydi. Bu noktadan hareketle bazı kabine üyeleri Türkleri karşılarına almaktansa eski İngiliz-Türk dostluğunun yeniden kurulmasını savunmuşlardır.²³⁰ Fakat Lloyd George, Lord Curzon ve Winston Churchill, bu fikre karşı çıkmış; Boğazların her şekilde elde tutulması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Uzun süren tartışmalar sonucunda, Boğazlar bölgesine yönelik kararlar alındı. Türk kuvvetleri Gelibolu Yarımadası ve İstanbul'da işgale başladığı takdirde silahla karşılık verilecek, bunun için Boğazlarda bulunan İngiliz birlikleri takviye edilecekti.²³¹

Türk birlikleri 9 Eylül 1922'de İzmir'e girmiş, Yunanlara takip harekâtı başlatmıştı. İzmir'den çekilmeye başlayan Yunanlar Çanakkale'ye doğru gelmişlerdi. Yunanların Çanakkale'ye gelmeleri üzerine Türkler de tarafsız bölgeye girmişler ve İtilaf kuvvetleriyle karşılaşmışlardır. Türklerin bölgede bir çatışma faaliyetine girme ihtimaline karşın İngilizler bölgede önlemler almaya başlamışlardı. İlk önce bölgeye yığınak yapmışlardır. Ardından Albay Shuttleworth, burada toplanan birliklerin başına geçmiştir.²³² 10 Eylül 1922'de Lord Curzon, müttefiklerine başvurarak Türk ordusuna karşı Boğazları ortak savunmanın gerektiğini bildirmiş, aynı gün, Çanakkale'nin savunulması için Harrington da emir vermişti.²³³

Tarafsız bölgede Türk kuvvetlerinin olası saldırılarına karşı önlemlerin alındığı sıralarda Çanakkale'deki İngiliz askerî birliklerinin komutanı olarak görevlendirilen Albay Shuttleworth, 13 Eylül 1922 günü İstanbul'dan Çanakkale'ye gelerek

²³⁰ Mustafa Çulfa, "Çanakkale Krizi ve Lloyd George'un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.15, S. 45, 1999, s.801-820, s.804.

²³¹ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923**, s. 395.

²³² Abdurrahman Bozkurt, **Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)**, s. 60-61.

²³³ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-V: Büyük Zafer (1921-1922)**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2022, s. 135.

Mutasarrıf ile görüşmüştür. Shuttleworth, Kuva-yı Millîye askerleri tarafından bölgenin tecavüz edilmemesinin İtilâf Devletleri tarafından arzu edildiğini bildirmiştir. Çanakkale'deki birliklerini takviye etmek üzere Fransız ve İtalyan askerî birliklerinin de buraya geleceğini eklemiştir. Shuttleworth, konuşmasında meselenin silaha başvurmadan da çözülebileceğini, bunun Kuva-yı Millîye'nin tecavüz faaliyetinde bulunmamasıyla mümkün olacağını ifade etmiştir.²³⁴ Görüşmenin yapıldığı gün, İstanbul'dan bir İngiliz vapuruyla yaklaşık 100 İtalyan piyade asker ve subayı Çanakkale'ye gelmiş ve Mecidiye Kışlası'na yerleşmiştir. İstanbul'dan vapura binen Fransız piyade ve bir miktar süvari askerleri ise 14 Eylül 1922'de Çanakkale'ye gelmişlerdir.²³⁵

İtilâf kuvvetleri Çanakkale'de toplanmaya başladığı sırada İngiltere, müttefikleriyle görüşerek Boğazlar bölgesi için hazırlıklara başlamıştır. 14 Eylül 1922 tarihinde İstanbul'daki İngiliz İşgal Kuvvetleri Başkumandanı General Sir Charles Harrington, Savunma Bakanlığı'na bir şifreli telgraf göndermiştir. Buna göre, İngiliz birlikleri Çanakkale ve Yarımca'da Türk kuvvetlerine karşı olabildiğince direnecekti, ancak İstanbul'da çıkabilecek karışık kendilerini zor durumda bırakacaktı. Ayrıca İngilizler, Fransa'nın asker göndermemesi durumunda Bostancı-Çamlıca hattında savunma yapmak zorunda kalacaktı. Diğer yandan, İstanbul'u savunabilmek için Üsküdar'ın elde tutulması gerekliydi.²³⁶

Boğazlar bölgesinde askerî hareketliliğin yaşandığı sırada İngiltere Bakanlar Kurulu toplandı. 15 Eylül 1922 tarihli toplantıda, Boğazlar Meselesinin çözülmesi için İngiltere, Fransa ve İtalya ile Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Türkiye'yi temsil edecek kişilerden oluşan bir konferansın toplanması kararlaştırılmıştır.²³⁷ Aynı zamanda Lloyd George ve Winston Churchill, Boğazlar bölgesini savunmak için İngiliz sömürgelerine, Romanya ve Sırbistan gibi Balkan ülkelerine ve müttefiklerine

²³⁴ Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 13 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:52 lef 3.**

²³⁵ Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 13 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:52 lef 3.**

²³⁶ Selim Erdoğan, **İstiklal**, İstanbul, Kronik Yayınları, 2022, s. 237.

²³⁷ Şarika Gedikli Berber, **a.g.e.**, s. 176-177.

askerî yardım talebinde bulunmak üzerine iş birliği teklifi yapacaklardı. İngiltere, Winston Churchill'in hazırladığı bildiri metnini sömürgelerine göndermiştir.²³⁸

İngiltere'nin sömürgelerine gönderdiği mesaj Müttefikler için sürpriz olmuştu.²³⁹ Resmi olarak açıklanmayıp basına sızdırılan bildiri, Fransa ve İtalya'yla birlikte sömürgelerden de tepkilerin gelmesine yol açmıştı. Fransız Hükümeti, İstanbul'da bulunan General Pellé'ye Fransızların Türklerle savaşmayacağı emrini ilettili. Ekonomik çıkarlarını düşünmek zorunda olan ve siyaseten İngiltere'nin gölgesinde kalan Fransa'nın böyle bir adımı atması, savaşın sonuna doğru zarar payını olabildiğince azaltma isteğinden kaynaklıydı. Boğazlardaki geçiş serbestisinden hareketle kendi çıkarlarını düşünen Romanya ve Sırbistan ise İngiltere'ye askerî destek sağlayarak Türkiye'ye karşı savaşa girmek istemediklerini belirtmişlerdir.²⁴⁰ Avustralya ise, Boğazların korunması ve Gelibolu'nun muhafaza edilmesi için İngiltere'nin talebini kabul edeceğini, fakat ilk önce İngiltere'nin ve müttefiklerinin Türkiye politikalarını net bir şekilde açıklamalarını istemiştir.²⁴¹

18 Eylül 1922 günü Lloyd George, Boğazlar Meselesi ile ilgili kabinesiyle gizli bir toplantı gerçekleştirmiştir. Toplantı gündeminde ele alınan General Harrington'ın raporuna göre, Mustafa Kemal ve birliklerinin İngiliz donanması üzerine yürümesi kuvvetle muhtemeldi ve İngiliz donanması bunu önleyebilecek bir durumda değildi. İngiliz donanmasının savunmada yetersiz kalacak olması üzerine gizli kabine toplantısında alınan kararla Akdeniz Donanması, Mustafa Kemal'in Trakya'ya asker sevkine engel olacaktı. General Harrington'ın bölgede bulunan kuvvetleri takviye edilerek Akdeniz Donanması'nın harekâtına destek verecekti.²⁴² Aynı gün, Çanakkale'ye İngiliz askerî birlikleri ile birlikte harp gemilerinden bir alay piyade, bir bölük süvari ve biri hava biri dağ olmak üzere iki batarya top ve iki dretnot, yedi

²³⁸ Mustafa Çulfaı, **a.g.m.**, s. 805.

²³⁹ Gerek İngiliz kabinesinin diğer üyeleri gerekse diğer müttefiklerin görüşlerine sunulmadan hazırlanan ve dominyonlara gönderilen mesajı sürpriz kılan şey basına servis edilmesi idi. Selim Erdoğan, mesaj konusunun detaylarına yer verdiği "İstiklal" adlı eserinde, Churchill'in hızını alamadan mesaj metnini basın mensuplarıyla paylaştığını, fakat İngiltere ile Avustralya ve Yeni Zelanda arasındaki gün farkını göz ardı ettiğini, cumartesi günü yapılan toplantının Pazar günü yayınlandığını, başbakanların ise şifreli telgrafi pazartesi günü alacaklarını, ama önce telgrafın içeriğinden gazete yoluyla haberdar olduklarını açıklamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Selim Erdoğan, **a.g.e.**, s. 247

²⁴⁰ Mustafa Çulfaı, **a.g.m.**, s. 806-807.

²⁴¹ Selim Erdoğan, **a.g.e.**, s. 248-249.

²⁴² **A.e.**, s. 240-241.

torpido ve bir uçak gelmiş; 100 kişilik Fransız ve 50 kişilik İtalyan müfrezeleri bulunmuştur.²⁴³

İtilâf kuvvetlerinin Çanakkale'deki askerî faaliyetleri Çanakkale Mutasarrıfı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne sık sık bildirilmekteydi. 19 Eylül 1922 tarihinde askerî mühimmat taşıyan bir İngiliz vapuru Çanakkale'ye geldi. Bölgeye mühimmat desteği sağlamakla yetinmeyen İngilizler, Çanakkale'yi Kuva-yı Millîye'nin faaliyetlerine engel olmak amacıyla şehrin etrafını tel örgülerle çevirdi. Savaş ile birlikte doğacak asayiş problemi halka da yansımış, Çanakkale'de yaşayan gayrimüslim halk şehri terk etmeye başlamışlardır.²⁴⁴

TBMM, Çanakkale'de yaşanabilecek kriz noktasında dikkatli hareket etmekteydi. Esasında TBMM'nin savaşmaya niyeti yoktu, fakat yine de gerekli önlemler alınıyordu. Yaşanan gelişmeler kamuoyu tarafından da takip edilmekteydi. Basının önemli bir kısmı, İngiltere Hükümeti'nin düzenleme yaparak Şark Meselesinde izlediği hareketi şiddetle eleştirmekteydi. Durumun tehlikeli olmasıyla beraber içeriden ve dışarıdan Türkiye'ye saldırı gerçekleşmekteydi. Boğazlar bölgesinde müdahale uygulamalarına sebep olacak her olaydan kaçınmak TBMM Hükümeti için son derece önemliydi. Aksi halde kötü sonuçlara yol açabilirdi. Bu noktada temkinli hareket edilmesi gerekiyordu.²⁴⁵

Boğazlardaki gerginlik nedeniyle General Pelle, 19 Eylül 1922'de Mustafa Kemal Paşa ile İzmir'de görüştü. General Pelle, Türk askerinin tarafsız bölgeye girmemesini söyledi. Fakat o güne kadar TBMM Hükümeti'ne tarafsız bölgeden bahsedilmemişti. Bu yüzden böyle bir bölge kabul edilmemişti. Mustafa Kemal Paşa, kendilerine böyle bir mıntukanın varlığına dair bilgi verilmediğini bildirerek düşmanı takip etmek amacıyla bölgeye ilerlemeye mecbur olduklarını belirtti.²⁴⁶

²⁴³ Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS) D:62 G:49 İef 2.**

²⁴⁴ Kala-i Sultaniye Mutasarrıfı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 20 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:52 İef 9.**

²⁴⁵ Mustafa Reşit Paşa'dan Hariciye Nezareti'ne gönderilen 19 Eylül 1922 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) D:2311 G:5**

²⁴⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, İctima 3, 112'nci İnikad, C.23, 4 Ekim 1922, s. 275.

TBMM ile Fransızlar arasında görüşmeler yapıldığı sıralarda İngilizlerin Çanakkale bölgesindeki kuvvetlerini takviye etmesiyle, General Harrington karada, Akdeniz Filosu Başkumandanı Amiral Sir Osmond Brock ise denizde savunma hazırlıklarına başlamışlardır. En başından beri Boğazlar bölgesinde çalan savaş alarmından tedirginlik duyan, fakat müttefiklerini de yalnız bırakamayan Fransızlar ve İtalyanlar Asya yakasında sınırlı sayıda bulunan askerlerini geri çekmeye başlamışlardır. İngiltere'nin Paris Büyükelçisi Lord Hardinge, bunun sebebini sorduğunda Fransız Başbakanı Poincaré, Fransızların bu konudaki endişelerini dile getirmiştir. Fransızlara göre İngilizler savaş halini uzatıyor ve daha çok kayıpların yaşanmasına neden oluyorlardı. Fransız kamuoyu ise artık savaşın bitmesini istiyordu. Türk taleplerinin karşılanarak savaşın sonlandırılmasından yana olduklarını, aksi takdirde konferansa katılım sağlamayacaklarını belirten Poincaré, burada Trakya meselesini işaret etmiştir.²⁴⁷

Boğazlar Meselesinin diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmasının yanı sıra İngilizleri tarafsız bölgede önlemler almaya devam ediyorlardı. 20 Eylül 1922 tarihinde yaklaşık 400 İskoçyalı İngiliz asker, İngiliz bayrağı taşıyan bir vapurla Çanakkale'ye geldi. İskoçyalı İngiliz askerleri, önceden tahliye ettirilen Mekteb-i Sultani binasına yerleştirilmişlerdir.²⁴⁸ Aynı gün, Çanakkale İngiliz Askerî Kuvvetleri Kumandanı, bir beyanname hazırlamıştır. Buna göre akşam saat yedi buçuktan sabah altı buçuğa kadar Çanakkale kasabasına giriş ve çıkış yasak olacak, ancak belirli şartları sağlayan kişiler giriş yapabileceklerdi. Kontrol muhafazasında nokta kumandanına yardım etmek amacıyla bir tercüman bulunacaktı. Şüpheli geçiş yapan kişiler bir subay tarafından ifadeleri alınıncaya kadar alıkonulacaklardı. Bu amaçla subaylar bütün noktaları gezeceklerdi. Kasabanın içinde veya dışında ellerinde belge olan veya olmayan bütün insanlar, arabalar ve eşyalar denetlenecek, savaş kaçağı durumunda olanlar ise tutuklanacaklardı.²⁴⁹

²⁴⁷ Selim Erdoğan, *a.g.e.*, s. 241.

²⁴⁸ Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığından Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 21 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:56 lef 3.**

²⁴⁹ İngiliz Kuva-yı İşgal Kumandanı'nın 20 Eylül 1922 tarihli beyannamesi, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:55 lef 6.**

20-22 Eylül 1922 tarihleri arasında İtilâf Devletlerinin dış işleri bakanları arasında Paris'te bir toplantı gerçekleşmiştir. Türklere yapacakları tekliflerin görüşüldüğü bu toplantıda ön anlaşma sağlanmıştır. Görüşmeler sırasında Dış İşleri Müsteşarı Crowe, Harrington'a bir tel göndermiştir. İngiltere'nin Boğazlar Meselesine yaklaşımıyla ilgili olan telde Crowe, Gelibolu ile Boğazların serbestliğinin İngiliz politikasının temelini oluşturduğunu, Çanakkale'nin İngiliz İmparatorluğu'nun prestiji açısından büyük bir öneme sahip olduğunu, bu nedenle de elde tutulması gerektiğini ifade etmiştir. Çanakkale'nin iki-üç hafta gibi bir süre zarfında elde tutulabilmesi şartıyla Mustafa Kemal'e tarafsız bölgeye girmemesi, girdiği takdirde saldırıya geçileceği gibi gerekli uyarıların yapılabileceğini de belirtmiştir. Harrington ise karşı taraftan saldırı gerçekleşmediği sürece ateş açılmamasından yanaydı. Harrington'un Savaş Bakanlığı'na gönderdiği tele göre Mustafa Kemal, Boğazlar bölgesindeki İngiliz varlığının farkındaydı. Ayrıca savaşa neden olmaktan kaçınıyordu.²⁵⁰

Paris'te dış işleri bakanları arasındaki görüşmelerin sürdüğü sırada İngilizler Çanakkale bölgesindeki askerî faaliyetlerini artırarak Türk birliklerinden gelebilecek taarruza karşı bazı önlemler almaktaydı. Bu nedenle İngiliz İşgal Kuvvetleri Subayı Teğmen Jones, Albay Shuttleworth'ten aldığı emirle, Çanakkale'ye bir saat mesafede bulunan Saraycık ile Erenköy-Çamlık bölgelerindeki cephanelikleri patlatmıştır. Çanakkale'deki Hristiyan halk Kilitbahir ve Maydos yönüne, Erenköy deki Hristiyan halk ise Adalar ve Rumeli sahillerine doğru göç etmiştir.²⁵¹

Doğu Trakya Meselesi ise Müttefikler arasında görüş ayrılığına yol açtı. Paris'te konferans boyunca Müttefik çıkarları ekseninde tartışılmaya devam edilmiştir. 22 Eylül 1922 tarihinde Müttefikler, mütareke ve barış antlaşması üzerinde anlaşmışlar²⁵², 23 Eylül 1922'de TBMM Hükümeti'ne tekliflerini ortak bir notayla sunmuşlardır. Notada yer alan hususlara göre; İtilâf Devletleri, müzakereler boyunca tarafsız bölgeye birlik göndermeyeceklerdi. Bununla birlikte Meriç'e ve Edirne'ye kadar Trakya'nın Türkiye'ye verilmesi olumlu karşılanmıştı. İtilâf Devletleri,

²⁵⁰ Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s. 452.

²⁵¹ Kala-i Sultaniye Mutasarrıflığı'ndan Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 21 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:56 lef 2.**

²⁵² Bilal Şimşir, **a.g.e.**, s. 455.

anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren askerlerini İstanbul'dan çekeceklerine dair garanti veriyorlardı. Yunan askerinin konferans öncesinde belirlenecek hattın gerisine çekilmesi için İtilâf Devletleri nüfuzlarını kullanacaklardı. İtilâf Devletlerinin generalleriyle Mustafa Kemal arasında Mudanya'da ya da İzmit'te bir toplantı yapılarak söz edilen hattın belirlenmesi de yine notada yer almıştır.²⁵³ İtilâf Devletlerinin müdahalesine karşın TBMM Hükümeti, tarafsız ilan edilen bölgeye konferans başlamadan önce veya konferans sırasında askerî birlikler göndermemek ve Boğazlar ile Marmara'yı geçmemek hususunda güvence vermemiştir.²⁵⁴

Artık İngilizler de sorunların barıştan yana çözülmesi taraftarıydı. İngiltere'nin bu tavrı Yunanlar nezdinde rahatsızlık yaratmıştır. Doğu Trakya Meselesinde İtilâf Devletleriyle aynı düşünmeyen Yunanistan, bölgedeki varlığını devam ettirmek istiyordu. 23 Eylül 1922 günü Müttefiklerin Paris'te aldıkları ortak kararlar Yunanistan'ın içişlerinde dahi gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştu. Batı Cephesi'nde yaşanan savaşlarda Yunan ordusunun basiretsizliği ve Kral Konstantin'in siyasî süreçleri yönetememesi Venizelos taraftarlarının elini güçlendirmiş, 23 Eylül 1922 tarihli karar ise Yunanistan'da gerçekleşen darbeyi ateşleyen mermi olmuştu. Burada Venizelos taraftarları, Doğu Trakya'nın Türklere verilmesini protesto etmek adına ellerinden geleni yapacaklardı.²⁵⁵

23 Eylül 1922'de Türk askerleri tarafsız bölgeye doğru ilerleyerek Erenköy'e girmişlerdi. İki taraf da esasında ateş açmak istemiyordu fakat tarafsız bölgedeki Türk varlığı İngilizleri oldukça endişelendiriyordu. Meselenin çözümü için bir konferansın toplanmasını gerekli gören İtilâf Devletleri, 23 Eylül 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya teklifte bulunmuştur. Bundan dolayı Türk süvari birlikleri sabaha karşı Erenköy'den çekilmeye başlamışlardı. İngilizler, Türk askerlerinin Erenköy'den çekilseler bile bu sefer Çanakkale'ye doğru ilerlemek için Biga'da toplandıkları bilgisini almışlardı.²⁵⁶ Bunun üzerine 24 Eylül 1922 günü Albay Shuttleworth, 2. Süvari Tümen Kumandanı Ahmet Zeki Bey'e bir ultimatom verdi. Sabah altıya kadar

²⁵³ Selim Erdoğan, **a.g.e.**, s. 246.

²⁵⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, İctima 3, 117'nci İnikad, C.23, 11 Ekim 1922, s. 349.

²⁵⁵ **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922), 6. Kısım 4. Kitap**, s. 64.

²⁵⁶ Abdurrahman Bozkurt, **Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)**, s. 66.

Türk birliklerinin tarafsız bölgeyi, terk etmemesi durumunda ateş açacaklarını bildirdi.²⁵⁷

Türklerin tarafsız bölgede ilerlemeleri karşısında İngiliz Hükümeti İstanbul'a asker sevkine devam etmiştir. Bunun üzerine Hariciye Nezareti, Paris ve Roma temsilcilerine 25 Eylül 1922 tarihinde gönderdiği yazıda, askerlerin nereden sevk edildiği, asker sayısının ve bağlı oldukları kıtalar hakkında bilgi verilmesini istemiştir.²⁵⁸

Öte yandan General Harrington, 26 Eylül 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup gönderdi. Mektubunda, Türk birliklerinin müzakerelere kadar tarafsız bölgeden çekilmelerini istemiştir. Mustafa Kemal Paşa, Harrington'ın mektubuna verdiği cevapta, TBMM Hükümeti'nin tarafsız bölge diye bir bölge tanımadığını, Türk askerinin Çanakkale'deki bulunma amacını ise Büyük Taarruz'da yenilen Yunan ordusunun takip harekâtından ibaret olduğu belirtmiştir.²⁵⁹

27 Eylül 1922 tarihinde İngiltere'yle TBMM Hükümeti arasında anlaşmaya varılmış, bir gün öncesinde İngiliz birliklerinin Erenköy istikametine sevk edileceği bildirilmiştir. Bu sebeple bölgede yaşayan yerli Hristiyan ahalinin kasabada kalmalarında bir sakınca olmadığı da belirtilerek göç etmelerine gerek kalmadığına dair İngiliz İşgal Kumandanlığı ahaliye tebligatta bulunmuştur.²⁶⁰

Tarafsız bölge özelinde yaşanan ve Çanakkale'de başlayan kriz, Karadeniz sahillerine de sirayet etmişti. İngilizler, Çanakkale'de varlık göstermelerinin yanı sıra Karadeniz'deki kontrol faaliyetlerinden vazgeçmiyordu. Bu nedenle 28 Eylül 1922 sabahı beş torpidodan oluşan bir İngiliz filosu Karadeniz sahilinde Karaburun ile Podima arasında gözetlemede bulunmuştur.²⁶¹

²⁵⁷ Selim Erdoğan, *a.g.e.*, s. 239.

²⁵⁸ Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Paris ve Roma Mümessillerine havale buyrulan 25 Eylül 1922 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) D:2311 G:5 lef 10.**

²⁵⁹ **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922), 6. Kısım 4. Kitap**, Ankara, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1995, s. 55.

²⁶⁰ Umum Jandarma Kumandanı Mirliya Ali Kemal'den Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 3 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:66 lef 11.**

²⁶¹ Jandarma Umum Kumandanı Mirliya Ali Kemal'den Dâhiliye, Harbiye ve Hariciye Nezaretlerine havale buyrulan 30 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:60 lef 2.**

TBMM ordusu, Çanakkale ve İstanbul üzerinden düşman askerini takip ettiği günlerde²⁶² Franklin Bouillon, Mustafa Kemal Paşa ile İzmir’de bir araya gelmiştir. Hükümetinin emriyle ve İngiliz ve İtalyan hükümetlerinin de onayıyla geldiğini belirten Bouillon, bu görüşmede İtilâf Devletleriyle Paris’te yaptıkları müzakereler neticesinde Türklerin lehine aldıkları kararı Mustafa Kemal Paşa’ya bildirmiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa, Müttefik devletlerin barış teklifine karşılık olarak 29 Eylül 1922 tarihli bir nota kaleme almıştır. Bu notada, 23 Eylül 1922 tarihinde TBMM Hükümeti’ne sunulan notaya birkaç gün içinde cevap verileceğini; İtilâf Devletlerinin verdiği güvenceye dayanarak bir an önce barışın sağlanması amacıyla Mudanya’da görüşmelerin başlayacağını, bu yüzden de Türk askerî harekâtının durdurulduğunu da belirtmiştir.²⁶³

Fransızlarla görüşmeler bu şekilde sürerken İngiltere’de ise olaylar daha farklı cereyan ediyordu. Barış görüşmelerinin konuşulduğu günlerde İngilizler, Türk askerinin Çanakkale’ye doğru ilerlediklerine dair istihbarat alıyordu. Buna göre Türk askerleri Mustafa Kemal Paşa’dan gelecek emirle Boğazlarda bir saldırı başlatacaklardı. Bu amaçla da Çanakkale’ye doğru ilerliyorlardı. Türklerin tarafsız bölgedeki varlıkları İngilizler nezdinde büyük bir kaygı yaratıyordu. Bu yüzden İngiliz kabinesi, TBMM Hükümeti’ne Harrington aracılığıyla bir ültimatoma verdi. Ültimatoma göre eğer Türkler tarafsız bölgeden çekilmezlerse savaş başlayacaktı.²⁶⁴

Tarafsız bölgedeki Türk varlığını tehdit unsuru olarak gören İngilizler askerî önlemler alıyorlardı. 2 Ekim 1922 tarihli istihbarata göre, İngilizler Kabataş’tan Anadolu’ya 10,5’luk bir batarya nakletmişler, ardından bununla da yetinmeyerek kendi torpidolarını, Yunan torpidolarıyla birlikte Karadeniz’e çıkararak Midye’ye kadar olan sahilleri gözetlemişlerdir. İstanbul-Trakya arasındaki hattını elinde tutmaya çalışan İngilizler, uçaklarıyla Kocaeli Yarımadası üzerinde keşif uçuşları gerçekleştiriyorlardı.²⁶⁵

²⁶² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre 1, İctima 3, 112’nci İnikad, C.23, 4 Ekim 1922, s. 276

²⁶³ Türk İstiklal Harbi, II. Cilt 6. Kısım 4. Kitap, İstiklal Harbi’nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922, s. 59-60

²⁶⁴ A.e., s. 61-62.

²⁶⁵ M.M. Grubu’ndan TBMM’ye gelen 2 Ekim 1922 tarihli istihbarat, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:53 Gömlek:73 Belge:73

Askerî faaliyetlerin sürdüğü sırada 3 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Konferansı başlamıştır. Konferansta İngiltere’yi Müttefik İşgal Orduları Başkumandanı ve İngiliz Kuvvetleri Komutanı General Harrington, Fransa’yı İstanbul’daki Yüksek Komiseri General Charpy, İtalya’yı ise General Monbelli temsil ediyordu. TBMM Hükümeti’ni ise Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa temsil edecekti.²⁶⁶

Konferans görüşmelerinde Doğu Trakya Meselesi taraflar arasında en büyük açmazdı. Doğu Trakya’nın Türkiye’ye verilmesi üzerinde yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle tartışmalar yaşanmış, uzlaşma sağlanamayınca konferansa ara verilmiştir.

Doğu Trakya Meselesinde Müttefiklerin rahatsız edici tavırları karşısında Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, önceden verdiği Batı Cephesi ordularının harekâtı durdurması yönündeki talimatını iptal etmiş; Batı Cephesi Kumandanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı’na da bu doğrultuda emir göndermiştir.²⁶⁷ Türk ordusu, birliklerini İzmit bölgesine doğru çekmeye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa’nın böyle bir hamlede bulunması, şüphesiz siyasî adımların askerî faaliyetlerle desteklenmesi gerektiği düşüncesinden kaynaklıydı.

Konferansın kesildiği dönem, İzmit Yarımadası’nda bulunan İngilizler için oldukça zorluydu. 6-7 Ekim 1922 gecesi 12 kişilik Türk süvari birliği, tarafsız bölge üzerinde bulunan Kayalar bölgesine gelmiştir.²⁶⁸ Aynı gece başka bir süvari müfrezesi de Şile’yi işgal etmiştir.²⁶⁹ Jandarma Umum Kumandanı Mirliwa Ali Kemal’in bildirdiğine göre, Üsküdar Jandarma Tabur Kumandanı, Taşköprü’yle telefonla haberleşmek istemiş ancak imkân bulamamıştı. Mirliwa Ali Kemal, bunun Taşköprü’nün işgal edilmiş olma ihtimalinden kaynaklı olabileceğini düşünüyordu.²⁷⁰

²⁶⁶ **Türk İstiklal Harbi, II. Cilt 6. Kısım 4. Kitap, İstiklal Harbi’nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922, s. 100.**

²⁶⁷ Selim Erdoğan, **a.g.e., s. 276.**

²⁶⁸ Umum Jandarma Kumandanı Mirliwa Ali Kemal’den Dâhiliye Nezareti’ne havale buyrulan 7 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 7.**

²⁶⁹ Üsküdar Mutasarrıfı’ndan Dâhiliye Nezareti’ne havale buyrulan 7 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 3.**

²⁷⁰ Umum Jandarma Kumandanı Mirliwa Ali Kemal’den Dâhiliye Nezareti’ne havale buyrulan 7 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 5.**

8 Ekim 1922 günü ise Taşköprü de millî kuvvetler tarafından işgal edilmiş,²⁷¹ aynı gün Taşköprü'yü işgal eden müfreze, Gebze'nin 50 kilometre kuzeydoğusunda olan Tavşanlı bölgesini de işgal etmiştir.²⁷² Türk kuvvetleri, Çanakkale'de olduğu gibi İzmit Yarımadası'nda da İngilizlere psikolojik harp tekniğini uyguluyordu.

Türk süvarilerinin harekâtı üzerine dört İngiliz taburu 7-8 Ekim 1922'de Bulgurlu, Uzunçayır, Büyük Çamlıca, Küçük Çamlıca ve Üsküdar ve Çengelköy'de mevzi alarak bu bölgeleri işgal etmişlerdir.²⁷³ 8 Ekim 1922 günü Şile'de bulunan bir süvari fırkasından 30 kişilik bir Kuva-yı Millîye müfrezesi Ömerli köyüne ilerlemiştir.²⁷⁴

Türk birlikleri, 8 Ekim 1922'de İzmit'te tarafsız bölgeden 6 kilometre içeri girmiş, Gebze Köprüsü'ne dayanmıştı.²⁷⁵ Buna karşılık İngilizler de Gebze köprüsüne 150 kişilik bir kuvvet göndermişler ve köprüye bomba yerleştirmişlerdir.²⁷⁶

Türk askerlerinin Çanakkale ve İstanbul'daki askerî faaliyetleri İngilizler nezdinde endişe yaratmıştır. Bunun üzerine General Harrington, 8 Ekim 1922 tarihinde İsmet Paşa'ya bir mektup göndermiştir. Mektubunda Harrington, Türk kuvvetlerinin Çanakkale'deki askerî faaliyetlerini tarafsız bölgeye saygı duymak konusunda verdikleri güvenceye aykırı olarak değerlendırıyordu. Batı Cephesi Kumandanı İsmet Paşa ise, Mütteliklerle TBMM Hükümeti arasında tarafsız bölge diye bir tanımlama üzerinde kesin bir uzlaşmanın sağlanmadığını belirtmiştir. Ayrıca İsmet Paşa, verdikleri güvenceye aykırı bir davranış sergilemediklerini, Çanakkale'deki Türk

²⁷¹ Umum Jandarma Kumandanı Mirliya Ali Kemal'den Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 7 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 11.**

²⁷² Umum Jandarma Kumandanı Mirliya Ali Kemal'den Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 8 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 17.**

²⁷³ Umum Jandarma Kumandanı Mirliya Ali Kemal'den Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 8 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 19.**

²⁷⁴ İstanbul Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 8 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 12.**

²⁷⁵ Selim Erdoğan, **a.g.e.**, s. 279.

²⁷⁶ İstanbul Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 8 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus (DH. KMS.) D:62 G:67 lef 12.**

birliklerinin değişimi ve Karayakuplu-Yarımca hattındaki askerlerin geçişlerini, birliklerin kendi iç işleriyle ilgili olduğunu açıklamıştır.²⁷⁷

Türk askerleri, konferansın bir sonuca bağlanamaması durumunda harekete geçecekti. Fakat ilk önce İngilizlerin savunma hatlarına ait bilgiye ulaşmak gerekliydi. amlıca-Bostancı hattında tahkimat yapmaları dışında başka bir bilgi mevcut değildi. Bunun üzerine 61. Tümen Kumandanı Salih Bey, tahkimatları tespit etmekle görevlendirilen keşif koluna konuyla ilgili gerekli talimatları vermiştir. Keşif kolunda görev alan üç subay ilk önce Çamlıca bölgesine giderek tahkimatları incelemişler, ardından haritayı çizmişlerdir. 3. Kolordu tarafından İstanbul'un alınması üzerine yapılacak taarruzun hedefleri saptanmıştır. Bununla birlikte, Salih Bey, Çamlıca siperlerini koruyan batarya yerlerini tespit etmek üzere Yüzbaşı Ali İhsan Bey'i göndermiştir. Ali İhsan Bey, Çamlıca'da bulunan bataryaların yerlerini tespit etmiştir.²⁷⁸ İngilizlerin savunma hatlarına dair detaylar elde edildikten sonra saldırı için harekete geçilebilirdi. Fakat buna gerek kalmamış, 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi imzalanmıştır. General Harrington, Yunan murahhasının imzaya yetkisi olmadığını, cevabı olumsuz olsa da sözleşmenin Müttefikler tarafından uygulanacağını bildirdi.²⁷⁹

Mudanya Mütarekesi ile Doğu Trakya, Yunan birlikleri tarafından boşaltılarak Türkiye'ye teslim edildi. Diğer yandan Türk birlikleri şu ayırıcı hatlar üzerinde duracaklardı:

anakkale Bölgesi: Bozburnu-Kumburnu hattının boğazdan başlayarak 15 kilometre doğusunda bir mesafeye kadar.

İzmit yarımadasında; Boğaziçi'nden başlayarak şile-Darıca hattının 15 kilometre doğusunda bir mesafeye kadar.

²⁷⁷ Selim Erdoğan, **a.g.e.**, s. 278.

²⁷⁸ Selim Erdoğan, **a.g.e.**, s. 279-282.

²⁷⁹ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, İçtima 3, 117'nci İnikad, C. 23, 11 Ekim 1922. s. 350.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet, Bozburun (Lapseki kuzeyi) ile Karaburun (Karabiga'nın kuzeyinde) arasındaki kıyının en az 15 kilometre mesafesine kadar topçu yerleştirmemeyi taahhüt eder.

Müttefik birlikleri İstanbul yarımadasında (Podima'nın yedi kilometre kuzey batısının Karadeniz üzerinde bir noktadan Istranca-Mertekil-Kışağıl-Sinekli-Karaşan Çifliği-Kadıköy-Yenice-Filadina Çifliği-Kalokratya (mevkiler dahil) hattının doğusunda kalan yarımadanın bütün kısmı) ve Gelibolu adasında (Baklaburnu (Saros körfezinde) ve Soğuklukmansabı (mevkiler dahil) hattının güneyinde kalan yarımadanın bütün kısmı) bulundukları arazide kalacaktı. TBMM Hükümeti, barış konferansında alınacak karara kadar belirtilen arazide kalmayı kabul etmiştir (12. madde).²⁸⁰

Mudanya Mütarekesi'nin konumuzla ilgili maddelerini incelediğimizde, Doğu Trakya Türkiye'ye verilmişti. Boğazlar bölgesinde ise Türk Hükümeti'nin varlığı Mudanya Mütarekesi hükümleriyle sınırlı tutulmuştur. Taraflar, Boğazlar bölgesiyle ilgili kesin bir karar vermeden meseleyi ileride düzenlenecek barış konferansına bırakmışlardır.

Mudanya Mütarekesi, 14/15 Ekim 1922 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 19 Ekim 1922 tarihinde Mudanya'dan 100 kişilik Türk jandarması ile birlikte yola çıkan Refet Paşa, aynı gün İstanbul'a girmişlerdir.²⁸¹

9. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'de Bulunan Mayın Tehdidine Yönelik Uygulamaları

30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'nin 2. ve 3. maddeleri gereği Boğazlar ve Karadeniz sularında bulunan torpil, torpido, kovan ve diğer engeller

²⁸⁰ Türk İstiklal Harbi, II. Cilt 6. Kısım 4. Kitap, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922-1 Kasım 1922, s. 144.

²⁸¹ Selim Erdoğan, a.g.e., s. 287.

kaldırılacak; bulundukları bölgeler ise İtilâf Devletleri tarafından imha edilmek suretiyle bildirilecekti.

2. ve 3. maddelerin mütarekede yer alması boşa değildi. Mayın teknolojisi, 19. yüzyıl sonlarından itibaren deniz savaşlarında kullanılan, düşmanı yıldırabilecek en etkili silahlardan biriydi. Donanma diplomasisinin uygulandığı 19. yüzyıl boyunca teknolojik gelişmeleri yakından takip eden ve bu doğrultuda deniz gücünü kuvvetlendiren Avrupalı devletler, izledikleri politikalarla dünya siyasetine yön vermişlerdi. Buna rağmen İtilâf Devletleri, 1915'teki Çanakkale Deniz Muharebesi'nde Osmanlı askerlerinin Boğaz'a yerleştirdikleri mayınlara çarpmışlar ve ağır zayıat vererek yenilmişlerdi. İtilâf Devletlerinin Mondros Mütarekesi'nde mayın ve torpillerle ilgili hükümlere yer vermeleri, Çanakkale Deniz Muharebesi'nden mühim dersler çıkardıklarını göstermiştir. Böylelikle Müttefikler Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde güvenli geçişi sağlayarak arama-kontrol ve işgal faaliyetlerini bu maddelerin tatbikiyle gerçekleştirebileceklerdi.

Torpilleri taramak üzere görevlendirilen İtilâf gemilerinin faaliyetleri, Genel Karargâh'a bağlı Boğazlar Şubesi'nde görev yapan Eyüp (Durukan) Bey'in anılarında da yer almıştır. Bahriye Nazırı Rauf Bey, 1 Kasım 1918'de Eyüp Bey ile görüşerek Boğazlarda bulunan torpil hatları, bataryalar ve Karadeniz Boğazı'yla ilgili haritaları istemiştir. Bunun üzerine Eyüp Bey, Rauf Bey'e üç kroki göndermiştir.²⁸² Rauf Bey'in harita ve krokileri istemesi, mütarekede belirtildiği üzere İtilâf Devletlerinin mayın ve torpilleri tarama ve imha faaliyetlerine yardımcı olmak içindi.

Mondros Mütarekesi'nin hükümleri uygulandığı sırada Çanakkale ve İstanbul arasında gerçekleşen yazışmalarda İngilizlerin Boğaz'daki torpilleri toplama faaliyetlerinden söz ediliyordu. İtilâf Devletlerine mayın hatları ve tahkimatlara yönelik hususlarda yardımcı olmak amacıyla Boğaz'ın savunma ve tahkimat planları Genel Karargâh'tan Deniz Yüzbaşısı Şevket Bey'e gönderilmiştir. Müstahkem Mevkî 1. Şube Müdürü Kurmay Yüzbaşı Şakir Muzaffer Bey de Şevket Bey'e İtilâf Devletlerinin sorularına gerekli yanıtları vermekte yardımcı olmak amacıyla

²⁸² Eyüp Durukan, **Günlüklerde Bir Ömür-IV Meşum Mütareke ve Meşru Mücadele (1918-1922)**, yay. haz. Murat Uluğtekin, 1. baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018, s. 10.

Mondros'a gitmiştir. Mondros'ta yapılan toplantıda İtilâf Devletlerini temsilen Calthorpe ve Fransız filo kurmay başkanı olan bir albay yer almıştır.²⁸³

Mithat Işın, *İstiklal Harbi Deniz Cephesi* isimli eserinde, Mondros Mütarekesi'nin uygulanmasıyla ilgili bilgiler vermiş; Birinci Dünya Savaşı sırasında kiralanan mayın tarayıcı gemilerin sahiplerine iade edildiğini nakletmiştir.²⁸⁴ Mütareke maddelerinin uygulanmasıyla Türk karasularında mayın ve diğer engeller kaldırılıyor; Türk donanmasında bulunan deniz araçlarının büyük bir kısmı da faaliyet dışı bırakılıyordu.

İtilâf Devletleri mütareke maddelerini uygulamak üzere faaliyetlerine Çanakkale Boğazı'ndan başlamışlardır.²⁸⁵ Müstahkem Mevkî Kumandanlığı da 2 ve 3 Kasım 1918 tarihlerinde bünyesinde bulunan vasıtalarla İtilâf Devletlerine ait gemilerin geçebilmesi için Boğaz'da bulunan mania ağını ve denizden sekiz mayını çıkarmıştır.²⁸⁶

Mayın tarama faaliyetleri sırasında Almanlara ait torpil tespit edilmişti. Hariciye Nezareti tarafından yapılan incelemeler sonucunda bu torpillerin Çanakkale'ye son zamanlarda yerleştirilmediği anlaşılmıştır.²⁸⁷ Bulgaristan'ın mütarekeyi imzalamasıyla müttefiklerinden birini kaybeden Almanya, diğer müttefiki olan Osmanlı Devleti'ni İtilâf tehdidine karşı korumak amacıyla Çanakkale'ye torpil yerleştirmişti.

6-7 Kasım 1918 tarihlerinde İtilâf Devletlerine ait bir balon ve tarama gemisi Çanakkale Boğazı girişine gelmiştir. Erkan-ı Harbiye Reisi Emin Bey, işgal kuvvetlerinin faaliyetleri hakkında bir rapor kaleme alarak ilgili makamlara göndermiştir.²⁸⁸ Bu gemiler, Kilitbahir'in kuzeyine giderek Seddülbahir

²⁸³ **TİH I**, s. 165

²⁸⁴ Mithat Işın, *İstiklal Harbi Deniz Cephesi*, İstanbul, Deniz Basımevi, 1946, s. 2.

²⁸⁵ Figen Atabey, *a.g.e.*, s. 55

²⁸⁶ **TİH I**, s. 165.

²⁸⁷ Hariciye Nezareti Umur-ı Siyasî-i Müdüriyet-i Umumiyesi'nden Harbiye ve Bahriye Nezaretlerine havale buyrulan 6 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2460 G:82 lef 2.**

²⁸⁸ Erkan-ı Harbiye Reisi Emin Bey'den Başkumandanlık Vekâleti'ne gönderilen 6 Kasım 1918 tarihli şifre. **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), D:3, G:34. lef 2.**

istihkâmlarına varmış; İtilâf Devletlerine ait bir uçak da İmroz'dan gelerek yarımada üzerinde dolaşmaya başlamıştı. Ardından İtilâf kuvvetleri torpilleri toplamışlardır.²⁸⁹

11 Kasım 1918 tarihinde Çanakkale Boğazı'nda mayın manialarının kaldırılması işlemi tamamlanmış; İngiliz donanmasına ait bir mayın tarama filotillası son kez tarama faaliyetinde bulunmuştur.²⁹⁰

Boğazlar bölgesindeki ilk mayın arama ve tarama uygulamalarını gerçekleştiren İtilâf kuvvetleri, bölgeyi işgale hazır hale getirdikten sonra önce Çanakkale Boğazı'nı, ardından da Karadeniz Boğazı'nı ve tahkimatlarını işgal etmişlerdir. Boğazları işgal ederek bölgeyi kontrol altına alan İtilâf kuvvetleri, Karadeniz sahillerine yönelmişlerdir. 20 Aralık 1918 tarihinde Trabzon Limanı'ndaki torpilleri taramak üzere Batum'dan Trabzon'a iki İngiliz torpil arama gemisi gelmiştir.²⁹¹

İngilizler Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde mayın ve torpilleri tarama ve temizleme faaliyetlerine önem veriyorlardı. Bu nedenle İngiltere Denizcilik Bakanlığı, Osmanlı Devleti'ne mayın ve torpil arama faaliyetinde bulunan gemilere ödül verilmesini teklif etti. Verilecek ödüllerin miktarı, faaliyetlerin gerçekleşme şartlarına göre tespit edilerek detaylı bir şekilde belirtilmiştir.²⁹² İngilizler, torpillerin mümkün mertebe oldukça top veya tüfek ateşiyle tahrip edilmesini istiyorlardı. Tahrip edilen veya suya batırılan torpillerle ilgili bir belge hazırlanacak ve belge gemi reisi veya kaptanı ile imha faaliyetini gözlemleyen iki kişi tarafından imzalanacaktı. Torpillere ait detaylar²⁹³ mutlaka belgede yer almalıydı. Yoksa ödül hakkındaki talepler dikkate alınmayacaktı.²⁹⁴ İhbar faaliyetinde bulunanlara da ödül verilmesi teklif edilmiştir. Verilecek ödülün miktarı ihbarların değerine bağlı olacaktı. İhbarın yapılması

²⁸⁹ Gelibolu'dan Başkumandanlık Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne gönderilen 7 Kasım 1918 tarihli şifre., **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), D:3, G:34.**

²⁹⁰ Afif Büyüktuğrul, **a.g.e.**, s. 21.

²⁹¹ Trabzon Valisi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 26 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR.) D:607 G:36.**

²⁹² Detaylı bilgi için bkz. İngiltere Denizcilik Bakanlığı'ndan Osmanlı Hükümeti'ne havale buyrulan 19 Mayıs 1919 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO.) D:608 G:79 lef 1.**

²⁹³ Tespit edilen torpillerle ilgili belgede belirtilmesi istenen detaylar şunlardı: nerede ve ne zaman batırıldığı ya da tahrip edildiği, suyun derinliği; nasıl batırıldığı, torpil battığı zaman bunun gemiye uzaklığının mesafesi, batırılan veya tahrip edilen torpilin tarifi, mümkün olduğu takdirde kabataslak haritanın tutulması, torpilin üstünde bayrak olup olmadığı, mevcut değilse bunun sebebi.

²⁹⁴ **A.b., lef 1-1.**

sırasında geminin ismi, uyuğu, tarifi, hızı, tarihi ve durumu hakkında detaylara yer verilmesi isteniyordu. İhbarlar Osmanlı deniz subaylarına, sahil muhafızlarına, gümrük veya balıkthane memurlarına yapılacaktı.²⁹⁵ İngilizler bu teklifle kendi deniz gücünü Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde etkin kılmaya teşvik ediyordu. Bu sayede bölgedeki denetimlerini kuvvetlendirebileceklerdi. Öte yandan, Osmanlı Devleti mütareke hükümlerini yerine getirmekle kalmıyor, bir de kendi sularında denetim ve gözetim faaliyetinde bulunan işgal güçlerini ödüllendiriyordu. Bu teklif, belki de Osmanlı Devleti'nin Boğazlarda ve Karadeniz'de etkisini yitirmesinin en acı örneklerinden biri olabilirdi.

İtilâf kuvvetleri, Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki mayın tarama ve imha faaliyetlerini titizlikle sürdürüyorlardı. 27 Mayıs 1919'da Tekirdağ'da Küçükkemikli burnuna mavi bandıralı bir torpidoyla iki Fransız gambotu geldi. Karaya çıkmayan bu gemiler, sahildeki torpilleri silahla imha ettiler.²⁹⁶

Karadeniz sahillerinde torpiller ve Rus filosunun görülmesi üzerine Kasım 1919'da Erkan-ı Harbiye Yüzbaşı Şakir Muzaffer Efendi bilgi almak üzere bölgeye gönderildi.²⁹⁷

Boğazlar Meselesinde mayın ve torpil gibi engellerin varlığı sorun teşkil etmeye devam ediyordu. 1920 yılında toplanan Londra Konferansı'nda bu konu gündeme alındı. 21 Şubat 1920 tarihli oturumda Fransa'nın İstanbul Büyükelçisi B. Cambon'a göre Boğazlar Meselesiyle ilgili iki sorun bulunuyordu. Bunlardan birisi, Boğazlarda özgür geçişin sağlanamamasıyla ilgiliydi. Mayın ve askerî mühimmat taşımacılığında kullanılan gemilerin Boğazlarda hareket etmesi serbest geçişin sağlanması konusunda ciddi bir tehlike arz ediyordu. Boğazlarda güvenli geçiş, bu gemilerin hareket serbestisinin önlenmesiyle mümkün olacaktı.²⁹⁸

²⁹⁵ A.b., lef 1-2.

²⁹⁶ 14. Kolordu Kumandanı Yusuf İzzet Paşa'dan Harbiye Nezareti'ne gönderilen 29 Mayıs 1919 tarihli şifre, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), D:30 G:163 lef 2.**

²⁹⁷ Bahriye Nezareti'nden Erkan-ı Harbiye Riyaseti'ne havale buyrulan 6 Kasım 1919 tarihli tezkire, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:29 G:124.**

²⁹⁸ Osman Olcay, **Sevres Antlaşmasına Doğru Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler**, İstanbul, Kırmızı Kedi Yayınları, 2018, s. 129.

Londra Konferansı'nın sürdüğü dönemde İtilâf Devletleri, Kuva-yı Milliye'nin faaliyetlerine karşı hamle olarak hükümete baskı oluşturmak üzere 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etmişti. Bundan sonra İtilâf kuvvetleri şehirdeki denetimi sıklaştıracaklardı. Boğazlarda kontrolü arttıran Müttefikler gemi geçişlerini de gözetim altına almışlardı. 17 Haziran 1920 tarihinde bir İngiliz amiralinin refakatinde İngiliz ve Fransız torpido ve motorbotları Anadolu Kavağı'na gelmiştir. İngilizler burada bulunan tabya ve bataryadaki topları dinamitle tahrip etmişler; torpil dairesinin içindeki mayınların barutlarını ise etkisiz hale getirmişlerdi.²⁹⁹ İşgal güçleri tahrip uygulamasını sabahtan akşama kadar sürdürmüşlerdir.³⁰⁰

Mayın ve torpillere ilişkin mütareke hükümleri uygulansa da Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi tam anlamıyla temizlenememişti. 10 Ağustos 1920'de İtilâf Devletleriyle imzalanan Sevr Antlaşması'nda mayın, torpil ve diğer deniz engellerine ilişkin hükümler yer almıştır. 181. maddede Aydın Reis, Burakreis, Sakız, Preveze, Hızır, Kemal, İsa Reis gambotlarıyla Sivrihisar, Sultanhisar, Draç, Musul, Akhisar, Yunus torpidobotlarının, çapı 7.7 cm'den küçük bir toptan oluşan hafif silahlar taşıyabileceği ve bu gemilerdeki torpil ve kovanlarının söküleceği belirtiliyordu. 187. maddeyle bütün deniz savaş gereçleriyle birlikte mayınlar ve torpillere teslim edilecekti. 201. maddeyle ise Osmanlı Hükümeti, savaş gemilerinin nelerden oluştuğu, cephane, top, mayın, torpil, patlayıcı madde, telsiz ve telgraf cihazlarının detayları ve modelleri ve deniz savaş gereçleriyle ilgili bütün bilgilerle belgeleri ve yönetmelikleri Müttefiklerarası Deniz Kuvvetleri Denetleme Komisyonu'yla paylaşarak komisyona görevini yerine getirmesinde yardımcı olacaktı.³⁰¹

Sevr Antlaşması'nın Osmanlı Devleti'ne onaylatılmasının gündemde olduğu sıralarda, Anadolu Kavağı'ndaki ambarlarda, Bahriye Nezareti'ne ait torpil alet-

²⁹⁹ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Sadaret'e ve Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 24 Haziran 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi (DH. EUM.AYŞ.) D:42 G:21 lef 1**

³⁰⁰ Polis Müdüriyeti-i Umumiyesi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 24 Haziran 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi (DH. EUM.AYŞ.) D:42 G:21 lef 4.**

³⁰¹ Seha Meray, **a.g.e.**, s. 140, 147-148.

edevatın mevcut bulunduğu bilgisine ulaşılmıştı.³⁰² İstanbul'un işgalinden sonra İtilâf Devletlerinin ambar ve malzeme depolarında denetim ve kontrolü artmıştır. Buna rağmen Harbiye Nezareti'nde görevli bazı kişiler, Millî Mücadele yararına çalışan gizli gruplarla temas kurarak depolardaki malzemelerin Anadolu'ya sevkiyatında yardım etmişlerdir. Ayrıca torpil malzemelerinin ambar ve depolarda bulunması, mütarekenin yürürlükte olmasına rağmen hükümlerin işgal kuvvetleri tarafından tam anlamıyla uygulanmadığını da gösteriyordu.

İtilâf kuvvetleri Karadeniz sularında denetleme ve kontrol faaliyetlerinde bulunduğu sırada mütareke hükümlerini yeterince uygulamadığı için gemileri mayına çarparak hasar alabiliyor ya da batabiliyordu. 18 Ekim 1920 günü bir İngiliz muhribi, Sürmene açıklarında gerçekleştirdiği kontrol faaliyeti esnasında mayına çarparak yara almıştı. Bir İngiliz eriyle subay ölmüş, birkaç kişi de yaralanmıştı. Bu olay karşısında İngilizler, Karadeniz sahillerinin bilinçli bir şekilde mayınlandığını düşünerek daha dikkatli davranmaya özen göstermişler ve buradaki ablukayı kaldırmışlardı. Fakat sahillerde gözetleme faaliyetlerinde bulunmaya devam etmişlerdir.³⁰³

Bir İngiliz muhribi, Trabzon açıklarında bulunarak limanı gözetlemekteydi. 12 Kasım 1920 günü Trabzon açıklarında limanı gözetleyen bir İngiliz muhribi serseri mayına çarparak yara almıştır. Muhribin telsizle yardım isteği üzerine Lloyd Kumpanyası'na bağlı Praga isimli İtalyan vapuru yardım etmiştir. 14 Kasım 1920'de ise iki İngiliz muhribi ve gambot yardımıyla İstanbul'a götürülmüştür.³⁰⁴

1921 yılında İtilâf kuvvetlerinin yanı sıra Yunan kuvvetleri de işgal uygulamalarında bulunmaktaydı. Karadeniz Bölgesi'nde yaşayan Rum halkıyla da yakından ilgilenerek arama ve kontrol faaliyetlerini gerçekleştiriyorlardı. Karadeniz Bölgesi'ndeki işgal uygulamaları ve bölgeye sirayet eden genel atmosfer Rum basının da ilgisini çekiyordu. Rumca gazetelerde yer alan haberlerden birisi de Karadeniz sahillerinde torpillerin bulunmasıyla ilgiliydi. 8 Eylül 1921'de Yunan bahriye

³⁰² Harbiye Dairesi Kıtaat-ı Fenniye Şubesi'nden Bahriye Nezareti'ne havale buyrulan 25 Ekim 1920 tarihli tezkire, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:495 G:136.**

³⁰³ Sabahattin Özel, **Millî Mücadele'de Trabzon**, Ankara, Türk Tarih Kurumu, 1991, s. 212.; Serdar Hüseyin Sayar, "Kurtuluş Savaşı Döneminde Denizcilik Faaliyetleri", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2007, s. 78.

³⁰⁴ **TİH V**, s. 25.

kaleminin Atina'dan telgrafla bildirdiğine göre Karadeniz sahillerinin çeşitli yerlerinde torpiller mevcuttu.³⁰⁵

12 Eylül 1921'de Rumeli Feneri'nde balık ağları içinde bir serseri torpil tespit edilmiştir. Torpilin patlayıp etrafa zarar vermemesi için ağlar kesilmiş, bu sayede torpilin patlaması engellenmiştir. Ardından İstanbul Vilayeti, torpillerin imhası için İngiliz Karargâh Kumandanlığı ve Bahriye Kontrol İdaresi nezdinde teşebbüste bulunmuştur.³⁰⁶ Türk-Yunan savaşının devam ettirildiği sıralarda İtilâf Devletlerinin tarafsız bölge ilan ettikleri Boğazlarda hala mayın ve torpil gibi engeller görülmeye devam ediliyor; bu da bölgede çok büyük bir güvenlik probleminin ortaya çıkmasına neden oluyordu.

İtilâf Devletlerinin tarafsız bölgede güvenliği sağlama çabalarına karşın Yunan savaş gemileri Boğazlardan Karadeniz'e serbest bir şekilde geçerek faaliyetlerine devam ediyorlardı. 7 Haziran 1922'de on Yunan gemisi Samsun limanına geldi. Limanın önceden mayınlanmış olma ihtimalinden dolayı tedbirli hareket ediyorlardı. Bu yüzden ilk önce mayın gemileri limanı taradı. Ardından diğer gemiler limana girerek şehri bombaladı. Bombardıman esnasında mayın deposu hasar görmüş; iki adet mayın parçalanmıştır. Bombardımanın üzerine bir de mayınların patlaması sonucu yapılan incelemelerde fazla can ve mal kaybının olmadığı anlaşılmıştır.³⁰⁷

Eylül 1922'de ortaya çıkan Çanakkale Krizi'nde İngilizler tarafsız bölgede güvenliği sağlayabilmek amacıyla arama ve kontrol faaliyetlerinde bulunuyorlar, ayrıca torpilleri de tarıyorlardı. 27-28 Eylül 1922'de bir İngiliz torpidosu Anadolu Kavağı torpil ambarının önüne gelerek projektörle Rumeli tarafını aydınlatmış ve gözetleme faaliyetinde bulunmuştur.³⁰⁸

³⁰⁵ Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne havale buyrulan 14 Eylül 1921 tarihli tahrirat, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:1170 G:43.**

³⁰⁶ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 24 Eylül 1921 tarihli tezkire, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:1102 G:57.**

³⁰⁷ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 113.; Serdar Hüseyin Sayar, **a.g.t.**, s. 136.

³⁰⁸ Harbiye Dairesi Riyaseti'ne havale buyrulan 30 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi Başkanlığı (ATASE) İstiklal Harbi Kataloğu (İSH), D:1499 G:44 lef 1.**

İKİNCİ BÖLÜM

İTİLAF DEVLETLERİNİN BOĞAZLAR VE KARADENİZ'DEKİ SİYASÎ VE EKONOMİK UYGULAMALARI (1918-1922)

1. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki Siyasî Faaliyetleri

1.1. Mondros Mütarekesine Göre İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki Siyasî Uygulamaları

30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekesi'nin birinci maddesiyle Boğazlardaki geçiş serbestisi yeniden belirlenmiş, Karadeniz'e geçişin sağlanmasıyla istihkâmlar işgale açık hâle gelmişti. Mütareke ile Boğazların kontrolü artık Türk hakimiyetinden çıkmış, İtilâf Devletlerinin denetimine geçmişti. Bu sayede Müttefikler, Boğazlardaki geçiş rejimini keyfi uygulamalarını gerçekleştirebilecek şekilde düzenleyerek Karadeniz'e geçişin, hatta bu bölgede yapılacak işgal uygulamalarının da önünü açmışlardır.

Boğazların açıklığı ilkesi, kaynağını 12 Ocak 1918'de deklare edilen Wilson Prensipleri'nden alıyordu.³⁰⁹ Boğazlardan serbest geçişi sağlayabilmek için Çanakkale ve Boğaziçi'ndeki kalelerin de işgalini³¹⁰ öngören hüküm, mütarekeye eklenmiştir. Böylelikle 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'nden bu yana süren uluslararası yönetim düzeninde değişiklik yapılacak ve Türk varlığı devre dışı bırakılarak devam edilecekti.

Henüz İtilâf Devletleriyle savaş halinde bulunan Almanya, Osmanlı Devleti'nde meydana gelen işgalleri yakından izlemekteydi. Alman İmparatorluğu, İstanbul halkının ihtiyaç duyduğu işeyi karşılamak üzere Alman Büyükelçiliği vasıtasıyla Hariciye Nazırı ile temas kurmuştur. Alman İmparatorluğu, halkın ihtiyaç duyduğu işeyi karşılamak amacıyla 3500 ton buğdayı taşımakla görevlendirdiği bir vapuru İstanbul'a göndermiştir. Alman Büyükelçiliği vapurun Boğazlardan geçişinde kolaylık

³⁰⁹ Şarika Gedikli Berber, *a.g.e.*, s. 147.

³¹⁰ UK. Parliament, An Armistice, HL Deb 31 October 1918, Vol:31, c939. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1918/oct/31/an-armistice> , (Erişim 23 Haziran 2022)

sağlanması için Hariciye Nezareti'ne başvurdu.³¹¹ İtilâf Devletlerinin işgal sahasında böyle bir sevkiyata izin verilmesi, mütarekeyi ihlal ettiği gerekçesiyle Osmanlı Devleti'ne ciddi bir yaptırım uygulanmasına neden olabilirdi. Buna karşın Hariciye Nezareti, Alman gemisine yönelik gerekli teşebbüslerde bulunulmasını Harbiye, Bahriye ve İaşe nezaretlerine yazıyla bildirmiştir.

İtilâf Devletleri işgal faaliyetlerine Çanakkale Boğazı'ndan başlamış, ardından İstanbul'a gelmişlerdir. Boğazlar ve istihkâmların ele geçirilmesiyle birlikte İstanbul 13 Kasım 1918'de fiilen işgal edilmiştir. İtilâf Devletleri, Boğazlardaki geçişlerin denetimini sağlayabilmek için İstanbul'u kendi aralarında belirli mıntikalara ayırmışlar, bu bölgelerde sorumluluk üstlenmişlerdir.

Boğazlar bölgesinde mütareke hükümlerinin uygulandığı sıralarda Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, 19 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Devletlerine gönderdiği notada istihkâmların dışında kalan yerlerin işgal edilmesinin mütarekeye aykırı olduğunu bildirmiştir. Aynı notada, İşgal Kuvvetleri Kumandan Yardımcısı General Bruno'nun "işgal kuvvetleri" ifadesini de protesto etmiştir. General Bruno ise 21 Kasım 1918 günü Mustafa Reşit Paşa'nın notasına verdiği cevapta, Fransız Yüksek Komiseri General Franchet d'Esperey tarafından görevlendirildiğini, mütarekenin birinci ve yedinci maddeleri uyarınca bazı bölgelerin işgal edilmesinden dolayı bu unvanı kullanmasının mütarekeye aykırı bir durum oluşturmadığını belirtmiştir.³¹²

İtilâf Devletleri, kendi güvenliğini sağlamak, kaçakçılık faaliyetlerini önlemek, fenerlerde ve gemilerde meydana gelen hırsızlık olaylarını engellemek, gemileri Boğaz'a geliş ve gidişleri sırasında incelemek ve Boğazlara gelen yolcuları denetlemek üzere pasaport bürosuna yardım etmek amacıyla limanlarda kontrol mekanizması kurmuşlardır.³¹³

İtilâf Devletleri, Boğazlardaki işgal uygulamalarından sonra Karadeniz'e yönelmişlerdir. Hem Karadeniz'de hem de Rusya'da önemli limanları işgal eden İtilâf

³¹¹ Alman İmparatorluğu Büyükelçiliği'nden Osmanlı Hariciye Nazırı Mehmed Nabi Bey'e havale buyrulan 9 Kasım 1918 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2460 G:98 lef 1.**

³¹² Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, çev. Cemal Köprülü, Türk Tarih Kurumu Yayınları, s. 30.; Tolga Başak, a.e., s. 375, 377-378.

³¹³ Abdurrahman Bozkurt, **Türk Boğazlarında Uluslararası Kontrol (1918-1936)**, s. 35.

Devletleri, Batum'a asker çıkararak burada yerel bir yönetim kurmuşlardı. Karadeniz ve Kafkasya'daki düzeni kendi çıkarlarına göre oluşturmak isteyen İtilâf Devletleri uygulamalarını adım adım gerçekleştiriyorlardı. Böylelikle İstanbul'u üs olarak kullanabilecekleri şekilde Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde etkinliklerini güçlendirmeye çalışmışlardır. Bu sayede Boğazlar ve Karadeniz yolu, Anadolu, Kafkasya ve Sovyet Rusya'ya müdahale edebilme hususunda önem kazanıyordu.³¹⁴

Boğazların işgali sağlanarak geçişler ortak bir denetim mekanizması tarafından kontrol ediliyordu. Buna rağmen Boğazların sahip olacağı son durum ve ileride yönetimin nasıl sağlanacağı konusunda ortak bir fikir geliştirilememişti. Bunda, İstanbul'daki yüksek komiserler arasındaki rekabet de oldukça etkiliydi. Yine de İtilâf Devletleri, askerî uygulamalarını gerçekleştirirken siyasî programlarını büyük ölçüde hayata geçirmeye başlamışlardır.

1.2. Paris Barış Konferansı'nda Boğazlar Meselesinin Gündeme Gelmesi

I. Dünya Savaşı'nın ardından yeni dünya düzenini inşa etmek üzere pek çok devletin katılımıyla 18 Ocak 1919 tarihinde Paris Barış Konferansı toplanmıştır. Yaklaşık bir sene süren konferans sürecinde en çok tartışılan konulardan birisi de Boğazların geleceği idi.

Barış konferansının başladığı zaman Paris'te Rusya'yı temsil eden resmi bir delege heyeti bulunmamasına rağmen Sazanov, Chaikovsky, Prens Lvov ve Maklakov, İstanbul ve Boğazlar Meselesinde Rus menfaatlerini içeren bir muhtıra vermişlerdir. Bu muhtıraya göre savaşta ve barışta ticaret gemileri Boğazlardan serbestçe geçebilmeli, savaş zamanı ise Boğazlardan yalnızca Karadeniz'e kıyısı olan devletler geçme hakkına sahip olmalıydı. Boğazların tarafsızlaştırılmasını menfaatlerine aykırı olarak değerlendiren Rus heyeti, önerilerini konferansın huzuruna

³¹⁴ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 25-26.

sunmuşlardır. Fakat konferansta bu önerilere yönelik hiçbir girişimde bulunulmamıştır.³¹⁵

Paris Barış Konferansı'nda Türkiye ve Kafkasya toprakları üzerinde birtakım emeller içeren yazı dizisi hazırlandı. Bu yazı dizisine göre Boğazlar, Türklerden alınacaktı. Uluslararası bir yönetimin öngörüldüğü Boğazlar, tüm devletlerin gemilerine hem savaşta hem de barışta açık bulunacaktı.³¹⁶

Pall Mall gazetesinin 18 Haziran 1919 tarihli sayısında İstanbul meselesi ele alınmıştır. Burada hilafet ve saltanat makamlarının varlığı tartışılmıştır. Gazetede yayımlanan yazıya göre Halife Sultan itibarını kaybetmişti. Bu nedenle Padişah İstanbul'dan uzaklaştırılmalı, dini merkez ise İstanbul'dan başka bir yere taşınmalıydı.³¹⁷ Paris Barış Konferansı'nda Boğazlar Meselesi üzerine geliştirilen birtakım fikirlerin İngiliz basınında çıkan haberlerle desteklenmesi, İngiltere'nin gelecekte bir tasarımı gündeme getireceğinin işaretiydi.

İstanbul ve Boğazlar ile ilgili öne sürülen tasarılar, Hindistan Müslümanları tarafından takip ediliyordu. Hilafet merkezinin İstanbul dışına taşınmasını tepkiyle karşılıyorlardı. Britanya Hindistan Bakanı Sir Edwin Samuel Montagu, İstanbul'a yerleştirilmeleri durumunda Yunanlar dışında hiçbir milletin memnun olmayacağını ve Hindistan Müslümanları tarafından ortaya çıkacak tepkiyi dile getirmiştir. Ayrıca Montagu, zayıf olarak gördüğü Yunanların İngiltere tarafından stratejik önemi haiz olan bir şehre yerleştirilmelerini de sakıncalı görüyordu. Bunun yerine Boğazlarda uluslararası statü sağlanmalıydı. Hindistan'ın meseleye yaklaşımı, İtilâf Devletleri nezdinde Müslümanların Hindularla iş birliğine gitme endişesini ortaya çıkarmıştır. Böyle bir tehlike ihtimali İngiltere nezdinde göz ardı edilemezdi. Bu nedenle alınan kararlar yeniden değerlendirmeye tâbi tutulmuş, neticede İstanbul'un Türklerde kalması fikri kabul edilmiştir.³¹⁸

³¹⁵ Harry N. Howard, *Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)*, çev. Salih Sabit Togay, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018, s. 311-312.

³¹⁶ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele – I: Mutlakiyete Dönüş 1918-1919*, s. 86.

³¹⁷ Ertürk Özel, *a.g.e.*, s. 62, 65.

³¹⁸ İsmail Ediz, *Diplomasi ve Savaş İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922*, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2015, s. 133-135.

1.3. Osmanlı Kurumlarına Müdahale Örneği: Donanma Cemiyeti'nin Bahriye Nezareti'ne Bağlanması

Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu denizci birikimi yeniden canlandırmak ve Türk donanmasını maddî ve manevî açıdan geliştirebilmek amaçlarıyla kurulan Donanma Cemiyeti, Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İttihat ve Terakki Fırkası'na bağlı diğer kurum ve kuruluşlar gibi kara listeye alınmıştı.

Donanma Cemiyeti'nin kaldırılması düşüncesi ilk kez Tevfik Paşa Hükümeti döneminde gündeme gelmiştir. İttihatçı kimliğe sahip olduğu gerekçesiyle hedef haline gelen cemiyet hakkında yolsuzluk iddiaları çıkarılmıştı.³¹⁹ Böylelikle Donanma Cemiyeti'ne yönelik soruşturmalar başlamıştır. Gazetelerde neşredilen yazılar da hükümete hizmet ederek cemiyetin lağvedilmesine giden süreci hızlandırmıştır.

Lütfi Simavi, 1918 yılı aralık ayında Osmanlı Donanma Cemiyeti temsilcilerinin saraya gelerek padişaha hitaben yazdıkları bir yazıyı iletmek istediklerini nakletmiştir. Yazı, Donanma Cemiyeti'ne yapılacak muamelelere itiraz niteliğindeydi. Yazıda belirtilen itirazlar, belirli noktalara dayandırılarak gerekçelendirilmişti. Donanma Cemiyeti temsilcileri, basının cemiyet aleyhine yazılar neşrederek karalama faaliyetine giriştiklerinden söz ederek bahsedilenin aksine hiçbir zaman siyasetle ilgilenmediklerini ve bunu ellerindeki belgelerle ispatlayabileceklerini ifade etmişlerdi. Cemiyet aleyhine hazırlanan kanunun hukuk dışı olmakla birlikte cemiyet nizamnamesine de aykırı bulunduğunu bildirmişlerdir.³²⁰

Donanma Cemiyeti üyelerinin kaleme aldıkları yazıda dikkat çeken bir diğer nokta da Bahriye Nezareti'nin tutumuydu. Üyeler, cemiyetin Bahriye Nezareti'ne bağlanması meselesi üzerine müzakerelerin gerçekleştiğini ifade ederek Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa'nın yapılan toplantılara katılmadığını, üstelik ilhak kararına karşı olduğunu, buna rağmen hükümetin bu kararı uygulamaya niyetli olduğunu belirtmekteydiler.³²¹ Bahriye Nazırı Ali Paşa'nın, hatta nezaretin yaşanan işgaller ve

³¹⁹ Nazım Polat, **Müdafaa-i Millîye Cemiyeti**, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991, s. 135; Mesut Çapa, **Kızılây (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925)**, 2.baskı, Ankara, Türk Kızılây Derneği Yayınları, 2010, s. 22.

³²⁰ Lütfi Simavi, **Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri**, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1977, s. 457-458.

³²¹ Lütfi Simavi, **a.g.e.**, s.459.

devlet kurumlarına yapılan müdahaleler karşısındaki etkisizliği, İtilâf Devletleri ve teslimiyetçi hükümetler tarafından pasifize edilmesinden kaynaklıydı.

Hükümete yakın olan gazeteler ve yazarları Donanma Cemiyeti'ne yönelik ciddi bir karalama ve yıpratma politikası izliyorlardı. Sabah gazetesi başyazarı Ali Kemal'in 19 Ocak 1919 tarihinde kaleme aldığı "Yaşayan İttihat ve Terakki!" başlıklı yazısı Tevfik Paşa kabinesinin İttihat ve Terakki'ye yönelik politikalarını eleştirir nitelikteydi. Divân-ı Harbî Örflerin teşkiliyle yargılamalar ve bazı tutuklamalar gerçekleştirdiğini fakat bunun pek de yeterli olmadığını, "*Merkez-i Umumi'nin varlığı daimî ve bakidir*" diyerek pusularda hazır ve nazır olduklarını belirten Ali Kemal, Teşkilat-ı Mahsusa, Müdafaa-i Millîye, Donanma Cemiyeti gibi cemiyetlerin tüm şubeleriyle faaliyetlerini sürdürdüklerini ifade etmiştir.³²² Diğer taraftan, ikinci kez kurulan Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın 22 Ocak 1919 tarihinde neşredilen beyanname ve parti programıyla Donanma ve Müdafaa-i Millîye cemiyetlerinin kapatılması yerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile birleştirilerek gelir kaynaklarının artırılması, sağlık işleriyle ilgilenen bir cemiyetin oluşturulması hedeflenmekteydi.³²³

Donanma Cemiyeti'nin Bahriye Nezareti'ne ilhakı sürecinde yaşanan tartışmalardan birisi, hükümetin tayin ettiği maliye müfettişlerinin cemiyetin hesaplarını denetleme yetkisinin olup olmadığı ile ilgiliydi. Donanma Cemiyeti'nin son zamanlardaki faaliyetleri gerekçe gösterilerek hükümet tarafından evrak ve maliye işlemlerinin takibi gerekli görülmüştü. Bu nedenle cemiyetin evrak ve malî işlerinin araştırılması ve incelenmesi üzerine Donanma Cemiyeti Nizamnamesi'nin 26. maddesi gereğince hükümet tarafından fahri bir komiser ve bir memur

³²² Nazım Polat, **a.g.e.**, s.136.

³²³ **A.e.**, s.143. Beyannamenin esas metni için bkz. "Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Beyannamesi", **İkdam**, 24 Ocak 1919, Gazete No:7886.; "Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın Beyannamesi", **Sabah**, 24 Ocak 1919, Gazete No:10485. Hazırlanan beyanname Hürriyet ve İtilâf Fırkası içinde dahi belirli soru işaretlerinin oluşmasına ve tartışmalara neden olmuştur. Bunun nedeni ise beyannameyi kaleme alan Nüzhet Sabit'tir. Eski İttihatçı olan Nüzhet Sabit'in kaleme aldığı bu beyanname, ülkede varlığını devam ettiren İttihat ve Terakki kadrolarını sevindirdiği ve ılımlı olarak addedilen bu beyannamenin hükümetin uygulamalarında olumsuz bir etki yarattığı Hürriyet ve İtilâf Fırkası'na yakın çevrelerce düşünülmekteydi. Bkz. Refik Halit Karay, **Minelbab İelmihrab**, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2009, s. 116.

görevlendirilmiştir.³²⁴ Donanma Cemiyeti yönetimi, hükümet tarafından yapılan bu uygulamanın, cemiyet işleyişine müdahale olarak gördüğünden bunu eleştirmiştir.

Hükümet, tehlikeli olarak gördüğü İttihatçıları 30 Ocak 1919 tarihinde Divan-ı Harp mahkemelerinde yargılayıp tutuklamaya karar vermiştir. Hükümet, tutuklamalarla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne ait mal ve mülklere yapılacak muamelelere de eğilmiştir.³²⁵ 1 Şubat 1919 tarihinde Donanma Cemiyeti'nin mevcut haliyle devamının mümkün olmadığı gerekçe gösterilerek Bahriye Nezareti'ne ilhak edilmesi ve cemiyete ait emlak ve her türlü mallara Nezaret tarafından el konulması hükümet tarafından kararlaştırılmıştır.³²⁶ 8 Şubat 1919 tarihinde ise Donanma Cemiyeti'nin Bahriye Nezareti'ne ilhakı ve cemiyete ait olan her türlü taşınır ve taşınmaz mallara Nezaret tarafından el konulması ile ilgili irade-i seniyye yayımlanmıştır.³²⁷

Hükümetin, Donanma Cemiyeti'ni Bahriye Nezareti'ne ilhak etmeye yönelik kararı üzerine yardım talebi amacıyla kaleme alınan bir yazı, cemiyet reisi Şefik Bey öncülüğünde bir heyet tarafından Padişah'a sunulmuştur. Yazıda, cemiyetin ileriye dönük güçlü bir şekilde azimli olarak çalışmak istediğini, yalnızca milletin hizmetkârı olduğu ve nizamnamenin 17. maddesi gereğince siyasetle ilgilenmediği dile getirilmiştir. Yazıya göre el konulma kararı kanuna aykırı ve cemiyet nizamnamesine muhalif bir girişimdi. Yazıda, büyük uygarlıklarda hayır işleriyle uğraşan böyle cemiyetlerin varlıklarını korurken millî değerlerle doğan ve memlekete büyük hizmetleri olan Donanma Cemiyeti'nin kapatılma sebebinin anlaşılamadığı da ifade edilmekteydi. Cemiyet, bu hakikatleri padişaha arz edip kararını beklediğini bildirmiştir.³²⁸

³²⁴ Fahri komiser olarak belgede bahsi geçen hesap komiseri (müfettiş) Maliye Nezareti tarafından görevlendirilerek tayin edilmiş ve hesapların teftiş ve muayene neticeleri süratle Maliye Nezareti ve Bahriye Nezareti'ne tebliğ edecekti. Bununla ilgili Meclis-i Vükela mazbatası da yer almaktadır. Detaylı bilgi için bkz. 16 Ocak 1919 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:214 G:23.**

³²⁵ Ferudun Ata, **İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları**, 3.baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s. 94

³²⁶ 5 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Vükela mazbatası, **BOA. MV. 250/29. Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D: 250 G:29.**

³²⁷ 8 Şubat 1919 tarihli İrade-i Seniyye. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA.) İrade Dosya Usulü (İ. DUİT.) D:116 G:47.**

³²⁸ "Donanma ve Müdafaa-i Millîye Cemiyetinin Teşebbüsleri", **Muvakkit**, 6 Şubat 1919, Gazete No: (464)20.

Donanma Cemiyeti'nin kaldırılarak Bahriye Nezareti'ne bağlanması kararı gazetelerde ele alınmıştır. Akşam gazetesinin 8 Şubat 1919 tarihli nüshasında Donanma Cemiyeti'ne lüzum olup olmadığı sorusuna cevap verilmeye çalışılmıştır. Yazıda, devletin artık büyük donanmaya veya ordudan ziyade “büyük kafaların varlığı”na ihtiyacı olduğu belirtilerek eğitimin zorunlu bir ihtiyaç olduğuna vurgu yapılmış, bu sayede devletin kurtulabileceği öngörülmüştür.³²⁹

16 Şubat 1919 tarihinde Donanma Cemiyeti, Bahriye Nezareti'ne ilhak edilme kararını kanunen uygun bulmayarak o dönemin İstanbul noterine bir protestoname gönderdi. Bu protestonameye göre hükümetin aldığı karar hukuk hükümlerine ve Cemiyetler Kanunu'na aykırıydı ve millî hukuka açıkça tecavüz olup verilen kararın gözden geçirilmesi istenmekteydi. Aksi takdirde her türlü mesuliyet, kabineyi teşkil eden başta Sadrazam Tevfik olmak üzere diğer nazırlara ait olacaktı.³³⁰ Basında protesto metnine yer verilerek kamuoyunun oluşturulması ve halkın bilgilendirilmesi amaçlanmıştı.

Donanma Cemiyeti'nin ilhak meselesi, Divân-ı Harp mahkemelerinin teşkil edildiği zaman gündeme alınmıştı. Buna göre, tehcir sebebiyle suç işleyenleri yargılamak üzere idare-i örfiyyenin geçerli bulunduğu bölgelerde Divân-ı Harp mahkemeleri kurulacaktı.³³¹ Diğer yandan da Donanma Cemiyeti'nin ilhak edilmesi söz konusuydu.³³² Divân-ı Harplerle birlikte Cemiyetin ilhakının aynı anda gündeme alınması, hükümetin cemiyeti İttihat ve Terakki ile bağlantılı olarak değerlendirdiğini ve İttihatçıların tasfiyesini tehcir yargılamalarıyla eş zamanlı gerçekleştirme isteğini göstermektedir.

Damat Ferit Hükümeti döneminde İttihatçı addedilen cemiyetlere yapılan politik baskılar hız kesmeden devam ettiriliyordu. Donanma ve Müdafaa-i Millîye gibi

³²⁹ “Donanma ve Müdafaa-i Milliye Cemiyetleri”, **Akşam**, 8 Şubat 1919, Gazete No:142.

³³⁰ Şeyhülislam Haydarizade İbrahim Efendi, Evkaf-ı Hümayun Nazırı ve Dâhiliye Vekili İzzet Bey, Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa, Adliye Nazırı Arif Hikmet Paşa, Maliye Nazırı Abdurrahman Paşa, Maarif Nazırı Ziya Paşa, Posta Telgraf Telefon Nazırı Yusuf Franko Paşa, Harbiye Nazırı Yaver Paşa, Bahriye Nazırı Ali Rıza Paşa, Şûrâ-yı Devlet Reisi Şerif Paşa. bkz. “Donanma Cemiyeti'nin Protestosu”, **Zaman**, 17 Şubat 1919, Gazete No:313.

³³¹ Ferudun Ata, **a.g.e.**, s. 79-81.

³³² Divan-ı Harp mahkemelerinin kurulması ve Donanma Cemiyeti'nin ilhak meselesi için ayrıca bkz. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube (DH. EUM.6.Şb) D:49 G:54.**

cemiyetlerin varlığına artık gerek kalmadığına dair argümanlar basın ve propaganda yoluyla yayılmaya çalışılıyordu.³³³

Damat Ferit Paşa'nın sadrazamlığa seçildikten sonraki ilk işi İttihat ve Terakki kabinesinden geriye kalanları temizleyerek iktidarı için meşru bir zemin hazırlamak oldu. Savaş suçlusu olarak addedilen İttihatçıların yargılanması amacıyla, Tevfik Paşa döneminde kurulandan daha etkili, yeni bir Divân-ı Harp kurulmuştur.³³⁴

Donanma Cemiyeti, siyasî olarak tarafsızlığını her ne kadar dile getirse de Damat Ferit Paşa Hükümeti tarafından cemiyetin Bahriye Nezareti'ne ilhak edilmesi kararı alındı. Donanma Cemiyeti'nin kaldırılması iki aşamada gerçekleşmişti.³³⁵ İlk olarak, 1 Şubat 1919 tarihli hükümet kararıyla Donanma Cemiyeti, mülkleriyle birlikte Bahriye Nezareti'ne bağlandı. Ardından, Damat Ferit Paşa Hükümeti, Tevfik Paşa Hükümeti döneminde alınan karar doğrultusunda cemiyetin kapatılması sürecini hızlandırdı. Donanma Cemiyeti'nin varlığına devam edilmesinin siyaseten kötü bir anlayışa sebebiyet vereceği gerekçesiyle feshedilmesi ve halkın yardımıyla toplanan nakitler, menkul ve gayrimenkul malların Maliye hazinesine devir teslimi kararlaştırılmıştır.³³⁶ 1 Nisan 1919 tarihli hükümet mazbatasıyla da cemiyetin feshi ve halkın yardımıyla toplanan yardımlar maliye hazinesine devredilmiştir.³³⁷ 6 Nisan 1919 tarihinde ise *Müdafaa-i Millîye ve Donanma Cemiyetinin Feshi Hakkında Kararname* yayımlanarak ilhak meselesi halka da duyurulmuştur.³³⁸

Lütfi Simavi, memlekete yaklaşık 10 sene boyunca hizmeti olan Donanma Cemiyeti'nin kaldırılıp mallarına el konulması girişimini Damat Ferit'in şahsına bağlıyordu. Damat Ferit ise kendisinden önceki kabinelerde her şeyin kötü olduğunu,

³³³ Nazım Polat, **a.g.e.**, 143.

³³⁴ Bilal Şimşir, **Malta Sürgünleri**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 2. baskı, 1985, s. 68.

³³⁵ Mehmet Beşikçi, "The Organized Mobilization of Popular Sentiments: The Ottoman Navy League, 1909-1919", **Unpublished The Master's Thesis**, Boğaziçi University, İstanbul, 1999, p. 39

³³⁶ 24 Mart 1919 tarihli Meclis-i Vükela mazbatası. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:214 G:105.**; Daire-i Sadaret İdariye Kalemi'nin Maliye, Harbiye, Dâhiliye Nezaretlerine havale buyurduğu 24 Mart 1919 tarihli tezkire. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4560 G:341989 lef 1.**

³³⁷ 1 Nisan 1919 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:250 G:84.**

³³⁸ "Müdafaa-i Millîye ve Donanma Cemiyetinin Feshi Hakkında 6 Nisan 1919 tarihli kararname", **Takvim-i Vekayi**,

tüm bu sorunları kendisinin çözebileceğini, üstelik bunu en iyisi şeklinde sadece kendisinin yapabileceğini açıklıyordu.³³⁹

Donanma Cemiyeti'nin kaldırılması kararı üzerine üyeler durumu protesto eden bir dilekçe kaleme alarak padişaha gönderdiler. Alınan kararın hukuka aykırı olduğunu savunan üyeler, cemiyetin padişaha bağlı bir dernek olarak faaliyet hayatına devam etmesini istemişlerdir.³⁴⁰ Fakat protestoda belirtilen talep sonuçsuz kalmıştır.

Donanma Cemiyeti'nin kaldırılmasından sonra genel merkez memurlarına maaş tedarik edinceye kadar Maliye Nezareti'nin bu memurlara 3 aylık ikramiye verilmesine ilişkin talebi hükümet tarafından uygun bulunmuştur.³⁴¹ Donanma Cemiyeti'nin merkez binası ise Nafia Nezareti'ne terk edilmiştir.³⁴²

1.4. Boğazlar Devleti Projesi

Barış konferansının yapıldığı günlerde Roma'dan Antalya İtalya Konsolosu'na gelen şifre, Boğazlar Meselesinin geleceğiyle ilgili önemli bilgiler barındırmaktaydı. Şifrede verilen bilgilere göre Lloyd George, konferansa bir teklif sunmuştur. Tekliffe göre İstanbul ve Boğazlar uluslararası bir idareyle yönetilmeli; Osmanlı padişahlık makamı ise Anadolu'ya nakledilmeliydi. Hilafet makamı ise İstanbul'da kalmalı ve Anadolu'nun birçok kısmı Osmanlı hakimiyetinden koparılmalıydı. İtalyanlar konferansta sunulan bu öneriye şiddetle karşı çıkmışlar, Fransızlar da İtalyanların bu tavrını desteklemişlerdi. Bunun üzerine konferansta tartışmalar yaşanmıştır. İngilizler, müttefikleriyle yaşadığı fikir ayrılığı sonucunda geri adım atmışlardı. Böylelikle İtalyanların görüşleri kabul edilerek İstanbul, Boğazlar, Trakya ve Anadolu'nun Osmanlı hakimiyetinde kalması kararlaştırılmıştır.³⁴³

³³⁹ Lütfi Simavi, **a.g.e.**, s. 459

³⁴⁰ Mehmet Beşikçi, **a.g.t.**, s. 39.

³⁴¹ 2 Haziran 1919 tarihli Meclis-i Vükela mazbatası. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:216 G:10.**

³⁴² Daire-i Sadaret Umur-ı Mühimme Kalemi'nin Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne havale buyurduğu 30 Nisan 1919 tarihli tezkire. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D: 4571 G: 342751 lef 1.**

³⁴³ Erkan-ı Harbiye Reisi İsmet Paşa'dan Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne havale buyrulan 21 Ocak 1920 tarihli istihbarat sureti, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) Kutu:18 Gömlek:57 Belge:57.**

Müttefiklerin Türkiye meselesi üzerinde uzlaşma sağlaması oldukça zordu. 21 Ocak 1920 tarihli istihbarat raporuna göre, Lloyd George ve Lord Curzon'un hilafetin İstanbul'da kalması ve Boğazların tarafsızlığı projesinde başarılı olacakları muhtemeldi. Bu nedenle Türkiye meselesinin Müttefikler nezdinde kesinliğe kavuşması mart ayına kadar sürecek gibi görünüyordu. Ayrıca İngiliz Denizcilik Bakanı Churchill ve bazı kişilerden oluşacak bir heyet, Doğu Meselesinin mevcut durumunu ilgilendiren bir takım askerî ve denizlerle ilgili meseleleri müzakere etmek üzere Paris'e gitmişlerdir.³⁴⁴

İstanbul ve Boğazlar Meselesi Avrupa basınında ele alınmıştır. Paris'ten gelen bilgiye göre İstanbul Türk hakimiyeti altında kalacak, yalnız Boğazların serbestisi İtilâf askerî kuvvetlerinin emniyeti ve koruması altında olacaktı. Bu uygulama için Mareşal Foch'un başkanlığında bir meclis toplanacaktı.³⁴⁵

Londra'dan gelen bilgilere bakıldığında, İstanbul ve Boğazlar Meselesiyle ilgili alınan karar İngiltere'de tartışmalara neden olmuştu. Muhafız gazeteler, İstanbul'un Osmanlı Hükümeti'nde kalmasını sert bir şekilde eleştiriyor, gelişmeleri adeta ateş püskürterek kamuoyuna sunuyordu. Resmî gazeteler ise bundan başka çare olmadığını yazıyordu. Üçler Meclisi, Türkiye'ye Boğazlar konusunda güvence vermişti. Paris'ten gelen bilgiye göre Müttefikler Boğazlarda denetimi üstleneceklerse de henüz kesin bir plan kararlaştırmamışlardı.³⁴⁶

İngiliz parlamentosunun 26 Şubat 1920 tarihli oturumunda sunulan, 23 Şubat 1920 tarihli resmi rapora göre İngiliz Yüksek Komiseri Amiral de Robeck, Barış Konferansı tarafından görevlendirilerek Türklerin İstanbul'da bırakılmasının

³⁴⁴ Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne gelen gazete haberlerini içerir 21 Ocak 1920 tarihli rapor, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) Kutu:18 Gömlek:58 Belge:58.**

³⁴⁵ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen gazete haberleri içerir 18 Şubat 1920 tarihli rapor, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) Kutu:18 Gömlek:23 Belge:23.**

³⁴⁶ Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne gönderilen Avrupa basınında çıkan gazete haberlerinin özetlerini içerir 24 Şubat 1920 tarihli rapor, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) Kutu:18 Gömlek:13 Belge:13.**

önerildiği haberini yayınlayacaktı. Ancak Türkler tarafından daha fazla katliam olursa bu karar değişebilirdi.³⁴⁷

1 Mart 1920 tarihinde Londra'dan gelen bilgiye göre Times gazetesi, barış antlaşmasının şartlarının henüz tespit edilemediğini bildirmiştir. Bunun üzerine Fransa Cumhurbaşkanı Alexandre Millerand, gazete muhabirine, Türkiye hakkında tam bir anlaşma sağlanmadan önce hiçbir kararın açıklanmayacağını söylemiş ve bu hususta müttefik komisyonlarının çalışmalarına devam ettiğini de sözlerine eklemiştir.³⁴⁸

Barış antlaşmasının hükümleri belirlenmeye çalışıldığı sırada Kuva-yı Milliye'nin yurt genelinde işgallere yönelik direnişleri İtilâf Devletleri'ne İstanbul'u işgal etme kararı aldırılmıştı. 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgal edilmesi Avam Kamarası'nda değerlendirilmiştir. İngilizlere göre İstanbul'un işgal edilmesi, Türk kuvvetleri ve yetkililerinin sürdürdüğü düşmanca tutumdan kaynaklıydı. Bu nedenle İngiliz Hükümeti, müttefikleriyle birlikte İstanbul'da bulunan yüksek komiserliklerine işgale devam etmelerini emretti. İstanbul'un genel idaresi ele geçirilmeyecekti. İşgal uygulamalarında öncelik Harbiye ve Bahriye nezaretlerinin olacaktı. Ardından posta ve telgraf hizmetlerinin denetimi ele geçirilecek, İstanbul Boğazı'ndaki geçişler İtilaf kuvvetlerine mensup subayların kontrolünde gerçekleşecekti.³⁴⁹ Tüm bu uygulamalarla Kuva-yı Milliye'nin direnişini kırmak isteyen İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti'ne barışı kabul ettirmek noktasında hiçbir engelin kalmasını istemiyordu. İstanbul'un resmen işgali de Osmanlı Devleti'nin işgal faaliyetlerinde Müttefiklere yardımcı olması konusunda baskılayıcı bir uygulamaydı.

Lloyd George, Avam Kamarası'nın 25 Mart 1920 tarihli oturumunda Türkiye ile yapılacak barış için üç önemli beyanat vermiştir. Bunlar Padişahın durumu, Türk Boğazlarının uluslararası bir yönetimle İstanbul'da kalmasının Müttefiklerin Doğu siyaseti için önemi ve Kilikya ile ilgiliydi. İngilizler Anadolu'ya çekilecek bir Türk

³⁴⁷ UK. Parliament, Turks and Constantinople, HC Deb 26 February 1920, Vol:125 cc1949-2060. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/26/turks-and-constantinople>, (Erişim 27 Haziran 2022)

³⁴⁸ Müdafaa-i Hukuk Cemiyet-i Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne gelen gazete özetlerini içerir 1 Mart 1920 tarihli rapor, **İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) Kutu:18 Gömlek:3 Belge:3**

³⁴⁹ UK. Parliament, Occupation of Constantinople, HC Deb 17 March 1920, Vol:126, cc2214-5. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/mar/17/occupation-of-constantinople> (Erişim 8 Temmuz 2022)

Hükümeti'nin askerî faaliyetlerle İngiliz varlığını tehdit edeceklerinden endişe ettikleri için Türkiye'yi İstanbul'dan yönetmek istiyorlardı.³⁵⁰

1.5. Sevr Barış Antlaşması'yla Belirlenen Boğazların Statüsü

20 Nisan 1920 tarihinde İtilâf Devletleri, Osmanlı Devleti ile yapılacak barış şartlarını görüşmek üzere San Remo Konferansı'nda bir araya geldiler. Müttefikler, konferans boyunca Boğazlar bölgesinin geleceğini belirlemek için fikir alışverişinde bulundular.

San Remo Konferansı'nın sürdüğü günlerde İngiliz parlamentosu, Türkiye'de kurulacak manda yönetimini ele almıştır. Lloyd George, 29 Nisan 1920 tarihli oturumda söz alarak İngiltere'nin ABD'ye manda teklif etme amacını açıklıyordu. Eğer ABD, Ermenistan mandasını alırsa İngilizlerin yükünü hafifletecekti. İngiltere bunu kendisi için değil, diğer müttefikleri için de yapıyordu. Çünkü İtilâf Devletlerinin, sahip olduğu kaynaklar çerçevesinde üstlendikleri yükümlülükleri yerine getirmek konusunda tereddütleri vardı. ABD, Ermenistan'daki Ermenilerin değil, aynı zamanda Kilikya'daki Ermenilerin de koruyuculuğunu üstlenecekti. İstanbul ve Boğazları da himayesi altına alması durumunda Türk yetkililerin Küçük Asya'daki faaliyetlerini de kontrol edebileceklerini belirtti.³⁵¹

İtilâf Devletleri, 11 Mayıs 1920 tarihinde Sevr Barış Antlaşması'nın taslak metnini Osmanlı Devleti'ne sundular.³⁵² Taslak metnine genel olarak bakıldığında barış şartları, Boğazlar ve Marmara Denizi'nin savaş ve barış zamanlarında savaş ve ticaret gemilerine açık bulundurulacak şekilde belirlenmişti.³⁵³ İtilâf Devletleri, hazırladıkları barış tasarısıyla Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki işgal uygulamalarını gerçekleştirebilmek için önündeki bütün engelleri kaldırıyorlardı.

³⁵⁰ Sivas Heyet-i Merkeziyesi'ne gelen gazete haberlerini içerir 26-27 Nisan 1920 tarihli rapor, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA) Kutu:28 Gömlek:75 Belge:75.**

³⁵¹ UK. Parliament, Prime Minister's Statement, HC Deb 29 April 1920, Vol:128, dd1459-533. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/apr/29/prime-ministers-statement>, (Erişim 29 Haziran 2022)

³⁵² Yüksel İnan, **Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi**, 2. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1995, s. 22.

³⁵³ Sina Akşin, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele-III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm**, 3.baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2010, s. 110.

Osmanlı Devleti kendisine sunulan barış antlaşmasının taslak metni karşısında nasıl bir hareket tarzının izleneceğini belirlemek üzere 22 Temmuz 1920 tarihinde Padişah Vahdettin'in başkanlığında bir kurul topladı. Kurulun gerçekleştirdiği görüşme neticesinde Saltanat Şurası'nın barış antlaşmasını imzalamasına karar verildi. 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de Millerand başkanlığında Osmanlı Devleti'ni temsilen bir heyet (Hadi Paşa, Rıza Tevfik Bey ve Reşat Halis Bey) ile İtilâf Devletleri arasında imzalandı. Antlaşmanın imzalandığı gün, Osmanlı Devleti'nde ulusal yas günü ilan edilmiştir.³⁵⁴

Sevr Antlaşması metninde Boğazlar, Deniz Kuvvetlerine İlişkin Hükümler, Müttefikler Arası Denetleme ve Örgütlenme Komisyonları ile Kimi Devletlere Birtakım Limanları Kullanma Hakkını Tanıyan Hükümler, Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ni ilgilendirmekteydi.

İlk olarak Boğazlar bütün ticaret ve savaş gemilerine açılacak; Milletler Cemiyeti'nin aldığı karar dışında Boğazlarda abluka uygulanamayacak ve düşmanca faaliyet sergilenmeyecekti (md. 37). Boğazlarda denetimi sağlamak üzere Boğazlar Komisyonu kurulacaktı (md. 38). Komisyona belirli yetki alanı tanınmış, buna göre Çanakkale Boğazı'nın Akdeniz yönündeki girişi ile Karadeniz Boğazı'nın girişi arasında kalan suları ve bu girişlerden üç mil açıklara kadar yetki alanı belirlenmişti (md. 39). Boğazlar Komisyonu'nda devletlerin üye bulundurma ve sahip oldukları oy hakkına gelindiğinde; İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya birer temsilci bulunduracak ve ikişer oy kullanacaklardı. Rusya ve Bulgaristan ise Milletler Cemiyeti'ne üye oldukları günden itibaren Boğazlar Komisyonu'nda birer temsilci bulunduracak, Rusya'nın iki, Bulgaristan'ın ise bir oy kullanma hakkı olacaktı. Amerika Birleşik Devletleri de yine iki oy kullanma hakkına sahip olacak, bir temsilci bulunduracaktı. Türkiye'nin de Milletler Cemiyeti'ne katılma şartıyla bir üye bulundurma hakkı sağlandı (md. 40). Boğazlar Komisyonu'na üye olan devletler, komisyonun yetki alanı içerisinde diplomatik ayrıcalıklara sahip olacaktı (md. 41). Komisyon, kendisine verilen yetkileri yerel hükümetten bağımsız olarak uygulama hakkına sahip olacaktı. Kendisine ait bir bayrağı, bütçesi ve özel bir örgütü bulunacaktı. Boğazlarda serbest

³⁵⁴ Seha Meray, *a.g.e.*, s. 22, 51, 61.

hareket edebilme hakkına sahip olan Komisyon, uluslararası niteliğe sahip tüzel bir kişiliğe bürünüyordu (md. 42). Komisyon görevlerini 39. maddede belirlenen yetki alanları içerisinde gerçekleştirecekti (md. 43). Boğazlarda geçişi tehdit edebilecek herhangi bir olay veya durumun yaşandığı takdirde Komisyon, İstanbul'da bulunan İtilâf Devletlerinin temsilcileriyle temas kurarak temsilcileri bilgilendirecekti. Temsilciler de İtilâf Devletlerinin deniz ve kara kuvvetleri kumandanlarına başvurarak gereken önlemlerin alınmasını bildireceklerdi. Bu sayede Boğazlar Komisyonu ile İtilâf Devletleri işgal kuvvetleri arasında bağlantı kurulmuş olacaktı (md. 44). Komisyonun gerekli durumlarda borçlanma hakkı olacak, güvence olarak da Boğazlardan geçiş yapan gemilerin ödeyecekleri harç bedeli verilecekti (md. 45). Sağlık meselesinde ise Komisyon, İstanbul Sağlık Yüksek Meclisi, Osmanlı Sağlık Yönetimi ve Karadeniz Boğazı'ndaki Kurtarma Gemileri Ulusal Yönetimi, Komisyonun denetiminde görevlerini yerine getireceklerdi. Bununla birlikte Boğazlar Komisyonu, hastalıklarla mücadele etmek üzere Milletler Cemiyeti'nin belirlediği politikaların uygulanmasını sağlayacaktı (md. 46). Denizcilik işletmeleri (fener, havuz, rıhtım gibi deniz işletmeleri)nde ayrıcalıklara sahip kişiler ve ortaklıklar, Komisyon denetiminde haklarını koruyabileceklerdi (md. 47). Komisyon, görevlerini yerine getirirken asayişin sağlanması için özel polis gücü kuracaktı (md. 48). Kapitülasyonlardan faydalanan devletlerin vatandaşları, Boğazlar Komisyonu'nun belirlediği kurallara aykırı davrandıkları takdirde kendi devletlerine ait Konsolosluk Mahkemelerine sevk edileceklerdi. Eğer bu kişiler Osmanlı Devleti ya da kapitülasyonlardan faydalanmayan herhangi bir devletin vatandaşı ise Osmanlı yargı makamları ilgilenecekti (md. 49). İster karada olsun ister denizde, her durumda Komisyonun yetki alanları içerisinde işlenen herhangi bir suçtan dolayı ticaret gemilerinin subayları ve gemi adamlarının tutuklanmasından Komisyon polisi sorumlu olacak, yetkili yargı mercilerine sevk edileceklerdi (md. 50). Komisyon, görevlerini yerine getirebilmek için kendisine yardımcı olacak ast ve üst görevlileri atayabilecekti (md. 51). Komisyonun yetki sınırları içerisinde geçiş yapan tüm gemilere tam eşitlik sağlanacaktı (md. 52). Yetki alanı içerisinde geçiş yapan gemilerden tahsis edilen harçlar Komisyona aktarılmakla birlikte Komisyon, alınacak vergileri de saptayabilecekti (md. 53). Gemilerin sahip olduğu uyruk, taşıdığı yükler veya sahipleri fark etmeksizin tonajına göre harç veya vergi alınacaktı (md. 54).

Osmanlı Hükümeti ile Yunan Hükümeti, Komisyonun görevlerini yerine getirebilmesi için uygun olabilecek bütün yapıları ve toprakları edinmesinde kolaylık sağlayacaklardı (md. 55). Transit geçiş yapacak savaş gemileri, Komisyon tarafından belirlenen ulaşım ve sağlık kurallara uyacaklardı (md. 56). Savaşan devletlerin gemileri Komisyonun yetki alanında yiyecek alabilir veya depolayabilirdi. Yine Komisyonun belirlediği kurallar çerçevesinde Komisyonun denetiminde olan limanlarda kalabilirlerdi (md. 57). Savaşan devletlerin sahip olduğu ganimetler ise söz edilen devletlerin savaş gemilerine uygulanan koşullara bağlı olacaktı (md. 58). Boğazlar Komisyonu'nun yetki alanı içerisinde, savaşan devletlerin hiçbirisi askerî birlik, cephane veya savaş gereçlerini yükleyip boşaltamazlardı. Fakat bir kaza durumunda yükleme ve boşaltmanın hızlıca yapılması gerekiyordu (md. 59). 57., 58. ve 59. Maddeler, Milletler Cemiyeti'nin aldığı kararlar gereğince davranan savaş gemilerinin yetkilerini kısıtlayacak şekilde yorumlanmayacaktı. Hem Boğazlar hem de Limanlar, Su Yolları ve Demiryolları kısmında bulunan maddelerin uygulanmasında ya da yorumlanmasında devletler arasında yaşanan bütün anlaşmazlıklar Boğazlar Komisyonu'na iletilecekti. Komisyonun aldığı karar bir devlet tarafından kabul edilmezse Milletler Cemiyeti'nin öngördüğü şekilde çözülecek, o zamana kadar Komisyonun aldığı karar uygulanacaktı (md. 61). Boğazlar Komisyonu'nun başkanlığı ise iki oy hakkına sahip olan üyeler tarafından iki yıl süreyle yapılacaktı (Ek-1).³⁵⁵

İtilâf Devletleri, Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki uygulamalarını rahat bir şekilde yerine getirebilmek için antlaşmanın Deniz Kuvvetlerine İlişkin Hükümler (md. 181-190) ve Kara ve Deniz Havacılığına İlişkin Hükümler (md. 191-195) kısmında öngörülen şartlar tamamen Osmanlı Devleti'nin sahip olduğu tüm denizci birikimi etkisizleştirmek ve Osmanlı donanmasına son vermek için belirlenmişti. Bütün savaş gemileri İtilâf Devletlerine teslim edilecekti. Yalnızca balıkçılık ve polis hizmeti için 7 gambot ve 6 torpidodan ibaret gemi bulundurabilecekti. (md. 181). Bunun dışında bazı gemiler de silahsızlandırılıp ticaret gemisi olarak faaliyet yürütmelerine izin verilecekti. (md. 183) Ticarî amaçla bile olsa denizaltı edinmek veya yapmak yasaklanmıştır (md. 184). Bütün silahlar, deniz savaş gereçleri, mayınlar

³⁵⁵ Seha Meray, a.g.e., s. 89-94

ve torpiller İtilâf Devletlerine teslim edilecekti (md. 187). Tüm havacılık faaliyetleri kısıtlanacaktı. Karada, denizde ve havada gerçekleştirilecek her türlü uygulamaları denetlemek üzere giderlerini Osmanlı Devleti'nin karşılayacağı Müttefik devletlerden oluşan Müttefiklerarası denetleme ve örgütleme komisyonları kurulacaktı. Komisyonların görevleri antlaşma metninde belirtilmişti (md. 196-205).³⁵⁶

Sevr Antlaşması'nda yer alan bu maddelerle Boğazlarda uluslararası bir yönetim teşkil ediliyor, Mondros Mütarekesi'nde olduğu gibi burada da Türk egemenliğini devre dışı bırakılıyordu. Boğazlarla ilgili yer alan hükümleri desteklemek amacıyla deniz kuvvetlerine yönelik hususlar da Osmanlı donanmasını zayıflatarak adeta işlevsiz hale getirmek üzere tespit edilmişti. Bu sayede Müttefikler, işgal uygulamalarını gerçekleştirebilmek için uygun bir zemin hazırlamışlardı. Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde Türk-Rus temasları da mercek altına alınarak buralardaki denetim mekanizmalarını kuvvetlendireceklerdi.

1.6. Boğazlar ve Karadeniz'de İtilâf Devletlerini Destekleyen Bölgelerin Kurulması

1.6.1. Ermenistan

24 Aralık 1918 tarihinde Batum'un İngilizler tarafından işgal edilmesiyle Türk Ordusu bölgeden çekildi. Böylelikle İngilizler Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nden Kafkasya'ya ulaşarak hareket alanlarını genişletmişlerdi. Türklerin tahliye ettiği bölgelere yerleşen İngilizler, buralarda mahalli idareler kurarak bölgeyi kontrol altına almışlar, Kafkaslara doğru yayılmışlardı. Bolşeviklerle mücadele eden Denikin ve Beyaz Ordu birliklerine destek veren İngilizler bir yandan da Ermenistan'daki Taşnak gruplarını da harekete geçirmeye çalışarak bölgedeki kaos ortamını canlı tutmak istiyordu. İngiltere, Sovyet Rusya'ya karşı yalnız Ermenistan'ı değil, Azerbaycan ve Gürcistan'ı da kontrol altında tutmaya çalışıyordu. Bir İngiliz subayı 13 Ocak 1919 tarihinde Kars'a gelerek Kars İslam Şurası'nı feshetmiş, Norkanof'u İngiltere adına Kars valisi olarak tayin etmiştir. Yaşanan bu gelişme üzerine Büyük Kars Kongresi

³⁵⁶ A.e., s. 139-148.

17-18 Ocak 1919 tarihinde toplanmış; Kars İslam Şurası'nın yerini Güney Batı Kafkas Hükümeti almıştır. 12 Nisan 1919 tarihinde ise Kafkasya İngiliz İşgal Kuvvetleri Kumandanı General Thomson, Güney Batı Kafkas Hükümeti'ni ele geçirerek üyelerini tutuklamıştır. Hükümetin idaresini ise sivil Vali Garganof ile Kars askerî kumandanı Osebyan'a bırakmıştır.³⁵⁷ Böylelikle İngiltere, Kafkasya'da Sovyet Rusya'ya karşı öngördükleri kapitalist düzeni sağlamada bir kez daha başarıya ulaşmıştır.

Paris Barış Konferansı'nda Ermenistan için sunulan teklife göre Doğu'daki altı vilayeti, Trabzon çevresindeki Karadeniz kıyılarını ve Adana çevresindeki Akdeniz kıyılarını içine alan, güney ve batı sınırlarını Toros ve Toros Karşısı sıradağlar oluşturacak şekilde bir Ermeni devleti kurulmalıydı. Transkafkasya Ermenilerine kalıcı bağımsızlık tanınmalı, Erivan ve Kars vilayetleri, komşu Ahıska ve Ahılkelek bölgeleri ile birlikte Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak Ermeni Devleti'yle birleştirilmeliydi. Böylesine orantısız bir öneri, Ermenilerin geçmişte maruz kaldıkları zulüm ve sömürü gibi gerekçeler sunularak haklı çıkarılmaya çalışılmıştır.³⁵⁸

İngilizlerin Kafkasya'daki faaliyetlerinin yanı sıra İtilâf Devletleri, Ermenistan'da bir manda yönetimi kurmayı düşünüyorlar ancak üzerinde henüz kesin bir karar veremiyorlardı. Manda yönetimini bir diğerinin üstlenmesini istemeyen İtilâf Devletleri, 28 Nisan 1919 tarihinde Milletler Cemiyeti Antlaşması'nın 22. maddesinden hareketle çözüm geliştirmek için adım atarak Amerika'ya teklifte bulunmuşlardır. Ancak ABD Başkanı Wilson, Senato'dan onay almadan kesin bir şey söyleyemezdi. Çünkü ABD Senatosu'nun bu süreçte bölgede siyasî bir nüfuz elde etmesi söz konusu değildi.³⁵⁹

İtilâf Devletleri, Ermenistan için tasarılarını geliştirirken bir yandan da Ermeniler kendi siyasî gelecekleri için Rumlarla yaptıkları iş birliğine sarılıyorlardı. Ermeni Patriği Zaven Efendi, Ekim 1919'da Rum Pontus Gazetesi'ne bir demeç

³⁵⁷ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 44.; Ahmet Ender Gökdemir, **Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s. 163, 166.

³⁵⁸ Richard G. Hovannissian, "The Allies and Armenia, 1915-1918", **Journal of Contemporary History**, Vol.3, No:1, pp.145-168, s. 153-154.

³⁵⁹ Hazel Kul, **Mondros'tan Gümrü'ye ABD Basını'nda Ermeni Meselesi (1918-1920)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019., s. 80.

vermiştir. Bu demeç, İkdâm gazetesinin 21 Ekim 1919 tarihli sayısında yayımlanmıştır. Zaven Efendi kaleme aldığı demeçte, Ermenilere verilen vaatlere inanmayacaklarını, bu yüzden Karadeniz Rumlarıyla siyasî dayanışma içerisinde olduklarını açıklayarak taleplerini belirtmiş ve haklarının yerine getirilmesini istediklerini bildirmiştir. Temsilci olarak seçtikleri Venizelos'a güveniyorlardı. Bu yüzden Ermeni Patrikhanesi, Rum Patrikhanesi'yle iş birliğinde bulunarak aynı adımları izleyecekti.³⁶⁰

İngiltere, Kafkasya'dan Ağustos-Eylül 1919 aylarında çekilmiş, bir tek Batum'da kalmışlardı. Kafkasya'da işgal faaliyetleri gerçekleştirip sonra geri çekilen İngilizler, Ermenilerle ilgilenmeye devam etmişlerdi çünkü onlara karşı birtakım sorumluluklar üstlendiklerini ve bu sorumlulukları yerine getirmekle yükümlü olduklarını düşünüyorlardı. Bu nedenle askerî faaliyetleri bir kenara bırakarak diplomasiye yönelmişlerdir. Ermeni ve Kürt Meselesinin uluslararası düzeyde ele alınması, İstanbul ve Boğazlardaki yönetimin belirlenmesi, Erivan ve Kilikya'da Ermenilerin bulunması sebebiyle bu iki bölgenin birleştirilmesi gibi meselelere eğilmişlerdir. Siyasî faaliyetlere ağırlık veren İngilizler, askerlerini bölgeden çekse bile gönderdikleri savaş gemileri ve gözlemciler aracılığıyla Ermenilerin ve Rumların Karadeniz kıyılarındaki eylemlerini takip etmeye devam etmişlerdir.³⁶¹ İngiliz Hükümeti'nin Kafkasya'daki temsilcileri, Ermeniler ile komşu devletlerin hükümetleri arasında dostane ilişkileri teşvik etmek için uğraşıyorlardı.³⁶²

ABD'nin Ermenistan mandasını üstlenmesi yönünde umut besleyen İngilizlerin bir handıkabı da bölgede bulunan ticarî ve ekonomik çıkarlarıydı. İngiliz Yüksek Komiserliği bünyesinde çalışan diplomat Sir Thomas Hohler'in İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nda yetkili George Kidston'a gönderdiği 13 Aralık 1919 tarihli mektupta, Amerikan petrol şirketlerinin İngiliz petrol şirketlerine karşı bir tehdit oluşturabileceği

³⁶⁰ Ramazan Erhan Güllü, **Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni Patrikhanesi (1878-1923)**, Ankara, **Türk Tarih Kurumu Yayınları**, 2015, s. 528-529.

³⁶¹ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 45.

³⁶² UK. Parliament, Armenia, HC Deb 20 November 1919, Vol:121, c1133. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1919/nov/20/armenia> , (Erişim 29 Haziran 2022)

düşüncesinden hareketle İngiltere'nin Tiflis, Batum ve Bakü dışında yeni kurulacak Ermeni devletindeki petrol işini de üstlenmesini öneriyordu.³⁶³

Paris Barış Konferansı'nda Kafkasya'daki üç devletin bağımsızlığı ele alınmıştır. Müttefikler ilk önce Azerbaycan ve Gürcistan'ın ardından Ermenistan'ın bağımsızlığını tanımışlardır. *Daily Telegraph* gazetesi, Ermenistan için müstakil bir devlet olduğunu ve Türkiye Ermenistan'ı ile ilgisi bulunmadığını yazmıştır. Ayrıca Ermenistan Cumhuriyeti'nin İtilâf Devletleri tarafından onaylanmasının, Türkiye ile yapılacak barış görüşmeleri sırasında alınacak kararları ihlal etmeyeceğini de belirtmiştir.³⁶⁴

10 Ocak 1920 tarihinde Müttefikler, Azerbaycan ve Gürcistan'ı tanımaya karar verdiklerini, fakat bunun sınır konusunda yargıda bulunmadığını bildirmek üzere İngiliz Kafkasya Yüksek Komiseri'ne talimatlar gönderdi. Gürcistan ve Azerbaycan tanınmıştı, ancak bu karar kendi sınırlarıyla ilgili meseleye kesin bir hüküm vermemişti. 21 Ocak 1920 tarihinde ise Ermenistan'a benzer bir telgraf gönderilmiştir. Üç cumhuriyetin tanınmasıyla pek bir değişiklik olmamıştı. Tiflis'te bir İngiliz Kafkas Yüksek Komiseri ve üç cumhuriyetin de Londra'da temsilcileri bulunuyordu. Üç cumhuriyet arasında yaşanan toprak anlaşmazlığı sınırların belirlenmesini güçleştiriyordu. Bu devletlerin sınırları kendi aralarında geçici olarak belirlendi.³⁶⁵

İtilâf Devletleri, Kafkasya'daki üç cumhuriyeti tanıdığını bildirdikten sonra bir başka gelişmeye daha imza attılar. Türkiye ile Sovyet Rusya arasında sağlanabilecek bir iş birliğini önlemek amacıyla Kafkas seddi oluşturmaya yönelik girişimde bulunmaya başladılar. Burada ABD'nin de desteği önemliydi, zira İtilâf Devletlerinin Karadeniz'de bulunan donanmasına yardım ediyordu. Bir yandan İngiltere İstanbul, Anadolu ve Kafkaslarda hakimiyeti sağlarken diğer yandan Yunan askerleri Karadeniz'de abluka uyguluyorlardı. Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'ın da kurulması ve tanınmasıyla Bolşeviklerin harekât alanı daraltılacaktı.³⁶⁶ Bu sayede

³⁶³ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 46.

³⁶⁴ Recep Karacakaya, **Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi 1908-1923**, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2006, s. 343-344.

³⁶⁵ UK. Parliament, Republics (Recognition), HC Deb 24 February 1920, Vol:1920, c1467. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/feb/24/republics-recognition> , (Erişim 30 Haziran 2022)

³⁶⁶ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 38-39.

Karadeniz'in ve Kafkasya'nın Müttefikler elinde tutulması Bolşevizmin Anadolu'yla temasını önleyecek, güneye yayılmasını ve etki alanını genişletmesine engel olacaktı.

İngiltere, bölgenin hakimiyetini tamamen eline almadan fakat buradaki çıkarlarını da koruyacak şekilde faaliyetlerini yürütmek istiyordu. Çünkü Kafkasya'da varlık göstermesi gerek askerî gerekse malî açıdan gittikçe zorlaşıyordu. Bu sebepten ötürü Ermenistan'ın sorumluluğunu bölgedeki İtilâf çıkarlarını koruyabileceğine inandığı ABD'ye bırakmak istiyordu. ABD hem bu teklifi değerlendirmek hem de Osmanlı Devleti'nin durumunu Ermenistan mandası üzerinden incelemek için bölgeye inceleme heyetleri göndermiştir.

ABD, Osmanlı Devleti'ne ilk önce Amiral Bristol başkanlığında bir heyet gönderdi. Amiral Bristol, yaptığı inceleme sonucunda elde ettiği bulguları hükûmetine bildirmek üzere 6 Mart 1920 tarihinde telgraf göndermiştir. Amiral Bristol'un raporuna göre, ABD, İtilâf Devletlerinin Türkiye'yi paylaşmasına karşı çıkan bir politika izlemeli, Türkiye, tek bir devletin mandası altında yönetilmeliydi.³⁶⁷

Amiral Bristol heyetinin ardından, Ortadoğu'daki mandalar meselesini incelemek üzere King Crane Heyeti Osmanlı Devleti'ne gönderilmiştir. King Crane heyetinin yaptığı incelemelerde edindiği izlenim, yalnızca Ermenistan ve Osmanlı Devleti üzerinde değil, Suriye ve Filistin'i de kapsayacak şekilde tüm imparatorluk üzerinde geniş bir manda yönetiminin kurulması gerektiği yönündeydi.³⁶⁸

ABD, Osmanlı Devleti'ne Amiral Bristol ve King Crane heyetlerinin yanı sıra General Harboud başkanlığında da bir inceleme heyeti göndermiştir. General Harboud, bölgeye geldiği sıralarda Ermeni ve Rum Patrikleri ve oluşturdukları heyetler, General Harboud'u ziyaret ederek taleplerini dile getirmişlerdir. Ziyaret sırasında Zaven Efendi, Harboud'a hazırladıkları detaylı bir rapor vermiştir.³⁶⁹ Heyet, yaptığı incelemeler sonucunda 24 Nisan 1920 tarihinde ABD Senatosu'na hazırladığı raporu sunmuştur. ABD'nin Ermenistan mandasını üstlenmemesi gerektiği kanısına varan General Harboud Heyeti, Ermenistan üzerinde tesis edilecek manda

³⁶⁷ Metin Ayışığı, **Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004, s. 69.

³⁶⁸ Metin Ayışığı, **a.g.e.**, s. 87.

³⁶⁹ Ramazan Erhan Güllü, **a.g.e.**, s. 529.

yönetiminin tek bir devlet tarafından üstlenilmesini fazla masraflı bulmuştu. Rapor göre Ermenistan mandası için Amerika'nın beş yıl için 59 bin asker ve yapılacak harcamalar için de 756 milyon dolara ihtiyaç duyulmaktaydı. Ayrıca Doğu Sorununun çözülmesi için yalnızca Türkiye ve Ermenistan'a değil, Gürcistan'a ve Azerbaycan'a da yardımda bulunulmalıydı. General Harbourd raporunda Ermeni iddialarına ilişkin tespitlerine de yer vermiştir. Harbourd'a göre iddialar asılsız olmakla birlikte Türklerin bu bölgede daha kalabalık olduğu tespit edilmişti.³⁷⁰

Karadeniz kıyılarında faaliyet gösteren İtilâf kuvvetleri gerek Yunanistan'dan gerekse Kafkasya'dan ve Rusya'dan Ermenileri ve Rumları bölgeye çıkarmışlardır. Karadeniz sahillerine çıkan ve hatta buradan İstanbul'a gelen mülteciler Osmanlı içerisinde de birtakım asayiş problemlerine yol açıyorlardı. Osmanlı'ya gelen Ermeni ve Rum mülteciler, İtilâf Devletleri ve Amerika tarafından destekleniyorlardı. Amerika, gıda ve para yardımında bulunurken İngilizler ise silah veriyorlardı. Ermeniler, İngilizlerden aldıkları silah yardımını Türklerden ziyade Azerbaycan'a karşı kullanıyordu. Bu durum İngiltere'nin nezdinde endişeye yol açmıştı.³⁷¹ Çünkü İngiltere, Kafkasya'daki denetimini yalnız Ermenistan üzerinden değil, Gürcistan ve Azerbaycan'ı da elinde tutarak sağlamaya çalışıyordu. Bu sebepten ötürü iki devlet arasında yaşanabilecek herhangi bir kargaşa Bolşeviklere fırsat yaratmış olacaktı.

1920 yılının başında Amerika, manda düşüncesinden uzaklaşsa da Ermenileri iç ve dış siyasette tek başına bırakmak niyetinde de değildi. ABD Hükümeti, Londra Konferansı'nda yaşanan gelişmelerden haberdar olmak istiyordu. Fransa'nın verdiği 12 Mart 1920 tarihli notaya 24 Mart 1920'de cevap veren Wilson'a göre Trabzon Ermenistan'a verilmeliydi. Bu karar, Ermenistan'ın denize çıkış sağlaması açısından önemliydi.³⁷²

Amerika, Ermenistan Meselesinde mandaterlik rolü üstlenmek istemediği için kendi dış politikasını da olumsuz etkilememek adına şöyle bir çözüm geliştirmişti: Amerika, mandayı kabul etmese de Adana da dahil Ermenistan'ı koruyacak ve Ermenistan'a ihtiyaç duyduğu her türlü savaş araç ve gereçlerini sevk edecekti.

³⁷⁰ Metin Ayışığı, **a.g.e.**, s. 102-104.

³⁷¹ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 46-47.

³⁷² Recep Karacakaya, **a.g.e.**, s. 347.

Ermenistan için temin ettikleri malzemelerin Karadeniz limanında Amerikan donanması tarafından boşaltımı gerçekleştirilecekti. Üstelik ABD, Ermenistan'ın sınır güvenliğini de sağlamayı taahhüt ediyordu.³⁷³ Türklerle savaş halinde olan Ermenilere İngiliz Hükümeti de yardım sağlamaktaydı. Bu nedenle Amerika'nın geliştirdiği bu çözüm İngilizler için pek memnuniyet yaratmasa da müşterek bir zeminde buluşulmuştu. Fakat bir süre sonra San Remo Konferansı'nda kendisine Ermeni mandaterliği önerilen ABD, bu teklifi resmen reddettiğini açıkladı. Hâlâ ABD'den yana ümidi olan Lloyd George ise kesinlikle reddetmediğini düşünüyordu.³⁷⁴

Konferansa katılan güçlerden hiçbirisi mandayı kabul etmek ya da uzun vadeli bir destek taahhüdünde bulunmak istemiyordu. Bunun üzerine, Ermenistan'ın bağımsız olmasına ve Milletler Cemiyeti'nin himayesine verilmesine karar verildi. Ancak Milletler Cemiyeti, manda meselesiyle ilgili verilen karara olumlu yaklaşımda bulunmamıştır. Bu yüzden Ermenistan sorunu San Remo'da düzenlenecek toplantıda ele alınmak üzere ertelenmiştir.³⁷⁵

San Remo Konferansı'nın ardından 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Barış Antlaşması'nda Ermenistan ile ilgili hususlar ele alınmıştır. Antlaşmaya göre Osmanlı Devleti, Ermenistan'ın bağımsızlığını tanımıştır (md. 88). Ermenistan ve Osmanlı Devleti arasındaki sınırın belirlenmesi meselesi ABD Başkanı'nın hakemliğine sunuluyordu (md. 89). Ermenistan'ın Azerbaycan ve Gürcistan ile sınırları Osmanlı Devleti ve Ermenistan arasında anlaşma yoluyla belirlenecekti. Fakat bu iki arasında anlaşma yoluyla sınırlarını belirleyemezse İtilâf Devletleri tarafından belirlenecekti (md. 92). Böylelikle İtilâf Devletlerine Kafkasya'da müdahale hakkı doğuyordu. Ermenistan, Batum Limanı'ndan Karadeniz'e geçiş hakkına sahip olacaktı (md. 351). Bunun için Ermenistan'a Trabzon Limanı üzerinden Karadeniz'e özgürce çıkabilme hakkı tanınmıştır (md. 352).³⁷⁶ Bu maddeler göz önünde bulundurulduğunda Ermenistan bağımsız ve geniş bir hükümet olarak ortaya çıkıyordu.

³⁷³ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 51.

³⁷⁴ UK. Parliament, Armenia, HC Deb 24 June 1920, Vol:130 cc2362-3. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/jun/24/armenia> , (Erişim 7 Temmuz 2022)

; Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 51.

³⁷⁵ Recep Karacakaya, **a.g.e.**, s. 348-349.

³⁷⁶ Seha Meray, **a.g.e.**, s. 104-105, 221.; Recep Karacakaya, **a.g.e.**, s. 349.

Tüm bu gelişmelerin yaşandığı süreçte Ermeniler Doğu Cephesi'nde Türk Ordusu ile savaşmıştır. Ancak Ermenistan, Kasım 1920'de Kızılordu birliklerinin kısmî işgaline uğradığı için savaşı kaybetmiştir. Savaşın ardından Ermeniler, TBMM Hükümeti ile 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşmasını imzalamışlar, İtilâf Devletlerinin Kafkasya'daki emellerine büyük darbe indirmişlerdir. Nisan 1921'de ise tamamen Kızılordu birliklerinin işgaline uğrayarak Ermenistan Sovyet Cumhuriyeti olmuştur.³⁷⁷

1.6.2. Pontus-Rum Devleti

Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde İtilâf Devletlerinin varlığını sağlamlaştırabilecek unsurlardan biri de Pontus-Rum meselesinin canlılığını korumasıydı. Bunun için kendi askerî ve siyasî argümanlarını kullanan İtilâf Devletleri, ayrıca Fener Rum Patrikhanesi'nden de yararlanmışlardır.

Pontus Rum Devleti kurulması fikri Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından İtilâf Devletleri tarafından, özellikle İngilizler ve Yunanlar tarafından daha çok desteklenmeye başlamıştı. Bunun en önemli sebeplerinden biri, Karadeniz'de kurulacak bir Pontus Rum Devleti İngiltere'nin Ortadoğu'daki çıkarlarını koruyabilecek tampon bölge olarak varlığını sürdürecekti. İkinci sebep ise, işgal kuvvetlerinin uygulamalarına karşı Kuva-yı Millîye hareketinin ortaya çıkmasıyla bir Kurtuluş Savaşı'nın doğması ve Kafkasya'da etkili olan Bolşevik hareketinin müşterek bir zeminde buluşması endişesiydi.³⁷⁸

Osmanlı Devleti'nin İtilâf Devletleriyle Mondros Mütarekesi'ni imzalamasının ardından Rumlar, Ermenilerle yakınlaşmaya başlamış, hatta iki cemaat arasında iş birliğinin doğmasıyla Aralık 1918'de Rum-Ermeni Komitesi kurulmuştur³⁷⁹. İtilâf Devletlerinin de desteğini alan Komite, artık Osmanlı Devleti'ndeki ayrılıkçı faaliyetlerinin hem askerî hem de siyasî ayağını güçlendirmiş oluyordu.

³⁷⁷ Ramazan Erhan Güllü, **a.g.e.**, s.540.

³⁷⁸ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 55.

³⁷⁹ Ramazan Erhan Güllü, **Türkiye'de Gayrimüslimlerin Yönetimi**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2018, s. 306.

İtilâf Devletleri iki cemaat arasındaki iş birliğini önemişiyordu. Karadeniz Bölgesi'nde bulunan azınlıkları devlete ve Müslüman halka karşı ayaklanma çıkarmak üzere örgütlemeyi planlamışlardı.³⁸⁰ Hem askerî uygulamalar hem de azınlıkların çıkaracağı ayaklanmalar sayesinde İtilâf Devletleri Karadeniz'de kontrolü ele geçireceklerdi.

Rum-Ermeni Komitesi'nin kurulmasının ardından iki cemaatin patrikleri bir muhtıra metni hazırlamışlardır. Bu muhtıra metni ile Rumlar da Ermeniler gibi taleplerini bildirmişlerdir. Hazırlanan muhtıra metni, Paris'e gidecek bir heyetle birlikte konferansa gönderilmiştir. Metnin bir kopyası ise aynı heyet aracılığıyla hem Rumları hem de Ermenileri konferansta temsil eden Venizelos'a ulaştırılmıştır. Paris'e giden bu heyet, taleplerinin kabul edilip hayata geçirilmesi için Venizelos'u destekleyeceklerdi.³⁸¹

Pontus Hükümeti'ni kurmak üzere Karadeniz sahillerinde faaliyet yürüten Rumların Paris'te temsilci heyeti bulundurdıkları Dahiliye Nezareti'ne bildirildi. Bunun üzerine Dahiliye Nezareti, Rumların hareketleri ve teşebbüslerinin güvenilir kaynaklardan takip edilerek haklarında bilgi verilmesini Kastamonu Vilayeti³⁸², Trabzon Vilayeti ve Canik Mutasarrıflığı'ndan istemiştir.³⁸³

Rumların Pontus Devleti projesi Yunanistan tarafından şiddetli bir şekilde destekleniyordu. Burada Yunanlar, İtilâf Devletleri ile hemen hemen aynı çıkarları gözetiyorlardı. Bu nedenle Venizelos, Pontus Devleti'nin kurulmasını savunarak konferansta Rumları temsil ediyordu. Konferans'ta Rum taleplerini dile getiren Venizelos, Zonguldak'tan Trabzon'a kadar uzanan Karadeniz sahil şeridini de içine alan Pontus Rum Devleti'nin kurulmasını istemiştir. Fakat Trabzon, Ermenilerin de teşkil etmek istedikleri devlet projesi içerisinde yer alıyordu. Bu nedenle Venizelos, Rum ve Ermeni iş birliğinin bozulmaması ve de Yunanistan'ın çıkarlarını arka plana

³⁸⁰ Ramazan Erhan Güllü, *a.g.e.*, s. 306.

³⁸¹ *A.e.*, s. 311.

³⁸² Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 3.Şube'den Kastamonu Vilayeti'ne gönderilen 19 Şubat 1919 tarihli şifre, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:96 G:233.**

³⁸³ Dâhiliye Nezareti Emniyeti Umumiye Müdüriyeti 3.Şube'den Trabzon Vilayeti'ne ve Canik Mutasarrıflığı'na gönderilen 19 Şubat 1919 tarihli şifre, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:96 G:234.**

atmamak konusunda Trabzon üzerindeki Rum talebinden vazgeçerek Ermenistan'a verilmesini kabul etmiştir. Bununla da kalmayan Venizelos, Pontus-Ermeni federasyonunun kurulmasını ve büyük bir devletin himayesi altına verilmesini önermiştir. Hatta Trabzon üzerinden fedakârlık yapan Venizelos'un bir diğer önerisi ise Pontus Devleti'nin Ermenistan sınırları içinde özerk bir konumda kalmasıydı.³⁸⁴

Paris Barış Konferansı için Rum Patrikhanesi siyasî faaliyetlerini sürdürürken diğer yandan Doğu Karadeniz'de yaşayan Rumlar, Batum'dan Sinop'a uzanan alanda Pontus Rum Devleti'nin kurulması için 1918'in sonlarından itibaren Avrupa'da siyasî propagandalar yapmaya başlamışlardır.³⁸⁵ Bunun yanı sıra Amasya, Sinop, Samsun, Giresun ve Trabzon'da ayaklanma çıkarmaya hazırlanıyorlardı.³⁸⁶ Trabzon'da yaşayan Rumlar, buradaki emellerinden dolayı Pontus Devleti'nin teşkil edilmesi için birtakım diplomatik ve propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardı.³⁸⁷

Karadeniz sahillerinin yerleşim bölgelerinde yaşayan Rumlar savaş zamanı iç bölgelere sevk edilmişlerdi. Ocak 1919'ta ise İstanbul'a gelmişlerdir. Rusların Karadeniz sahillerine sevk edilmelerine İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri tarafından izin verilmişti.³⁸⁸ Bunun üzerine Harbiye Nezareti Üsera-i Muamelat Şubesi 27 Şubat 1919 tarihinde Dahiliye Nezareti nezdinde teşebbüste bulunarak İstanbul'daki Rusların Seyri Sefain vapurlarıyla memleketlerine gönderilmeleri üzerine belge vermiş, isimlerinin Seyri Sefain Müdüriyeti'ne bildirilmesini istemiştir.³⁸⁹

Rumların Trabzon'da nüfus olarak çoğunlukta oldukları yönündeki iddialar karşısında çeşitli hükümetler tarafından araştırmalar yapılmıştır. Ortaya çıkan istatistiklerden Trabzon'daki Rum nüfusunun yüzde otuzdan fazla olmadığı ve Pontus Hükümeti'nin kurulamayacağı anlaşılmıştır. Patrikhane, Rusya'da bulunan Rumları

³⁸⁴ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 56-57.

³⁸⁵ Tuğba Eray Biber, **a.g.e.**, s. 106.

³⁸⁶ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 56.

³⁸⁷ Mesut Çapa, **Pontus Meselesi**, Trabzon, Serander Yayınları, 2001, s. 97.

³⁸⁸ Hariciye Nezareti Kalem-i Mahsus'tan Harbiye Nezareti'ne havale buyrulan 11 Şubat 1919 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) D:2461 G:83 lef 2.**

³⁸⁹ Harbiye Nezareti Üsera-i Muamelat Şubesi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 27 Şubat 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube (DH. EUM.5.Şb.) D:78 G:21 lef 4.**

para ile ikna ederek propaganda yaptırmış, bir kısmının geçici olarak Trabzon'a göç edilmesini sağlamıştır. Daha sonra Rumların Trabzon'a geldikleri güvenilir bir kaynaktan alınan bilgi ile doğrulanmıştır.³⁹⁰

1919 yılının Ekim ayında Güney Rusya'dan Karadeniz kıyılarına Rumlar ve Ruslar göç etmeye devam ediyorlardı. 500 Rum mülteci Trabzon'a gelmiştir. Trabzon'da bulunan İngiliz temsilci, Rusya'daki vaziyeti ve halkın yaşadığı sefaleti öne sürerek mültecilerin kabul edilmelerini talep etmiştir. Fakat Trabzon Valisi ve Trabzon Mevki Kumandanı, mültecilerin kabul edildiği takdirde vilayette yoksulluğun artacağını gerekçe göstererek İngiliz temsilcinin talebini reddetmiştir.³⁹¹

Fransa, Pontus meselesiyle İngiltere ve Yunanistan'a kıyasla daha az ilgileniyordu. Fransızların Karadeniz Bölgesi'ndeki öncelikleri, genel olarak ekonomik çıkarlarını korumaya dayalı olarak şekillenmiştir. Fakat Ereğli ve Zonguldak bölgesindeki işgal sırasında Rumlarla temas kurarak buradaki Rum çetelerine silah dağıtmışlar, Güney Rusya'dan göç ederek Bartın ve çevresine yerleştirilen Rumlarla ilgilenmişlerdi. Bartın ve çevresine yerleşen Rumların teşkilatlanmasını ise bölgede bulunan Yunan subaylar üstlenmişti.³⁹²

Rum mültecilerin Karadeniz'e gelip yerleşmeleri konusunda zaman zaman Yunanistan'ın da desteği olmuştu. Trabzon ahalisinden binlerce Rum savaş zamanı Rusya'ya firar etmişlerdi. Daha sonra bu kişilerin, Yunan Hükümeti'nin desteği ve girişimleriyle Trabzon'a dönerek şehirde kaldıkları haber alınmış ve bunun şehrin Rum nüfusunu arttırmak amacıyla yapıldığı anlaşılmıştı.³⁹³

1920 yılına gelindiğinde, Samsun ve çevresinde Rum çetelerinin İngilizlerden aldıkları yardımlarla daha da güçlendikleri anlaşılmaktadır. Amerikan Samsun Konsolosu 9 Nisan 1920 tarihli raporunda, iç kısımlarda Rumların gizli bir şekilde silahlanmakta olduklarını yazmıştır. Birkaç gün önce İngilizler tarafından getirilen

³⁹⁰ 15. Kolordu Kumandanlığı'ndan gelen 27 Temmuz 1919 tarihli tezkire, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti (DH.KMS.) D:53-2, G:92, lef 1**

³⁹¹ Tuğba Eray Biber, **a.g.e.**, s. 89.

³⁹² Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 63-65.

³⁹³ Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi'nden Trabzon Vilayeti'ne gönderilen 16 Haziran 1919 tarihli şifre, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:100 G:129.**

cephane ve mühimmat, Samsun Rum piskoposunun aracılığıyla Samsun'a yakın köylere dağıtılmıştır.³⁹⁴

İtilâf Devletleri, Karadeniz sahillerini kontrol altına alabilmek amacıyla Rumların kurmayı düşlediği Pontus Devleti'ni destekliyorlardı. Bu anlamda Rumlara maddî ve manevî gerekli yardımı sağlıyorlardı. Çanakkale Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanı Şevket Bey, 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya gönderdiği 20 Ekim 1919 tarihli yazısında bu hususa işaret etmektedir. Bu yazıya göre Ali Kemal ve Sait Molla gibi hükümeti destekleyen kişiler, Kuva-yı Millîye aleyhtarı söylemleriyle Osmanlı'da yaşayan Rum ve Ermenileri kışkırtıyorlardı. Ermeniler ve Rumlar da bu propagandalara karşı İtilâf Devletlerine başvuruyor ve Kuva-yı Millîye'nin kendileri aleyhine yapılan eylemlerinden şikayetçi oluyorlardı.³⁹⁵ Rumlar ve Ermeniler, patrikhaneleri aracılığıyla can ve mal güvenliklerinden endişe duydukları anda İtilâf Devletleri ile yazışmalarda bulunarak sık sık temaslar kurmuşlardır.

1920 yılının Eylül ayında İtalyan bandıralı Jan Vapuru'nun Rum ve Ermenilerden oluşan yüz yetmiş iki kişiyi Samsun ve Batum'a çıkaracağı haber alınmıştı. Yunan ordusunda görev yapan Ermeniler, Samsun'a gelen vapurda bulunuyordu. İnebolu'ya kaçak olarak gelen yaklaşık yetmiş kişi Batum'a doğru gideceklerdi. Fakat kıyılara çıkma gibi bir ihtimal söz konusuydu. Böyle bir ihtimalin söz konusu olması üzerine bölgedeki yetkililere bilgi verildi ve dikkatli davranılması gerektiği bildirildi.³⁹⁶

Bölgedeki yerli Rumlarla iş birliği yapmak için Yunanların birliklerini karaya çıkarması ihtimaline karşın TBMM Hükümeti, olağanüstü tedbirler almış, Yunanların İnebolu'yu bombardımanı üzerine Karadeniz'i savaş alanı olarak ilan etmiştir.³⁹⁷ Bundan sonra, Yunanların Samsun'a çıkmasının an meselesi olması gerekçesiyle eli silah tutan, 15-50 yaş arasındaki Rumların Karadeniz kıyılarından iç bölgelere sevk ve

³⁹⁴ Mesut Çapa, **Belgelerin Işığında Pontus Meselesi**, Ankara, Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2007, s. 18.

³⁹⁵ Bahri Sefid Boğazı Müstahkem Mevki Kumandanı Miralay Şevket Bey'den 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa'ya havale buyrulan 20 Ekim 1919 tarihli yazı, **Ankara Üniversitesi Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:309 Gömlek:40 Belge No:40.**

³⁹⁶ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 59

³⁹⁷ 3 Temmuz 1921 tarihli Kararname. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1) Kutu:3 Gömlek:28 Sıra No:5; Mesut Çapa, Belgelerin Işığında Pontus Meselesi**, s. 18.

iskânına karar verilmiştir. Bu karar 16 Haziran 1921’de yürürlüğe girmiştir. Bu konudaki emirler ve işlemler üzerine hükümeti dinlemeyen birçok Rum, silaha sarılarak aileleriyle birlikte dağlara çıkmışlardır.³⁹⁸

1921 yılında Yunanlar Karadeniz’deki faaliyetlerini sıklaştırmışlardı. Bölgeyi fiili abluka altına alan Yunanlar bu sayede Karadeniz kıyılarındaki kontrolü de artırıyorlardı. Bir yandan Boğazlardan çıkıp Karadeniz’e gelen gemileri denetlerken diğer yandan Yunanistan’dan ilaç sandıkları içerisinde silahlar yola çıkarılarak Karadeniz’e getirilmiştir.³⁹⁹

Amerika’nın Karadeniz Bölgesi’nde yönelik siyasî faaliyetleri ise daha çok misyonerlik ve ticarî amaçlıydı. Ticarî faaliyetlerde bulunmak amacıyla 1919 yılının başında Amerikan donanması iş adamları ile birlikte Osmanlı Devleti’ne gelmişlerdir. İstanbul’da birtakım incelemelerde bulunuyorlar, Karadeniz Bölgesi’nin iktisadî durumuyla ilgili de subayları aracılığıyla bilgi topluyorlardı. Samsun’da kurdukları Amerikan Tütüncülük Şirketi, Samsun limanını Amerikan savaş gemileri için üs konumuna getirmiştir. Böylelikle Amerikalılar hem savaş gemilerini bölgeye göndererek denetleme faaliyetlerinde bulunuyorlar hem de ticarî faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Amerikan Yardım Komitesi de zaman zaman gerekli incelemelerde bulunarak raporlar hazırlıyorlar ve bölgenin durumu hakkında bilgi veriyorlardı.⁴⁰⁰

Amerika Karadeniz’de misyonerlik ve ticarî faaliyetlerde bulunuyor, bir yandan da bölgeye yardım heyetleri göndererek Rumlara yardım ediyordu. Bölgeye giden Amerika Yakın Doğu İaşe ve Yardım Heyeti’nin faaliyetleri bu kapsamda önemliydi. Yakın Doğu’da misyonerlik faaliyeti gerçekleştirerek Amerika’nın çıkarlarını korumakla görevli olan bu cemiyet, zaman zaman Karadeniz Bölgesi’nde yaşayan Hristiyan halka yiyecek, giyecek, barınma gibi yardımlarda da bulunuyordu.⁴⁰¹

Bir yandan Batı Cephesi’nde Türk ordusuyla savaşan Yunanlar diğer yandan Karadeniz’deki sahilleri abluka altına alıyor, hatta İnebolu, Trabzon ve Sinop’u bombardıman ediyorlardı. Bu esnada İngiliz ve Yunan gemileri de İstanbul’dan

³⁹⁸ Mesut Çapa, **a.g.e.**, s. 18-19.

³⁹⁹ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 61.

⁴⁰⁰ Tuğba Eray Biber, **a.g.e.**, s. 92.

⁴⁰¹ Detaylı bilgi için bkz. Metin Ayışığı, **a.g.e.**, s. 112-125.

Batum'a Ermeni, Rum, İngiliz, Fransız ve hatta bazı Türk casuslarını götürecek, ardından Bolşeviklerden kaçıyormuş gibi görünüp Anadolu'ya sokmaya çalışacaktı.⁴⁰²

Türkiye'de Rum meselesinin gelişim seyri yabancı basın tarafından da ilgiyle takip edilmiş, yaptıkları haberlerle Rumlara propaganda aracı olarak destek vermişlerdi. Yabancı basında Türklerin planlı bir şekilde Rumları katlettiğine dair haberler çıkıyordu.⁴⁰³ Bu bağlamda Rumlara mağduriyet atfediliyordu.

Rum-Ermeni iş birliği 1922 yılının başlarına kadar devam etmiştir. Fakat Türk ordusunun 1921 yılında savaşlarda elde ettiği askerî başarılar ve TBMM'nin siyasi kazanımları, Ermeni Patriği Zaven Efendi'nin Türklerle ilişkilerin iyileştirilmesine yönelik söylemlerde bulunmasına neden olmuştur.⁴⁰⁴ Zaven Efendi'nin geri adım atması, bu iş birliğinin sona ermeye yaklaştığını gösteriyordu. 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması ve İstanbul'un Türkler tarafından İtilâf Devletlerinin işgalinden kurtarılacağı düşüncesi Ermenilerin Türklerle ilişkilerini iyileştirmeye yönelik politikalarını daha da güçlendirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler, iş birliğinin tamamen bozulmasına neden olacaktı.⁴⁰⁵

1.7. İngiliz-Rus Ticaret Antlaşması'nın İmzalanması ve Boğazlar Meselesine Yansıması

Sovyet Rusya, İngilizlerle anlaşma sağlamak için ilk adımı 25 Mart 1920 tarihinde atmıştır. Bu tarihte, Batı ülkeleriyle hem barış sağlamak hem de ticarî meselelerle ilgili Sovyet Hükümeti adına görüşmeler yürütecek bir Ticaret Heyeti oluşturulmuş, heyetin başkanlığına Lenoid Borisoviç Krasin atanmıştır.⁴⁰⁶

29 Nisan 1920 tarihinde Lloyd George, İngiliz parlamentosunda Sovyet Rusya ile yapılacak görüşmeler üzerine açıklamalarda bulunmuştur. Lloyd George açıklamasında, Rus gıda stoklarının ve hammaddelerinin fazlasını elde etmek

⁴⁰² Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 61.

⁴⁰³ Yüksel Küçüker, **Tarihi Arka Planıyla Pontus Meselesi ve Yabancı Basına Yansımaları**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019, s. 277.

⁴⁰⁴ Ramazan Erhan Güllü, **a.g.e.**, s. 318.

⁴⁰⁵ **A.e.**, s. 319.

⁴⁰⁶ Bülent Gökay, **Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında Türkiye (1918-1923)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1997, s.116.

amacıyla, Rusya ile ticarî ilişkilerin kurulmasına kolaylık sağlamak için daha öncesinde alınan kararın pratikte yeniden onaylandığını söylemiştir. Rusya’da ne tür hammadde bulunursa bulunsun elde etmeyi geciktirmek ciddi bir mesele yaratırdı.⁴⁰⁷ Lloyd George’un Sovyet Rusya’ya ilişkin parlamentodaki açıklamaları, İngiliz siyasetinin bundan böyle ekonomik çıkarları da gözетerek yeniden şekilleneceğini gösteriyordu.

Sovyetler ile İngilizler arasında yapılması öngörülen ticarî antlaşmaya yönelik temaslar 1920 yılı mayıs ayı sonunda başlamıştır. Sovyet Rusya’yı temsilen Londra’ya gelen ticarî delegasyonu, İngilizlerle müzakerelere başlamıştır. 31 Mayıs 1920 tarihinde Lloyd George başkanlığında, Lord Curzon Bonar Law, Robert Horne ve Harmsworth bir araya gelmişlerdir. Toplantıda Krasin’in teklifleri ele alınmıştır. İngiliz Hükümeti, Krasin’in beyanatına karşın 30 Haziran 1920’de düşmanlığın sona erdirilerek Rusya ile ticarî ilişkilerin yeniden başlaması amacıyla bir antlaşma yapılması konusundaki isteğini bildirmiştir.⁴⁰⁸

Krasin, İngiliz ön koşullarını Sovyet Hükümeti’ne bildirmek üzere Moskova’ya döndü. 7 Temmuz 1920 tarihinde Sovyet Rusya’nın Dışişleri Bakanı Georgy Vasilyeviç Çiçerin, Lord Curzon’a teklifleri kabul ettiklerini bildirdi. Bunun üzerine 9 Temmuz tarihinde Çiçerin, yine Lord Curzon’la temasa geçmiş, yapılacak anlaşmayı iki devlet arasında bir ateşkes olarak görme niyetinde olduğunu, kısa bir süre sonra sağlanacak barışa öncülük edeceği yönündeki temennisini iletmiştir.”⁴⁰⁹

İki ülke arasında diplomatik temasların kurulduğu sıralarda Kızıl Ordu Polonya’ya girdi. Bunun üzerine Polonya, İtilâf Devletleri’nden Kızıl Ordu’nun gerçekleştirdiği saldırıya karşı yardım talep etti. Bunun üzerine 11 Temmuz 1920 tarihinde Lord Curzon, Moskova’ya bir mektup gönderdi. Mektubunda, Sovyet Rusya ile Polonya arasındaki sınırların Müttefikler tarafından belirlenmesiyle iki ülke arasında ateşkes yapılmasını istiyordu. Barış Konferansı’nın güvencesiyle Londra’da

⁴⁰⁷ UK. Parliament, Prime Minister’s Statement, HC Deb 29 April 1920, Vol:150, cc597-8. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/apr/29/prime-ministers-statement> , (Erişim 10 Temmuz 2022)

⁴⁰⁸ Abdurrahman Bozkurt, **İngiliz Perspektifinden Türkiye ve Millî Hareket (1918-1922)**, s. 179-180.; Bülent Gökay, **a.g.e.**, s. 118.

⁴⁰⁹ Bülent Gökay, **a.g.e.**, s. 118.

bir konferans toplanmalı; Sovyet Rusya, Polonya, Finlandiya, Letonya ve Litvanya temsilcilerinin katılımıyla kesin olarak barış sağlanmalıydı.⁴¹⁰

Moskova, diplomatik sorunları çözmek üzere Krasin heyetinden ayrı olarak Moskova Sovyeti Başkanı Kamanev'in başkanlık ettiği, Ulusal Ekonomi Yüksek Sovyet Konseyi'nin Başkan Yardımcısı Miliutin ve Bolşeviklerin İngiltere'deki gayri resmi siyasî görevlisi Theodore Rothsteyn'in de bulunduğu ikinci bir heyet göndermiştir.⁴¹¹

Lloyd George'un Sovyetlerle ilişkileri iyileştirme politikası zaman zaman İngiliz parlamentosunda yapılan eleştirileri ve uyarıları da beraberinde getiriyordu. İngiliz Hükümeti 29 Kasım 1920 tarihinde Krasin'e anlaşmanın taslak metnini sunmuştur. Bolşevikler ile Türk milliyetçileri arasında sağlanan iş birliği İngiliz parlamentosunda kaygı yaratmaktaydı. İngiliz parlamentosu, Sovyet Rusya hakkında edinilen bu bilgiler ışığında hareket edilmesini, buna göre Sovyet Rusya ile ilişkilerin kurulmasını istiyordu.⁴¹²

5 Şubat 1921 tarihinde Sovyet Hükümeti, İngilizlerin taslak metinde bildirdiği teklifi temelde kabul etmiştir. 16 Mart 1921 tarihinde de Sovyet Rusya ile İngiltere arasında Ticaret Antlaşması imzalanmıştır.⁴¹³ Antlaşma maddelerine göre ilk önce taraflar bir diğerinin aleyhinde herhangi bir davranışta bulunmayacak ya da sınırlar dışında bir diğerinin kurumları aleyhinde propaganda aracılığıyla faaliyet göstermeyecek, Sovyet Rusya, Afganistan ve Hindistan'da İngiliz sömürgelerine ya da İngiliz imparatorluğuna karşı düşmanca davranışta bulunmayacaktır. İkinci olarak gerek İngiltere gerekse İngiltere'nin herhangi bir bölgesinde bulunan Rus milliyetine mensup kişilerden memleketlerine dönmek isteyenler derhal serbest bırakılacaklardır. İki ülke de birbirine abluka uygulamayacak ve ticarî ilişkilerin zarar görmesine neden olacak sorunları çözeceklerdi.⁴¹⁴

⁴¹⁰ Abdurrahman Bozkurt, *a.g.e.*, s. 181.; Bülent Gökay, *a.g.e.*, s. 119.

⁴¹¹ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s. 119-120.

⁴¹² UK. Parliament, Armenia, HC Deb 30 November 1920, Vol:135, c1086, <https://api.parliament.uk/historic-hansard/commons/1920/nov/30/armenia> , (Erişim 13 Temmuz 2022)

⁴¹³ Bülent Gökay, *a.g.e.*, s. 121.

⁴¹⁴ "İngiltere-Rusya Ticaret İtilâfnamesi", *İkdâm*, 18 Mart 1921, Gazete No: 8625.; "Rus-İngiliz İtilâfı İmzalandı", *Hâkimiyet-i Millîye*, 20 Mart 1921, Gazete No: 137.

İngilizlerle antlaşma imzalayan Sovyet Rusya, Batı dünyasına adım atma imkânı bulmuş; çıkarları doğrultusunda İngiltere ile ilişki kurarak farklı bir dış siyaset izlemeyi tercih etmiş, bu sayede içinde bulunduğu çıkmazdan kurtulmayı amaçlamıştı.⁴¹⁵ Antlaşmanın İngiltere için önemi ise, Sovyet Rusya ile ticarî çıkarlara dayalı dostluk kurarak Türkiye'ye yardımda bulunmasını önlemektir. Böylece İngiltere, antlaşma kanalıyla Sovyet Rusya ile Anadolu arasındaki temasları zayıflatmayı tasarlamıştı.⁴¹⁶

Sovyet Rusya, aynı tarihte TBMM ile Moskova Antlaşması'nı imzaladı. Moskova Antlaşması'yla Sovyet Rusya, TBMM ile resmi ilişkiler tesis ederek karşılıklı yardımlaşma ve iş birliğinde bulunmaya başladı. İngilizlerin Moskova Antlaşması'nda hoşnut olmadığı bir diğer nokta ise Sovyet Rusya ile TBMM arasında belirlenen Boğazların statüsü idi. Buna karşılık İngilizler, aynı günlerde Yunanların Karadeniz'deki abluka ilanına destek vererek Sovyet Rusya'dan gelebilecek yardımlara engel olmayı amaçlamıştı.⁴¹⁷

Karadeniz sahillerinde gezinen İngiliz gemileri, ticarî maksatla faaliyet yürütüyor görüntüsü vermeye çalışarak karakol uygulamasında bulunuyordu. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, 4 Eylül 1921 tarihinde İngilizlerin karakol faaliyetlerini protesto etti. İngilizler ise, 12 Eylül 1921'de Yusuf Kemal Bey'in protestosuna cevaben, mütareke hükümleri gereği Türk gemilerini arama hakkına sahip olduklarını bildirmişlerdir. Bununla birlikte İngiliz mallarına boykot uygulandığını da öne sürerek Türklerin İngiliz ticaret gemilerine kolaylık sağlanmadığını da eklemişlerdir.⁴¹⁸ Sakarya Meydan Muharebesi'nin yaşandığı günlerde İngilizlerin ticarî bahanelerle Karadeniz'de karakol faaliyeti yürütme isteğindeki ısrarı, Sovyetlerden Türklere gelebilecek her türlü desteği önleme isteğinden kaynaklıydı. Fakat muharebenin Yunanların yenilgisiyle sonuçlanması üzerine İngilizler, politika değişikliğine doğru gitmeye başlamışlardır.

⁴¹⁵ Osman Okyar, **Millî Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921)**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998, s. 143-144.

⁴¹⁶ Rahmi Doğanay, "Millî Mücadele Döneminde Türkiye, Sovyet Rusya ve İtilâf Devletlerinin Kafkas Politikaları", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.19, S.2, 2009, ss.279-298, s.289.

⁴¹⁷ Rahmi Doğanay, **Millî Mücadele Döneminde Karadeniz (1919-1922)**, s. 192.

⁴¹⁸ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 196.

Sakarya Meydan Muharebesi'nin Türklerin galibiyetiyle sonuçlanması üzerine İngiliz Dışişleri Bakanlığı'nın 21 Eylül 1921'de kaleme aldığı yazı, Türk-İngiliz-Sovyet Rusya ilişkileri bağlamında oldukça önemli noktalara vurgu yapıyordu. İngilizler, Türkiye ile Sovyet Rusya arasında imzalanan 16 Mart 1921 tarihli Moskova Antlaşması'nı göz önünde bulundurarak TBMM'nin kendilerine yönelik politikalarını “düşmanca tutum” şeklinde değerlendirip değerlendiremeyeceğini açığa kavuşturmak istiyordu. Diğer yandan İngiliz Hükümeti, Sovyet Rusya'nın Türkiye'ye savaş gemisi vereceğini öğrenmesi üzerine bu gemileri batırmanın veya İngiliz-Rus Ticaret Antlaşması kapsamında Sovyet Rusya'yı protesto etmenin devletlerarası hukuk açısından mümkün olup olmadığını Krallık hukukçularına sormuştur. Hukuk Müdürlüğü'nden gelen 18 Ekim 1921 tarihli cevaba göre İngiliz Dışişleri Bakanlığı, TBMM'nin tavrını düşmanlık olarak niteleme hakkına sahip olmamakla birlikte İngiliz-Rus Ticaret Antlaşması'nın ihlal edildiğini öne sürmek de TBMM'ye karşı tarafsızlık politikasıyla örtüşmeyeceğini dile getirmiştir.⁴¹⁹

Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından İngilizler, Karadeniz kıyılarındaki denetimlerine devam etmişlerdi. Burada göze çarpan uygulamalardan biri, müttefikleri olan Fransa ve İtalya'ya ait ticaret gemilerini de aramasıydı. İtalyan bandıralı Lloyd Triestino Vapuru ile Fransız bandıralı Vera Vapuru, Aralık 1921'de İngilizler tarafından aranmıştı. Lloyd Triestino vapurunu araması, İtalyanlarla arasının açılmasına neden oldu. Diğer yandan Vera vapurunda ele geçirilen yükler denize dökülmüş, taşımacılık faaliyetinde bulunan kişiler ile gemi personeli yargılanmak üzere Fransız askerî mahkemeye sevk edilmişti. Tüm bu gelişmeler meydana geldiği sırada İngilizlerin müttefikleriyle arasının daha da açılmasına neden oldu.⁴²⁰ Müttefikler arasındaki gerilim, Türkler tarafından Karadeniz kıyılarında rahat hareket edebilmeleri için iyi bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

⁴¹⁹ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgelerinde Atatürk**, C. III, 2.baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000, s. 658-662.

⁴²⁰ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 197.

1.8. İtilâf Devletlerinin Barış Arayışları ve Boğazlar Politikası

Sakarya Zaferi'nden sonra TBMM'nin elde ettiği askerî ve diplomatik başarılar, İtilâf Devletleri nezdinde yeni arayışlara neden olacaktı. İtilâf Devletleri, Türk-Yunan savaşında her ne kadar tarafsız kalacaklarını ifade etseler de dönemin konjonktürüne bakıldığında bu pek mümkün değildi. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz üzerinde geliştirdikleri politikaların başarısızlığa uğramaması gerekirdi. Bunun da yolu artık Türklerle kurulan temaslarda dikkatli adımlar atmaktan geçiyordu.

İngilizler diplomatik bir hamle olarak Türklerle ilişki kurmayı gündemlerine almışlardı. Bu esnada Rumbold, Lord Curzon'a 5 Aralık 1921 tarihli mektubu kaleme almıştır. Buna göre İngiltere, Türklere yöneldiği takdirde Yunanistan yalnız kalacaktı. Bu da İngiltere'nin zararına olacaktı. Rumbold, mektubun devamında Boğazların açık kalmasını istiyordu.⁴²¹

16 Mart 1922 tarihinde Lord Curzon, TBMM Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey ile görüşmüştür. Lord Curzon'a göre, Boğazlar ya da Marmara kıyıları Türkiye'nin yönetiminde bulunmamalıydı.⁴²²

Türkler ve Yunanlar arasındaki gerilimi azaltmak ve Türklerle yapılması öngörülen barış hakkında görüşmek üzere İngiliz, Fransız ve İtalyan başbakanlar 22-26 Mart 1922 tarihinde Paris'te bir araya geldiler. 24 Mart 1922 tarihinde Boğazlar Meselesi ele alındı. İngiltere ve Fransa, birbirlerine karşı tezler öne sürüyorlardı. Burada belirleyici husus Türk-Yunan sınırının belirlenmesiydi. Yunanistan'ın İstanbul'u ele geçirme planlarına karşın Fransızlar bu sınırın belirlenmesi hususunda dikkatli olunması gerektiğini düşünüyorlardı. Mareşal Foch'un geliştirdiği Fransız görüşü, Trakya'daki Türk-Yunan sınırının Midye-Enez çizgisi üzerinde olması gerektiği yönündeydi. Türk ve Yunan devletleri arasında Edirne'yi de kapsayan bir tampon devlet kurulabilirdi. General Harrington ise Meriç-Tekirdağ'ın sınır olması gerektiği görüşünü öne sürüyordu. Eğer Yunan taleplerinin önünde durulursa, Yunanistan'ın istediğini almak için savaşaacağını belirtiyordu. Bir yandan İstanbul'u Yunanistan'a vermek istemeyen Lord Curzon, diğer yandan İstanbul'a uzanabilmesi

⁴²¹ Sina Akşin, *İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele-V: Büyük Zafer (1921-1922)*, s. 43.

⁴²² Salahi Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, C. II, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003., s. 223.

için şans tanıyordu. Böylece Marmara kıyılarının bir kısmını Yunanistan'a bırakıyor ve Yunanlar donanmasını Marmara'da bulundurabilme hakkı kazanıyordu. Bu durum ileride yalnızca Türklerin değil, İtilâf Devletlerinin de tarafsız bölgedeki güvenliğini tehdit edebilirdi. Bu nedenle Poincaré de Foch ile aynı görüşü paylaşıyordu.⁴²³

Müttefikler, Paris Konferansı'nda Türkiye ile Yunanistan hükümetlerine ateşkes önerme hususunda uzlaşmışlardır. Ateşkes önerisi tam da Yunan Hükümeti'nin, büyük askerî ve maddî açıdan zor durumda olduğu dönemde yapılmıştı. Yunanlar ateşkes önerisini birkaç hususa yönelik itiraza karşı kabul etmişlerdir. İstanbul ve Ankara ise barışı sağlayabilmek için bir konferans toplanması gerektiğine dair nota hazırlamışlardır. İstanbul Hükümeti'nin hazırladığı nota belirli cevaplar içermezken TBMM Hükümeti ise ateşkes önerisini reddetmemiş, ilke olarak kabul edip kendi tekliflerini sunmuştur. Yunan saldırısına karşı garanti isteyen TBMM, Anadolu'nun boşaltılmasını teklif ediyordu. Fakat TBMM'nin geri bildirimi Müttefikler tarafından pek de hoş karşılanmamıştır.⁴²⁴

Paris görüşmelerinin yapıldığı ve ateşkes önerisinin tartışıldığı günlerde Cenova'da konferans toplanmıştır. Bu konferansa Sovyet Rusya çağırılmış ancak Türkiye davet edilmemişti. Sovyet Rusya, Cenova Konferansını Batılı ülkelerle ilişkilerini düzeltmek için araç olarak görüyor, bir yandan da Moskova Antlaşması'nın 5. maddesinden hareketle Boğazlar ve Karadeniz'deki varlıklarını güvence altına almak istiyordu. Krasin, İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na başvurarak Türkiye'nin de konferansa davet edilmesi için uğraşmıştı. Sovyet Rusya, Türkiye'nin de katılımıyla Boğazlar Meselesinin konferansta çözülmesini istiyordu. Bir yandan Türkiye meselesini konferans gündemine dahil etmek istemeyen İngilizler, diğer yandan da Ortadoğu'daki sorunların çözümünü Rusya'yla anlaşmakta görüyorlardı. Rusya, Ankara'ya karşı mesafeli bir siyaset izlediği takdirde İngiliz politikası başarıya ulaşabilirdi. İngiliz Dışişleri Bakanlığı bu nedenle bir anlaşma tasarısı hazırlamıştır. Hazırlanan taslağa göre, İngiltere Rusya'dan TBMM Hükümeti'ne tarafsız bir şekilde yaklaşmasını ve Türkiye ile karşılıklı yardımlaşmaya son vermesini talep ediyordu. Ayrıca Cenova'ya gelen Sovyet temsilcilerinden TBMM Hükümeti'nin askerî

⁴²³ Bilal Şimşir, **İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e 1921-1923**, s. 268-272.

⁴²⁴ Harry N. Howard, **a.g.e.**, s. 346.; Bülent Gökay, **a.g.e.**, s. 167.

faaliyetlerine engel olmalarını istiyordu.⁴²⁵ Türkiye ile uzlaşma yolları arayan İngiltere'nin Rusya'ya sunduğu tekliflerin temelinde, iki dostu birbirinden uzaklaştırma düşüncesi yatıyordu. Türkiye'nin konferansa katılımı durumunda Boğazlar Meselesi gündeme gelecek ve süreç bir çıkmaza girecekti. Oysa İngiltere bu dönemde hem Türkiye'yle hem de Rusya'yla ayrı ayrı temaslar kurmayı düşünüyordu.

İtilâf Devletleri bir yandan tarafsızlık konusundaki ciddiyetini diplomatik çerçevede sağlamaya çalışırken diğer yandan Yunanlardan vazgeçemiyorlardı. Bu bakımdan İngilizlerin tarafsızlık kararını ihlal eden girişimlerinden biri de Lord Curzon'un yaptığı açıklama oldu. TBMM'nin Rusya'dan yardım almaması için Karadeniz'deki limanlar abluka altına alınacaktı. Bu şekilde Karadeniz kıyılarındaki denetimi artırarak kontrolü sağlayacaklarını, bunun için de Yunanlara silah, cephane ve keşif için uçak gibi ihtiyaç duydukları savaş malzemelerinin gönderileceğini bildirmişlerdir.⁴²⁶

Türkler ve Yunanlar arasında ateşkes konusunda yaşanan anlaşmazlık yüzünden çözüm sağlanamıyor, bu da savaş halini uzatıyordu. Yunanistan, 29 Temmuz 1922 tarihinde İtilâf Devletlerine verdiği bir notayla Türkiye'ye barışın kabul ettirilmesinin İstanbul'un işgal edilmesiyle mümkün olabileceğini belirtiyordu. Yunanların notasına cevaben Müttefikler, İstanbul'un işgaline yönelik bir harekette bulunulması durumunda İtilâf Askerî Kumandanlığı'nın bunu engellemek üzerine aldığı emri gerçekleştireceğini bildirmişlerdir.⁴²⁷

İngiliz basını, Yunanistan'ın İstanbul'a yönelik attığı adımları yakından takip ediyordu. Kral Konstantin'in İstanbul'u işgal etme planı Müttefikler tarafından onaylanmıyordu. Üstelik İngilizler, Yunanların böyle bir hamlede bulunarak Müttefiklerin düşmanlığını kazanma riskini göze almayacaklarını düşünüyorlardı.⁴²⁸

Tarafsızlık ilkesini yürütmek özellikle de İngilizler için oldukça zordu. Nitekim Yunan savaş gemilerinin Boğaz'dan serbestçe geçmeleri, Karadeniz kıyılarına giderek bombardıman faaliyetinde bulunmaları İngiliz parlamentosunda da tartışmalara yol

⁴²⁵ Bülent Gökay, **a.g.e.**, s. 148-150.

⁴²⁶ Tuğba Eray Biber, **a.g.e.**, s. 167.

⁴²⁷ Harry N. Howard, **a.g.e.**, s. 346.

⁴²⁸ Ertürk Özel, **a.g.e.**, s. 198.

açmıştı. 1 Ağustos 1922 tarihli Bakanlar Kurulu toplantısında söz alan Crawford Earl, Yunan savaş gemilerinin Boğaz'dan geçişinin tarafsızlık ihlali olmadığını bildirdi. Öte yandan Earl, Yunan savaş gemilerinin Boğaz'dan geçişi için özel bir izne gerekli olmadığı ya da böyle bir iznin verilmediğini de eklemiştir. Rab Lamington ise savaş gemilerinin Karadeniz'e geçmelerine ve Türk şehirlerini bombalamalarına izin verilmesinin İstanbul'daki kuvvet hatta gizli kuvvet sayesinde olabileceğini belirtmiştir. Bir Fransız gazetesinde çıkan habere göre, İngiliz Hükümeti'nin dostane ilişkiler kurmak istediği Sovyet Rusya bile Boğaz'a çıkan savaş gemilerine şiddetle karşı çıkmıştır.⁴²⁹ Yunanların bir yandan İstanbul'un işgal etmeleri bir yandan da Karadeniz'e yönelmeleri İngiliz Bakanlar Kurulu'ndaki tartışmalarla adeta onaylanıyordu.

4 Ağustos 1922 tarihinde Lloyd George, Avam Kamarası'nda iki taraf arasında adil olduklarını ifade etmiş; İstanbul'u ve Anadolu sahillerini Yunanlara karşı korurken Kemalistlerin de Yunanistan gibi küçük bir devleti zayıf düşürmelerine de izin veremeyeceklerini belirtmiştir. Bu nedenle iki taraf arasında adaletli bir barış sağlanması gerektiğini de sözlerine eklemiştir.⁴³⁰ Müttefiklerin Yunanları durdurmak için çaba sarf ettiği süreçte Lloyd George'un bu ifadeleri neredeyse aksi nitelikteydi.

Yunanların İstanbul'u işgal etme girişimi, İtilâf Devletleri ile tarafsız bölge üzerinde imzaladıkları anlaşma sayesinde durdurulmuştur. 12 Ağustos 1922'den itibaren İngiliz basını tarafından duyurulan *Yeni Tarafsız Bölge Anlaşması*, *Tarafsız Bölge* başlıklarıyla ele alınan haberlerde İtilâf Devletleri ile Yunanistan arasında anlaşma imzalandığını kamuoyuyla paylaşıyordu. Müttefikler, anlaşmayla Yunanları İstanbul'dan uzak tutmayı amaçlamışlardı.⁴³¹

Lloyd George'un Yunanistan'la kurduğu gizli temaslara dair belgelerin ortaya çıkışı, İngiliz tarih yazımında Türk-Yunan Savaşı'nın incelenmesine farklı bir boyut kazandırmıştır. Bu belgeler, 1993 yılında İngiliz Millî Arşivi'nde hükümetin iletişim merkezinden alınan siyasal istihbarat dosyalarının bir parçası olarak erişime

⁴²⁹ UK. Parliament, *Greeks In Asia Minor*, HL Deb 1 August 1922, Vol:51 cc1027-33. <https://api.parliament.uk/historic-hansard/lords/1922/aug/01/greeks-in-asia-minor>, (Erişim 17 Temmuz 2022)

⁴³⁰ Harry N. Howard, *a.g.e.*, s. 347.

⁴³¹ Ertürk Özel, *a.e.*, s. 201.

sunulmuştur. Türk-Yunan savaşı dönemini ele alan bu belgeler, İngiliz Koalisyon Hükümeti'nin, bilhassa Lloyd George'un Yunanistan'la gizli temaslarını ortaya koymuştur. Daniel-Joseph Macarthur-Seal, belgelerden elde edilen verilerin İngiliz tarihçileri tarafından muhakkak dikkate alınması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu belgeler, İngiltere'nin Yunanistan'a verdiği siyasî destekle birlikte koalisyonun geliştirdiği karmaşık dış politika oluşumunu da gözler önüne seriyordu. Bu karmaşa da İngiliz devlet adamları arasındaki uyuşmazlıklardan kaynaklanıyordu. İleride devlet adamları yaşanan karmaşayı otobiyografilerinde açıklayacaklar ve Lloyd George'u, Yunan Hükümeti'ni desteklemekle suçlayacaklardı.⁴³² Gerek İngiliz parlamento tutanakları gerekse ortaya çıkan bu gizli belgeler, İngiliz Hükümeti'nin tarafsız bölge ve Karadeniz ile ilgili görüş farklılıklarını da ortaya koyuyordu.

1.9. Tarafsız Devletlerin Boğazlar Meselesine Yaklaşımı: İsveç Örneği

I. Dünya Savaşı'na girmeyen İsveç, savaştan bu yana tarafsızlık politikasıyla dünya siyasetinde güçlü bir konumda bulunmak istemiştir. Menfaatlerini korumak isteyen İsveç bunun için diğer devletlerle ilişkilerini dostça geliştirmeye özen göstermiştir.⁴³³

İsveç, TBMM Hükümeti'nin ilişki tesis ettiği ilk Batılı ülkelerden biriydi. Ancak TBMM Hükümeti Avrupalı devletler nezdinde resmen tanınmadığı için iki ülke arasında resmi ilişkiler kurulamamıştı. İsveç, Anadolu'da meydana gelen gelişmeleri İstanbul'daki temsilciliği aracılığıyla takip etmiştir. TBMM Hükümeti ile İsveç arasındaki ilk temaslar ise 1919 yılının temmuz ayına dayanmaktaydı. TBMM'nin henüz kurulmadığı bu dönemde Anadolu'yla temaslar gizli görüşmeler, raporlar gönderilmesi ve fikir alışverişi gibi yolların tercih edilmesiyle sağlanmaktaydı. Tarafsızlık ilkesinden ödün vermek istemeyen İsveç, Batılı devletlerle ters düşmemek

⁴³² "Intelligence and Lloyd George's Secret Diplomacy In The Near East, 1920-1922", **The Historical Journal**, Vol.56, I.3, 2013, pp. 707-72., s. 708, 712.

⁴³³ Evren Küçük, **Türk Kurtuluş Savaşı Döneminde TBMM Hükümeti-İsveç İlişkileri (1914-1938)**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017, s. 91

için Türkiye ile kurulacak ilişkilerde TBMM Hükümeti yerine İstanbul Hükümeti'ni resmen tanımıştır.⁴³⁴

Millî Mücadele'nin sona yaklaştığı günlerde Kopenhag-Stockholm'e giden Layık Mukbil Bey, Stockholm'de bulunan ABD, Fransa, İtalya, Japonya, Almanya ve Çekoslovakya elçileriyle görüşmüştür. Fransa ve İtalya sefirleri, hükümetlerinin Edirne, Çanakkale Boğazı ve Doğu Trakya'nın Türklere iade edilmesi taraftarı bulunduklarını ve bunun kendi memleketlerinin efkâr-ı umumiyesi lehinde bulunduğunu ifade etmişlerdir. Japonya sefiri, Anadolu'nun galibiyetinden ve İzmir'in alınmasından duydukları memnuniyeti samimiyetle ifade ederek TBMM Hükümeti'ni tebrik etmiş, Türkiye dostu olduklarını da eklemiştir. Almanya sefiri ise TBMM'nin Türk ordusunun parlak zaferinden hakkıyla yararlanabilmesi için İstanbul, Trakya ve Boğazları silahla değil, uzlaşma yoluyla diplomasi kanalı kullanılarak elde etmesi gerektiğini söylemiş; İngiltere'nin er ya da geç Türklerin hukukunu teslim ederek bu bölgelerden çekileceğinden emin olduğunu da sözlerine eklemiştir. Yabancı sefirlerle görüşmelerini tamamlayan Layık Mukbil Bey bu görüşmelerden izlenimlerini kaleme alarak hazırladığı raporu Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya göndermiştir.⁴³⁵

Çanakkale Krizi'nin ortaya çıkmasıyla Boğazlarda yaşanan gerginlik, İtilâf Devletlerini çıkmaza sokmuştu. İtilâf Devletleri Türklere Akdeniz Boğazı ve Ekalliyetler meselesi hakkında telegramlar göndererek Boğazların geçiş serbestisine engel olacakları yönünde ithamlarda bulunmaktaydılar. Bu nedenle Misak-ı Millî metni Fransızcaya çevrilerek İsveç ve Danimarka hariciye nezaretlerine ve İsveç gazetelerine gönderilmiş; Danimarka ve Norveç basınına da bildirilmek üzere Kopenhag Elçiliği ile Oslo Başkonsolosluğu'na gönderilmiştir. Boğazların açılması ve ekalliyetlerin hukuku Misak-ı Millî'nin 4.ve 5. maddelerinde en uygun şekilde belirtilerek kabul edildiği, bu yüzden Türklere isnat edilen ithamların tamamen asılsız olduğu elçilerin dikkatine sunulmuştur.⁴³⁶

⁴³⁴ A.e., s. 91-95.

⁴³⁵ Kopenhag ve Stockholm Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey'den Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya havale buyrulan 17 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2471 G:79 lef 1.**

⁴³⁶ Kopenhag ve Stockholm Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey'den Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa'ya havale buyrulan 19 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) D:2471 G:89 lef 1.**

26 Eylül 1922 tarihinde Layık Mukbil Bey, Stockholm’de bulunan Romanya Elçisi Pacliaou ile görüşmüştür. Mukbil Bey, İtilâf Devletlerinin Doğu Trakya’yı Türklere iade etmesi durumunda Romanya’nın itiraz etmeyeceğini; ancak Boğazların Romanya için hayatî bir öneme sahip olduğundan tamamen serbestisini temin edecek bir hal bulunması konusunda Romanya Hükümeti’nin ısrar edeceğini bildirmiştir. Bunun dışında konuşulan diğer meseleleri de rapor haline getirerek Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa’ya iletmiştir.⁴³⁷

İsveç basını son zamanlarda Şark Meselesiyle yakından ilgilenmeye başlamıştı. Bunda, İtilâf Devletlerinin TBMM Hükümeti hakkında aktif olarak yürüttükleri propagandanın etkisi söz konusuydu. İtilâf Devletlerinin yaptıkları propaganda tesiriyle bir gazetede “Hasta Adam” başlıklı makaleye yer veren İsveç basını, birkaç gün sonrasında “Sağlam Adam” başlığıyla başka bir yazı yayımlamıştır. İsveç Hükümeti, tarafsızlık politikasını yürütürken bir süreliğine İtilâf Devletlerinin etkisi altında kalmış olsa da Millî Mücadele’nin başarıya ulaştığını gözlemlediği için zamanla bu konudaki fikirleri ve hissiyatı değişmiştir. Bunu, İsveç Hükümeti’nin o dönemki yayın organı olarak fikirlerini neşreden *Social Demokratien* gazetesindeki yayınlarından gözlemleyebilmek mümkündür. Layık Mukbil Bey, İsveç basınına takip etmiş ve içinde bulunduğu atmosfer hakkında bilgilendiren bir yazı kaleme alarak “Boğazlarda Durum” başlıklı makale ile birlikte Ahmet İzzet Paşa’ya göndermiştir.⁴³⁸

İtilâf Devletlerinin uluslararası arenada TBMM’ye yönelik yürüttükleri haksız propagandaya karşılık, Layık Mukbil Bey Misak-ı Millî kararlarını Danimarka ve İsveç basınına ve Dış İşleri Bakanlığı’na göndermiştir. *Svenska Dagbladet* gazetesi, 2 Ekim 1922 tarihli sayısında Misak-ı Millî metnini Fransızca olarak kamuoyu ile paylaşmıştır.⁴³⁹

⁴³⁷ Stockholm ve Kopenhag Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey’den Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa’ya havale buyrulan 26 Eylül 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) D:2471 G:84** lef 1.

⁴³⁸ Stockholm ve Kopenhag Maslahatgüzarı Layık Mukbil Bey’den Hariciye Nazırı Ahmet İzzet Paşa’ya havale buyrulan 1 Ekim 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR.SYS.) D:2471 G:91**.

⁴³⁹ Evren Küçük, **a.g.e.**, s. 106.

2. İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki Ekonomik Faaliyetleri

2.1. İtilâf Devletlerinin Ereğli Kömür Havzası'ndaki Faaliyetleri

Ereğli bölgesindeki madenlerde çıkarılan kömürler gerek Osmanlı Devleti gerekse bölgeye yatırım yapan ülkeler için oldukça önemliydi. Ereğli, sahip olduğu yeraltı kaynaklarıyla, özellikle kömür havzasıyla İtilâf Devletlerinin yoğun bir şekilde ilgisini çekmiştir. Fransa ve İtalya, bu bölgeye yatırım yaptıklarından aralarında çıkar çatışması gözlemlenmekteydi.

Mütarekenin ardından Müttefikler, Karadeniz Bölgesi'ne gelerek denetleme ve kontrol faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardır. Müttefikler, mütarekeye aykırı bir şekilde hareket ederek kömür meselesini ele almışlardır. Mütarekeden önce Osmanlı Kömür Komisyonu ve Zonguldak Kömür Komisyonu etkinlik sağlıyordu. Fakat sonra madenlerin denetimini sağlamak ve kömürle ilgili tüm işleri yapabilmek amacıyla Müttefiklerin bölgede bulunduracağı temsilciler İtilâf Devletleri Kömür Komisyonu'nu teşkil etmişlerdir. Böylelikle İtilâf Devletleri, bölgedeki kömürlerden sorumlu komisyonların kontrolünü de ele almışlardır.⁴⁴⁰

Ereğli havzasında fazla kömür çıkartılmaktaydı. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, fazla olan kömürlerin İstanbul'a gönderilmesi için birtakım tedbirlerin alınmasını gerekli görmüştür. Bunun üzerine Ereğli'deki kömür üretiminde elde edilen fazla kömürlerin İstanbul'a ulaştırılması için maden mühendisi Kenan Bey'e yetki verilerek Zonguldak'a gönderilmesi ve tüm işlemlerde yapılacak harcamalar için ödenek sağlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca, havzada bulunan askerî ve idari memurlar ise kendisini bilgilendirmekle görevlendirilmiştir.⁴⁴¹ Kendisine 10 bin guruh ücret tahsis edilmişti. Bu para ile kömür ocaklarında çalışmak üzere istihdam edilen işçilerin günlük maaşları ile yemek ihtiyacı temin edilecek ve fazla kömürün elde edilmesi için gerekli tedbirler alınacaktı. Böylelikle gerek kömürün ihracatı gerekse İstanbul'a

⁴⁴⁰ Ali Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, s. 62.

⁴⁴¹ 5 Aralık 1918 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:213 G:49 lef 2.**

sevkiyat için Bolu Mutasarrıflığı'na yazılmıştır.⁴⁴² 9 Aralık 1918'de ise kömür üretiminin arttırılması ve elde edilen kömürlerin İstanbul'a hızla sevk edilmesi için Ticaret ve Ziraat ve Harbiye nezaretleri tarafından Zonguldak'a memurlar gönderilmiştir.⁴⁴³

Kömüre ihtiyacı olan bütün daireler, müesseseler ve şahıslar talepte bulunmaktaydılar. Ereğli havzasındaki kömür üretimine olan teşviklerle elde edilen üretim günden güne artmış, genel olarak ihtiyaçları karşılayabilecek dereceye ulaşmıştı. Ancak Nafia Nezareti gereken araçları hazırlayıp tahsis edememişti. Tahsis edilen yelkenliler de en ufak bir olumsuz hava şartından dolayı trafiğe çıkamayacak durumdaydı. Bu nedenle 26 Ocak 1919 tarihinden 7 Şubat 1919 tarihine kadar kömür getirilememiştir. Kömür nakliyatı için Harbiye ve Bahriye nezaretleriyle Seyri Sefain İdaresi'ne müracaatta bulunulmuşsa da sonuç alınmamıştı. Taşımacılıkta eksikliğin ve düzensizliğin giderilerek nakliyat meselesinin bir an önce çözüme kavuşturulması istenmekteydi. Bunun için kömür nakliyatına gayet elverişli bir limanda bulunan Arimetea Vapuru kiralanarak görevlendirilmiştir.⁴⁴⁴

Kömür üretiminde karşılaşılan güçlüklerden birisi de madenlerde çalışan işçi sayısının az olmasıydı. Bu nedenle hükümet, 24 Nisan 1919 tarihinde Ereğli havzasındaki madenlerde çalışacak işçiler hakkında bir kararname yayımlamıştır. Buna göre, madenlerde çalışacak kişi sayısı yeterli miktara ulaşana kadar Ereğli, Zonguldak, Bartın, Devrek asker alma şubeleriyle civar şubeler halkından kömür madenlerinde ücretle sürekli çalışacak olanlar, silah altına alındıkları tarihten itibaren askerlik görevi yerine sayılmak üzere maden bölgelerinde istihdam edileceklerdi. Hükümet, maden havzasında istihdam edilecek işçiler için Harbiye Nezareti'ni görevlendirmiştir.⁴⁴⁵

⁴⁴² Daire-i Sadaret-i Umur-ı İdare Kalemi'nden Dâhiliye Nezareti'ne havale buyrulan 9 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), D:4545 G:340846 lef 1.**

⁴⁴³ Daire-i Sadaret-i Umur-ı İdare Kalemi'nden Bolu Mutasarrıflığı'na havale buyrulan 9 Aralık 1918 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO), D:4545 G:340850 lef 1.**

⁴⁴⁴ 20 Şubat 1919 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası, **Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:214 G:83 lef 1.**

⁴⁴⁵ 24 Nisan 1919 tarihli Meclis-i Vükela Mazbatası, **Başkanlık Osmanlı Arşivi Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Meclis-i Vükela Mazbataları (MV.) D:250 G:142 lef 1.**

Hükümetin işçi ihtiyacını giderme hususunda karar alması üzerine İtilâf Yüksek Komiserleri Sadaret'e bir yazı göndermiştir. Osmanlı Devleti'nin iktisadî hayatını belirlemede Ereğli kömür madenlerinin büyük bir öneme sahip olduğunu vurgulayan Yüksek Komiserler, madenlerdeki kömür üretiminin mümkün olduğu kadar devam ettirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Notanın devamında ise Ereğli, Zonguldak, Devrek halkından silah altına alınan kişilerin bu madenlerde istihdam edilmeleri hakkındaki karara değinmişlerdir. Askerlerin madenlere gönderilmesinden dolayı meydana gelecek boşluğun hissedilir derecede olduğundan Mütarekenin beşinci maddesine göre Osmanlı Devleti, müfettiş tarafından belirlenen ordu miktarını koruma hakkına sahipti. Bu nedenle Harbiye Nezareti asker takviyesi yapabiliirdi. Madenlere gönüllü olarak gönderilecek kişiler sadece askerî hizmet süreleri boyunca istihdam edilecekler, sonra bir daha orduda görev alamayacaklardı.⁴⁴⁶

Karadeniz Bölgesi'nde asayiş ve güvenliğini bozan birtakım hadiseler gerçekleşmekteydi. Çetelerin ve eşkıyaların yağma faaliyetleri bölgenin güvenliğini tehdit ediyordu. Ereğli Kömür Şirketi'nin imtiyaz sahası olan Kozlu, Kandilli Alacaagzı ocakları İtalyanların sermayedar olduğu bir yerdi ve burada eşkıyalar işçilere ve şirketin fen heyetine karşı terör eylemlerinde bulunuyordu. Eşkıyaların güvenliği bozan tehditvari eylemleri ve gaspları neticesinde şirket müdürü gerekli tedbirleri almak zorunda kalmıştı. Bu durum kömür üretiminde azalmaya ve şirketin zarar etmeye doğru gitmesine neden oluyordu. Bunun üzerine İtalya Yüksek Komiseri, bölgede huzur ve emniyetin sağlanması için hızlıca gerekli önlemlerin alınmasını talep etti. Aksi takdirde bu yaşananlar yeni bir işgale sebep olabilirdi.⁴⁴⁷

Osmanlı Devleti'nin maden kömürü ihtiyacı oldukça fazlaydı. Ancak gerekli kömür ihtiyacının yeterli derecede tedarik edilmesi mümkün değildi. Bu nedenle Osmanlı Hükümeti, ithal edilecek her türlü maden kömürünün geçici süreyle kömür

⁴⁴⁶ Düvel-i Müttefike Fevkalade Komiserleri tarafından Sadarete havale buyrulan 12 Haziran 1919 tarihli notanın tercümesi, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4609 G:345636 lef 2.**

⁴⁴⁷ Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti'nden Bolu Mutasarrıfı'na gönderilen 13 Kasım 1919 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:104 G:211 lef 1.**

vergisinden muaf tutulmasına karar vererek bu iş ile ilgilenmesi üzerine Maliye Nezareti'ni görevlendirmiştir.⁴⁴⁸

İtilâf Devletleri Yüksek Komiserleri, Ereğli kömür madenlerindeki üretimin artışına dair alınması gereken tedbirlere ilişkin Hariciye Nezareti'ne birtakım takrirler vermiştir. Osmanlı Devleti'nin menfaatlerine aykırı durumun gerçekleşmemesi için gerekenlerin yapılmasına dair önemle ricada bulunmuştur.⁴⁴⁹

Öte yandan Fransa, İstanbul'daki Yüksek Komiserliği aracılığıyla hukuken sahibi olduğu kömür madenlerini işletmek üzere başvuruda bulunmuştur. Bunun sonucunda madenleri işletme hakkı kazanmıştır.⁴⁵⁰

Ereğli madenlerindeki üretimden elde edilen kömürlerin bir kısmı Şirket-i Hayriye için ayrılmaktaydı. Hükümet, şirketin ihtiyaç duyduğu kömürü karşılamak üzere nakliyatın şirkete ait olması karşılığında her ay üretimden elde edilen kömürden iki bin tonun Şirket-i Hayriye'ye verilmesini kararlaştırmıştır.⁴⁵¹ Şirket-i Hayriye Ereğli'ye araç gönderdikçe kömür tedarik ediyordu. Bazen de kömür merkezinin İstanbul'daki deposundan Şirket-i Hayriye'ye ihtiyacı kadar kömür veriliyordu.⁴⁵²

Ereğli kömür havzası üzerinde Fransızlar ile İtalyanların mevcutta çıkar çatışması söz konusuydu. İki ülke arasındaki anlaşmazlık San Remo Konferansı'na yansımıştı. İki ülkenin de bölgede maden imtiyazları söz konusuydu. Dolayısıyla bir türlü anlaşmaya varılamıyordu. 26 Nisan 1920 tarihinde Ereğli meselesi ele alındı. Türkiye ile imzalanacak Üçlü Anlaşma'nın Ereğli konusu dışındaki maddeleri üzerinde anlaşma sağlandı.⁴⁵³

⁴⁴⁸ 21 Aralık 1919 tarihli Kararname-i Layiha, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Dosya Usulü (İ. DÜİT.) D:99 G:61 lef 1.**

⁴⁴⁹ Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemi'nden Harbiye Nezareti Celilesi'ne havale buyrulan 6 Ocak 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4609 G:345636 lef 1.**

⁴⁵⁰ Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemi'nden Ticaret, Ziraat ve Hariciye Nezaretlerine havale buyrulan 1 Şubat 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4613 G:345968 lef 1.**

⁴⁵¹ Sadaret-i Uzma Mektubi Kalemi'nden Ticaret ve Ziraat ve Bahriye Nezaretlerine havale buyrulan 21 Şubat 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4617 G:346225 lef 1.**

⁴⁵² Bahriye Nazırı'ndan Sadarete havale buyrulan 29 Şubat 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO) D:4620 G:346445 lef 2.**

⁴⁵³ Ali Sarıkoyuncu, a.g.m., s. 583-584.

Ereğli konusunun muğlakta kalması Fransızları harekete geçirmiş, bölgeyi koruma ihtiyacı hissederek İtalyanlarla kömür havzaları üzerine yaşadığı anlaşmazlık nedeniyle 8 Haziran 1920 tarihinde Ereğli'yi işgal etmişlerdir.⁴⁵⁴

Bir yandan İtalyanlarla sorun yaşayan Fransızlar, diğer yandan Yunanların bölgede çıkardıkları karışıklıklardan endişe duyuyorlardı. Bunların yanı sıra, TBMM, Anadolu'ya gerekli savaş malzemelerinin sevkiyatını sağlayabilmek için Karadeniz kıyılarını kullanmayı tasarlıyordu. Tüm bu etkenleri göz önünde bulunduran Fransızlar, 18 Haziran 1920 tarihinde Zonguldak'ı resmen işgal etmişlerdir. Fransız Dışişleri Bakanı Clemenceau, Ereğli ve Zonguldak'ı işgal etmelerinin sebebi olarak İstanbul Hükümeti'ni işaret ediyor, İstanbul'daki kömür yetersizliği sebebiyle hükümetin ricasıyla yapıldığını ifade ediyordu.⁴⁵⁵

Daha sonra Fransızlar ve İtalyanlar arasında bir görüşme yapılmış, iki taraf arasında Ereğli üzerinde ortak bir formül geliştirilmiştir. Bu formüle göre Fransa'nın sahip olduğu haklar korunacak, elde edilecek yeni ayrıcalıklarda iki ülke de eşit haklara sahip olacak, havzada yeni girişimler iki ülkenin ortaklığı ile kurulan şirketler yapacak ve birbirlerine diplomatik olarak destekte bulunup Osmanlı Hükümeti'nin yeni bir maden yönetmeliği çıkarması için uğraşacaklardı. İki ülke Ereğli meselesini de kendi aralarında çözdükten sonra Türkiye ile Üçlü Anlaşma'yı imzalamışlardır. Böylelikle İtalya, anlaşma ile Kozlu kömür madenlerinde imtiyaz hakkı elde etmiştir.⁴⁵⁶

Anlaşmanın imzalanmasının ardından İtalyanlar, bölgedeki çıkarlarını muhafaza etmek üzere 3 Temmuz 1920 tarihinde bir müfreze göndermiş, ancak herhangi bir işgal faaliyetinde bulunmamıştır. Bölge halkıyla iyi geçinmeye özen gösteren İtalyanlar, imtiyaz sahibi oldukları bölgelerde çalışan işçilere zarar verilmemesi için TBMM Hükümeti'nden garanti talep ettiler. TBMM ise İtalyanlara işçilerin zarar görmeyeceği konusunda garanti vermiştir. Bunun üzerine İtalya Zonguldak'a asker göndermekten vazgeçti.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Ali Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, s. 23-24.

⁴⁵⁵ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 137-138

⁴⁵⁶ Ali Sarıkoyuncu, "Millî Mücadele Döneminde Zonguldak Kömür Havzasında Fransız-İtalyan Rekabeti ve İtalya'nın Faaliyetleri", **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 2, S.7, ss. 579-590, s. 583-584, 589.

⁴⁵⁷ Ali Sarıkoyuncu, **a.g.m.**, s. 584-586.

İtalya, Zonguldak bölgesinde imtiyaz elde ederek sahip olduğu kömür işletmelerinde çalışan işçilerin güvenliği için garanti alsa da yine de zaman zaman donanmasını göndermeye devam etmiştir. Bir İtalyan savaş gemisi 2 Aralık 1920 tarihinde Ereğli'ye gelmiştir. İtalyan subayının kaymakam ile görüşmede bulunmasının ardından savaş gemisi atış talimini gerçekleştirip İstanbul'a dönmüştür.⁴⁵⁸

2.2. Bolşevik Rusya'ya Ekonomik Ambargonun Uygulanması

İtilâf Devletleri ve tarafsız ülkeler, Kafkasya'daki Sovyet Rusya'ya antikapitalist politikaları nedeniyle ekonomik ambargo uygulama kararı almıştı. Tarafsız ülkelerle ekonomik iş birliği kuran İtilâf Devletlerinin amacı Bolşevikleri yalnızca askerî olarak değil, ekonomik ve siyasî yollarla da Kafkasya'ya hapsetmekti. Bolşeviklere uygulanacak ekonomik ambargo, yıpratma niteliğinde olacaktı. Bu sayede İtilâf Devletleri, antikapitalist cepheyi daha da çökertebileceklerini düşünmüşlerdi.

İngiliz, Fransız ve İtalyan Yüksek Komiserlikleri Rusya'nın Bolşevik yönetimi altında bulunan kısmına ekonomik ambargo uygulanması için Osmanlı Hariciye Nezareti'ne iletmek üzere ortak bir nota kaleme almışlardır. Yüksek Konsey, Osmanlı Hükümeti'ne gönderdiği notada belirtilen tedbirlerin alınmasını talep ederek kararın uygulanmasını istemiştir. Bunun üzerine konu, Osmanlı Hükümeti'nde ele alınmıştır. Trabzon, Kastamonu, Edirne, Erzurum valiliklerine ve Bolu, Canik, İzmit ve Çatalca mutasarrıflıklarına birer telgraf çekilerek Bolşeviklerin elinde bulunan limanlarla bölgelerin nereler olduğunun tespit edilmesi ve bu limanlar ve bölgelerde İtilâf Devletlerinin bildirdiği tedbirlerin alınması istenmiştir.⁴⁵⁹

İtilâf Devletlerinin hazırladıkları ortak notaya göre Bolşeviklerin eline düşen, Rus limanlarına giren ve oralardan gelen valilerden azimet evrakı alınmayacaktı. İtilâf

⁴⁵⁸ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 216-217.; Ali Sarıkoyuncu, **a.g.m.**, s. 586.

⁴⁵⁹ İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyeti'nden Trabzon, Kastamonu, Edirne Erzurum Valilikleriyle Bolu, Canik, İzmit ve Çatalca Mutasarrıflıklarına gönderilen 11 Aralık 1919 tarihli telgraf. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemi (DH. ŞFR.) D:105 G:91**

Devletleri ve onlarla iş birliği yapan tarafsız devletler haricinde, oralara gidecek veya oralardan gelecek yolculara pasaport verilmeyecekti. Bankaların Bolşevik Rusya'sıyla ilgili bilgi almalarına engel olunacak ve çeşitli araçlarla haberleşmenin sağlanmasına imkân verilmeyecekti.⁴⁶⁰ İtilâf Devletleri, bu tedbirlerle İç Savaş nedeniyle ekonomik darboğazdan geçen Bolşevik Rusya'nın dış ülkelerle iktisadî etkinliğini kısıtlamak ve ticarî temaslarını kesmek istiyordu.

Bölgenin yakınlığından dolayı Rus limanlarıyla her zaman münasebet kuruluyordu. İki liman arasında sık sık gidiş geliş söz konusuydu. Limanlarda vaziyet canlılığını koruduğundan, değişiklik meydana geldikçe buradan vaktinde bilgi alınması gerekiyordu. Bu nedenle Trabzon Vilayeti, ekonomik ambargonun ihlaline teşebbüs etmeye kalkışanlara gerekli muamelelerde bulunmuştur.⁴⁶¹ Karadeniz kıyılarında etkin olan İtilaf donanması, Bolşeviklere karşı aldığı tedbir doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin de benzer uygulamaları hayata geçirmesi sürecine müdahil olmuştur. Osmanlı Devleti'nde yaşanan işgal süreci, Müttefiklerden gelen ortak notada belirtilen hususların yetkililer tarafından yerine getirilmesinden başka çare bırakmıyordu.

Bolşeviklere ekonomik ambargonun uygulanması, Osmanlı Devleti'nde kurumlar arasında yazışmalarla sağlanmaya çalışılmıştır. Bolşeviklerin kontrolü altındaki sahillerin tespit edilmeye çalışıldığı sırada İngilizler, Kafkaslara yönelik politikasında değişikliğe gitmiş, 1920 yılının başından itibaren Beyaz Ordu'yu desteklemekten yavaş yavaş vazgeçmeye başlamışlardır. Beyaz Ordu artık Bolşevikleri yenebilecek güce sahip değildi. Üstelik, Rusya'nın 571 milyon pound borcu vardı ve İngiltere bu borcu bir an önce tahsil etmek istiyordu. Bu nedenlerle İngilizler, Bolşeviklere uyguladıkları ambargoyu kaldırma kararı almışlardır.⁴⁶²

⁴⁶⁰ İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyeti'nden havale buyrulan 10 Aralık 1919 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ.UM.) D:20-22 G:14-23 lef 4.**

⁴⁶¹ Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti'nden Hariciye Nezareti'ne havale buyrulan 3 Ocak 1920 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2714 G:19 lef 3.**

⁴⁶² Bülent Bakar, **a.g.e.**, s. 22.; İsmet Konak, "Türkiye'nin İç Savaş Döneminde (1918-1922) Sovyet Rusya ile İlişkileri", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2017, s. 327.

Bolşeviklerin Rusya'daki İç Savaş'ta güçlenmeye başlaması üzerine İtilâf Devletleri Yüksek Konseyi, 16 Ocak 1920 tarihinde ekonomik ambargonun kaldırılmasını teklif etmişlerdir. Ardından Müttefikler, Arhangelsk Limanı'nı boşaltmışlar, sonrasında da Rus topraklarından tamamen çekilmişlerdir.⁴⁶³ Ardından Yüksek Konsey, ablukayı kaldırarak Rusya'yla ticarî ilişkileri yeniden başlatma kararı almıştır. Bununla birlikte Rusya'ya giyim, tarım aletleri ve ilaç ihracına ve Rusya'dan hububat ve keten ithaline izin vermiştir.⁴⁶⁴

İtilâf Devletleri, Bolşevik Rusya'ya uyguladığı ambargoyu resmi olarak kaldırırsa da altına uygulanan abluka kaldırılamamıştı. Kredilerden yararlanamayan Sovyet Rusya, ihtiyaç duyduğu malzemeleri sahip olduğu altınla ödemek suretiyle ithal ediyordu. Fakat o günlerde dünyanın büyük bankaları, bu altınların eski sahiplerinden alınarak el konulduğunu, bu yüzden eski sahiplerinin ileride ortaya çıkarak altınlar üzerinde hak talep edebileceklerini ileri sürerek Sovyet altınıyla işlem yapmak istemiyorlardı. Elinde nakit bulunmayan Sovyet Rusya'nın ticaretle karşılaştığı zorluklardan biri de buydu.⁴⁶⁵

Bu dönemde Sovyet Rusya, ekonomik durumunu iyileştirmek ve Batı dünyasıyla temas kurabilmek amacıyla Avrupa başkentlerine temsilciler göndermeye başlamıştır. Avrupalı devletlerle görüşmelerde ilk gayrı resmi ticaret antlaşması İsveç ile imzalanmıştır.⁴⁶⁶

Sovyet Rusya, İsveç ile antlaşmanın imzalandığı günlerde İngiltere ile de temaslarda bulunuyordu. İngilizler, ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla ticaret antlaşması imzalamak suretiyle Sovyet Rusya'yı Londra'ya davet etmişlerdir. Londra'da İngiliz-Sovyet Ticaret Antlaşması'nın temellerini atan görüşmeler başlamıştır. Rusya'nın Polonya üzerine harekât düzenlemesi, görüşmeleri sekteye uğratmış; aradan bir süre geçtikten sonra görüşmeler tekrar başlamıştır.⁴⁶⁷ 16 Mart

⁴⁶³ George Vernadsky, **Rusya Tarihi**, çev. Doğukan Mızrak, Selenge Yayınları, 4.baskı, İstanbul, 2019, s. 380

⁴⁶⁴ Oya Dağlar Macar-Elçin Macar, **Beyaz Rus Ordusu Türkiye'de**, İstanbul, Libra Kitap, 2010, s. 34.

⁴⁶⁵ Edward Carr, **a.g.e.**, s. 157.

⁴⁶⁶ **A.e.**, s. 157.

⁴⁶⁷ **A.e.**, s. 157-158

1921 tarihinde Sovyet Rusya ile İngiltere arasında Ticaret Antlaşması'nın imzalanmasıyla iki taraf arasında ekonomik ilişkiler resmen başlamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TBMM HÜKÜMETİ'NİN İŞGALLERE KARŞI GÖSTERDİĞİ TEPKİLER VE ALDIĞI ÖNLEMLER

1. TBMM Hükümeti'nin İstihbarat ve Propaganda Faaliyetleri

1.1. İstihbarat

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından ardından başlayan işgal faaliyetleri İstanbul'da birtakım asayiş problemlerinin de gündeme gelmesine neden olmuştur. İstanbul'da bulunan askerî kesim ve esnaf teşkilatları, gerek İtilaf Devletlerinin zulüm ve katliamda bulunma ihtimali gerekse azınlıkların taşkınlıklar yapması nedeniyle örgütlenmeye başlamışlardır.⁴⁶⁸ İstanbul'da işgallere karşı örgütlü hareket ihtiyacı, zamanla gizli grupların kurulmasını sağlamıştır.

İstanbul'da kurulan gizli grupların Millî Mücadele'ye çok büyük hizmetleri olmuştur. Bu gruplar, asker, sivil ve depolarda bulunan silah ve diğer savaş malzemelerinin İstanbul'dan Anadolu'ya kaçırılmasında çok büyük sorumluluklar üstlenmişlerdir.⁴⁶⁹ Öte yandan, İtilâf Devletlerinin faaliyetlerine dair bilgilere erişerek tesis ettikleri gizli kanallar aracılığıyla Ankara'ya bildirmişlerdir.

İstanbul'da kurulan gizli gruplardan biri olan M.M. Grubu, İstanbul'un 13 Kasım 1918 tarihindeki işgalinden itibaren örgütlü mücadelede yerini almıştı. Mustafa Kemal Paşa ile Şişli'deki evinde toplantılar yapan grubun üyeleri hem elde ettikleri bilgileri aktarıyorlar hem de sevkiyat işlerinde sorumluluk üstleniyorlardı. İstanbul'da hükümet ile İtilâf Devletleri arasındaki münasebetlere dair bilgileri, Harbiye Nezareti'nde bulunan adamları vasıtasıyla öğrenerek⁴⁷⁰ Mustafa Kemal Paşa'ya ulaştırıyorlardı.

22 Kasım 1918 tarihinde Miralay İsmet Bey'in Harbiye Nezareti Müsteşarlığı'na atanması M.M. Grubu'nun istihbarat faaliyetlerini gerçekleştirebilmesi için oldukça önemli bir gelişmeydi. Ordudan alınan silahların nerelerde depolandığı bilgisine İsmet

⁴⁶⁸ Serdar Yurtsever, **Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922)**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013, s. 48.

⁴⁶⁹ Serdar Yurtsever, **a.g.e.**, s. 48.; Selahattin Salışık, **Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü M.M. Grubu**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2021, s. 13.

⁴⁷⁰ Selahattin Salışık, **a.g.e.**, s. 12-13.

Bey aracılığıyla ulaşmak, silahların Anadolu'ya aktarılması konusunda son derece önemliydi.⁴⁷¹

Haberleşme ve istihbarat ağını güçlü tutmak amacıyla 1920 yılında Mustafa Kemal'in emrinde Gizli İstihbarat Servisi kuruldu. Bu servisin başkanlığına ise Harbiye Nezareti'nin Eğitim Dairesi Kısım Şefliği'nde görevli bir subay olan Ekrem (Baydar) Bey getirildi.⁴⁷² İstihbarat görevini yapmak üzere hemen teşkilatlanmaya başlayan Ekrem Bey, ilk önce haber bağlantısı kurarak Ankara ile gizli şekilde iletişim sağlanması gerektiğini düşünmüştür. Bunun için İstanbul Telgraf Müdürü İhsan Bey ile temas kurmuştur. İhsan Bey, gizli bir telgraf merkezi kurarak Ankara ile haberleşmeyi önerdi. Ardından, Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Başkanı Hamit Bey ve Merkez Kumandanı Süvari Albayı Esat Bey ile görüşen Ekrem Bey, istihbarat faaliyetlerinde bu kişilerin desteğini aldı. Esat Bey'in evine kurulan telefon ve gizli telgraf merkezi⁴⁷³, İstanbul ile Ankara'nın arasında sağlanan gizli haberleşmenin en önemli araçlarını oluşturmuştur.

İtilâf Devletleri, 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal ettikten sonra Merkez Kumandanlığı birlikleriyle birlikte yeni postaneye baskın düzenlemişlerdir. Esat Bey, edindiği bu bilgiyi Gizli Servis'e bildirdi. Bunun üzerine gizli telgraf merkezi İhsan Bey'in evine nakledildi.⁴⁷⁴ Daha sonra düşman karargâhına yakın olması nedeniyle telgraf merkezi Ekrem Bey'in Bostancı'daki evine taşındı. Ekrem Bey'in Harbiye Nezareti'ndeki bürosunda toplanan bilgiler, Bostancı'dan Ankara'ya şifre yoluyla iletiliyordu.⁴⁷⁵

Harbiye Nezareti'nden Ekrem Bey, Merkez Kumandanlığı'ndan ise Esat Bey gerekli haberleri toplayarak Ankara'ya bildiriyorlardı.⁴⁷⁶ Ekrem Bey, istihbarat

⁴⁷¹ A.e., s. 15.

⁴⁷² "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 6 Ekim 1970, Gazete No:16594.

⁴⁷³ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 7 Ekim 1970, Gazete No:16595.

⁴⁷⁴ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 9 Ekim 1970, Gazete No:16597.

⁴⁷⁵ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1970, Gazete No:16598.

⁴⁷⁶ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 11 Ekim 1970, Gazete No:16599.

faaliyetlerini başarılı bir şekilde yürütebilmek için İngilizlerin istihbarat merkezine ajan sokarak gerekli bilgileri elde etmiştir.⁴⁷⁷ Gizli Servis Teşkilatı, Fransızlarla İngilizler arasında oluşan soğuk havadan faydalanmak istiyordu. Bu nedenle Fransız karargâhına da bir ajan yerleştirmişlerdir.⁴⁷⁸

Gizli Servis'in istihbarat faaliyetlerine karşı İngilizler, teşkilatla ilgili araştırmalar yapmasına rağmen bir türlü bilgi elde edemiyordu. Türklerin istihbarat ağına dair bilgilere ulaşmak için İngilizlerin gösterdiği çaba, Gizli Servis'in daha da dikkatli hareket etmesine neden olmuştur. Bu nedenle Ekrem Bey, İstanbul'daki yuvaların yerlerini ve kodlarını değiştirmiş; yuvaları İstanbul Emniyet Müdürlüğü'nün santraline bağlatmıştır. Bu tedbirlerin alınmasında İstanbul polisi gerekli desteği sağlamıştır.⁴⁷⁹

İngilizler işgal faaliyetleri sırasında Boğazlarda telsizle haberleşme sistemi kurarak hem kendi ülkesiyle hem de emrinde bulunan savaş gemileriyle iletişim sağlamışlardır. Gizli Servis, bu telsizi dinlemek için kristal dedektörlü alıcı temin etmiştir. Bu sayede gemilerin nereye gideceklerini ve Boğazlar ile Karadeniz'de nöbetçi gemilerin ne zaman bulunduklarını öğrenmişlerdir. Kavak Liman Reisi Yüzbaşı Fuat Bey, Boğazlardaki durumun Felah Grubu'na her gün düzenli olarak bildirilmesi amacıyla vazifelendirilmiştir. Bu sayede Gizli Servis İstanbul'dan Anadolu'ya cephanes, silah, asker ve sivil personellerin sevkinde görev alan gemilerin güvenli saatlerde İnebolu'ya hareket etmelerini sağlamıştır.⁴⁸⁰

Felah Grubu, Ankara'nın onayıyla, Anadolu'ya sevkîyat yapmak ve istihbarat faaliyetlerini yürütmek üzere Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'ne bağlı olarak kurulan ilk gizli gruptu. Felah Grubu hem gizli telgraf merkezi sayesinde Ankara ile iletişim kuruyor hem de sahillerde bulunan istihbarat zabıtlıklarıyla şifre yoluyla

⁴⁷⁷ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 12 Ekim 1970, Gazete No:16600; "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 13 Ekim 1970, Gazete No:16601

⁴⁷⁸ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 14 Ekim 1970, Gazete No:16602

⁴⁷⁹ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 19 Ekim 1970, Gazete No:16607

⁴⁸⁰ "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 23 Ekim 1970, Gazete No:16611; Kübra Kayabaşı, "Felah Grubu'nun Millî Mücadele'deki Faaliyetleri", **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.2, 2019, ss. 603-625, s. 614.

haberleşiyordu. İnebolu İstihbarat Zabitliği, bu hususta ön plana çıkıyordu. Grubun oluşturduğu raporlar ve hazırlanan yazılar kurye ile İnebolu'ya gönderiliyordu. İnebolu'da şifrelenen raporlar ve yazılar Ankara'ya aktarılıyordu.⁴⁸¹

Felah Grubu üyesi subaylar aynı zamanda Gizli Teşkilat'a bağlı olarak çalışıyorlardı. M.M. Grubu da Gizli Teşkilat'a yardım ediyordu.⁴⁸² İmalât-ı Harbiye ile Muavenet-i Bahriye grupları da asker sevki, istihbarat ve propaganda gibi faaliyetleri gerçekleştirmek üzere Felah Grubu'na katılmışlardır.⁴⁸³ Böylelikle gizli gruplar bir çatı altında toplanarak Millî Mücadele'ye hizmet etmişlerdir.

Felah ve M.M. grupları, sevkıyat, istihbarat, propaganda ve Anadolu'ya subay gönderme işleriyle uğraşıyorlardı. Bu iki grup hangi alanda nasıl çalışma yöntemleri izlediklerini bilen TBMM tarafından belli konularla görevlendirilmişlerdir. Buna göre istihbarat faaliyetlerinin yürütülmesinden M.M. Grubu sorumlu olacak; asker ve savaş malzemesi sevkiyle ise Felah Grubu ilgilenecekti.⁴⁸⁴

1.2. Propaganda

TBMM Hükümeti, Millî Mücadele dönemi boyunca İtilâf Devletlerinin propaganda faaliyetlerine karşı önlemler almışlardır. İngilizler bir yandan Anadolu'daki denetim ve kontrol faaliyetlerini arttırarak işgal faaliyetlerini hızlandırmışlardı. Diğer yandan, Kafkasya'daki hakimiyetlerini koruyabilmek için bölgedeki Bolşevizm etkisini kırmaya çalışmışlardı. 15. Kolordu Kumandanı Kazım (Karabekir) Paşa'dan gelen telgrafnameye göre Azerbaycan'da bulunan İngilizler; Türklerin kendileriyle birlikte hareket ederek Bolşevikler aleyhinde iş birliğinde bulunacakları yönünde propaganda yapmaktaydılar. TBMM Hükümeti, İngilizlerin gerçeği yansıtmayan söylemleri karşısında Propaganda Müdüriyeti'nin tekzip yayımlamasını kararlaştırmıştır.⁴⁸⁵ İngilizlerin böyle bir propaganda yapmalarındaki

⁴⁸¹ Kübra Kayabaşı, **a.g.m.**, s. 605, 610.

⁴⁸² "Mustafa Kemal'in Gizli İdare Teşkilatını Ben İdare Ediyordum", **Cumhuriyet**, 16 Ekim 1970, Gazete No:16604.

⁴⁸³ Sinan Yıldırım, "İstanbul'da Millî Mücadele ve Gizli Örgütlerin Faaliyetleri", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, ss.357-388, s. 370.

⁴⁸⁴ Serdar Yurtsever, **a.g.e.**, s. 67.; Sinan Yıldırım, **a.g.m.**, s. 370.

⁴⁸⁵ 19 Haziran 1920 tarihli Kararname, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1), Fon: 1, Kutu: 2 Sıra: 16.**

amaç ise, Anadolu'daki Millî Mücadele'den etkilenen Bolşevizm tehdidinin güneye inmesini engellemek ve Rusların Türklerle ittifak yapma ihtimalini ortadan kaldırmaktı.

İtilâf Devletleri Kafkasya'da yükselen Bolşevik propagandasından endişelenmiş⁴⁸⁶, Anadolu'ya yayılması ihtimalinden çekinmişlerdir. Bu nedenle İngilizler ve Fransızlar 25 Ağustos 1920 tarihinden itibaren Karadeniz Bölgesi'nde gezinen İtilâf uçakları Sinop, Samsun, Giresun, Trabzon, Rize gibi şehirlere beyannameler atmışlardır. Beyannamelerde Bolşeviklerin Azerbaycan'da birçok mezalim yaptıkları, bu sayede halkın endişeye sevk edildiği yazıyordu. Halkın bu beyannamelerde yazılı olanları dikkate almaması ve uyanık olması için TBMM tarafından Karadeniz illerine genelgeler gönderilmiştir.⁴⁸⁷

İtilâf Devletleri, Millî Mücadele'yi yürüten kesimi yıpratmak ve Anadolu ve Kafkasya üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmek için 1920 yılının Ağustos-Eylül aylarında Karadeniz Bölgesi'ndeki propaganda faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam etmişlerdir. Zonguldak ve çevresinde denetleme ve kontrol faaliyeti yürüten Fransızların halkı provoke eden bildirilerine karşı 16 Eylül 1920 tarihinde Türkler de karşılık vermişlerdir.⁴⁸⁸

İtilâf Devletleri Anadolu'daki propaganda faaliyetlerine hız kesmeden devam etmişlerdir. Türklerin Anadolu'da yaşayan Hristiyan halka zulüm ettiği yönünde propaganda yürüten İtilâf Devletleri, Türk ve Müslüman halka yönelik asılsız iddialar öne sürüyorlardı. Oysa yaptıkları kara propagandanın aksine, asıl Yunanlar işgal ettikleri bölgelerde zulüm ve katliamda bulunuyorlardı. Düşmanın bu propaganda faaliyetine karşılık öne sürdükleri asılsız iddiaları çürütmek amacıyla TBMM, gerekli bilgileri ve belgeleri toplamaya başlamıştır.⁴⁸⁹

⁴⁸⁶ Sabahattin Özel, **a.g.e.**, s. 180.

⁴⁸⁷ 28 Ağustos 1920 tarihli Kararname, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü (30-10-0-0), Fon: 54 Kutu: 354 Sıra: 11.**

⁴⁸⁸ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 228.

⁴⁸⁹ Şer'i ve Evkaf Vekili Abdullah Azmi'den TBMM'ye havale buyrulan 7 Haziran 1922 tarihli tezkire, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Diyanet İşleri Reisliği (51-0-0-0), Kutu:13 Gömlek:113 Sıra:39.**

İtilaf Devletleri, propaganda faaliyetlerini yalnız Anadolu'da sürdürmekle kalmıyorlar, Türk-Sovyet ilişkilerinin geliştirilmeye çalışıldığı sıralarda Kafkasya'da karşı-devrimci unsurlarla iş birliği yaparak eylemlerini gerçekleştiriyorlardı. Bu yüzden TBMM ile Sovyet Rusya birlikte hareket ederek hem Anadolu'da hem de Kafkasya'da kontrolü ele geçirmeye çalışan İtilâf Devletlerinin propaganda faaliyetlerine karşı bir araya gelmişlerdir.⁴⁹⁰

Karadeniz Bölgesi'nde Rum çeteleri, halkın canına ve malına kastederek işkence ve zulmediyorlardı. Bölgedeki asayiş ve güvenlik ortamını bozan silahlı Rum çeteleri, Yunanların işgal faaliyetlerine destekte bulunuyorlardı. Pontus faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için Rum Patrikhanesi ile Yunan Hükümeti iş birliği yaparak bölgede askerî ve siyasî faaliyetlerde bulunuyorlardı. Karadeniz Bölgesi'nde asayişin sağlanmasında yaşanan güçlükler İtilâf kuvvetlerinin müdahalesine neden olmuş, denetim ve kontrolü arttırmışlardır. Yaşanan tüm bunlara rağmen Avrupa'da Müslüman ve Türk halkın itibarını zedelemeye yönelik propaganda faaliyetleri gerçekleştiriliyordu. TBMM Hükümeti Dış İşleri Bakanı Yusuf Kemal Bey de bölgede meydana gelen olaylar hakkında dünya kamuoyunu bilgilendirmek amacıyla çeşitli yazılar kaleme almış⁴⁹¹, Türk ve Müslüman halka yapılan lekeleme hareketlerine karşı yazılarında aktardığı verilerle gerekli cevapları vermiştir.

Millî Mücadele döneminde TBMM'nin Ankara merkezli propaganda çalışmaları İstanbul'dan da desteklenmekteydi. Burada gizli grupların yürüttükleri çabaların önemi yadsınamayacak derecede büyüktü. M.M. Grubu, 1921 yılının Mayıs ayı sonrasında birtakım propaganda faaliyetlerinde bulunuyordu. Fener Rum Patrikhanesi ve Rum kiliselerinde gerçekleştirilen toplantılar hakkında elde edilen bilgiler, İstanbul'da Millî Mücadele karşıtı yayın yapan gazetelerde neşredilen haber ve yazılar İtilâf Devletleri'ne karşı M.M. Grubu'nun yürüttüğü propaganda çalışmalarında temel oluşturuyordu. M.M. Grubu kamuoyu yaratmaktan ziyade düşmanı yanıltmaya yönelik bilgi aktarımında bulunmaya çalışarak psikolojik savaş uyguluyordu. Bu

⁴⁹⁰ Rahmi Doğanay, **a.g.e.**, s. 229.

⁴⁹¹ Tuğba Eray Biber, **a.g.e.**, s. 249-254.

sayede İtilâf Devletleri nezdinde oluşabilecek zafiyetten yararlanarak İstanbul'da geliştirilen Millî Mücadele aleyhtarı planları Ankara'ya bildiriyordu.⁴⁹²

İstanbul'da Millî Mücadele lehine propaganda faaliyeti yürüten gizli gruplardan biri de Felah Grubu'ydu. Ankara'da yayımlanan Hakimiyet-i Millîye ve Yenigün gazeteleriyle birlikte yine Ankara'dan temin edilen çeşitli kitaplar, dergiler ve beyannameler halka dağıtılmıştır.⁴⁹³ Felah Grubu bu faaliyeti ile İstanbul halkının yüreklerine ve zihinlerine Millî Mücadele olgusunu yerleştirerek etkili propaganda yürütmeyi amaçlamıştır.

1922 yılının haziran ayında Yunan gemileri Karadeniz ve Marmara sahillerinde devriye gezmekteydiler. TBMM'ye gelen bir istihbarata göre Yunan nakliye gemileri ve bir torpido Karadeniz'e, Averoff zırhlısı ise Mudanya'ya doğru hareket ediyordu. Fakat yapılan incelemeler sonucunda alınan istihbaratın doğruluğu tespit edilemedi. Bunun üzerine TBMM, İstanbul'da kasten yalan haberlerle beslenen propaganda faaliyetlerine karşı dikkatli olunmasını ve elde edilen istihbaratın doğruluğu teyit edilmeden ilgili birimlere bilgi paylaşımında bulunulmamasını istemiştir.⁴⁹⁴

2. TBMM Hükümeti'nin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde Gerçekleştirdiği Lojistik Faaliyetler

TBMM Hükümeti'nin kurulmasından önce faaliyet gösteren Heyet-i Temsiliye Millî Mücadele'nin siyasi karargâhı olarak görev yapmaktaydı. Heyet-i Temsiliye döneminde Ali Rıza Paşa Hükümeti ile ilişkiler Damat Ferit hükümetlerine göre daha iyi şekilde seyretti. Cemal (Mersinli) Paşa, Ali Rıza Paşa Hükümeti döneminde Harbiye Nazırlığı görevine getirildikten sonra Mustafa Kemal Paşa'yla telgraf yoluyla iletişim kurmaktaydı.⁴⁹⁵

⁴⁹² Serdar Yurtsever, **a.g.e.**, s. 100.

⁴⁹³ **A.e.**, s. 66.

⁴⁹⁴ TBMM'den M.M. Grubu'na gelen 19 Haziran 1922 tarihli şifre, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:62 Gömlek:41 Belge No:41.**

⁴⁹⁵ Zekeriya Türkmen, "Ali Rıza Paşa Hükümeti Kuva-yı Millîye İlişkileri", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.16, S.46, 2000, ss. 37-87, s. 40.

Harbiye Nazırı Cemal Paşa, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti tarafından kontrol edilen yerlerden Kuva-yı Millîye'ye silah, para ve asker göndermiştir. İtilâf Devletleri, Harbiye Nezareti'nin faaliyetlerinden duydukları rahatsızlığı protestolar ve uyarılar aracılığıyla dile getirmişlerdir. Fakat uyarılar dikkate alınmayıp Kuva-yı Millîye ile ilişkiler gizlilik içerisinde sürdürülmüş; silah ve askerî malzemenin sevkiyatına devam edilmiştir. Bu dönemde Harbiye Nezareti, 14 Aralık 1919'da hazırladığı talimatname ile Anadolu'ya silah ve cephane desteği sağlamıştır.⁴⁹⁶

İstanbul'dan gelen silah ve malzeme yardımlarının yanı sıra Sovyet Rusya ile 24 Ağustos 1920 tarihinde dostluk antlaşmasının parafe edilmesiyle ilk askerî yardımlar gelmeye başlamıştır. Kafkasya yolunun açılmasına değin Sovyet Rusya'dan gelen silah, cephane ve para yardımı Rostov'dan Tuapse'ye gönderilmiş; Tuapse'den de Lazistan mebusu Osman Bey'in gözetiminde önce Trabzon'a, ardından İnebolu'ya motorlarla ulaştırılmıştır.⁴⁹⁷

Denizden yapılan nakliyat işleri, ilk zamanlarda 3. Kafkas Tümeni'nin sorumluluğunda ve Trabzon Liman Reisliği'ne bağlı olarak yapılmaktaydı.⁴⁹⁸ 25 Ekim 1920 tarihinde Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Müfrezesi kurulmuş, 9 Şubat 1921 tarihinde ise Trabzon Nakliyat-ı Bahriye Kumandanlığı adını almasıyla nakliyat ve sevkiyat işleri bu kumandanlığın emrinde yapılmaya başlanmıştır.⁴⁹⁹

Son Damat Ferit Paşa Hükümeti'nin istifa etmesinin üzerine Tevfik Paşa'nın kabine kurması, İstanbul'dan Anadolu'ya sevkiyatları önceki döneme daha kolay hale getirmeye başladı. Hamza Grubu'nun TBMM'ye gönderdiği 8 Kasım 1920 tarihli rapora göre Damat Ferit Paşa'nın sadrazam olduğu dönem silah, cephane ve diğer askerî malzemeleri Anadolu'ya sevk etmek çok zordu. Damat Ferit Paşa, İstanbul'daki depolarda bulunan malzemelerin Anadolu'da mücadele eden Türk ordusunun ihtiyaçlarını karşılayacağını biliyordu. Bu nedenle görevlendirdiği kişiler depolara

⁴⁹⁶ Zekeriya Türkmen, **Mütareke ve İşgalden Millî Mücadele'ye Mustafa Kemal Paşa 1918-1920**, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 2020, s. 236- 237, 254-255.

⁴⁹⁷ Hüsnü Özlü, "Millî Mücadele'de İnebolu", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul, 1996, s. 37.

⁴⁹⁸ Hüsnü Özlü, **a.g.t.**, s. 37-39.

⁴⁹⁹ **A.g.t.**, s. 39.; Rahmi Doğanay, "Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında Karadeniz Üzerinden Yapılan Lojistik Faaliyetleri", **Atatürk Haftası Armağanı Dergisi**, S, 45, Ankara, 2018, ss. 43-60, s. 46-47.

yönelik her türlü girişimi engelleyip çeşitli tedbirler aldıkları için Anadolu'ya sevkiyat yapılamamıştı.⁵⁰⁰

TBMM Millî Savunma Bakanlığı Deniz Dairesi'nden Albay Osman Şevket Bey'in Genelkurmay Başkanlığı'na gönderdiği 25 Mayıs 1921 tarihli belgeye göre Daha önce Novorossisk'te Ruslar tarafından ele geçilmiş olan Aydınreis ve Preveze gambotları daha sonra iade edilmiştir. Ancak Ruslar bu gambotları tamamen soymuş ve tahrip etmiş bir şekilde Trabzon'a göndermişlerdir. İstanbul'dan gerekli malzemelerin temin edilerek gambotların donatılabilmesi için İtilaf Devletlerinin işgal uygulamalarına karşın önlem alan TBMM Hükümeti İngilizlerin müdahalesiyle karşılaşmıştır. Bu nedenle TBMM, İstanbul Muavenet-i Bahriye Grubu'ndan yardım istemiştir.⁵⁰¹

İngilizler, askerî malzemelerin sevkiyatını engellemeye çalıştıkları sırada İtalya ve Fransa, sahip oldukları vapur şirketleri aracılığıyla Karadeniz limanlarına silah ve cephane nakliyatında Türklere yardım etmişlerdir. Özellikle Fransız bandıralı La Française Anonim Şirketi'ne mensup Arara, Adana, Ladil, Lanfi ve Lalet vapurları Zonguldak ve Mersin limanlarına silah ve mühimmat sevkiyatı yapmışlardır.⁵⁰²

İstanbul'dan temin edilen hafif silahlar, mayın, donatım araç ve gereçleri ile toplar İnebolu, Akçakoca ve Ereğli iskelelerine taşınmıştır. Bu iskelelerden de cephelere sevkiyat gerçekleştirilmiştir.⁵⁰³

2.1. İnebolu'nun Önemi

İstanbul'dan Ankara'ya, oradan da Anadolu içlerindeki cephelere asker ve mühimmat sevkiyatı yapılmaktaydı. Diğer yandan Doğu Cephesi'nden de askerler ve savaş malzemeleri Batı Cephesi'ne sevk ediliyordu. Öte taraftan Bolşevikler de

⁵⁰⁰ Murat Aydoğdu, "Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükümeti-Son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017, s. 92.

⁵⁰¹ **Harp Tarihi Vesikaları Dergisi**, Belge No: 1544

⁵⁰² Makbule Sarıkaya, **Millî Mücadele Döneminde Rize**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2004, s.102.; Silah, cephane, askerî malzeme ve personel taşımacılığı nedeniyle Fransız ve İtalyan vapur şirketleriyle kurulan ilişkiler ve bu şirketlere ait vapurların gerçekleştirdiği sevkiyatlara ilgili detaylı bilgi için bkz. Hüsnü Himmetoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları**, c.I-II, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1975.

⁵⁰³ Hüsnü Özlü, **a.g.t.**, s. 44-45.

geliştirilen Türk-Rus ilişkileri kapsamında askerî ve malî yardımda bulunuyordu. Fakat İstanbul'un işgalinden sonra İtilâf Devletleri hem İstanbul'da hem de İstanbul'a yakın işgal bölgelerinde denetimlerini artırdılar. İstanbul işgal edildiği için artık sevkiyatın güvenli bir şekilde yapılabilmesi söz konusu değildi. Bu durumda TBMM Hükümeti için lojistiğin nasıl güvenli bir şekilde sağlanabileceği sorunu ortaya çıktı.

İstanbul'a ve Ankara'ya yakın bir konuma bulunan İnebolu, hem gizli gruplar tarafından getirilen malzemelerin hem de Rusya'dan gelen askerî mühimmat ve levazımın Anadolu içlerine ulaştırılabilmesi bakımından önemli bir noktada bulunuyordu. Bu nedenle tarihte "İstiklal Yolu" olarak da bilinen Ankara-Çankırı-Kastamonu-İnebolu hattı tercih edilmiştir.

Anadolu'ya yapılacak asker, silah, cephane ve diğer savaş malzemelerinin tüm sevkiyat işlemleri Kastamonu ve Bolu Havalisi Kumandanlığı aracılığıyla yürütülmüştür. Kastamonu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurulması ise Batı Cephesi'ne yapılan insan ve malzeme lojistiğinde çok önemli bir rol oynamıştır. Nakliyat ve sevkiyat faaliyetleri, bölgede yaşayan ahalinin taşıma faaliyetleri ve kiralanan araçlar sayesinde gerçekleştirilmiştir.⁵⁰⁴

Anadolu'ya ihtiyaç duyulan malzemelerin lojistiğini sağlayabilmek için İnebolu yolunun ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi ve sevkiyatın güvenlik içinde eksiksiz bir şekilde yapılması gerekliydi. Bu nedenle İnebolu yolunun tamir edilmesi gerekiyordu. TBMM Hükümeti, Ankara-İnebolu yolunun tamiri için zaman zaman bütçeden pay ayırmıştır. Ekim 1920'de, yolun tamiri için önceden 34 bin lira tahsis edilmişti. Ardından 66 bin lira daha verilmiş, toplamda 100 bin lira ödenek sağlanması kararlaştırılmıştır.⁵⁰⁵ Zaman zaman İnebolu yolu mecliste gündeme gelmiş, gereken ödenekler TBMM tarafından sağlanmıştır. 19 Aralık 1921 tarihli meclis oturumunda Ankara-İnebolu yolunun tamir edilmesi için masraflarının Genel Bütçeden karşılanmasına dair Bakanlar Kurulundan gelen kanun teklifi, gündeme getirilmiş,

⁵⁰⁴ Hüsnü Özlü, "İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirilmesi", *Millî Savunma Üniversitesi Savunma Bilimleri Dergisi*, C. 18, S. 36, 2019, ss. 155-180, s. 157, 159.

⁵⁰⁵ 31 Ekim 1920 tarihli Kararname. *Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1), Kutu:1 Gömlek:17 Sıra:20.*

incelenip gereğinin yapılması üzerine Nafia ve Muvazene-i Maliye encümenlerine havale edilmiştir.⁵⁰⁶

Ankara-İnebolu yolu üzerinden cephelere nakliyatın ve sevkiyatın daha düzenli ve disiplinli yapılabilmesi amacıyla 3 Kasım 1920 tarihinde 14. Fırka'nın emrinde bir nakliye kolu teşkil edilmiştir. İnebolu-Kastamonu hattı üzerinde bulunan bu nakliye kolu, sevkiyat işlerinde en önemli görevleri yerine getirmiştir.⁵⁰⁷

TBMM'nin denizcilikle ilgili tüm işlerinin yürütülmesi amacıyla 10 Temmuz 1920 tarihinde Umur-ı Bahriye Müdüriyeti kurulmuştur. Cephelerin ikmalini sağlamak amacıyla taşıtların bakım ve onarımı ile ilgilenmek, para işlerindeki yolsuzluğu denetlemek ve hava koşullarını dikkate alarak sevkiyat faaliyetlerini düzenlemek üzere 16 Aralık 1920 tarihinde İnebolu ve Sinop'ta muavenet istasyonları tesis edildi.⁵⁰⁸

Gerek İstanbul'dan gelen malzemelerin gerekse Rusya'dan yapılan yardımların İnebolu üzerinden sevkiyatı sırasında taşımacılık faaliyeti yürüten gizli gruplar, görevlerini büyük bir titizlikle gerçekleştiriyorlardı. Bunun için zaman zaman Harbiye Nezareti'yle de temasta bulunuyorlardı. Gizli grupların nakliyat ve sevkiyat faaliyetlerinin boyutu, her hükümet değişikliğinde farklılık gösteriyordu. Bu noktada Millî Mücadele'ye yakın kimi isimlerin harbiye nazırı olarak görev almaları, gizli grupların İnebolu'ya sevkiyat faaliyetinde bulunmalarına büyük kolaylık sağlamıştır.

İnebolu'nun önemi, 1921 yılında Batı Cephesi'nde meydana gelen savaşlar sırasında daha da artmıştır. Özellikle II. İnönü Savaşı'ndan sonra Türk ordusunun elde ettiği askerî zafer ve diplomatik saygınlık, İtilâf Devletlerinin de politikalarında birtakım yumuşamalara neden oldu. Sevr Antlaşması'nı imzaladıkları haliyle kabul ettiremeyeceğini anlayan İtilâf Devletleri bazı hususlarda değişikliğe gitmeye karar verdiler.

⁵⁰⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, İctima 2, 130'uncu İnikad, C.15, 19 Aralık 1921, s. 140.

⁵⁰⁷ Hüsnü Özlü, **a.g.m.**, s. 162.

⁵⁰⁸ Nurettin Peker, **1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Hârekatı ve Hatıralar**, Kastamonu, Kastamonu 2018 Türk Dünyası Kültür Başkenti, 2018, s. 277.

TBMM'nin Batı Cephesi'nde güçlenmeye başlaması üzerine Yunanlar 26 Mart 1921 tarihinde Karadeniz sahillerinde abluka ilan ederek faaliyetlerini arttırmışlardır. Buna karşın İtilâf Devletleri TBMM ile görüşmelere başlamış, hatta Amerika ve Fransa gibi devletler, İnebolu'ya askerî eşya, benzin ve gaz gibi malzemeler çıkarmışlardır. Yunanların abluka uygulamasına karşı kendi gemilerinin zarar görmesini istemeyen bu devletler, ticaret gemilerini torpidolarıyla korumaktaydılar.⁵⁰⁹

Diğer yandan Batı Cephesi'nde yaşanan savaşlar sırasında İtilâf Devletleri tarafsızlık ilan etmişlerdir. Tarafsızlık ilanından sonra önce iki tarafa da savaş malzemelerinin satışı yasaklanmış, ardından satışların özel şirketler tarafından yapılmasına karar verilmiştir. TBMM için yalnızca Rusya'dan malzeme tedarik etmek yeterli değildi. İtilâf Devletleri tarafından alınan bu karar sayesinde TBMM, özel yabancı şirketlerle de ticaret yapabilme hakkı kazanıyordu.

Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde Yunanların Karadeniz sahillerinde abluka uygulamasına rağmen İnebolu'da güçlü bir sevkiyat yapıldı. Bu esnada İnebolu sadece sevkiyat noktası değil aynı zamanda yabancı temsilcilerin de geldikleri bir yer olmuştur.⁵¹⁰

Ankara-İnebolu hattında yürütülen nakliyat ve sevkiyat faaliyetleri sayesinde Batı Cephesi'nde ihtiyaç duyulan tüm asker ve siviller, silah, cephe ve malzemeler ulaştırılmıştır. Kütahya-Eskişehir Savaşları esnasında İnebolu-Kastamonu-Çankırı-Kalecik-Ankara güzergahı üzerinden silah ve savaş malzemeleri ulaştırılmıştır. Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından da sevkiyat faaliyetleri devam etmiştir. Böylelikle Türk Ordusu, Büyük Taarruz'un başlangıcına kadar olan süre içerisinde Yunanlara karşı savaş hazırlıklarını tamamlamıştır.⁵¹¹

Savaş malzemelerinin satışını yasaklayan ambargonun kaldırılmasıyla TBMM, özel Fransız ve İtalyan şirketleriyle temasta bulunmaya başladı. La Française Anonim Şirketi'ne ait olan Arara Vapuru, savaş malzemeleriyle yüklü olarak İnebolu iskelesine

⁵⁰⁹ Nurettin Peker, **a.g.e.**, s. 316.

⁵¹⁰ Gelen yabancı temsilcilerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. **a.e.**, s. 320-321.

⁵¹¹ Hüsni Özlü, **a.g.m.**, s. 169, 171.

teslim edilmek üzere 27 Ekim 1921'de yola çıktı.⁵¹² 1 Kasım 1921'de M.M. Grubu, La Française Anonim Şirketi'yle silah sevkiyatı konusunda sözleşme imzaladı. Sözleşmeye göre cephane İnebolu'ya nakledilecekti. Taşınacak her tonun nakliye ücreti 25 lira olarak belirlenmişti. Nakliye ücretinin dörtte biri malın vapura teslim edilmesinden sonra İstanbul'da, geri kalanı ise İnebolu limanına indirilmesinin ardından yapılacaktı.⁵¹³ Antlaşmanın sağlanmasıyla Arara Vapuru 6 Kasım 1921'da İnebolu'ya ulaştı. Vapurda bulunan savaş malzemeleri 32 saat içerisinde İnebolu halkı tarafından boşaltılmıştır.⁵¹⁴

M.M. Grubu, İngilizlerle temasta olan bir Fransızla anlaşma yapmaktaydı. Bu anlaşma sayesinde TBMM Hükümeti'ne top, çeşitli sahra cebel obüsü, mermi, bomba ve telefon gibi savaş malzemeleri ve silahlar gönderilecekti. Fransız kumpanyasının himayesinde bulunan vapur, malzemeleri İnebolu iskelesine teslim edecekti.⁵¹⁵

Anadolu'ya silah ve cephane lojistiği yapıldığı sıralarda Harbiye Dairesi Reisi İhsan Paşa, Erkan-ı Harbiye Umumiye Riyaseti'ne gönderdiği 29 Aralık 1921 tarihli yazıda, mevcut olan cephanenin ve malzemelerin Anadolu'ya gönderilmesinin vatanî bir görev olduğunu bildiriyordu. Bunun üzerine Harbiye Dairesi, M.M. Grubu ile iş birliğinde bulunarak yaklaşık dokuz yüz ton malzeme İnebolu'ya göndermiştir.⁵¹⁶ Harbiye Nezareti'nde görevli olan vatanseverler, İstanbul'dan Anadolu'ya sevkiyatın yapılması hususunda gerekli desteği sağlıyorlardı.

198 asker ve subayla savaş için gerekli eşya ve malzeme, İnebolu'ya gönderilmek üzere 1 Ocak 1922'de La Française Şirketi'ne verilmiştir. M.M. Grubu, aynı gün Harbiye Nazırı Ziya Paşa'ya gönderdiği yazıda, Arara Vapuru ile İnebolu'ya malzeme gönderildiğini bildirerek ambarlarda ordunun işine yarayan daha büyük eşya

⁵¹² M.M. Grubu'ndan Müdafaa-i Millîye Vekaleti'ne havale buyrulan 27 Ekim 1921 tarihli yazı. **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:38 Gömlek:26 Belge:26.**

⁵¹³ İnebolu'ya savaş malzemesi ve cephane sevkiyatı için M.M. Grubu'nun La Française Anonim Şirketi ile imzaladığı 1 Kasım 1921 tarihli sözleşmenin sureti, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:38 Gömlek:27 Belge:27.**

⁵¹⁴ Hüsnü Himmetoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları**, c. I, s. 280.

⁵¹⁵ M.M. Grubu'nun TBMM'ye gönderdiği 16 Kasım 1921 tarihli şifre, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:35 Gömlek:106 Belge:106.**

⁵¹⁶ Murat Aydoğdu, **a.g.t.**, s. 98.

ve malzemelerin bulunduğunu, bunların temini konusunda satış komisyonunun engel olmamasını istemiştir.⁵¹⁷

Ziya Paşa, Harbiye Nazırlığı görevi boyunca İstanbul'dan Anadolu'ya yapılan sevkiyatları aktif bir şekilde desteklemiş, bünyesindeki dairelere gerekli hususlarda emirler vermiştir. M.M. Grubu ile Ziya Paşa arasında yapılan yazışmalar bunu doğrular nitelikteydi. 17 Ocak 1922 tarihinde M.M. Grubu, İnebolu Kumandanlığı'na gönderdiği yazıda askerî malzemelerin Ladil vapuruyla gönderildiğini bildirmiştir.⁵¹⁸ Harbiye Nezareti'ne bağlı memurların gösterdiği kolaylıklar sayesinde sevkiyat başarıyla gerçekleşmiş, gönderilen cephane ve malzemeler İnebolu'ya ulaşmıştır. Bunun üzerine M.M. Grubu, 1 Nisan 1922 tarihinde Harbiye Nazırı Ziya Paşa'ya teşekkürlerini bildiren bir yazı göndermiştir.⁵¹⁹ M.M. Grubu teşekkür yazısını, gönderilen malzemelerle ilgili İnebolu Mevkii Kumandanlığı'ndan gelen mazbata suretleriyle birlikte Ziya Paşa'ya takdim etmiştir.⁵²⁰

10 Mayıs 1922 tarihinde Arara Vapuru, İnebolu'ya 300 bin ton askerî eşya ve malzeme sevk etmek amacıyla İstanbul'dan yola çıktı. Nakliye ücreti olarak tespit edilen 1428 lira İnebolu'dan tahsil edilecekti.⁵²¹ Vapur, 13 Mayıs 1922'de İnebolu'ya ulaştı. İnebolu'ya yapılan sevkiyat hakkında bilgi veren M.M. Grubu, taşınan malzemelerin tonundan 12 lira almıştır. Mersin Vapuru'na da 440 ton malzeme verilerek İnebolu'ya gönderilmiştir. Müdafaa-i Millîye Vekaleti verdiği emirlerle malzeme istemiştir. Levazım ambarlarında ihtiyaç duyulmayan birçok malzeme mevcuttu. M.M. Grubu, bu malzemelerin sevki için Harbiye Nezareti'nden gerekli teşebbüslerin yerine getirilmesini istemiştir.⁵²²

⁵¹⁷ M.M. Grubu'nun Harbiye Nazırı'na havale buyurduğu 1 Ocak 1922 tarihli yazı, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:35 Gömlek:132 Belge:132**

⁵¹⁸ M.M. Grubu'nun Müdafaa-i Millîye Vekaleti'ne gönderdiği 17 Ocak 1922 tarihli şifre, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:35 Gömlek:141 Belge:141.**

⁵¹⁹ M.M. Grubu'nun Harbiye Nazırı Ziya Paşa'ya havale buyurduğu 1 Nisan 1922 tarihli yazı, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:36 Gömlek:5 Belge No:5**

⁵²⁰ Murat Aydoğdu, **a.g.t.**, s. 100.

⁵²¹ M.M. Grubu'nun TBMM'ye gönderdiği 10 Mayıs 1922 tarihli şifre, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:36 Gömlek:19 Belge No:19**

⁵²² M.M. Grubu'nun Harbiye Nazırı Ziya Paşa'ya havale buyurduğu 14 Mayıs 1922 tarihli yazı, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:38 Gömlek:45 Belge No:45**

Arara Vapuru'nun İnebolu'ya yaptığı sevkiyat üzerine Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti'nden M.M. Grubu'na gelen telgrafta, sevkiyatın başarılı bir şekilde gerçekleştirildiği bildirilmiştir. Bunun üzerine M.M. Grubu, Harbiye Nazırı Ziya Paşa'ya gönderdiği 16 Mayıs 1922 tarihli yazıda, sevkiyatın hızlandırılması için eşya ve malzemelerin tertip edilmesine ilişkin Levazım ve Harbiye Dairesi'ne gerekli emirlerin verilmesini istemiştir.⁵²³ Ziya Paşa'yla gerçekleştirilen yazışmalar, bu dönemde Harbiye Nezareti'nin İstanbul'dan İnebolu'ya yapılan sevkiyatları desteklediğini gösteriyordu.

3. Türk Donanması'nın İtilâf Devletlerine Karşı Boğazlar ve Karadeniz Sahillerinde Yürüttüğü Mayın Faaliyeti

İtilâf Devletlerinin Boğazlar bölgesi ve Karadeniz sularındaki askeri faaliyetlerine engel olabilmek ve bundan kesin sonuçlar elde edebilmek için TBMM Hükümeti denizlere mayın yerleştirme yoluna gitmiştir. Denizlerde etkin bir şekilde yürütülebilecek mayın harbi, düşman için en etkili caydırıcı yöntemlerden biriydi. Türk askeri, Çanakkale Deniz Savaşı'nda elde edilen zaferi, etkin bir şekilde yürütülen mayın harbine borçluydu.

Mondros Mütarekesi'nin ikinci ve üçüncü maddeleri, denizlerdeki mayın, torpido, kovan gibi maddelerden temizlenmesini ve bulunduğu bölgelerin yerlerinin İtilâf Devletleri'ne gösterilmesini öngörüyordu. Böylelikle İtilâf Devletleri, denizleri torpillerden temizleyerek işgal sahasını kendileri için güvenli hale getireceklerdi. İtilâf Devletlerinin ihlalleri karşısında TBMM Hükümeti mütarekenin bu maddelerine uymamış, Boğazları, özellikle de Karadeniz sahillerini düşman saldırısına karşı korumak amacıyla mayın tedarikine önem vermiştir.

TBMM Hükümeti'ne bağlı orduların ihtiyaç duyduğu silah ve askeri malzemelerin bir kısmı İstanbul'daki silah depolarından veya malzeme ambarlarından

⁵²³ M.M. Grubu'nun Hariciye Nazırı Ziya Paşa'ya havale buyurduğu 16 Mayıs 1922 tarihli yazı. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:36 Gömlek:23 Belge No:23

gizli gruplar vasıtasıyla Anadolu'ya kaçırılıyordu. Temin edilen mayınların büyük bir kısmı da Sovyet Rusya'dan yardım kapsamında gelen malzemelerdi.

İtilâf Devletlerinin Karadeniz sahillerinde denetimlerini sıklaştırması ve Yunan gemilerinin faaliyetleri nedeniyle 1921 yılının haziran ayında İzmit-Karamürsel bölgesinin mayın ile kapatılması planlanmıştı. Bölgeye mayın sevkinde Muavenet-i Bahriye Grubu etkili bir rol oynamıştı. 4 Haziran 1921 tarihinde İstanbul'daki mayın deposundan İzmit'e gizlice sevkiyat gerçekleştirildi. Karamürsel'e yapılan sevkiyatın ardından bölgenin mayınla kapatılması düşünülmüş, bunun için imkânlar araştırılmıştır. Böyle bir faaliyette bulunmak, İstanbul'dan Anadolu'ya yapılacak nakliyat ve sevkiyat faaliyetlerine zarar verecekti. Diğer yandan TBMM Hükümeti'nin tarafsız bölge ilan edilen Marmara ve Boğazlar üzerindeki teşebbüslerini olumsuz yönde etkileyecekti. Bu nedenle Karamürsel'in mayınla kapatılma düşüncesi rafa kaldırılmıştır.⁵²⁴

Düşman gemileri Karamürsel önlerinde sık sık bulunarak Türk ordusunun harekâtına engel olmaya ve huzursuzluk ortamı yaratmaya çalışmaktaydı. Türk denizcileriye düşman gemilerinin eylemlerine karşı kıyılara torpil yerleştirmeye başlamışlardı.⁵²⁵

Yunan gemileri 21 Haziran 1921'de İzmit'in işgalden kurtarılmasına kadar etkinlik göstermeye devam etmiştir. Yunanların tekrar saldırabilme ihtimaline karşı stratejik konumu bakımından önemli olan bu bölgeyi korumak amacıyla 6 Temmuz 1921'de İzmit Bahriye Kumandanlığı ve Kocaeli Kumandanlığı Bahriye Müşavirliği kurulmuştur. Temel görevi Körfez'de deniz savunması yapmak olan İzmit Bahriye Kumandanlığı, İstanbul'dan İzmit'e yapılacak sevkiyatın sağlanmasını sağlayacak, kıyıda tahkimatlar oluşturarak bunların silahlarla teçhizatlandırarak ve mayın manialarını oluşturacaktı.⁵²⁶

⁵²⁴ **Türk Donanmasında Mayın Harbi Dünü Bugünü**, İstanbul, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, 2009., s. 77.

⁵²⁵ Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa'dan Mürettep Kolordu Kumandanlığı'na Müdafaa-i Millîye Vekaleti'ne, Garp Cephesi Kumandanlığı'na gönderilen 22 Haziran 1921 tarihli şifre sureti, **Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:1135 G:65**.

⁵²⁶ Murat Savaş Yalman, "Türk Kurtuluş Savaşı'nda TBMM'ye Bağlı Deniz Kuvvetleri Teşkilatının Kuruluşu", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2019, s. 52-53.

Karadeniz kıyılarında mayın faaliyetlerini yürütmek üzere tesis edilen bir diğer kurum da Trabzon Mayın Memurluğu idi. Teknik işleri planlayan memurluk, düşman gemilerinin saldırılarına karşı limanlara mayın yerleştiriyor, ayrıca mayın sevkiyatında da bulunuyordu.⁵²⁷

Mayın yerleştirme faaliyetlerini ve sevkiyatını güvenli hale getirdikten sonra yine tedarik işine devam edildi. 15-18 Ağustos 1921 tarihleri arasında Sovyet Rusya'nın Karadeniz Filosu kumandanı ve beraberindeki kişilerle Trabzon'da yapılan görüşmenin sonucunda 500 mayın temin edilmiştir.⁵²⁸ Fakat mayınları taşıyacak bir vapur henüz hazır değildi. Tuapse Şehbenderi, 13. Fırka Kumandanlığı'na gönderdiği şifre ile Novorossisk'te bulunan mayınları almak üzere uygun bir vapurun mümkün olduğu kadar hızlı bir şekilde gönderilmesini istedi.⁵²⁹ Bunun üzerine 13 Kasım 1921 tarihinde Şahin Vapuru, mayınlardan bir kısmının sevkiyatını gerçekleştirmek üzere Novorossisk'e gitmiştir. 1922 yılının ocak ayında yüklediği 200 mayınla Trabzon'a dönmüştür.⁵³⁰

TBMM'nin 1922 yılı mayın faaliyetlerine bakıldığında, mayınları denize yerleştirmek, bakım ve onarımını sağlamak amacıyla Amasra, Samsun ve Trabzon'da mayın müfrezeleri kurulmuştur. Aynı yıl, Sovyet Rusya'dan Şahin Vapuru'yla getirilen 250 mayından 50 adedi Trabzon'a, 50 adedi de Samsun limanına bırakılmış, geri kalanlar da Amasra mayın müfrezesi tarafından depo edilmiştir.⁵³¹

TBMM Hükümeti, Millî Mücadele başladığından beri Karadeniz kıyılarını düşman gemilerine karşı korumak için gerekli tedbirler alıyordu. Bunun en önemli nedeni, limanları gözetleme ve kontrol faaliyetinde bulunan İtilâf Devletleri'ne karşı korumaktı. 1921 yılından itibaren denizlerde düşman gemilerine karşı gerçekleştirdiği en önemli nedeni Batı Cephesi'nin ikmalini sağlamaktı. Bu yüzden TBMM Hükümeti, stratejik açıdan önemi haiz olan limanların emniyetini sağlamak amacıyla mayın ve topla savunulmasına önem vermiştir.⁵³² Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisliği de deniz

⁵²⁷ Murat Savaş Yalman, a.t., s. 54.

⁵²⁸ Mehmet Perinçek, **Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar**, İstanbul, Kaynak Yayınları, s. 70.

⁵²⁹ Tuapse Şehbenderi'nden 13. Fırka Kumandanlığı'na gönderilen 10 Eylül 1921 tarihli şifre, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:913, G:104.**

⁵³⁰ **TİH V**, s. 46.

⁵³¹ Afif Büyüktuğrul, a.g.e., s. 159.

⁵³² **TİH V**, s. 21.

savunmasında mayını önemli bir yerde tutmuştur. Bu yüzden İstanbul'daki mayın depoları, 1922'de İzmit'e taşınmış, burada aynı özelliklere sahip mayınlar yapılmıştır.⁵³³ Böylece düşman etkisiz hale getirilerek lojistik faaliyetlerin güvenliği sağlanmaya çalışılmıştır.

4. TBMM Hükümeti'nin Siyasî Uygulamaları

4.1. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Boğazlar Devleti Projesi'ne İtirazı

Paris Barış Konferansı'yla Boğazlar bölgesinin yönetimi uluslararası hale getirilmek istenmekteydi. İngiltere Başbakanı Lloyd George'un bu yöndeki beyanıyla birlikte Anadolu'nun, Türk Hükümeti'nin yeni merkezi olacağı ve İstanbul'un yalnızca hilafetin merkezi olarak kalacağı yönünde barış konferansına teklifte bulunacağı basına yansımıştı. Bu durum, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti tarafından protesto mitinglerinin düzenlenmesine neden oldu. Bunun yanı sıra protesto telgrafları ve yazıları da gönderildi.

Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlar hakkındaki tasarılarına karşın Mustafa Kemal Paşa, bu düşüncelerin Türk milletinin dini ve millî değerlerine aykırı olduğunu dile getirmiştir. Bu nedenle İstanbul'da bulunan yabancı devletlerin temsilcilerine şiddetle protestolarda bulunulmasını ve bu protesto girişimleri hakkında Heyet-i Temsiliye'nin bilgilendirilmesini istemiştir.⁵³⁴ Bunun üzerine İstanbul, Amerika, İtalya, Fransa ve İngiltere siyasî temsilcileriyle İsveç, Norveç, Flemenk ve İspanya sefaretlerine ortak kaleme alınmış bir protesto yazısı gönderilmiştir. Yazıda, 500 seneden beri Türklerin hükümet merkezi olan İstanbul'un iktisaden ve kültürel olarak bir Türk İslam beldesi olduğu, Boğazların uluslararası hale getirilmesinin, Türkiye'nin

⁵³³ Murat Savaş Yalman, **a.g.t.**, s. 54.

⁵³⁴ Mustafa Kemal'den 3. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 8 Ocak 1920 tarihli şifre sureti, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu: 19 Gömlek:1 Belge No:1.**

siyasî hayatına son vermek anlamına geleceği ve bu durumun dünya barışı için tehlikeli bir durum arz edeceği belirtilmiştir.⁵³⁵

Protesto yazılarının gönderilmesinin yanı sıra Aziziye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, basında çıkan bu haberi protesto etmek üzere İstanbul'da bulunan İtilâf Devleti temsilcilerine telgraf göndermiştir.⁵³⁶ 15 Ocak 1920 tarihinde Erzurum'da İstanbul Hükümeti'ne ve Amerika temsilcisine; 25 Ocak 1920 tarihinde ise Bayburt'ta yine İstanbul Hükümeti'ne ve tarafsız devletlerin sefaretlerine telgraf gönderilmiş ve protesto mitingi düzenlenmiştir.⁵³⁷ Misak-ı Millî sınırlarının belirlendiği bu günlerde Lloyd George'un Boğazlara yönelik tasarıları yurdun dört bir yanında tepkilerin doğmasına neden olmuştur.

4.2. Sovyetlerle İlk Temaslar

Bolşevikler İç Savaş'ta Beyaz Ordu'yla, Kafkasya'da ise İtilâf Devletleriyle mücadele halindeyken bir yandan da Osmanlı Devleti'nde meydana gelen işgalleri ve direniş hareketlerini takip ediyordu. Bunun üzerine Kasım 1919'da Kafkas Bolşevik Orduları Başkumandanı Chalva Eliava İstanbul'a gönderilmişti. Heyet-i Temsiliye'yle temas kuran Eliava, İtilâf Devletlerine karşı Türklerin millî varlığını tanıyacaklarını belirterek yardıma başlayacaklarını bildirmiştir. Bu şekilde Bolşeviklerle temaslar başlamıştır. Bir süre sonra Ali Fuat Paşa, Millî Mücadele'yle ilgisi bulunmayan kişilerin türlü kanallardan Ankara ile görüşmeye çalıştığını bildirdi. Bu nedenle TBMM kurulduktan sonra İtilâf Devletlerine karşı Bolşeviklerle resmî görüşmelerin yapılması gündeme alınmıştı. Sovyet Rusya'yla resmî temaslar kurmak üzere Hariciye Vekili Bekir Sami Bey başkanlığında, İktisat Vekili Yusuf Kemal Bey, Lazistan

⁵³⁵ İstanbul'dan Amerika, İtalya, Fransa ve İngiltere Siyasî Temsilcileri ve İsveç, Norveç, Flemenk ve İspanya Sefaretlerine havale buyrulan yazı, t.y., **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:21 Gömlek:65 Belge No:65.**

⁵³⁶ Aziziye Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nden İstanbul İtilâf temsilcilerine gönderilen telgraf sureti, t.y., **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu: 20 Gömlek: 96 Belge No:96.**

⁵³⁷ Erzurum Valisi Reşid Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 15 Ocak 1920 tarihli telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR.) D:656 G:143.**; Erzurum Valisi Reşid Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 25 Ocak 1920 telgraf, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemî (DH. ŞFR.) D:657 G:67.**

Mebusu Osman Bey, Doktor Miralay Tali ve Erkan-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi Bey'den oluşan bir heyet Moskova'ya gönderilmiştir.⁵³⁸

8 Mayıs 1920 tarihinde TBMM'nin, Sovyet Rusya'ya giden heyete verdiği talimata göre Türkiye'nin en büyük isteği, Misak-ı Millî sınırları içerisinde tam bağımsız olarak yaşamaktı. TBMM'nin dış politikasını oluşturmada en büyük paya sahip bu ilke Sovyet Rusya tarafından da desteklendiği durumda temas kurulabilirdi. Buna göre Karadeniz'e kıyısı olan tüm ülkelere Boğazlardan geçiş serbest olacaktı.⁵³⁹

Türk heyetinin görüşmeler için yola çıktığı günlerde Halil Paşa da Sovyet Rusya'da bulunmaktaydı. Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Karabekir Paşa, Halil Paşa'ya gönderdiği 24 Haziran 1920 tarihli mektupta, İtilaf Devletlerinin saldırılarına karşı Türk ordusunun mücadeleye devam edebilmesi için para, silah ve cephaneye ihtiyacı olduğunu bildirmiştir. Ayrıca Kazım Karabekir Paşa, Doğu yolunun açılmasını istemiştir.⁵⁴⁰

Halil Paşa Sovyet yetkililerle görüşerek Türkiye'de millî hükümetin tesis edileceğini ve Sovyet Rusya'yla dostluk antlaşmasının imzalanacağını belirtmiştir. Halil Paşa'nın ifadeleri üzerine Sovyet Rusya yapıcı bir yaklaşımda bulunmuştur. Fakat iki ülke arasındaki yolun açılmaması ileride Türkiye için sorun teşkil edecekti.⁵⁴¹

TBMM heyeti ile Sovyet Rusya arasında yapılan görüşmeler sonucunda 24 Ağustos 1920 tarihinde anlaşma parafe edildi. Ardından askerî uzmanlar arasında ilk toplantı gerçekleşti. Bu toplantıda yapılacak yardımların deniz yolu ile Türkiye'ye sevk edilmesine karar verildi. Silah, cephane ve diğer savaş araç ve gereçleri Novorossisk ve Tuapse limanlarından yüklenerak Trabzon, Samsun ve İnebolu limanlarına getirilecek, buradan da Anadolu'ya sevk edilecekti. Sovyet Rusya'dan

⁵³⁸ Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, İstanbul, Temel Yayınları, 2017, s. 105-106.

⁵³⁹ Hasan Terzi, "Türk Boğazları Siyasî Tarih Işığında Karadeniz'deki Mevcut Durum", **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 35.

⁵⁴⁰ Doğu Cephesi Kumandanı Kazım Paşa'dan Bakü'de 11. Sovyet Kızıldorusu Kumandanlığı'na havale buyrulan 24 Haziran 1920 tarihli mektup sureti, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu:324 Gömlek:2 Belge No:2.**

⁵⁴¹ Mehmet Perinçek, **Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri**, s. 45.

temin edilen malzemelerin sevkiyatından Trabzon'da bulunan 3. Kafkas Tümeni sorumlu olacaktı.⁵⁴²

Antlaşmanın parafe edilmesinden sonra Yusuf Kemal Bey, TBMM'ye 18 Eylül 1920 tarihli bir telgraf göndererek bilgilendirmede bulunuyordu. Buna göre Sovyet Rusya Dışişleri Halk Komiserliği Başkan Yardımcısı Lev Mihayloviç Karahan, Türklerin hesabına bir milyon İtalyan lirasından üç milyon İtalyan lirasına kadar bir kredinin açıldığını söylemiş ve oradaki temsilcilerine iletilmesi için kendisine şifreli bez vermişti.⁵⁴³ Ali Fuat Paşa da anılarında Yusuf Kemal Bey'in TBMM'ye gönderdiği telgraftan bahsetmiş ve antlaşmanın imzalanmasının ardından başlayan yardımlara değinmiştir. Rusya'dan Karadeniz kıyılarına gerçekleşecek sevkiyattan Osman Bey sorumlu olacaktı.⁵⁴⁴

Sevkiyat ilk zamanlarda şahıslara ait özel motor ve takalarla yapılmaktaydı. Ancak bu deniz vasıtaları Rusya'dan temin edilen malzemelerin taşınması için yeterli değildi. Daha büyük gemilere ihtiyaç vardı. Yalnızca İstanbul'da bulunan Aydınreis ve Preveze gambotları ihtiyacı karşılayabilecek durumdaydı. Bu iki gambot, sevkiyatın gerçekleşmesini sağlamak üzere TBMM'nin emrine girdi. Fakat gambotların İtilâf Devletleri tarafından ele geçirilme ihtimali vardı. Bu nedenle Müdafaa-i Millîye Vekaleti, Sovyet Rusya'dan bu iki gemiyi saklayıp onarmasını istemiştir. Sovyet Rusya'nın bu isteği kabul etmesiyle gemilerin tüm kısımları onarılmıştır.⁵⁴⁵

TBMM ile Sovyet Rusya arasında anlaşma parafe edildikten sonra yardımların gelmesiyle iki hükümet arasındaki ilişkiler iyi yönde gelişme göstermiştir. Öyle ki, 24 Kasım 1920 tarihinde TBMM adına Fevzi Paşa, Wrangel Ordusu'na karşı kazandığı zafer dolayısıyla Lev Troçki'ye tebriklerini iletmiştir. Kızıl Ordu'nun zaferini

⁵⁴² Mehmet Perinçek, **Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar**, s. 69.

⁵⁴³ Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967, s. 182.

⁵⁴⁴ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.h.**, s. 127.

⁵⁴⁵ Mehmet Perinçek, **Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri**, s. 60-61.

emperyalizmin yenilgisi şeklinde değerlendiren Fevzi Paşa, güzel başlangıçların da olmasını temenni ettiğini sözlerine eklemiştir.⁵⁴⁶

Görüşmeler sırasında Sovyet Rusya, Van ve Bitlis vilayetlerinin kendi kontrolü altındaki Ermenistan'a bırakılmasını istemiştir. Misak-ı Millî sınırları içerisinde yer alan bu vilayetlerde yaşayan ahalinin çoğu Müslümandı. Bu nedenle TBMM, Misak-ı Millî ilkelerinden taviz vermeyerek Rusların bu talebini kabul etmemiştir.⁵⁴⁷ Bunun üzerine Sovyet Rusya, Türkiye'ye karşı mesafeli bir tavır sergileyerek parafe edilen anlaşmayı imzalamak konusunda isteksiz davranmıştır.

Misak-ı Millî ilkelerinden ödün vermeyen TBMM'nin Rus taleplerini reddetmesi, yardımların azalmasına ve iki hükümet arasında mesafeye neden olmuştur. Ali Fuat Paşa yaşananların, Ruslarla İngilizlerin yapacakları antlaşmadan kaynaklandığını anılarında ifade etmiştir. 1921 yılının başında ise antlaşmayı imzalayacaklarını ve yardımları da genişletilmiş bir şekilde yapacaklarını bildirmişlerdir.⁵⁴⁸

4.3. Moskova Antlaşması'nın İmzalanması ve Türk-Sovyet İlişkilerinde Boğazlar Meselesinin Belirleyiciliği

Türkiye ile Moskova arasında resmi görüşmeler başlamadan önce Sovyet Rusya, dış politikada olabildiğince dengeli bir yol seçmeye çalışıyordu. İç Savaş, Rus ekonomisini bir hayli olumsuz etkilemişti. Bu nedenle İngiltere'yle ticarî ilişkiler kuran Sovyet Rusya, Türkiye ile imzalanacak antlaşmanın askerî ittifak mahiyeti taşımasından ziyade iş birliğine dayalı olmasına özen gösteriyordu. Çünkü İngiltere'yle yapacakları ticaret antlaşmasının tehlikeye girmesinden çekiniyordu.

⁵⁴⁶ Fevzi Paşa'dan Troçki'ye havale buyrulan 24 Kasım 1920 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Rusya Millî Arşivindeki Türk Tarihi ile İlgili Belgeler (930-2-0-0), Kutu:1 Gömlek:4 Sıra:2.**

⁵⁴⁷ TBMM'den Moskova'da Türkiye Heyet-i Murahhasası Reisi Bekir Sami Bey'e havale buyrulan 21 Ekim 1920 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA) Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1), Kutu:1 Gömlek:15 Sıra:9.**

⁵⁴⁸ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.h.**, s. 144, 159.

26 Şubat 1921 tarihinde Türkiye ile Sovyet Rusya arasında resmi görüşmeler başladı. Görüşmelerde siyasî meseleler ve askerî yardım konusu olmak üzere iki önemli esas üzerinde duruldu.⁵⁴⁹

16 Mart 1921 tarihinde TBMM Hükümeti ile Sovyet Rusya arasında Moskova Antlaşması imzalanmıştır. 16 maddeden oluşan Moskova Antlaşması'nın 5. maddesi Boğazlar ile ilgiliydi. Buna göre, Boğazlarda tüm ülkelerin ticarî faaliyetlerini sürdürebilmesi için geçiş serbestisi sağlanacak, Boğazların statüsünü belirlemek üzere Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden oluşan bir konferans toplanacaktı.⁵⁵⁰ Moskova Antlaşması, 21 Temmuz 1921 tarihinde TBMM tarafından onaylandı.⁵⁵¹

Sovyet Rusya, Türkiye ile imzaladığı Moskova Antlaşması sayesinde güneyden gelebilecek tehditlere karşı belirli adımlar atmıştır. Bunlardan birincisi, Boğazlar bölgesindeki Türk varlığını desteklemek ve korumaktır. İkincisi ise, askerî ve malî yardımda bulunarak Türk ordusunu Batılı devletlere karşı güçlendirmektir.⁵⁵²

Moskova Antlaşması'nın imzalanmasının ardından Sovyet Rusya, dostluk üzerine bir iş birliği sağlayarak Türkiye ile Boğazlar Meselesinde de ortak hareket etmeyi amaçlamıştır. Yukarıda belirtilen etkenler de göz önünde bulundurulduğunda Sovyet Rusya'nın Boğazlar Meselesine eğilmesinin temel sebebi, İtilâf Devletlerinin tesis ettiği yönetimle Bolşevizmin hareket serbestisini kısıtlamasıydı. Bunun için Moskova Antlaşması imzalanarak Sovyet Rusya ile Türkiye arasında dostluk geliştirmeliydi. Fakat gerek Sovyet Rusya'nın Kafkasya'daki politikaları gerekse Türkiye'nin İtilâf Devletleriyle kurduğu temaslar, ilişkilerde zaman zaman soğukluğa neden olmuştur.

21-22 Nisan 1921'de Josef Stalin ile Ali Fuat Paşa arasında bir görüşme yapılmıştır. Wrangel Ordusu'nun ele alındığı görüşmede Boğazlara yönelik yapılacak girişimler ele alınmıştır. Bu dönem, Wrangel Ordusu'nda yer alan subayların çoğu, Sovyet Rusya'da çıkartılan aftan yararlanarak Kızıl Ordu'ya katılmışlardır. Stalin'in

⁵⁴⁹ Bülent Gökay, **a.g.e.**, s. 136.

⁵⁵⁰ Coşkun Topal, "Türk Rus İlişkileri ve Moskova Anlaşması", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 4, S. 6, Trabzon, 2018, ss. 313-330, s. 323

⁵⁵¹ Türkiye-Rusya Muahedesi hakkında kanun için bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, İçtima 2, 53'üncü İnikad, C.11, 21 Temmuz 1921, s. 333.

⁵⁵² Harry N. Howard, **Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923)**, s. 342.

önerisine göre, Türk Ordusu Boğazlara yürüdüğü takdirde Wrangel, İstanbul ve Boğazlarda bulunan İngiliz ve Fransız askerlerini vurabilir, silahlarını da ellerinden alarak esir edebilirdi. İtilâf Devletleri esirlerin verilmesini isterse bunun karşılığında Türk ve Rus hükümetlerinin taleplerini yerine getirmesi gerekecekti. İtilâf Devletleri gereken koşulu sağladığında da barışın yapılması fikri gündeme alınacak ve bunun için çalışmalar yapılacaktı. Stalin'in önerisi, Ali Fuat Paşa'ya Rusların Türk ordusuyla Wrangel Ordusu'ndan kalanları birleştirmeyi, bu şekilde de Boğazlar Meselesini kendi politikaları çerçevesinde çözmeği tasarladıklarını düşündürmüştür.⁵⁵³

TBMM ile imzalanan Moskova Antlaşması'nın 15. maddesi uyarınca Türkiye ile Kafkas Cumhuriyetleri arasında bir konferansın toplanması için diplomatik görüşmeler başlatılmış, 26 Eylül 1921 tarihinde taraflar Kars Konferansı'nda bir araya gelmişlerdir.⁵⁵⁴ 13 Ekim 1921 tarihinde ise taraflar arasında Kars Antlaşması imzalanmıştır. Moskova Antlaşması'nda yer alan Boğazlar ve Karadeniz'in statüsü ile ilgili hüküm geçerli kılınmıştır.

1921 yılının aralık ayında Sovyet Rusya ile TBMM arasındaki askerî iş birliğini geliştirme maksadıyla Kızıl Ordu'nun en önemli kumandanlarından biri olan Mihail Vasilyeviç Frunze, heyeti ile birlikte Türkiye'ye gelmiştir. Frunze, Mustafa Kemal'e, Türk askerinin Afyon-Eskişehir hattında Yunan askerlerine karşı mücadele verdiği esnada Karadeniz Rus limanlarından Kocaeli'ye üç kolordu getirilmesini ve burada yığınak yapılmasını önermiştir.⁵⁵⁵

Eylül-Ekim 1922 döneminde meydana gelen Çanakkale Krizi, Boğazlar bölgesinin geleceği açısından adeta kırılma noktasıydı. Bu kırılma noktasında Sovyet Rusya da bölgedeki konumundan dolayı yaşanan gelişmeleri yakından takip etmiştir. 12 Eylül 1922'de Karahan Curzon'a gönderdiği notayla Boğazlar bölgesinin geleceğini görüşmek üzere Ukrayna, Gürcistan ve Rusya'nın da katılacağı bir konferansın toplanmasını önerdi.⁵⁵⁶ Boğazlar bölgesindeki siyasî programını Moskova

⁵⁵³ Ali Fuat Cebesoy, **a.g.h.**, s. 234.; Mehmet Perinçek, **Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar**, s. 75-76.

⁵⁵⁴ Mehmet Perinçek, **Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar**, s. 65; "Kars Konferansı Pazartesi Günü Açıldı", **Hakimiyet-i Milliye**, 29 Eylül 1921, Gazete No: 307

⁵⁵⁵ Mehmet Perinçek, **a.g.e.**, s. 75.

⁵⁵⁶ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 485.

Antlaşması hükümlerine göre belirleyen Rusya, bu süreçte hem Türkiye'nin bölgedeki varlığını savunacak hem de kendi yaşam alanını tehdit edebilecek hadiselerin yaşanmasına engel olacaktı.

Sovyetler, Boğazlar ve Karadeniz ile ilgili kararlı adımlar atmaktaydı. TBMM, Balkan Devletlerinin Çanakkale Krizi'nde İtilâf Devletlerinin yanında yer aldığı takdirde Sovyet Rusya'nın müdahale etmesini istemiştir.⁵⁵⁷ TBMM'nin bu isteğinde Sovyet Rusya'nın Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'yle ilgili kararlı adımlar atması etkili oldu. Moskova Antlaşması'yla diplomatik adımların atılması sayesinde Batı'dan gelebilecek tehdiye karşı Rusya'dan gerekli destek temin edilebilecekti.

Sovyet Rusya, İtilâf Devletlerinin 20-23 Eylül 1922 tarihinde Paris'te barış şartlarını görüşmek üzere bir araya geldiklerini öğrenmiştir. Bunun üzerine 24 Eylül 1922 tarihinde gönderdiği nota ile Sovyet Rusya'nın da konferansta bulunma talebini tekrarlamıştır.⁵⁵⁸ Sovyet Rusya'nın konferans talebinde bulunmasının sebebi, Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından Boğazlarda uluslararası bir statünün belirlenmesinin teminini sağlamaktır.

Çanakkale Krizi'nde Boğazlarla ilgili gelişmelerin yaşandığı sıralarda Sovyet basını meseleyi ele almıştır. Vladimir Lenin, 1922 yılının Ekim ayı başlarında bir gazeteyle verdiği röportajda Sovyet Rusya'nın politikasını açıklamıştır. Buna göre Boğazlar hem savaş hem de barış dönemlerinde Boğazlar savaş gemilerine kapatılmalıydı.⁵⁵⁹ Lenin'in demeci, ileride Lozan Konferansı'nda Sovyet tezi olarak ele alınacaktı.

⁵⁵⁷ Mehmet Perinçek, **a.g.e.**, s. 81.

⁵⁵⁸ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.** s. 487.

⁵⁵⁹ Bülent Şener, **a.g.e.**, s. 191.

5. TBMM Hükümeti'nin İşgaller Karşısında Aldığı Ekonomik Önlemler

5.1. Türk-Sovyet İş Birliği Kapsamında Ruslardan Alınan Maddî Yardımlar

Sovyet Rusya, 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması'nın imzalanmasıyla Türkiye'ye 10 milyon altın ruble değerinde para ve silah yardımında bulunacaktı. Ancak yapılacak yardımlar resmi olarak antlaşma metninde kayda geçirilmeyip iki ülke arasında mektuplaşma yoluyla belirlenmesi kararlaştırılmıştır.⁵⁶⁰ Rusya'nın diplomatik olarak böyle bir yol tercih etmesi, İngilizlerle yeni tesis ettiği ekonomi ve ticarete dayalı ilişkileri zedelemekten kaynaklıydı. "Türkiye'ye yardımda bulunuyor" görüntüsü vermeleri İngilizlerin tepki göstermesine neden olacaktı.

Gürcistan Demokratik Cumhuriyeti eski Dışişleri Bakanı Simon Mdivani, Mustafa Kemal'e 9 Nisan 1921 tarihinde gönderdiği mektupta yapılan para yardımını ele almıştır. Buna göre Ruslar, II. İnönü Savaşı'nda Yunanların yarattığı tahribattan dolayı oluşan maddî hasar için 30.000 altın ruble tutarında bir para yardımı yapmıştır. Öte yandan, 21 Nisan 1921 tarihinde Ali Fuat Paşa ile görüşen Stalin, Türkiye'ye verilecek 10 milyon altın rublenin diğer yarısının da kısa zamanda ödeneceğini bildirmiştir.⁵⁶¹

Sovyet Rusya'nın yardım amacıyla gönderdiği paranın bir kısmıyla Almanya'dan savaş malzemesi satın alınarak cephelere askerî mühimmat ve silah ulaştırılmıştır. 1 milyon altın ruble Moskova Atışemiliteri Saffet Bey'in hesabına yatırılarak kendisinden savaş malzemesinin tedarik edilmesi istenmiştir.⁵⁶²

Moskova Antlaşması'nın imzalanmasıyla Sovyet Rusya'dan para yardımı geliyordu. Bu dönem İtilâf Devletleri ile de temas söz konusuydu. Mustafa Kemal, 12 Mayıs 1921 tarihli meclis konuşmasında, TBMM'nin dış politikada bulunması

⁵⁶⁰ İbrahim Sırrı Topçuoğlu, *Savaş ve Dostluk Türk Sovyet İlişkileri*, İstanbul, Güryay Matbaası, 1979, s. 69.

⁵⁶¹ Stefanos Yerasimos, *Türk Sovyet İlişkileri (Ekim Devriminden "Millî Mücadele"ye)*, İstanbul, Gözlem Yayınları, 1979, s. 329-331.

⁵⁶² *Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları (16 Ocak 1921-14 Ekim 1921)*, Haz. Çiğdem Aslan-Mustafa Toker, Cilt I, Ankara, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, 2015, s. 70-71.

gereken konumu ve nasıl hareket etmesi gerektiğini açıklamıştır. Mustafa Kemal'e göre Sovyet Rusya ile antlaşma imzalanması, TBMM'nin İtilâf Devletleri'ne tamamen yüz çevirdiği anlamına gelmiyordu. TBMM, varlığını yalnızca Doğu'ya değil, Batı'ya da göstermeliydi. Yalnızca bir tarafa bağımlı dış politika izlemek TBMM'nin esaslarını belirlemesi açısından yanlış olacaktı.⁵⁶³ Bu yüzden iki taraf ile temaslar kurulmuştur.

Sovyet Rusya'nın TBMM'ye vaatte bulunduğu yardımların ilk bölümünde yer alan cephane ve savaş malzemeleri (tüfek, makineli tüfek ve diğer araç ve gereçler) Tuapse Limanı'ndan Anadolu'ya sevk edilmiştir. Bunun üzerine Ali Fuat Paşa, Çiçerin'e gönderdiği 6 Haziran 1921 tarihli yazıda teşekkürlerini bildirmiştir.⁵⁶⁴

Mustafa Kemal'in dış politikada işaret ettiği hususlar zaman içinde kendisini pratikte göstermişti. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Moskova ile antlaşma imzalandığı dönem Rusya'da bulunmuş, aynı zamanda Avrupa'ya da seyahat etmişti. Sovyetlerle geliştirilen ilişkilerin yanı sıra Fransızlarla ve İtalyanlarla da temas söz konusuydu. Bunun yanı sıra Amerika ile ticarî ilişkiler kurulmaya çalışılıyor, İngilizlerle de esir değişimi üzerine görüşmeler yapılıyordu.⁵⁶⁵

TBMM'nin dış politikasında belirlediği rota, Sovyet Rusya'nın pek hoşuna gitmemiş, bunu yaptığı yardımlara da yansıtılmıştı. Yardımlar kimi zaman eksik şekilde geliyor, kimi zaman da gecikmeye uğruyordu. Stefanos Yerasimos da konu ile ilgili değerlendirmede bulunurken Türkiye'nin Batı ile yakınlaşmaya başladığı sırada Sovyetlerle ilişkilerde soğukluğun yaşandığını ifade etmiştir.

Heyet-i Vekile Reisi Fevzi Paşa, 23 Temmuz 1921 tarihli meclis konuşmasında, Ruslardan alınan yardımlardan dolayı zaman zaman zorluklar yaşandığını ifade etmiştir. Rusya'dan gelen birçok silah ve diğer savaş malzemeleri cepheye naklediliyordu. Fakat lazım olan cephane getirildiği zaman birtakım sorunlar meydana

⁵⁶³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre 6, İctima 2, 32'nci İnikad, C.10, 12 Mayıs 1921, s. 72-73.

⁵⁶⁴ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 379

⁵⁶⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre 1, İctima 2, 43'üncü İnikad, C. 11, 27 Haziran 1921, s. 61-62.

geliyordu. Rusya'dan yardım kapsamında gelen paralar alınamıyor, almak için çaba sarf edilse de para zayi oluyordu.⁵⁶⁶

Sovyet Rusya'dan gelecek maddî yardımlar konusunda yaşanan sorunlar üzerine Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Çiçerin'e 4 Ağustos 1921 tarihinde bir yazı göndermiştir. Yazıda yardımların geciktiğini belirten Yusuf Kemal Bey, seferberlik sırasında ordunun paraya ve silaha ihtiyacı olduğunu, bu nedenle de Sovyetlerin vaat ettiği yardımların tam olarak eline ulaşmadığını bildirmiştir. Yusuf Kemal Bey, yazısında İtilâf Devletlerinin Türk-Sovyet ilişkilerini bozmak istediğine de dikkat çekerek, bu süreçte yapılacak yardımların da pazarlık konusu edilmeyeceğini umduğunu bildirmiştir.⁵⁶⁷

Yusuf Kemal Bey 14 Ağustos 1921 tarihinde Çiçerin'e göndermek üzere bir nota kaleme almıştır. Notada Yusuf Kemal Bey, söz verilen para yardımının diğer yarısının ve savaş malzemelerinin gelmediğini bildirmiştir. Burada Sovyetlerin Batı dünyasıyla iktisadî ilişkilerine dikkat çeken Yusuf Kemal Bey, bu temasların pek başarıya ulaşamayacağını, aksine bölünmüş ve karışık bir vaziyetten yararlanmayı Türk-Sovyet ilişkileri için faydalı olabileceğini bildiriyordu. Rusya'nın da içinde bulunduğu ekonomik koşulları göz önünde bulunduran Yusuf Kemal Bey, en azından yirmi milyonun ihtiyaçlara karşılık olarak ödenmesini istiyordu.⁵⁶⁸

16 Ekim 1921 tarihinde Stalin ve Ali Fuat Paşa görüşme yapmıştır. Görüşmenin sonucunda yıllık 10 milyon altın rublenin diğer yarısının ödenmesi kararlaştırılmıştır. Fakat 20 Ekim 1921 tarihinde TBMM'nin Fransa'yla Ankara Antlaşması'nı imzalaması, Sovyet Rusya ile ilişkilerde mesafeyi beraberinde getirmiştir. Burada Rusya'yı endişelendiren husus, antlaşmada 10 gizli ekin yer almasıydı. Avrupa basınında böyle bir iddianın yayılması Sovyetler nezdinde şüphelere neden olmuştur.⁵⁶⁹

Kasım 1921'de Semyon Aralov, Sovyet Rusya'nın Ankara elçisi olarak atanmıştır. Tiflis'ten Ankara'ya götürmek üzere 1.100.000 altın ruble almıştır.

⁵⁶⁶ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, İçtima:2, 54'üncü İnikad C. 11, 23 Temmuz 1921, s. 112.

⁵⁶⁷ Stefanos Yerasimos, **a.g.e.**, s. 390-391

⁵⁶⁸ **A.e.**, s. 397-398

⁵⁶⁹ **A.e.**, s. 341.

Aralov'un elçi olarak atandığı dönemde Türk-Sovyet ilişkileri normal bir şekilde ilerlemeye devam etmekteydi. Bu dönemde birtakım ekonomik ve siyasî sorunlara rağmen yardımlar sürüyordu.⁵⁷⁰

Mustafa Kemal, Frunze'a başvurarak ordunun ihtiyacı olan savaş malzemelerini ve bunların maddî değerini bildirmiştir. Eğer bunları temin edemezse Batı ile diplomatik yollarla çözüm aramaktan başka çaresi olmayacağını da ifade etmiştir. Bunun üzerine Frunze, durumu Çiçerin'e aktararak bu yardımların yapılabilmesinin gerekliliğini, bunun için de kalan 3.500.000 altın rublenin Türkiye'ye verilmesini bildirdi. 7 Mart 1922 tarihinde ise Karahan, Aralov'a gönderdiği telgrafta, Türklere 3.500.000 altın rublenin ödenmesine karar verildiğini belirtmiştir.⁵⁷¹

1922 yılında Cenova Konferansı'nın sürdüğü sıralarda Sovyetler, Türklere silah ve cephane yardımında bulunmuşlardır. 3 Mayıs 1922 tarihinde ise Aralov aracılığıyla TBMM Hükümeti'ne 3,5 milyon altın ruble iletilmiş; 17 Haziran 1922'de ise 30.000 otomatik tüfek şarjörü verilmiştir.⁵⁷²

Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki soğukluk belirli dönemlerde kendisini göstermeye devam etmiştir. Karahan'ın Aralov'a gönderdiği 11 Mayıs 1922 tarihli telgrafta göre Rusya'nın Türkiye'ye karşı dostane davranışlarında bir değişim olmadığını, hatta askerî ve para yardımıyla da bunu kanıtladığını, fakat Türk elçilerinin şüpheli davranışlar sergileyip casusluk faaliyetlerinde bulunmalarına da izin vermeyeceğini bildirmiştir.⁵⁷³

Sovyet Rusya ile Türkiye arasında tesis edilen ilişkilerde siyasî süreçlerin doğurduğu şüpheler, güven zedelenmesine ve yardımların aksamasına neden olmuştur. Sovyet Rusya yardımları eksiksiz ve zamanında ulaştıramasa da TBMM'nin Boğazlar ve Karadeniz'de işgal uygulamalarına karşı aldığı önlemler için gerekli ihtiyaçların büyük bir kısmını sağlamıştır. Karadeniz kıyıları üzerinden gelen para ve silah

⁵⁷⁰ A.e., s. 342-343.

⁵⁷¹ A.e., s. 438-439, 464.

⁵⁷² A.e., s. 350.

⁵⁷³ A.e., s. 470.

yardımları İnebolu başta olmak üzere Samsun, Trabzon gibi önemli limanlara sahip şehirlerden Anadolu'nun içlerine ulaştırılmıştır.

5.2. Ereğli Havzasından Elde Edilen Kömür Vergisi Hakkında TBMM'de Alınan Kararlar

1920 yılının iktisadî durumu Anadolu için oldukça yetersizdi. Millî savunmaya ayrılan bütçe ve bu yönde yapılan harcamalar TBMM Hükümeti'nin diğer alanlara ayırdığı miktardan çok daha fazlaydı.⁵⁷⁴ Savaş hali üretimi durdurduğu için elde edilen gelir çok azdı. Halkın seferber olup gönderdiği paralar cephelerde artan ihtiyaçları karşılayamaz olmuştu. Bu durum, farklı gelir kaynağı ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İlk olarak Zonguldak Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı Müftü Efendi, Ereğli ve Zonguldak kömürlerinden gelir elde edilmesini öngören geçici kanun teklifini ortaya koymuştur. TBMM konu ile ilgilenerek gündemine taşımış, kısa sürede bir kanun teklifi hazırlamıştır. 12 Ağustos 1920 tarihinde kanun teklifi Mustafa Kemal Paşa tarafından TBMM Başkanlığına verilmiştir.⁵⁷⁵

11 Ağustos 1920 tarihinde Heyet-i Vekile, Ereğli havzasından çıkarılan kömürlerden alınacak ihracat vergileri hakkında karar almıştır. Bu tarihten önce geçerli olan kanun kaldırılmıştır. Maden kömürlerinin yıkanmış cinsinin her tonundan üç lira, yıkanmamış cinsinden ise iki lira alınacaktı. Komisyon adına her ton kömürden ayrılan 15 guruş daha sonra alınacak, o güne kadar alınan miktarın hesabı ise Zonguldak muhasebesi tarafından görülecek, ardından yakında bulunan mal sandığına devredilecekti.⁵⁷⁶

TBMM'nin gelir kaynağını arttırmak amacıyla alınan vergi kararından düşük gelirli halk muaf tutulmuştu. Burada ilk önce ekonomiye katkı esas alındı. TBMM, sahip olunan yeraltı kaynaklarının işletimini sağlayarak ihraç edilen kömürden elde edilen vergiyle ekonomiyi canlandırmayı amaçlamıştır.⁵⁷⁷ Vergi kararıyla amaçlanan bir diğer husus ise, İtilâf Devletlerinin havzada kömür alımındaki hareket serbestisini

⁵⁷⁴ Detaylı bilgi için bkz. Alptekin Müderrisoğlu, **Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları**, İstanbul, Bilgi Yayınları, 2018.

⁵⁷⁵ Ali Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, s. 313.

⁵⁷⁶ 11 Ağustos 1920 tarihli Kararname, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1), Kutu:1 Gömlek:8 Sıra:12.**

⁵⁷⁷ Alptekin Müderrisoğlu, **a.g.e.**, s. 224.

öngören yönetmeliklerin de yürürlükten kaldırılmasıydı.⁵⁷⁸ Böylece, Ereğli kömür havzasındaki maden işletmelerinde imtiyaz hakkına sahip olan Fransa'nın bölgedeki malî faaliyetleri kontrol altına alınıyordu.

Heyet-i Vekile, kanun üzerinde değişiklik yaparak 15 Şubat 1921 tarihinden itibaren kömürlerden alınacak ihracat vergisinde değişikliğe gitmiş; kömürün yıkanmış cinsinden bir buçuk ve yıkanmamış cinsinden bir lira alınmasına karar vermiştir.⁵⁷⁹ 17 Ekim 1922 tarihinde ise Ereğli ve Zonguldak'tan ihraç edilen kömürlerden alınan vergi kaldırılmıştır.⁵⁸⁰

⁵⁷⁸ Ali Sarıkoyuncu, **a.g.e.**, s. 314.

⁵⁷⁹ 13 Şubat 1921 tarihli Kararname, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1), Kutu:2 Gömlek:35 Sıra:5.**

⁵⁸⁰ 17 Ekim 1922 tarihli Kararname. **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Kararlar Daire Başkanlığı (1920-1928) (30-18-1-1), Kutu:5 Gömlek:31 Sıra:9.**

SONUÇ

30 Ekim 1918’de Mondros Mütarekesi’nin imzalanmasıyla Asya ve Avrupa için yeni bir dünya tarihi başlamıştır. Mütarekenin öngördüğü maddeler, Osmanlı Devleti’nin varlığını fiilen sonlandırıyor. Böylelikle kapitalist güçler, Osmanlı toprakları üzerinde nüfuz elde etmeye çalışmış, zaman zaman çıkar çatışmaları da yaşamıştır.

Mütarekenin imzalanmasıyla vakit kaybetmeden işgal uygulamalarına başlayan İtilâf Devletleri ilk önce Boğazlardaki mayınları temizleyip istihkâmların işgalini sağlamış, ardından Karadeniz sahillerine, oradan da Batum üzerinden Kafkasya’ya uzanmışlardır. Böylece Boğazlar-Karadeniz-Kafkasya’da hakimiyet sahası tesis etmeye çalışmışlardır.

Müttefikler, işgal uygulamaları sırasında denizlerde güvenli ve özgür hareket edebilmek amacıyla mayın ve torpilleri imha faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Denizlerde denetleme ve gözetleme faaliyetleri sırasında kimi zaman serseri mayınlara çarpan Müttefik gemileri hasara uğruyordu. Bu nedenle mayın ve torpillerin imhasını önemseyen Müttefikler, bu faaliyetleri gerçekleştiren İngiliz veya Osmanlı gemilerine mükafat verilmesi teklifinde bile bulunmuşlardır.

İtilâf Devletleri’nin Boğazlar ve Karadeniz kıyılarında mayın ve torpil tarama veya imha faaliyetlerine karşın TBMM, mayın tedariğine önem vermiştir. Hem İstanbul’daki depolardan hem de Rusya’dan gelen yardımlarla mayın tedariği sağlanmıştır. Böylelikle Mondros Mütarekesi’nin işgal uygulamalarına karşı mücadele eden TBMM, denizlere mayın yerleştirerek İtilâf Devletlerinin etkinliklerine engel olmaya çalışmıştır.

Müttefikler, Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi’ndeki işgal uygulamalarını gerçekleştirdiği sırada Osmanlı Hükümeti’yle birlikte devlet kurumlarına hatta millet yararına çalışan cemiyetlere de müdahale etmişlerdir. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra millî bir deniz gücü teşkil etmek üzere kurulan Donanma Cemiyeti, mütarekenin ardından hem İtilâf Devletlerinin hem de İttihat ve Terakki karşıtlarının hedefi haline gelmiştir. Bu yüzden İstanbul Hükümeti, İttihatçılar hakkında tutuklama ve sahip oldukları mallara el koyma yönünde karar çıkarmıştır. Bu kararın çıktığı dönemde

tehcir yargılamaları da başlamış, Divan-ı Harpler teşkil edilmiştir. İki meselenin o dönem birlikte ele alınması, Donanma Cemiyeti'nin hükümet tarafından İttihatçı olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. Donanma Cemiyeti'nin Bahriye Nezareti'ne bağlanması iki aşamada gerçekleşmiştir. İlk önce Tevfik Paşa Hükümeti döneminde ilhak kararı alınıp uygulanmaya çalışılmış, ardından Damat Ferit Hükümeti döneminde tamamen müstakil olarak faaliyet yürütmesine son verilmiştir.

İstanbul Hükümeti, Müttefiklerin işgal uygulamaları sırasında ilk başta pasif tavırlar sergilemişti. İngiliz yanlısı Damat Ferit Paşa'nın kurduğu hükümetler ise tam teslimiyetçi yaklaşım benimsemiştir. Millî Mücadele'ye ılımlı yaklaşan hükümetler sayesinde Kuva-yı Milliye, harekâtlarında güçlenmişlerdir. Bunda, Harbiye Nazırlığı'na gelen isimlerin Ankara ile ilişkileri çok önemli bir etkendi. Özellikle, Ziya Paşa'nın Harbiye Nazırlığı döneminde İstanbul'daki ambar ve depolardan malzeme tedarik edilmesi daha kolay olmuştu. Bu anlamda Ankara'ya bağlı çalışan gizli gruplar, sevkiyat faaliyetlerini başarıyla gerçekleştirmiştir.

İtilâf Devletleri, Türk-Yunan savaşında yaşanan gerilimden dolayı Boğazlar bölgesinde kurdukları rejimin güvenliğini sağlama ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu nedenle ilk önce taraflara silah malzemelerinin satışı yasaklanmış, ardından 13 Mayıs 1921 tarihinde tarafsızlık ilan etmişlerdir. Böylelikle İtilâf Devletleri, Türk-Yunan savaşında çatışmaların bu bölgeye sirayet etmemesini hedeflemişlerdi. Fakat İtilâf Devletleri, özellikle de İngilizler, kararsız tavırlarıyla zayıf tutum sergilemişlerdir. Bunda, dönemin konjonktürel durumu ve İngilizlerin Türklere karşı Yunanlarla temasta olmaları etkili olmuştur.

Elde edilen bulgulara bakıldığında Avam Kamarası'nın, Türkiye'de yaşanan gelişmeleri takip ederek hükümetin politikalarını gündeme aldığı görülmüştür. Avam Kamarası'nda söz alan bazı kişiler kimi zaman İngiltere Başbakanı Lloyd George'un Yunan yanlısı politikalarını eleştirmiştir. Kimi zaman da İngiltere'nin Boğazlar ve Karadeniz politikalarına dair sorular yöneltmişler fakat cevap alamamışlardır. Tüm bunlar yine İngiliz Hükümeti'nin tutarlı olmayan tavırlarından kaynaklıydı.

Büyük Taarruz'un ardından Türklerin tarafsız bölgeye doğru ilerlemesi Çanakkale Krizi'ni doğurmuştu. İngiltere, Türklerle bir çatışma ihtimaline karşılık

müttefiklerinden ve sömürgelerinden yardım istemiş hatta Balkan ülkelerinden de destek talebinde bulunmuştur. Fakat sömürgeler destek talebine olumlu cevap vermemiştir. Müttefikler ise ilk önce bu talebi karşılamayı kabul etmiştir. Fakat daha sonra askerî birliklerini geri çekerek yalnız siyasî arenada ortak bir paydada bulunmaya çalışmışlardır. İngiltere'nin askerî bakımdan müttefikleri tarafından yalnız kalışı, kapitalist dengenin artık bozulduğunu göstermekteydi. Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde Türk saldırılarına karşı harekete geçen İngilizler hem Çanakkale'de hem de İstanbul'da birtakım askerî önlemler almışlardır. Fakat Türk kuvvetlerinin Gelibolu ve İzmit yarımadalarında uyguladıkları psikolojik harp nedeniyle başarılı olamamışlardır.

Çanakkale'de yaşanan gelişmeler diğer Avrupa ülkeleri tarafından da takip edilmişti. Tarafsız bir ülke olan İsveç, ekonomik çıkarlarını düşünerek siyasî açıdan çok fazla hamle gerçekleştirememiştir. Buna rağmen TBMM ile resmi ilişkiler kurmasa da gizlice temasta bulunmuştur. İsveç, Çanakkale Krizi'ni takip ettiği sırada edindiği izlenimlere gazetelerinde yer vermiştir.

İtilâf Devletleri, Boğazlar ve Karadeniz'de askerî uygulamalarla siyasî emellerini gerçekleştirmeye çalışmakla kalmamış; birtakım ekonomik faaliyetlerde de bulunmuşlardır. Boğazlar ve Karadeniz'den Kafkasya'ya uzanan Müttefikler, ekonomik uygulamalarını gerçekleştirmek amacıyla Bolşeviklere ait limanları tespit ederek ambargo uygulamıştır. Fakat daha sonra hem Doğu Avrupa'da yaşanan gelişmeler hem de İngiltere ve Sovyet Rusya'nın içinde bulundukları ekonomik sıkıntılar iki ülkeyi ticarî amaçlarla bir araya getirmiştir. Müttefikler, ambargoyu kaldırma kararı aldıktan sonra İngiltere ve Sovyet Rusya arasında temaslar başlamış, 16 Mart 1921'de İngiliz-Rus Ticaret Antlaşması'nı imzalamışlardır. Fakat Sovyet Rusya, aynı tarihte Türkiye ile de Moskova Antlaşması'nı imzalayarak dostluğunu resmîleştirmiştir. Türkiye ile Sovyet Rusya arasındaki iş birliğinden memnun olmayan İngilizler, Yunanların Karadeniz Bölgesi'ndeki abluka ilanına destek vermişlerdi. Yunanlar, Batı Cephesi'nde savaşların başlaması nedeniyle Karadeniz kıyılarını abluka altına alarak bölgede Türk ordusuna sağlanan lojistik desteğe engel olmaya çalışmışlardır. Bundan böyle Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'nde İngiltere-TBMM-Sovyet Rusya üçgeni belirgin bir şekilde görülecekti.

İtilâf Devletleri'nin bir diğer ekonomik uygulaması da kömür madenlerindeki faaliyetleriydi. Ereğli-Zonguldak bölgesinin işgaliyle buradaki kömür madenleri İtilâf Devletlerinin denetimine geçmiştir. Müttefikler, Zonguldak ve civarında imtiyaz sahibi bulundukları yerlerde kontrol sağlamış, hatta Fransa ve İtalya, imtiyaz sahibi oldukları bölgeler üzerinde çıkar çatışması yaşamıştır. İki ülke yaşadığı anlaşmazlığı San Remo Konferansı'nda Türkiye ile imzaladıkları Üçlü Antlaşma sayesinde çözüme kavuşturmuşlardır.

İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz Bölgesi'ndeki işgal faaliyetlerine karşı TBMM, gerekli önlemleri almaya özen göstermiştir. İşgal nedeniyle İstanbul'la bağı kesilen TBMM buradaki askerî ve siyasî planlardan ve uygulamalardan haberdar olmak ve buna göre strateji geliştirmek durumundaydı. Bu nedenle istihbarat ağını güçlü tutmaya özen göstermiştir. İstanbul'da Gizli Servis Teşkilatı'nın kurulması için Harbiye Nezareti'nde memur Ekrem Bey öncülüğünde bir istihbarat ağı geliştirilmiş ve İstanbul'dan TBMM'ye bilgi akışı sağlanmıştır. Ekrem Bey, gerekli hazırlıkları yaparak kurduğu ekibiyle birlikte istihbarat faaliyetlerini başarıyla yürütmüş, TBMM için çalışan gizli gruplarla da bu kapsamda temas kurmuştur. Bu sayede TBMM, elde ettiği bilgilerle İtilâf Devletlerinin plan ve projelerinden haberdar olarak uygulamalarını gerçekleştirmiştir.

TBMM Hükümeti, istihbarat dışında propaganda ve ekonomik uygulamalarla da İtilaf Devletlerinin işgal faaliyetlerine karşı önlemler almıştır. Gerek Ruslardan aldıkları malî yardım gerekse kömür ihracında alınacak vergi, TBMM Hükümeti'nin bütçesine önemli katkılar sağlamış, millî savunma için gerekli harcamalar bu gelirler sayesinde yapılmaya çalışılmıştır.

Mütareke Dönemi boyunca yaşanan tüm gelişmeler kısaca ele alındığında; İtilâf Devletlerinin Boğazlar ve Karadeniz'deki uygulamalarıyla İngiltere-TBMM-Rusya üçgeni ortaya çıkmış; Yunanistan da İtilâf Devletleri yararına bu bölgelerde gözetleme, kontrol ve işgal faaliyetlerinde bulunmuştur. Mütarekenin imzalanmasıyla sıra barışı sağlamaya gelmiş; Mudanya'da çözümü ertelenen Boğazlar Meselesinin geleceği Lozan Konferansı'na tayin edilmiştir.

KAYNAKÇA

ARŞİV

1. National Archives

Foreign Office (FO), 424, 254

2. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi

30-10-0-0 (Muamelat Genel Müdürlüğü)

30-18-1-1 (Kararlar Daire Başkanlığı)

930-0-0-0 (Türk Tarihi İle İlgili Yurtdışı Arşiv Belgeleri)

3. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi

BEO. (Bab-ı Ali Evrak Odası)

DH.EUM. 5.Şb. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5. Şube)

DH.EUM. 6.Şb. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 6. Şube)

DH.EUM.ADL. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Tatbikat-ı Adliye Müdüriyeti)

DH.EUM.AYŞ. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi)

DH.EUM.ECB. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Ecanib Kalemi)

DH.EUM.KLU. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Kalem-i Umumi)

DH.EUM.SSM. (Dahiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Seyrüsefer Kalemi)

DH.KMS. (Dahiliye Nezareti Kalem-i Mahsus Müdüriyeti)

DH.İ.UM. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti)

DH.İ.UM.EK. (Dahiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti Ekleri)

DH.ŞFR. (Dahiliye Nezareti Şifre Kalemi)

HR.SYS. (Hariciye Nezareti Siyasî Kısım)

HR.TO. (Hariciye Nezareti Tercüme Odası)

İ.DUİT. (İrade Dosya Usulü)

MV. (Meclis-i Vükela Mazbataları)

ŞD. (Şûrâ-yı Devlet)

4. Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi

İSH (İstiklal Harbi Kataloğu)

5. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

YAYIMLANMIŞ BELGELER

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi

Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları

RESMÎ YAYINLAR

TBMM Gizli Celse Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi

SÜRELİ YAYINLAR

Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Millîye

İkdam

Muvakkit

Takvim-i Vekayi

Vakit

Zaman

HATIRAT

CEBESÖY, Ali Fuat:

Moskova Hatıraları, İstanbul, Temel Yayınları, 2017.

DURUKAN, Eyüp:

Günlüklerde Bir Ömür-IV Meşum Mütareke ve Meşru Mücadele (1918-1922), yay. haz. Murat

KARAY, Refik Halit:

Minelbab İlelmihrab, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2009, s. 116.

SİMAVİ, Lütü:

Osmanlı Sarayı'nın Son Günleri, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1977.

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal:

Vatan Hizmetinde, İstanbul, Bahar Matbaası, 1967.

Üç Devirde Bir Adam Ali Fethi Okyar, yay. haz. Cemal Kutay, İstanbul, Tercüman Gazetesi, 1980

KİTAPLAR

AKAD, Mehmet Tanju:

Türk Tarihinin Yönünü Değiştiren Savaşlar: Deniz Savaşları Anadolu Selçuklu Devleti'nden Osmanlı İmparatorluğu'na, İstanbul, İnkılap Kitabevi, 2018.

AKŞİN, Sina:

İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt I : Mutlakiyete Dönüş (1918-1919), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 2021.

AKŞİN, Sina:

İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt II: Son Meşrutiyet (1919-1920), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 4. Baskı, 2021.

AKŞİN, Sina:

İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt III: İç Savaş ve Sevr'de Ölüm, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı, 2010.

AKŞİN, Sina:

İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele Cilt IV: Savaş ve Etnik Temizlik Yumuşatılmış Sevr Dönemi, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

ALTINTAŞ, Ahmet:

Millî Mücadele Döneminde Çanakkale 1918-1923, Ankara, Asil Yayın Dağıtım, 2007.

ATA, Ferudun:

İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargılamaları, 3. baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

ATABEY, Figen:

Karadeniz’de Türk Donanması (Birinci Dünya Harbi ve Millî Mücadele Dönemi), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2006.

AYIŞIĞI, Metin:

Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye’ye Gelen Amerikan Heyetleri, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2004.

BAKAR, Bülent:

Esir Şehrin Misafirleri Beyaz Ruslar, İstanbul, Tarihçi Kitabevi, 2012.

BAŞAK, Tolga:

Türk ve İngiliz Kaynaklarıyla Mondros Mütarekesi Günlüğü (30

Ekim-30 Kasım 1918), İstanbul, IQ
Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.

BERBER, Şarika Gedikli:

**Siyaset, Güç ve Denge Bağlamında
Türk Boğazları (1833-1936)**, İstanbul,
Berikan Yayınevi, 2013.

BİBER, Tuğba Eray:

**Karadeniz Rumları ve Yunanistan
(1914-1923)**, İstanbul, Yeditepe
Yayınevi, 2016.

BOZKURT, Abdurrahman:

**İngiliz Perspektifinden Türkiye ve
Millî Hareket (1918-1922) (Mondros
Mütarekesi'nden Çanakkale
Krizi'ne)**, İstanbul, Ötüken Neşriyat,
2021.

BOZKURT, Abdurrahman:

**İtilâf Devletlerinin İstanbul'da İşgal
Yönetimi**, Ankara, Atatürk Araştırma
Merkezi, 2014

BOZKURT, Abdurrahman:

**Türk Boğazlarında Uluslararası
Kontrol (1918-1936)**, İstanbul, İdeal
Kültür Yayıncılık, 2014.

BÜYÜKTUĞRUL, Afif:

Osmanlı Deniz Harp Tarihi, C.V,
İstanbul, Deniz Basımevi, 1977.

CARR, Edward:

Bolşevik Devrimi, C.III, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2004.

CRISS, Nur Bilge:

İşgal Altında İstanbul, 7. baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2008.

ÇAPA, Mesut:

Belgelerin Işığında Pontus Meselesi, Ankara, Avrasya İncelemeleri Merkezi, 2007.

ÇAPA, Mesut:

Kızılây (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti (1914-1925), 2.baskı, Ankara, Türk Kızılây Derneği Yayınları, 2010.

ÇAPA, Mesut:

Pontus Meselesi, Trabzon, Serander Yayınları, 2001.

ÇELEBİ, Mevlüt:

Millî Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2002.

DOĞANAY, Rahmi:

Millî Mücadelede Karadeniz, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2. baskı, 2017.

DOSTER, Barış:

Atatürk, Türk Dünyası ve Mazlum Milletler, İstanbul, Asi Kitap, 2019.

DURU, Orhan:

Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 6.baskı, 2011.

EDİZ, İsmail:

Diplomasi ve Savaş İngiliz Belgelerinde Batı Anadolu'da Yunan İşgali 1919-1922, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi, 2015.

ERASLAN, Cezmi:

II. Abdülhamid'in Çanakkale Savunması, İstanbul, Yitik Hazine Yayınları, 2014.

ERDOĞAN, Selim:

İstiklal, İstanbul, Kronik Yayınları, 2022.

ERKİN, Feridun Cemal:

Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi, Ankara, Başnur Matbaası, 1968.

GRASSI, Fabio:

**İtalya ve Türk Sorunu (1919-1923):
Kamuoyu ve Dış Politika**, İstanbul,
Yapı Kredi Yayınları, 2003.

GÖKAY, Bülent:

**Bolşevizm ve Emperyalizm Arasında
Türkiye (1918-1923)**, İstanbul, Tarih
Vakfı Yayınları, 1997.

GÖKDEMİR, Ahmet Ender:

Cenûb-i Garbî Kafkas Hükümeti,
Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi
Yayınları, 1998.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan:

**Ermeni Sorunu ve İstanbul Ermeni
Patrikhanesi (1878-1923)**, Ankara,
Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2015.

GÜLLÜ, Ramazan Erhan:

**Türkiye’de Gayrimüslimlerin
Yönetimi**, İstanbul, Ötüken Neşriyât,
2018.

HİMMETOĞLU, Hüsnü:

**Kurtuluş Savaşı’nda İstanbul ve
Yardımları**, C.I, İstanbul, Ülkü
Basımevi, 1975.

HİMMETOĞLU, Hüsnü:

Kurtuluş Savaşı'nda İstanbul ve Yardımları, C.II, İstanbul, Ülkü Basımevi, 1975.

HOWARD, Harry N.:

Türkiye'nin Taksimi Bir Diplomasi Tarihi (1913-1923), çev. Salih Sabit Togay, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018.

İŞİN, Mithat:

İstiklal Harbi Deniz Cephesi, İstanbul, Deniz Basımevi, 1946.

İNAN, Yüksel:

Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi, 2. baskı, Ankara, Turhan Kitabevi, 1995.

JAESCHKE, Gotthard:

Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri, çev. Cemal Köprülü, 3.baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2011.

KARACAKAYA, Recep:

Türk Kamuoyu ve Ermeni Meselesi 1908-1923, İstanbul, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2006.

Karadeniz’de İsyân Mübadele ve Propaganda, ed. İsmail Hakkı Demircioğlu-Rahmi Çiçek-Mehmet Okur, İstanbul, Yeditepe Yayınları, 2019.

KUL, Hazel:

Mondros’tan Gümrü’ye ABD Basını’nda Ermeni Meselesi (1918-1920), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.

KÜÇÜK, Evren:

Türkiye-İsveç İlişkileri (1914-1938), Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2017.

KÜÇÜKER, Yüksel:

Tarihi Arka Planıyla Pontus Meselesi ve Yabancı Basına Yansımaları, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2019.

MACAR Elçin-Oya Dağlar Macar:

Beyaz Rus Ordusu Türkiye’de, İstanbul, Libra Kitap, 2010.

Türk Donanmasında Mayın Harbi Dünü Bugünü, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 2009.

MERAY, Seha:

Osmanlı İmparatorluğu'nun Çöküş Belgeleri: Mondros Bırakışması Sevr Antlaşması İle İlgili Belgeler, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.

MERCAN, Evren:

II. Abdülhamid Dönemi Deniz Stratejisi, İstanbul, Dergâh Yayınları, 2018.

MÜDERRİSOĞLU, Alptekin:

Kurtuluş Savaşı'nın Malî Kaynakları, İstanbul, Bilgi Yayınları, 2018.

OLCAY, Osman:

Sevres Antlaşmasına Doğru Çeşitli Konferans ve Toplantıların Tutanakları ve Bunlara İlişkin Belgeler, İstanbul, Kırmızıkeçi Yayınevi, 2019.

OKYAR, Osman:

Millî Mücadele Dönemi Türk-Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal (1920-1921), İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1998.

ÖZEL, Ertürk:

İngiliz Basınında Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa, İstanbul, Cinius Yayınları, 2020.

ÖZEL, Sabahattin:

Millî Mücadelede Trabzon, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

PANZAC, Daniel:

Osmanlı Donanması (1572-1923), İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

PEKER, Nurettin:

1918-1923 İstiklal Savaşının Vesika ve Resimleri İnönü, Sakarya, Dumlupınar Zaferlerini Sağlayan İnebolu ve Kastamonu Havalisi Deniz ve Kara Hârekatı ve Hatıralar, Kastamonu, Kastamonu 2018 Türk Dünyası Kültür Başkenti, 2018.

PERİNÇEK, Mehmet:

Atatürk'ün Sovyetlerle Görüşmeleri, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2005.

PERİNÇEK, Mehmet:

Türk-Rus Diplomasinden Gizli Sayfalar, İstanbul, Kaynak Yayınları, 3. Baskı, 2016.

POLAT, Nazım:

Müdafaa-i Millîye Cemiyeti, Ankara,
Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.

RYAN, Andrew:

Sonuncu Dragoman, çev, Dilek
Belirgen Cenkçiler, Ankara, Türk Tarih
Kurumu, 2015.

SALIŞIK, Selahattin:

**Kurtuluş Savaşı'nın Gizli Örgütü
M.M. Grubu**, İstanbul, Kaynak
Yayınları, 2021.

SARI, Mustafa:

**Türkiye-Kafkasya İlişkilerinde
Batım (1917-1921)**, Ankara, Türk
Tarih Kurumu Yayınları, 2014.

SARIHAN, Zeki:

Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. I,
Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
1993.

SARIHAN, Zeki:

Kurtuluş Savaşı Günlüğü, C. IV,
Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
1996.

SARIKAYA, Makbule:

Millî Mücadele Döneminde Rize,
Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi
Yayınları, 2004.

SARIKOYUNCU, Ali:

Millî Mücadelede Zonguldak Sancağı:
Zonguldak, Bartın, Karabük,
Zonguldak, Zonguldak Valiliği, 2009.

SONYEL, Salahi:

Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika,
Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
2003.

ŞİMŞİR, Bilal:

İngiliz Belgelerinde Atatürk, C.I,
Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları,
1992.

İngiliz Belgelerinde Atatürk, C. III,
2.baskı, Ankara, Türk Tarih Kurumu
Yayınları, 2000.

ŞİMŞİR, Bilal:

İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan
İzmir'e 1921-1923, İstanbul, Bilgi
Yayınevi, 3. baskı, 2016.

ŞİMŞİR, Bilal:

Malta Sürgünleri, İstanbul, Bilgi
Yayınları, 1985.

TOPÇUOĞLU, İbrahim Sırrı:

Savaş ve Dostluk: Türk Sovyet İlişkileri, İstanbul Güryay Matbaası, , 1979.

TUKİN, Cemal:

Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1947.

Türk İstiklal Harbi, C.I, Mondros Mütarekesi Tatbikatı, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 2. Baskı, 1992.

Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, İstiklal Harbi'nin Son Safhası (18 Eylül 1922- 1 Kasım 1922), 6. Kısım 4. Kitap, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1995.

Türk İstiklal Harbi, C.V, Deniz Cephesi ve Hava Harekâtı, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1964.

VERNADSKY, George:

Rusya Tarihi, çev. Doğukan Mızrak, İstanbul, Selenge Yayınları, 4.baskı, 2019.

YERASIMOS, Stefanos,

Türk Sovyet İlişkileri: Ekim Devrimi'nden Millî Mücadele'ye, Gözlem Yayınları, İstanbul, 1979.

YEL, Selma:

Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2009.

YURTSEVER, Serdar:

Millî Mücadele Dönemi İstihbarat Faaliyetleri Örnek Olay İncelemeleri (1919-1922), Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.

MAKALELER

AKKOR, Mahmut:

“Mondros Mütarekesi'nin İmzalanma Süreci ve Mütareke Tutanaklarında Boğazlar Konusu”, **Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, S. 21, 2019, ss. 273-310.

BAŞAK, Tolga:

“Mondros Mütarekesi Görüşmelerine İlişkin İngiliz Kayıtları ve Görüşmelerle İlgili Değerlendirmeler”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.18, S.5, 2018, ss. 5-71.

BOZKURT, Abdurrahman:

“İtilâf Devletlerinin Türk Yunan Savaşı’nda Tarafsızlık İlanı (13 Mayıs 1921)”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 26, S.76, 2010, ss. 27-53.

CRISS, Nur Bilge:

“Müttefik İşgali Altındaki İstanbul’dan Bir Kesit:1918-1920 Yıllarında İngiliz-Fransız Rekabeti ve İdari Sorunlar”, **OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi**, C.1, S.1, 1990, ss.79-88.

ÇEVİK, Zeki:

“Köprülülü Hamdi Bey ve Akbaş Cephaneliği Baskını”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, S.10, 2016, ss. 1-26.

ÇULFALI, Mustafa:

“Çanakkale Krizi ve Lloyd George’un İktidardan Düşmesi: Eylül-Ekim 1922”,

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,
C.15, S. 45, 1999, s.801-820.

DOĞANAY, Rahmi:

“Türk Kurtuluş Savaşı Sırasında
Karadeniz Üzerinden Yapılan Lojistik
Faaliyetleri”, **Atatürk Hastası
Armağanı Dergisi**, S. 45, 2018, ss.43-60.

DOĞANAY, Rahmi:

“Millî Mücadele Döneminde Türkiye,
Sovyet Rusya ve İtilâf Devletlerinin
Kafkas Politikaları”, **Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Dergisi**, C.19, S.2, 2009,
ss.279-298.

HOVANNISSIAN, Richard:

“The Allies and Armenia, 1915-1918”,
Journal of Contemporary History,
Vol.3, No:1, pp.145-168.

KAPLAN, Kezban Acar:

“Beyaz Rus Mültecileri Gözünden Millî
Mücadele ve TBMM Hükümeti İle Olan
İlişkileri”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**,
S. 32/2, 2017, ss. 297-325.

KARADOĞAN, Umut Cafer:

“İşgal Döneminde İstanbul ve
Gelibolu’da Bolşevik Aleyhtarı Wrangel
Ordusu”, **Bilig Dergisi**, S. 57, 2011, ss.
135-157.

KAYABAŞI, Kübra:

“Felah Grubu’nun Millî Mücadele’deki Faaliyetleri, **Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.4, S.2, 2019, ss. 603-625.

ÖZLÜ, Hüsni:

“İstiklal Savaşı’nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirilmesi”, **Millî Savunma Üniversitesi Savunma Bilimleri Dergisi**, C. 18, S. 36, 2019, ss. 155-180, s. 157, 159.

SARIKOYUNCU, Ali:

“Millî Mücadele Döneminde Zonguldak Kömür Havzasında Fransız-İtalyan Rekabeti ve İtalya’nın Faaliyetleri”, **Atatürk Yolu Dergisi**, C. 2, S.7, ss. 579-590, s. 583-584, 589.

SEAL, Daniel-Joseph Macarthur:

“Intelligence and Lloyd George’s Secret Diplomacy In The Near East, 1920-1922”, **The Historical Journal**, Vol.56, I.3, 2013, pp. 707-728.

SÜER, Aydın:

“Gelibolu’da Ruslar”, **Belleten**, C. 51, S. 199, 1987, ss. 315-356.

TOPAL, Coşkun:

“Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Antlaşması”, **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C.4, S.6, 2018, ss. 313-330.

TOPRAK, Zafer:

“Osmanlı Donanması, Averof Zırhlısı ve Ulusal Kimlik,” **Toplumsal Tarih**, S. 113, Mayıs 2003, s. 10-19.

TÜRKMEN, Zekeriya:

“Ali Rıza Paşa Hükümeti-Kuva-yı Millîye İlişkileri”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.16, S.46, 2000, ss. 37-87.

YILDIRMAZ, Sinan:

“İstanbul’da Millî Mücadele ve Gizli Örgütlerin Faaliyetleri”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi**, C.1, S.1, ss. 357-388.

YAYIMLANMAMIŞ TEZLER

AYDOĞDU, Murat:

“Mütareke Döneminin Son İstanbul Hükümeti-Son Ahmet Tevfik Paşa Hükümeti”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

BEŞİKÇİ, Mehmet:

“The Organized Mobilization of Popular Sentiments: The Ottoman Navy League, 1909-1919”, **Unpublished The Master’s Thesis**, Boğaziçi University, Istanbul, 1999.

GÖKMEŞE, Tuğba:

“Hakimiyet-i Millîye Gazetesine Göre Türk Rus İlişkileri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s.81.

ÖZLÜ, Hüsnü:

“Millî Mücadele’de İnebolu”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İstanbul 1996.

KARADOĞAN, Umut Cafer:

“Türk Donanması ve Faaliyetleri (1914-1925)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2007.

KONAK, İsmet:

“Türkiye’nin İç Savaş Döneminde (1918-1922) Sovyet Rusya ile İlişkileri”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2017.

SAYAR, Hüseyin Serdar:

“Kurtuluş Savaşı Döneminde Denizcilik Faaliyetleri”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara 2007.

TERZİ, Hasan:

“Türk Boğazları Siyasî Tarih Işığında Karadeniz’deki Mevcut Durum”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Üniversitesi Deniz Bilimleri ve İşletmeciliği Enstitüsü, İstanbul 2007.

TUNCER, Umut:

“Balkan Harbi’nin Deniz Cephesi ve Osmanlı Donanmasının Durumu”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1991.

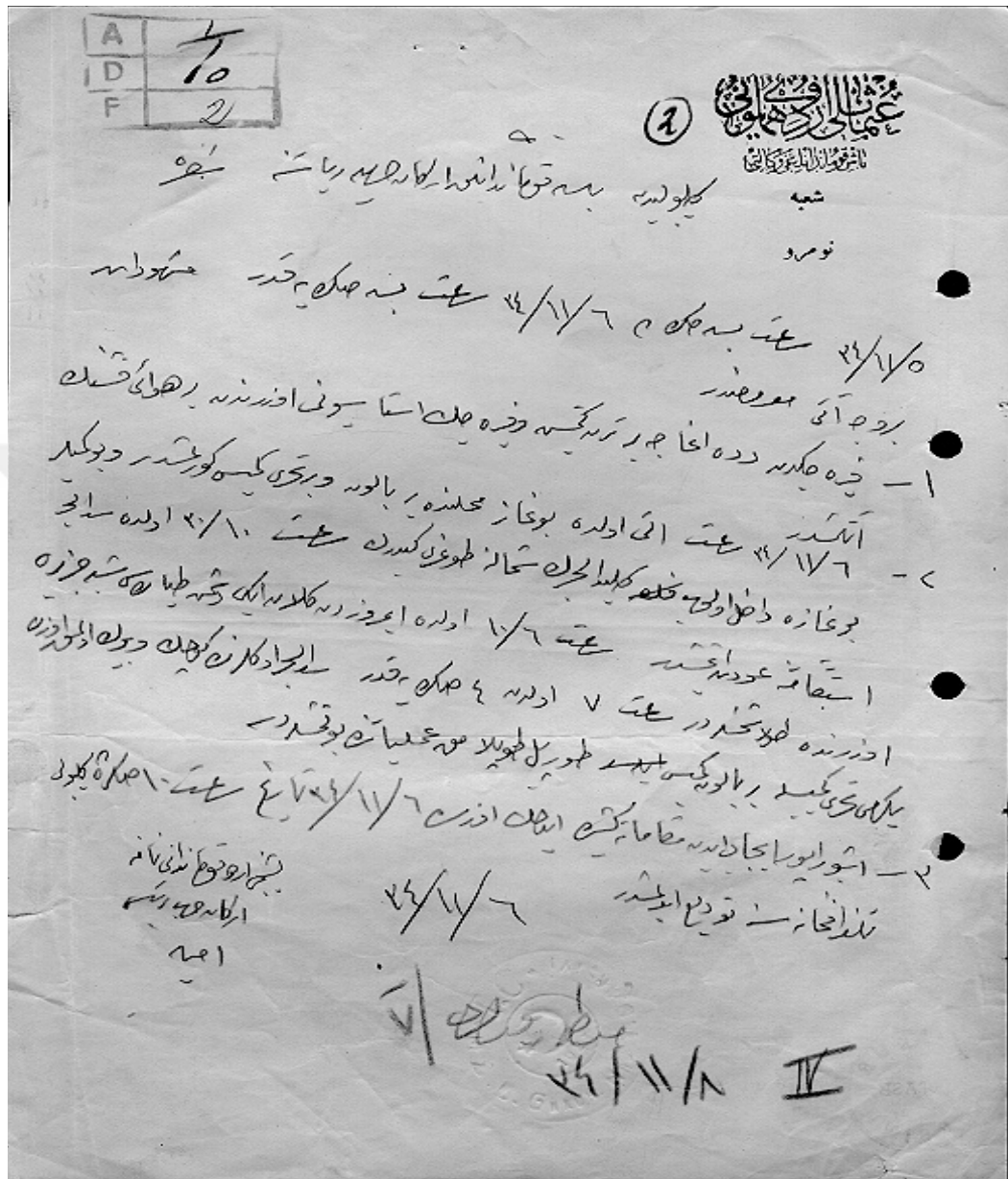
YALMAN, Murat Savaş:

“Türk Kurtuluş Savaşı’nda TBMM’ye Bağlı Deniz Kuvvetleri Teşkilatının Kuruluşu”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale 2019.

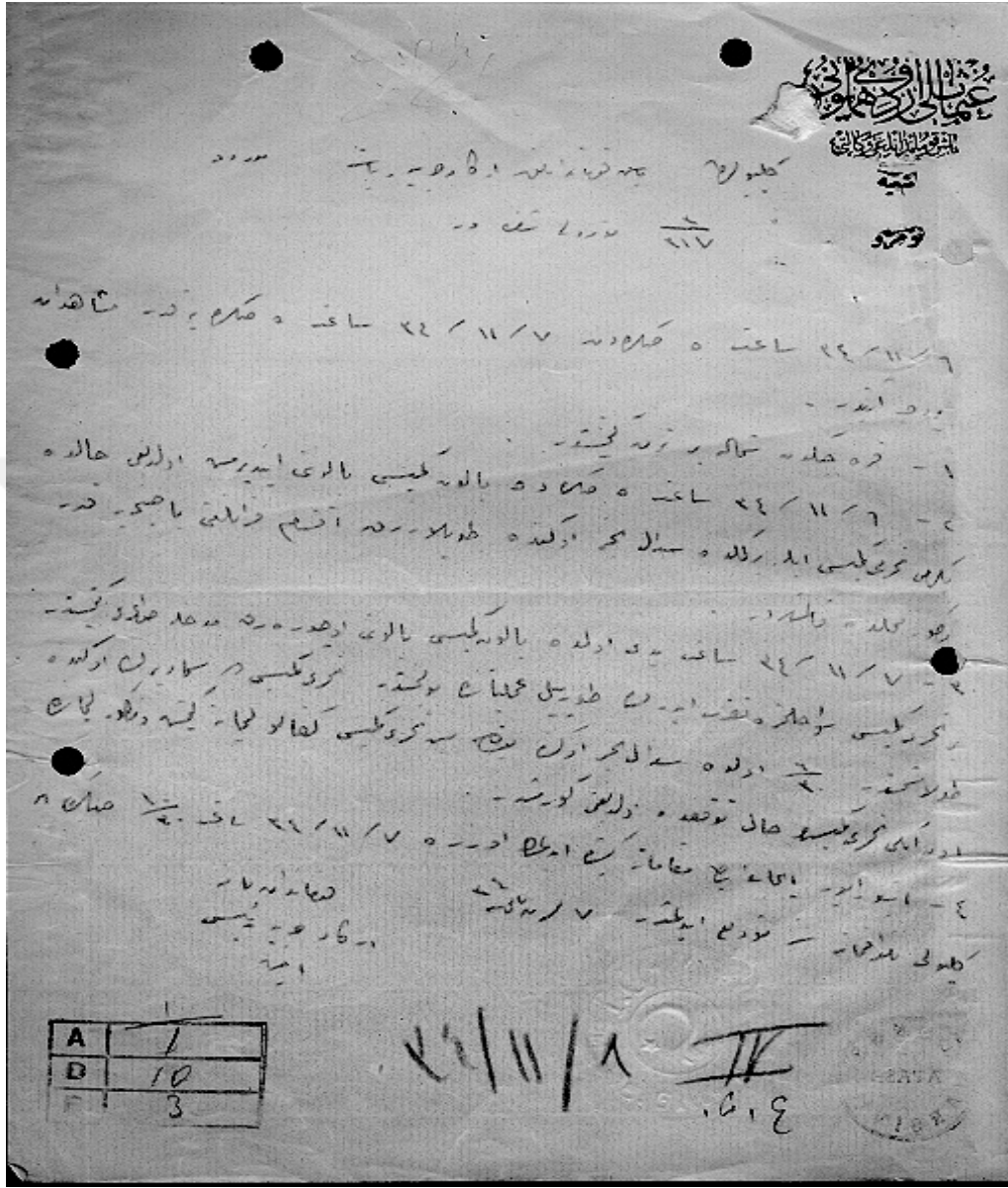
İNTERNET KAYNAKLARI

<https://api.parliament.uk>

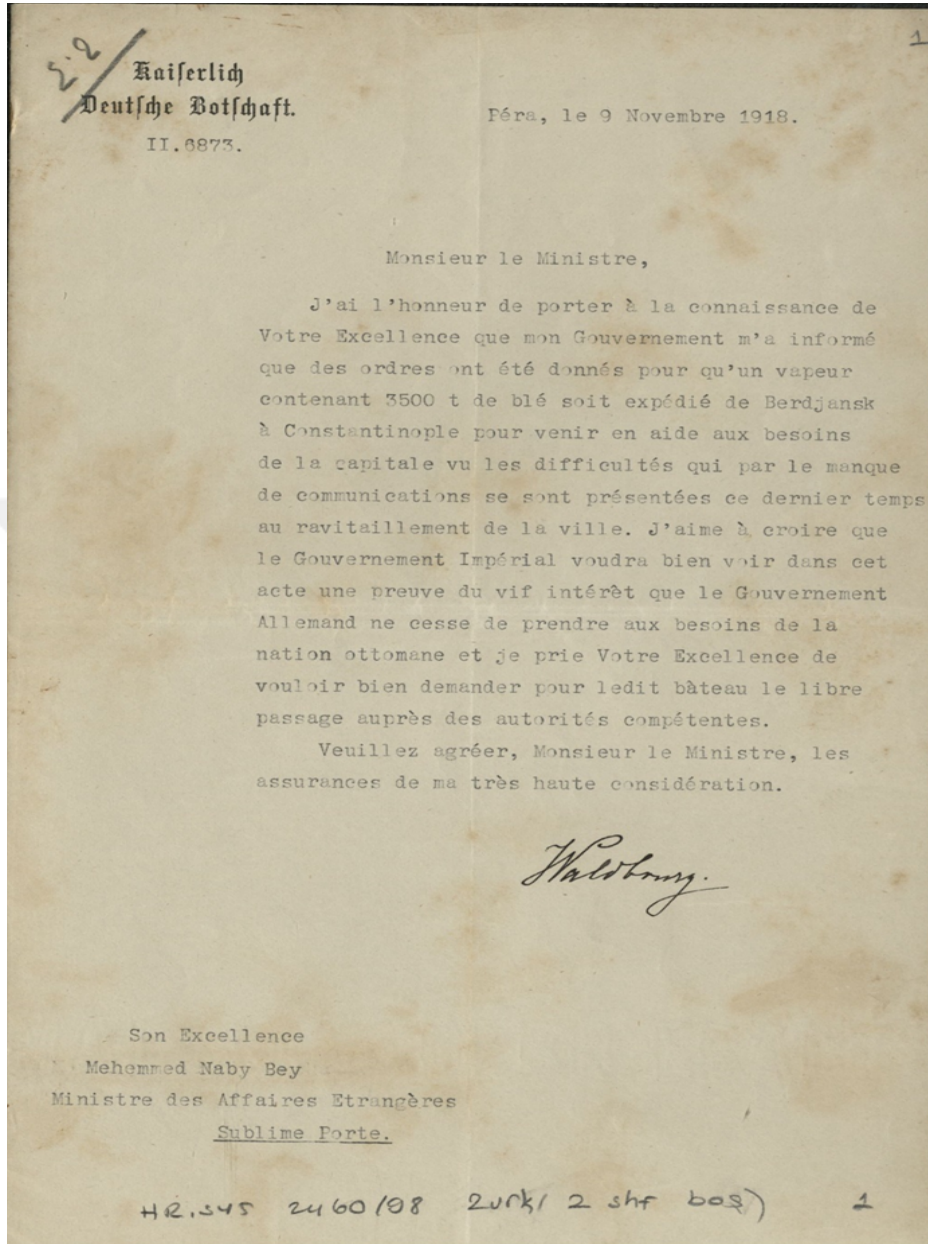

⁵⁸¹ Gelibolu'dan Başkumandanlık Riyaseti'ne havale buyrulan 6 Kasım 1918 tarihli tezkire, **Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:3, G:34.**

Ek 2: Düşman gemilerinin Seddülbahir önlerinde arama yaptıkları⁵⁸²

⁵⁸² Gelibolu'dan Başkumandanlık Riyaseti'ne havale buyrulan 7 Kasım 1918 tarihli tezkire Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Arşivi (ATASE), İstiklal Harbi Kataloğu (İSH) D:3, G:34.

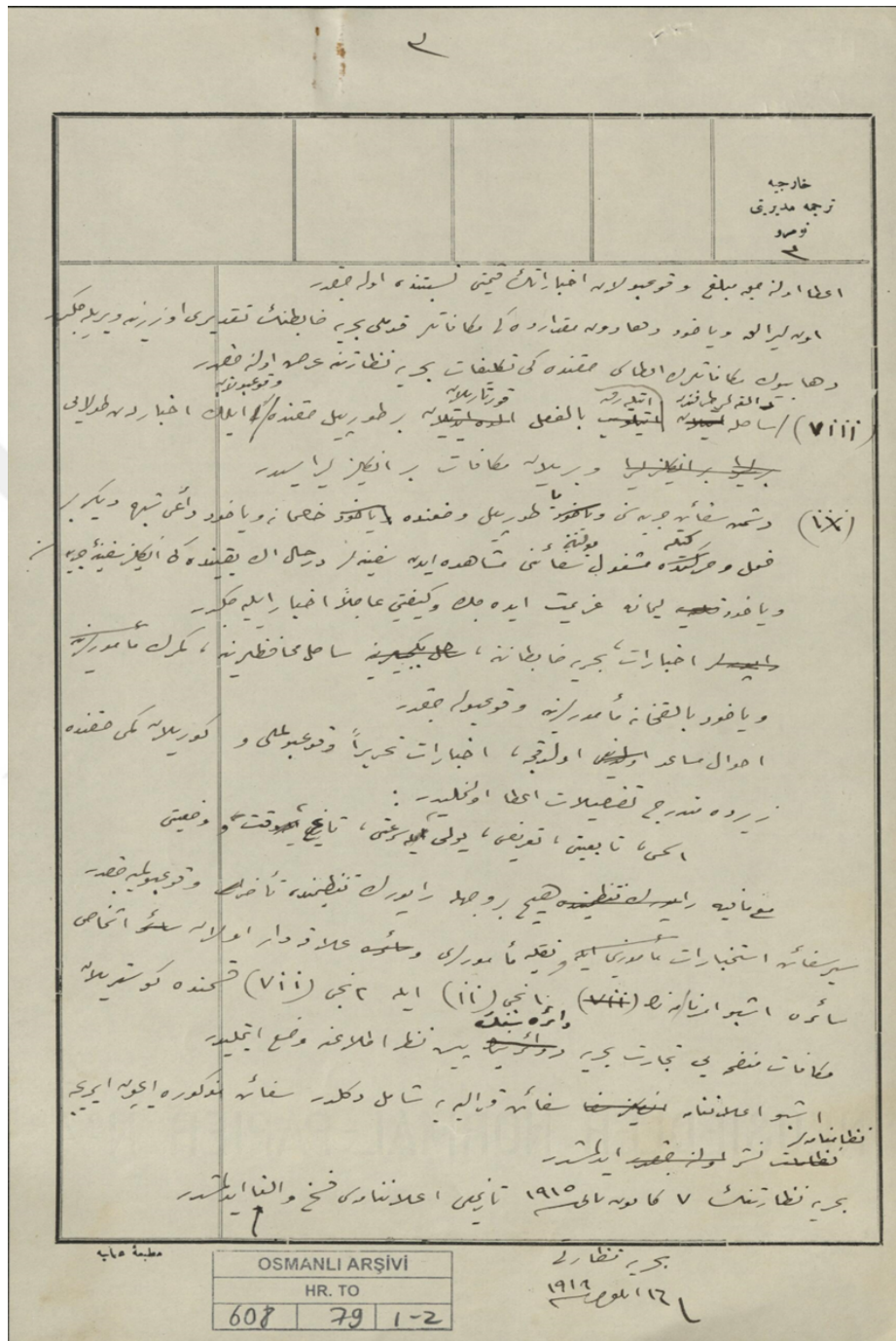
Ek 3: Alman İmparatorluğu'nun İstanbul halkının iâşesini karşılamak üzere gönderdiği 3500 ton buğday yüklü vapurun Boğaz'dan geçiş için kolaylık sağlanmasını talep ettiği yazı.⁵⁸³

⁵⁸³ Alman İmparatorluğu Büyükelçiliği'nden Hariciye Nazırı Mehmed Nabi Bey'e havale buyrulan 9 Kasım 1918 tarihli tezkire, Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasî Kısım (HR. SYS.) D:2460 G:98 lef 1.

24rk
(1st 60)

T. C. BAŞBAKANLIK
OSMANLI ARŞİVİ
DANIŞMANLIK

⁵⁸⁴ İngiltere Denizcilik Bakanlığı'ndan Osmanlı Hükümeti'ne havale buyrulan 19 Mayıs 1919 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO.) D:608 G:79 lef 1.**

Ek 6: Torpilleri imha veya ihbar eden İngiliz ve Osmanlı gemilerinin ödüllendirilmelerine ilişkin belirli şartları içeren yazı.⁵⁸⁶

⁵⁸⁶ İngiltere Denizcilik Bakanlığı'ndan Osmanlı Hükümeti'ne havale buyrulan 19 Mayıs 1919 tarihli yazı, **Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Tercüme Odası (HR. TO.) D:608 G:79 lef 1-2.**

اداره عمومي داهييه مديريتي

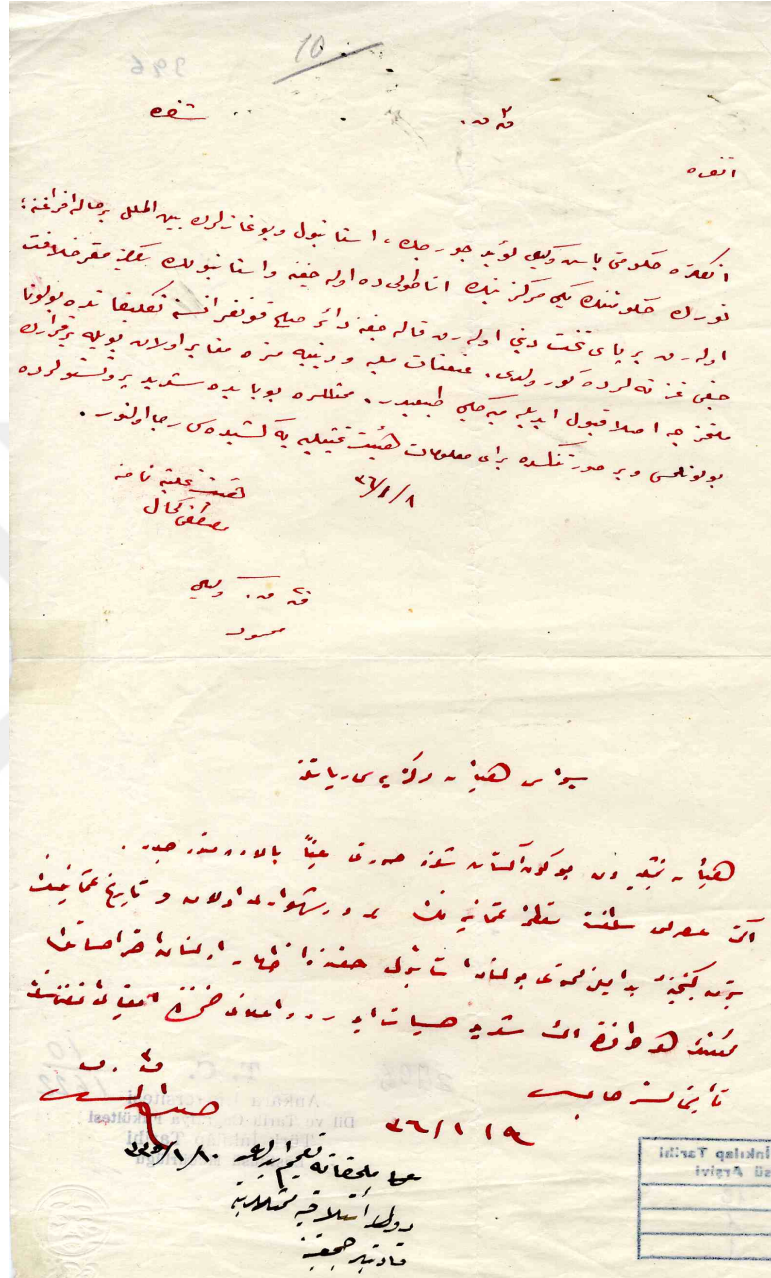
تصحيح ايدين فوات	مستغله طرزد، مطبوعه، ادبيته دارفهم و لايحه	سودی	میتسی	اموالهم نومروسی
علامه مال	جانبی مستغله (طراز)	نمودنارشی	فیض ناریش	۱۵۴۶
	استاد دایره یولی سیریه هیئت (نوراک)	کابینه	۱۰	۲۱۱

دولت بر طبقه و مساله که ایله یلوف و دوله طرفه رسد بخت و ضرر ادا یی
 آنه و نهضت قنده قانی تقصیر اقتصاده اجرای عینه اتقا ذلالت به خیریه حلقه
 وزارت، ایمل و انقاره خود لایحه هیئت لایحه طرفه و هیئت متون و نهضت حلقه
 هیئت اعضای عالت ایفان دایره خایه خنده و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 انباریه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 دولت تقیر آن دو سینه و تر دس لایحه کیره و ادراک و لایحه و لایحه و لایحه
 ادعا یی
 دولت تقیر و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 بر دولت به تدریج اتقا ذلالت یی
 (دولت تقیر و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه)
 کیره و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 بافته لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه
 لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه و لایحه

تصحيح

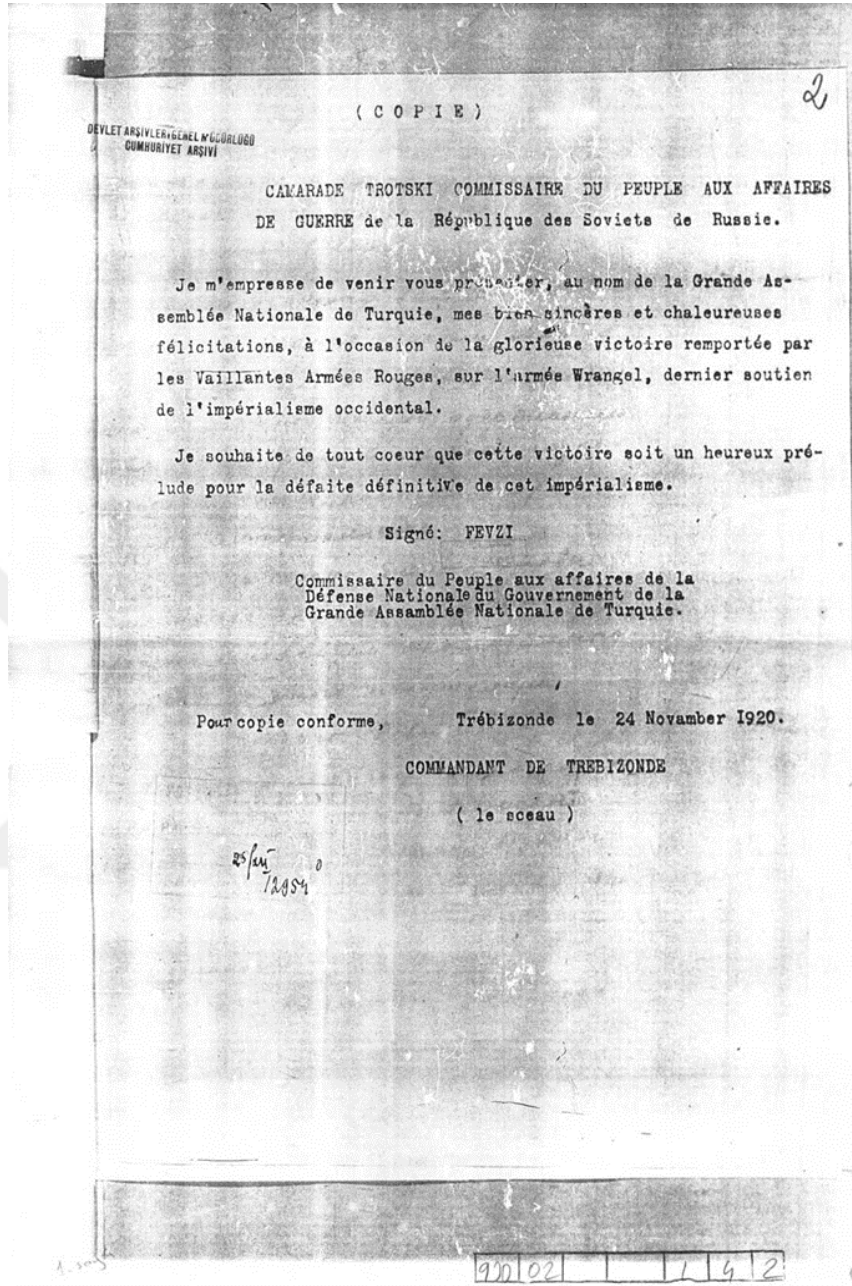
Ek 8: Rusya'nın Bolşevikler elinde kalan kısımlarına uygulanacak ekonomik ambargo için yerine getirilmesi gereken tedbirler.⁵⁸⁸

⁵⁸⁸ İdare-i Umumiye-i Dâhiliye Müdüriyeti'nden havale buyrulan 10 Aralık 1919 tarihli tezkire, Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Müdüriyeti (DH. İ.U.M.) D:20-22 G:14-23 lef 4.

Ek 9: Mustafa Kemal'in, Lloyd George'un İstanbul ve Boğazlarla ilgili tasarılarına karşın düşüncelerini dile getiren yazısı.⁵⁸⁹

⁵⁸⁹ Mustafa Kemal'den 3. Kolordu Kumandanlığı'na gönderilen 8 Ocak 1920 tarihli şifre sureti, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi (TİTEA), Kutu: 19 Gömlek:1 Belge No:1.

Ek 10: Fevzi Paşa'nın TBMM adına Fevzi Paşa, Askerî ve Deniz İşleri Halk Komiseri Lev Troçki'ye, Wrangel Ordusu'na karşı kazandığı zafer dolayısıyla tebriklerini iletlediği yazı.⁵⁹⁰

⁵⁹⁰ Fevzi Paşa'dan Lev Troçki'ye havale buyrulan 24 Kasım 1920 tarihli yazı, Devlet Arşivleri Başkanlığı Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Rusya Millî Arşivindeki Türk Tarihi ile İlgili Belgeler (930-2-0-0), Kutu:1 Gömlek:4 Sıra:2.

ردیف	نام	محل	تاریخ	مبلغ	شرح
۱	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۲	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۳	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۴	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۵	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۶	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۷	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۸	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۹	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۰	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۱	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۲	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۳	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۴	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۵	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۶	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۷	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۸	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۱۹	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر
۲۰	مالک	ایزیر	۱۲۰۰	۵۰	عسکر

Ek 11: Çanakkale Boğazı'ndan yapılan askerî sevkiyat ile ihraç iskeleleri hakkında yapılan takipleri ve incelemeleri gösteren cetvel.⁵⁹¹

۱۶ / حبران / ۲۷
۱ - سوېن روسې دېک بوغازلرک تابه رستېسي ايجريه عطفه داران رنوبله نوردې
ايندېکي شويک بوليد. نوبله ده سفاهه عربيه دېک خوه دېک عقياسي
طلب ايجيد. کويامحتلر ده بوابه ناکران ايجر ايجله لرصه.
۲ - حاري تار تحريده انقلدر کويي حبران عيره دېک ادين باصوير
بويور لجانده حويه ادير کيدويور. ريشک رغي ناضه کله اوجده
نما سر مرفصله غيوتق نوزنده. مسکالير وريله مدکي اکلر سيلبو.
قوه کورده اوقلي روياده در. ارتباط منقطعه. شيه انتصه.
اييلبو.

Ek 13: Sovyet Rusya'nın Boğazlar Meselesi ile ilgili İtilâf Devletlerine gönderdiği notaya ilişkin yazı.⁵⁹³

⁵⁹³ M.M. Grubu'ndan TBMM'ye havale buyrulan 14 Haziran 1921 tarihli istihbarat raporu. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTEA), Kutu:51, Gömlek, 114, Belge No:114.

